

O LACRIMA FERBINTE

de

JOSIFU STERCA SIULUTIU,

DE CARPENISIU,

BCU Cluj / Central University Library Cluj
membru alu comitetului asociatiunei pentru literatur'a si
cultur'a poporului romanu din Transilvani'a.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2010 03651

BRASIOVU.

Tiparitu la Römer & Kamner.

1877.

O. LACRIMA TERRINTA

oh

JOSEPH STERCA SOLUTION

DE VAMPENIS

660811

(Sulbutiu - Sterca)
5.0-94 (Sulbutiu - Sterca, J.)
(498.7).18

**Catra iubirii mei copii: Aureliu, Flaviu, Alexandra,
Traianu.**

Totulu se distruge, si este espusu peritiunei formale in natura; numai suvenirea numeloru meritatie e eterna.

A. Humboldt.

Departandu-me en si fratii mei Dionisiu si Ioanu din Abrudu, s'au departatu cei de pe urma Siulutiesci, cari s'au tienutu de acea ramura a familiei, din care santemu noi. Fiindu-cà fratii tatalui meu că amploiatu de statulu inca pe la anulu 1810 s'au departatu, fara că se se fia reintorsu; si fiindu-cà voi v'ati nascutu departe de acei munti clasici, cari au fostu leaganulu, scutulu si mormentulu intr'un'a serie de mai multi secolu, alu familiei Siulutiesciloru, Aro-nesciloru si Boieresciloru, ai caroru descendenti suntemu noi, si ale caroru nume că familii fruntasie romanesci (alte familii romane nobili in Abrudu nici cà au fostu) sunt strinsu legate de istori'a nationale, sunt convinsu, cà nici unulu dintre voi nu se va asiedia la Abrudu, si nu va cultiva minele, cari in trecutu cu ata'a daru si bogatia au resplatitu oste-nelele toturoru, anume si ale parintiloru si strabu-niloru nostri că proprietari mari de mine, incatu nu fara de temeiu s'a numitu Abrudulu raiulu pe pamentu, éra acuma desecandu vinele de aur cu totulu, au devenitu iadu pentru bietii locuitori, pentru cà proprietate mai mare de pamentu roditoriu pucini au avutu; ceilalti locuitori ocupandu-se eschisivu cu minele, acumu sunt peritori de fôme, si nu peste multu voru fi siliti multi se ia lumea in capu. Acésta

sórté va ajunge mai virtosu pe romani, precumu déjà s'a si intemplatú cu teciórii lui Simionu Siulutiu, care era celu mai mare proprietariu. Elu in totu timpulu avea in grasduri câte 10—15 cai, 4 cai negri, 4 suri la trasura, mai multi cai frumosi de calaritu, si o multime de servitori; astadi copii lui ratacescu in lumea mare. Ce e dreptu, vin'a e a loru, nu a parintiloru. Parintii 'i au trimisu aici la Sibiiu in retrangementu, dara celu micu Petru, in etate de 11 ani, a trei'a di a fugitu pedestru acasa. Aducundu'lu tatalu seu inderaptu, a rogatu pe directorele se dispuna cá se nu mai póta fugi. Acesta punendu paza la pórtá, a disu baiatului: Acuma se vediu cum vei fugi? „Me vei trimite d-ta acasa, 'i a respunsu baiatulu.“ „Pana atunci poti astepta.“ „Ba Dieu eu nu voiú astepta multu.“ Cu aceste cuvinte si-a prinsu cu man'a stinga virfulu limbei, si cu fórfecile care le avea in man'a drépta si-a taiatu limb'a in doue; cá si Gambetta, care in asemenea jurstari si in asemenea etate si-a scosu unu ochiu.

Ceilalti locuitori imbraciosiandu meseriile, ori candu si ori unde voru avea buna subsistentia. Imi aducu aminte, cá tatalu-meu carele era inviatu la tóte cununiele romanesci din locu si imprejuru, la toti le dedea sfatu cá se'si dea la timpulu seu copii la scóla, apoi la professiuni, aducundu-le de esemplu pe fruntasii familiiloru unguresci din orasiu, ai caroru parinti asia si-au pusu basa tericirei; apoi terminá totu-déun'a cu indatinat'a sa gluma: Se scii cá daca ai nimeritu bine casatori'a, apoi traiesci cá in raiu, dar daca nu, apoi ai dusu pe draculu cu ceter'a in casa.

M'am decisu a ve descrie unele trasuri din viéti'a sociala din acei munti, si unele intemplari memorabile, precumu si necsulu, si legaturile familiei nóstre, pre bas'a documenteloru aflate intre hartiile unchiului meu metropolitu Siulutiu, combinate cu alte date istorice, cá se scia nepotii, cine au fostu si ce au patitu strabunii.

Ve deschidu cartea familiei, cá se aveti unu indreptariu si oglind'a trecutului inaintea vóstra in viét'i'a acésta espusa la atatea tentatiuni, de o parte, de alta parte pentru-cà nu este ertatu se remana neobservatu nici unu momentu, fia de jale, fia de bucuria, care ar' servi spre completarea istoriei nationale; eara cum-cà din istori'a singuraticiloru se compune istori'a unei familie, din istori'a familielor istori'a nationala, din istori'a natiuniloru istori'a patriei, e unu adevveru recunoscutu de toti. Totu ce e contrariu acestui adevveru, póte fi unu materialu fórte pretiosu, dara istoria completa nu va fi nici odata.

Cum-cà la descrierea acést'a nu m'a condusu altu interesu, decatu acela cu care sum datoriu facia de voi, veti vedea in decurgerea ei. Cu atatu mai pucinu vanitatea; cà-ci famili'a mea de si era din clas'a privilegiata, totu-déun'a s'a identificatu cu poporulu, care era insasi natiunea. Daca au avutu poporulu dile de bucuria, s'a bucuratu dinpreuna; daca a jelitu, a plansu cu elu, si mi-se pare cà este unic'a familia romana nobila in Transilvani'a, care inainte de 1848 portandu oficie publice, fiindu ómeni cu stare si avere, si dintre care totusi nu s'a aflatu nici odata nici unu renegatu. Acést'a semnifica fórte multu, cà-ci celu din taiu midiilocu a se renega, era oficiulu, apoi casatori'a in alte nationalitati. Antecesorii nostri Siulutiescii si Aronescii, de si erau doue ramure ale aceluasi trunchiu, adeca un'a si aceeaasi familia, adese se casatorian intre sine. Asia pentru esemplu, strabun'a mea, soci'a strabunului meu Aron Sterca-Siulutiu, era sor'a episcopului Petru Paulu Aronu; asia si soci'a unchiului meu mitropolitu Alexandru Sterca-Siulutiu a fostu fic'a proprietariului Aronu de Bistra. Asemenea casatorii reciproce s'au intemplatu intre famili'a Siulutiesciloru si a Boieresciloru de Scorei, cari suntu veri primari cu noi. S'au intemplatu inse adese-ori de si-au luat femeii de unguru si de germani, din cauza cà inainte de 1848 fete de romanu nu erau educate asia, cá unu bar-

batu din clas'a culta se o póta lua de socia. Unu romanu cu stare, daca isi educá fat'a, aceea se maritá dupa strainu; prin aceea era perduta pentru natiune, se renegá indata, mai iute cá barbatii. Alte fete de romanu bine crescute eran fórt rare, cá corbii cei albi; si cu tóte aceste membrii familiei nóstre nici prin casatorii mixte nu s'au departatu dela nationalitatea loru. Acést'a firesce in acele locuri erá unu ce mai usioru decatu in alte parti ale tierei, pentru-cá in Abrudu, cá si in districtulu Fagarasiului si in alte mai multe locuri, originalii locuitori si proprietari au fostu romanii; familii de alte nationalitati s'au asediatu pe rondu acolo cá meseriasii, negotiatori, preoti, invetiatori, e. t. c. si mergundu negotiulu si meseriile bine, prin diligentia si activitatea loru au intemeiatu familii oneste si puternice. Pe langa tóte aceste, caracterulu romanescu alu orasiului s'a pestratu totu-déun'a; pana pe la anulu 1840 limb'a conversatiunei era atatu in societati, catu si in casina cea romana, ba ce e mai multu, in beserica la ungurii unitari din Rosi'a le predicá preotulu romanescu, si numai la Craciunu, Pasci, Rosalii unguresce, ce ei inse nu intielegeau. Intre impregiurari de aceea si mai virtosu socotindu cá armoni'a intre orasieni fara distingere de nationalitate si clasa, atatu a fostu de intima si sincera, in catu generatiunei de facia i s'ar' parea lucru fabulosu a audi cá in Abrudu petrekerile dupa nationalitati si clase era necunoscute, pe langa tóte cá petrekeri mai sumtuoase si mai luxuóse abia era cunoscute undeva, veti intielege cum antecessorii nostri si-au potutu pastra si prin casatorii cu femei de alte nationalitati in familia caracterulu de romanu. Firesce cá zelulu invapaiatu romanescu ia caracterisatu pururea pre mosii si strabunii mei. Prin nefericitulu resboiu civile din 1848 incuibandu-se ur'a si dusmani'a si intre nationalitatile din Abrudu, si stirpindu-se multe familii cu totulu, astadi enararea epoei de auru si de fericire, pare o fabula din o miie si un'a de nopti. Alte elemente,

alte moraluri afli adi acolo; in loculu fraternitatiei reciproce a urmatu neincrederea, in loculu bogatiei saraci'a. Caus'a fericirei a fostu abundanti'a; peste o miie de panti de auru crudu curatu se producea in totu anulu, pentru care se platea dela oficiulu camerariu in auru si argintu la proprietarii de mine unu diumatate de milionu florini pe totu anulu. Nu fara temei se dicea de coloniele imperatului Traianu: „Extra Aurariam non est vita, si est vita non est ita.“ Si impregiurarea cà toti ómenii era metalurgi si cá atari egali in libertate, facea de in ospitalitate se intreceau unii pe altii asia, in catu cas'a si mas'a fiesce-carui orasianu era deschisa pentru ori-ce strainu. Multimea de caletori din Franci'a, Itali'a, Angli'a si Germani'a, cari in totu anulu veniá se védia Detunat'a si alte minuni ale naturei, ori „Cetatea,“ unde romanii antici, coloniile lui Traianu, au deschisu mai antaiu minele de auru, remasera uimiti de primirea ospitala a Abrudienilor. La ocazioni de acestea mai toti orasienii îi insociau in excursiunile lor. Era o adeverata serbatóre asia, incatu ospitalitatea si galanteri'a Abrudenilor ajunsese a fi proverbiala si cunoscuta in tóte partile, din care cauza Abrudulu se numia „Americ'a mica.“ Din tóte acestea n'a ramasu nimicu, decatu numai savenirea: „ce-a fostu dulce s'a mancatu, ce-a fostu verde s'a uscatu.“

Dá, a trecutu tempulu, candu unulu dintre Siulutiesci a presaratu epistolele scrise amantei sale cu pulbere de auru, candu tieganii dara îi cantá cante-culu unui Abrudeanu, primiau cate 10 galbeni „cinste.“ Candu Abrudeanulu a mersu la Clusiu cá se'si cumpere panura alba de halina si vediendu boltasiulu cà e unu omu simplu, 'ia respunsu: dá, eu amu panura de care dici, dara nu pentru dta, cà-ci unu cotu costa unu galbinu. Numai unu galbinu? a intrebatu baiasiulu. Aruncandu'i doi galbini: Taia'mi dara doi coti de obiele. Ceea ce intemplandu se, a trasu panur'a in cisme maniosu, si ducându-se in bolt'a vecina, a cumperatu diverse obiecte in pretiu

de o suta de galbini. Pana in din'a de astadi se vorbesce de acestu lucru in Clusiu.

In Abrudu era lucru usioru pentru unu meseriasiu, ori negustoriu a se inavuti, cà-ci poporul romanu din locu si juru avea auru multu, si minte pucina, cá se tacemu cá portulu romanescu celu pictorescu nicairi nu se póta cu atata elegancia cá aici; poporul in mancari, beuturi si portu e mai lucosu, cá tóte celelalte popóra din tíera. Daca intrá romanulu in birtu, dicea catra birtasiu: „da'mi o parechia,” adeca o sticla de vinu, si un'a de apa de Borsecu; mai pucinu nu cerea; — cu tóte cà in timpurile vechi, ap'a de Borsecu era mai scumpa cá vinulu celu vechiu; altu vinu nici nu trecea in birturi. Romancele daca intrau intr'o pravalia cá se'si cumpere unu sialu (invelitóre), apoi éca una cumu terguiá:

Ce costa invelitórea? 7 fl., raspundea negutatoriulu. Nu e pentru mine, nu'i destulu de fina, reflectá romanc'a. Negustoriulu aducea alte sialuri totu de soiulu si pretiulu de mai inainte. Da la aceste ce'i pretiulu? 5 galbini. Vedi acest'a i'mi place, acest'a e finu, este pentru mine.

Imi aducu aminte, ca odata cá baiatu mergeamu cu tatalu meu calare cá se ne vedemu baile, si trecundu pe la cas'a lui Angelu, imi spunea tatalu meu: Vedi omulu acesta a fostu candu-va fórt bogatu; dicea cà Ddien e nebunu cà'i dà atat'a auru, n'are ce se mai faca cu banii. De imbuibatu ce era, presará mamalig'a cu pulbere de auru in locu de sare, si cumperá cele mai scumpe arme dela renumitul maiestru din Itali'a Lazarino Comenazo; dara in urma seracindu de totu, au desperatu, s'au facutu beutori; tóta averea au pus'o in crisma la Gligoru. Tatalu meu fiindu fórt glumetiú îi dicea: „Unde'i pusc'a Lazarin? E la Gligor pentru vinu.

Dara pistolulu Comenazu?

Totu la elu pentru vinarsu.

Aprindiendu eu faci'a suvenirei si a sperantie,

a acestoru doue simtieminte, fara care omulu nu pôte trai, cà-ci elu se nutresce cu suvenirì, si îsi alina setea cu sperantia, rogu pe a totu-puterniculu, cá se aduca tempulu, in care patri'a nóstra se devina aceea ce a fostu canduva Abradulu, locul egalitatii, fratie-tatii, libertatii si alu fericirii; apoi unu poporu care are origine asia nobila, limba, poesia si musica asia dulce si infocata, — proverbele instructive, originale si classice, pline de satira si umoru placutu, le admira si strainii; — unu poporu care are asia femei frumoase si afabili, barbati asia voinici, dotati cu multe daruri dela natura, si fôrte capaci spre cultivare; unu poporu care a resistatu cu admirabila barbatia atatoru vífore, si orcan ale secliloru, pana candu alte popóra s'au stinsu cu totul; unu poporu care e religiosu, ospitalu, la cas'a lui isi imparte bucatur'a cu ori-ce strainu, e pretinosu, cu fruntea deschisa. In resboiu precumu atesta istori'a militara a regimenteloru c. r. austriace. Invitedia si bravura nici o natiune nu'lu intrece pe romanu. (Pre candu scriu eu aceste, petrece archiducele Albrecht eroulu dela Custozza in Sibiu la exercitiile armatei concentrate. VEDIENDU pe campulu de manevra regimentele cu cari elu si-a castigatu la Custozza cunun'a gloriei immortale, adeca pre romanii transilvaneni, si vedindu cà acestia si aici escelléza, a calaritu, entusiasmata printre ei strigandu in limb'a romana: „Inainte feciori, bravo feciori, ve multiamescu feciori!“) Romanulu care are o tíera asia fertila si romantica, pe care elu intr'atata o iubesce, in càtu pe cumu arata statistic'a militara européna, nici dintr'unu poporu n'au muritu atatia de dorulu patriei in strainatate, cá dintre romanii transilvaneni, unu poporu cá acesta nu se pôte stinge, trebue se'i dea Ddiu si dile bune dupa atatea amare. — Ap'a trece petrile remanu.

Éta ce dice si W. Hochmann si Martin Opitz despre poporulu romanu in opulu Beschreibung der Erde pag. 3074: „Aus diesem Gemisch aber, aus

welchem das walachische Volk seine Abstammung hat, entwickeln sich Köpfe, welche klassisch sind und als Modell für Gemmen benützt werden könnten; Köpfe, die auch im Innern das bergen, was ihr Aeußeres andeutet; denn schnellere Fassungskraft, offeneren Verstand, grösseren Scharfsinn. verbunden mit Gewandtheit des Benehmens, wie mitunter der gemeinste Walache zeigt, findet man nirgends. Dies Volk vereint, und zur höchsten Civilisation herangebildet, wäre geeignet, an der Spitze der geistigen Cultur der Menschen zu stehen. Und um dies voll zu machen, ist auch seine Sprache so wohlklingend und reich, dass sie sich für das gebildetste Volk der Erde besonders eignen würde.“

In Transilvani'a se afla familii cu numele Siulatiu, altele cu numele Sterc'a; famili'a noastră inse are numele Sterc'a Siulatiu de Carpenisiu. Genealogi'a familiei noastre se afla scrisa de mai multi, a nume si in Amiculu poporului din a. 1862. Acésta familia canduva fórte avuta, a suferitu multa dauna pe timpulu lui Rákotzy II., in revolutiunea lui Horea si in revolutiunea magiara din 1848. In acést'a din urma i s'a rapitu si nimieitu numai parintiloru mei o avere peste 40,000 fl.; intre altele, stufe de auru, cari aru fi facutu onóre ori-carui museu europénu; multe pretióse, erédite dela mosii de stramosii, de ambe secsele; la famili'a noastră s'au aflatu mai antaiu service, cutíte, furcutie si linguri de auru (dupa aceea au avutu familia Ficker), o colectiune frumósa de arme de venatu si alte armaturi, iatagane etc., cá suvenire si tropheae din resbelele trecute, in cari membrii familiei cá insurgenti si soldati au participatu, o biblioteca frumósa s. a. Tóte s'au depredatu.

Famili'a noastră a statu totu-déun'a la inaltimea missiunei sale, a fostu totu-déun'a credintiósa bisericei si natiunei sale, si atunci candu venise timpulu de era rusine pentru unu omu cultu, cu stare, a se numi „valachu“ se numia pe sine cu mandria cà e romana. Au ajutatu natiunea si pe membrii ei singuratici iu

interesulu romanismului, din care cauza a fostu purururea iubiti si stimati de toti romanii. Asia potea aduce nenumerate exemple de zelulu familiei năstre catra natiune. — Tatalu meu si mam'a vitrega a mea, se afla ingropati in Abrudu, mam'a mea in Campeni. Fratii tatalui meu Iosifu c. r. spanu camerariu, e ingropatu in Ofenbaia, Simeon c. r. tricesimariu in Elisabetopole, carele a muritu pe la anulu 1830 togma candu era denumitu de tricesimariu supremu. Acesta fiindu pre patulu mortii, l'a cercetatu primariulu orasiului, si imbarbatandu'lu că ii va fi mai bine. totusi ii face cunoscutu că comunitatea a decisu se i se faca mormentulu in cinterimulu catoliciloru, unde va vol famili'a se aléga unu locu. Unchiulu meu multiamindu primariului si comunitatei pentru bun'a-vointia, a dispusu numai decatu, se'i faca mormentulu in cinterimulu romanescu. Cum, pentru Ddieu, 'i a disu soci'a! (germana), si si primariulu, unu domnu nobilu se se inmortenteze in capulu orasiului, intre prostii de iobagi? Eu asia vréu, si asia trebue se se intemple, pentru că eu „numai in pamentu romanescu potu odichni; si apoi singuru cinterimulu ilu mai are bietulu romanu propriu alu lui.“ Poporulu vorbesce si astadi, că intre ai loru e ingropatu si unu domnu de romanu. In anulu 1861 cercetandu unchiulu meu mitropolitulu biserice'a de acolo, au spusu betranii, că inainte cu 10 ani sapandu gróp'a la pop'a celu betranu, au datu de nisce bumbi mari de argentu, despre care au cunoscutu locul unde a fostu unchiulu meu ingropatu.

Characterulu si precumu dice poporulu, omeni'a Siulutesciloru a fostu proverbiala. Acestu thesauru, fara care omulu e unu animalu cuventatoriu demnu de tóta compatimirea, se'lu transplantati in urmatorii vostri, si atunci darulu lui Ddieu va fi cu voi; că in ori-ce inpregiurari remane adeveru: „justus est ubique tutus.“ Singuru characterulu face pre omu superioru altora; acést'a e in omu ce se numesce schinteia domnedieiesca, te face independentu in tôte

partile, in susu si in diosu; caracterulu e mai pretiosu decatu cultur'a si sciinti'a; ba cu catu e mai invetiatu omulu fara caracteru, cu atat'a e mai periculosu. Dup'aceea urmédia educatiunea si cultur'a ânimei, care este mai pre susu decatu ori-ce sciintia, fire-aru ea catu de inalta si profunda. Ferice de acela, care possede tóte trei acestea thesaure.

Tatalu meu care au luat parte la resboiulu din 1813—15 cá oficiru, capatandu la Leipzig un'a blesura, au quietatu, si intrandu in servitiu de statu, s'a casatoritu cu Francisca Sófaly de Sófaly, mam'a mea, fat'a unui amplotu de statu, si proprietariu, romanu renegatu, sora cu administratorulu c. r. Alexie Sófaly.

Tatalu meu au muritu in etate de 62 ani in 14 Maiu 1858. Gazet'a din acelu anu descrie cu colori fôrte magulitórie viati'a tatalui meu, pe care l'au inmormentatu fratele lui, mitropolitulu; a fostu o ingropatiune demna de vieti'a lui, carei asemenea nu s'a mai pomenitu in acei munti.

Mam'a mea morindu de tinera, noi amu remasu mici de dens'a. Tatalu meu s'a casatoritu a dou'a óra cu Anna Neagoe, unic'a copila a secretariului dela c. r. judiciu montanu, ómeni culti si romani devotati. Din acésta casatoria pré fericita n'au remasu copii. Noi amu iubit'o cu o adevrata iubire fiésca, si ea pe noi cá o mama dulce si buna; ne-a crescutu cu mare ingrigire, pentru aceea mórtea ei ne-a causatu adanca durere. In a. 1850 in lun'a lui Maiu venindu la noi soci'a lui Dimitrie Moga, presiedinte de senatu la tabl'a reg.*), care e verisióra cu mine, au postitu pe mam'a mea la preumblare, dara mam'a nici decátu n'a vrutu se mérga, dicundu cà ori candu, dara astadi nu suntu dispusa. Verisór'a nu ia datu pace. Vediendu tat'a cà nu póte scapá, a disu: mergeti cu trasur'a. Nu, a respunsu verisiór'a, intr'o

*) Repausatu si acesta in Domnulu.

di asia frumósa totu orasiulu e prin piatia; mergemu acolo. S'au dusu, dara n'au trecutú 10 minute, candu tatalu meu din terassa vede cà o multime de ómeni vinu si isi indreapta pasii catra curtea nóstra; pórt'a se deschide, multimea intra. Tatalu meu se mira; de-odata se desface multimea, si tatalu meu vede pe mam'a pe o madratia ducundu-o mórtá. Dens'a lunecase in piatia pe pardoséla si cadiendu pe spate, i s'a ruptu o vena in capu, si a remasu mórtá.

Despre fratele mamei mele Alexie Sótalvy e de insemnatu, cà de si se tienea pe sine magiaru, a scrisu mai multe opuri in limb'a romana, precum si dreptulu montanu. Fiic'a lui maritata dupe generalulu c. r. cavaleru Mainung de Handschuheim vorbea si scriá pe acelu timpu dintre tóte damele Transilvaniei mai multe limbi, intre cari si limb'a latina.

In famili'a Siolutiésca unchiulu meu mitropolitulu forméza punctulu stralucitoriu. Acésta asertiune se confirma de ajunsu prin totu ce au scrisu mai alesu diariile romanesci dupa mórtea lui, prin urmare atunci, candu lingusirea nu mai avea cauza de a se apropia de elu; se confirma inse tocma si prin unele espectoratiuni de ale fostiloru sei adversari*).

Pentru cuventarea lui tienuta in conferinti'a regnicolara din Alb'a-Iuli'a romanii din Romani'a libera au voitu se'i faca o moneta commemorativa; dara elu cá se nu dea ansa la suspitionari, la acelu planu s'a opusu. Romanulu, diariu din Bucuresci numesce pe unchiulu nostru in anuntiulu funebrele „Flórea romanismului.“

Combinati tóte faptele lui si vorbirile, si veti afla o lupta continua pentru drepturile natiunei, asia dicundu din léganu, pana la mormentu. Inim'a si spiritulu acestu mare, a locuitu intr'unu trupu fórte delicatu. A fostu omu de midilocu, subtire, omu frumosu si placutu; ochi mari inteligenti, energiosi,

*) Documentele respective a se vedé la fine cá acluse.

voce sonora, vorbia accentuatu si apesatu; perulu blondinu si cretiu, ceva caracteristicu in famili'a noastră. In societati era in stare cu manier'a lui fina si glumétia a delecta si petrece pe toti, betrani si teneri, dame si barbati.

Pestrati tóte suvenirile ce le posedu eu dela elu, cá talismanu, si spiritulu lui se planeze de-asupr'a noastră. Mitropolitulu e ingropatu in locu liberu asupr'a campului libertatei. La inmormentare a participatu poporulu din tóte partile. Dela 1848 încóce atata poporu nu a fostu in Blasiu. Intre poporulu adunatu dinaintea bisericei, se respandise faim'a, de unde, nu s'a potutu afla, cá mitropolitulu nu ar fi mortu, ci cá elu ar fi ajunsu in captivitate, si inmormentarea s'ar face numai spre amagirea poporului, s. a. Au trebuitu se esinu noi nepotii din biserica, cá se'lu molcomimu. — Unchiulu a moritu de bóla de inima (scursura). Se vorbia cá a fostu otravitu, dar' ~~nu ce~~ ^{adeveratu}; asemenea faime s'au scornitu si la mórtea episcopului Aronu. Nóptea pe mormentu studentii si alti inteliginti au ridicatu unu catafalcu, l'au iluminatu, si au tienutu multe vorbiri insufletite*).

Din famili'a noastră au fostu mai multi preoti devotati in seculii trecuti; asemenea au fostu inainte de unire — pana a sustatu episcopi'a in Bistr'a, pecumu ne spune traditiunea familiara, mai multi episcopi.

Onorati totu-déun'a si voi preotimea, cà-ci preotii au fostu anteluptatorii, si sant'a biserica mantuinti'a si mangaierea natiunei noastre; ce nici nu e mirare, pentru-cà dintre tóte popórale Europei numai la romani se cetesce sant'a liturghia in limb'a lui materna, si anume la tóte popórale r. catholice in limb'a latina, la greci in limb'a vechia elena, la slavi in limb'a

*) Una din acelea cuventari a se vedé la fine, intre aclose.

vechia slavona, si asia numai poporul romanu intielege sublimetele si santele invetiaturi ale lui Christosu; deci nu'i mirare, déca romanulu n'a desperatu si s'a sustienutu in originalulu seu caracteru. E de insemnatu, cà nici o natiune n'are o literatura eclesiastica nationale asia vechia si bogata cá noi.

In var'a anului 1867 caletorindu unchiulu meu mitropolitulu cu secretariulu Simionu Popu Matheiu la Valcele (Előpatak), unde in totu anulu isi petrecea, pe drumu intr'unu satu romanescu (greco-orientale) i s'a intemplatu o mare bucuria. Fiindu'i sete, a trimisu pe camerariulu se'i aduca apa dintr'o fontana, ce era in curtea unui cmu. In acelea momente a esitu si proprietariulu curtii cá se védia pe caletori. Unchiu-nostru portandu o mantela usióra de drumu in contra pulberei, nu i s'au vediutu vestmintele si crucea. Apropiendu-se tieranulu 'i a disu: „Buna diu'a parinte!“ „Se dea Ddieu bade.“ „Dara de unde esci parinte?“ „De catra Blasiu bade.“ Tieranulu s'a uitatu lungu la unchiulu meu, apoi la caleasc'a cu patru cai cá patru smei, nu i s'a parutu nici decumu se póta fi numai popa cu cine vorbesce elu, si asia continuandu a intreba: „Dara totusi parinte, din care satu esci?“ „Eu suntu preotu in Blasiu,“ a fostu respunsulu. Tieranulu care pan' ací era cu pelari'a pe capu, si fumá grosu dintr'o pipa (notabene unchiulu nefindu fumatoriu, anevoia potea suferi fumulu), a eschiamatu: „Ca dóra nu esci betranulu nostru?“ „Ba da, eu suntu betranulu vostru,“ a fostu respunsulu. Desvelindu-se 'i au aratatu crucea.

Tieranulu scusandu-se pentru portarea de mai nainte, a disu: „Amu auditu de Excelenti'a Ta cumu lupti pentru dreptulu romaniloru; amu totu doritu de v'asiu potea vedea bataru odata in viéti'a mea, si éta cà mi-an ajutatu bunulu Ddieu. Dar' aveti grigia, cà la Valcele suntu multi straini. Excelenti'a Vóstra aveti o multime de dusmani, se nu vi se intemple ceva.“ Mitropolitulu 'i a strinsu man'a tieranului zelosu si intieptu, si a disu: „Daca dta ai a-

vutu bucuria că me-ai vediutu pe mine, apoi se scii că eu in viéti'a mea arare-ori amu avutu o bucuria asia mare, cá astadi." Eu inse amu fostu martoru alu unei bucurii a betranului cu multu mai mare. In anulu 1863, in diu'a candu articolulu de lege despre inarticolarea natiunei romane sanctionatu de Maiestatea Sa, s'au distribuitu intre deputati, l'am cercetatu acasa, unde aflandu'lu in midiuloculu casei in genunchi intre rogatiuni, cu ochii plini de lacrimi, l'amu intrebatu, că ce face? „Da vedi nepóte, dau multiamita Dumnedieului a-totu-poternicu, că a sfarmatu si cea dupa urma zala din lantiulu de sclavia, si că m'a invrednicitu se pota plange că romanu lacrimi de bucuria.“

Popularitatea mitropolitului Siulutiu la romani dateadia din copilari'a lui; s'au intaritu cu ocasiunea persecutarii clericiloru din Blasiu in anulu 1844--45, candu toti refugiatii, Barnuti, s. c. l. si-au aflu scutulu loru la vicariulu Siulutiu, unde au fostu primiti fratiesce si intretienuti cu lunile, apoi au ajunsu la culme, pre catu timpu a fostu arhiepiscopu si mitropolitu.

La alegerea de episcopu in 1850 nu mai era vorba de altulu, decatu de Siulutiu. — E memorabile respunsulu unui tieranu datu tatalui meu, care mergundu la alegerea de episcopu la Blasiu, si audiendu că mai multi tierani vorbescu despre alegere, 'i a intrebatu: „Dara dvóstra pe cine ati vrea se ve fia vladica?“ „Pe noi nu ne intréba nimeni, domnule,“ respunsera tieranii, cari nu cunosceau pe tatalu meu. Dara daca ar atarná dela dvóstra, pe cine ati alege? „O domnule, atunci amu face ceea ce dice romanulu „pasce érb'a pe care o cunosci,“ respunse unu fruntasu dintre ei, „si amu alege pe Siulutiu.“ Tatalu meu indatu i a scrisu unchiulu meu acésta fapta. Epistol'a acésta a sositu de-odata cu incunoscintiarea despre alegerea unchiului de episcopu. Eramu in Siemleu la unchiulu atunci; mi-a datu ambele chartii se le cetescu dicundu: „Epistol'a tatalui teu mi-a

causatu mai mare bucuria, decatu episcopi'a." Elu a fostu veneratu si de magiari, pentru-cà numai lui i se pôte multiami, cà in Salagiu n'a eruptu resboiulu civile. Cei mai multi magiari compromisi si gravati s'au purificatu inaintea tribunaleloru martiale cu atestatele primite dela elu. E de sciutu si aceea, cà mitropolitulu s'a inmormmentatu in cinterimulu comunu la espress'a lui dorintia, si cum-cà pentru a poté duce in deplinire acêsta, a trebuitu se me luptu cumplitu, cà-ci s'au miscatu tôte, numai se-lu póta bagá in cript'a din curte.

Descrierea intrigeloru de pe acestu timpu, le retienn pentru a II-a parte a acestei carti, precumu si suferintiele lui, si episod'a din anulu 1852, candu principele Schwarzenberg 'ia datu unu rendez-vous la Alb'a-Iuli'a, subt cuventu ca are de a conferi cu elu, in absentia lui insei-aucalcatu cugensd'armii resiedinti'a, cantandu pre totutindinea dupa arme si munitiuni, pentru cà betranulu a fostu denuntiatu, cà inpreuna cu ungurii emigrati si cu romanii din Romani'a vré se faca revolutiune.

Seracula betranu nici dupa mórte n'a avutu odichna, cá candu mormentulu n'aru fi totu numai mormentu si in virfulu olimpului.

De câte ori ei vedu mormentulu, imi vine in minte, cà „pamentulu e mai inaltu cu unu mormentu, si lumea e mai usióra cu o dorere.

Dormi in pace spirite inaltu, martiru alu simtiemintelor tale nobile, adevveratu romanesce, pentru care erai gata in totu momentulu a primi cunn'a de martiru.

Inscriptiunea dupa colosalulu standardu de doliu din resiedintia a manifestatu simtiemintele generale: „Te gelesce natiunea.“

Pe langa lucrurile cele multe oficióse, precumu si representatiunile, si memorandele cele multe scrise de man'a lui, au participatu in persóna la adunarile municipiiloru invecinate, aparandu drepturile romani-loru. — A scrisu 10 opuri, 5 despre drepturile ca-

nonice, vechile obiceiuri, usu, praxa si disciplin'a bisericei adeveratu cat. orientale inainte de Fociu observate in biserica noastră gr. cath. din Transilvania.

Alu 6-lea opu in limb'a magiara: *Birálatnak ellenbirálata az (oláh) román nemzet származásáról.*

7-lea. Istori'a Horei si a poporului din muntii apuseni.

8-lea. Opu poeticu: *Versuri de jale.*

9-lea. O serioasa cautare in trecutul si viitorulu natiunei romanesci, din punctu de vedere alu religiunei ei.

10-lea. *Cartea Venatoriulu.*

Episcopulu Petru Paulu Aron de Bistra, frate cu strabun'a mea, carele a gubernatu 12 ani, din anulu 1752 pana in 25/2 1764, candu in etate de 55 ani si-a terminatu viati'a sa cea plina de zelu si activitate, a fostu din parinti avuti, culti si ómeni de frunte. Subt elu s'a edificatu monastirea din Blasiu. Elu au introdusu sciintiele, precumu sistematic'a studiare a limbei latine in Blasiu; elu pe banii lui au intemeiatu seminariulu archidiececanu, carele se numea dupa numele lui Aronu; elu au intemeiatu pe banii sei mai intai scóle pe sate; elu a organisatu scólele din Blasiu si a sustienutu pe spesele sale 300 tineri in Blasiu in totu anulu, cu imbracaminte, cu carti, cu pane, domenic'a si la sabbatori cu fierturi; elu calatoriá in tíera, indemná la studiu unde vedea copii isteti si sanetosi, ii ducea insusi la Blasiu la scóla, ori ii asiediá in alte gimnasie. Asia s'a intemplat cu multi, cari apoi au ajunsu a fi ómeni epochali, intre cari au fostu si fericitulu Sincai, calugarulu Clain si unu profesorulu Vulcanu. Elu a organisatu parochiile, a esoperatu dotarea loru, si a introdusu legea, cà celu ce se preotiá, trebuia se studiese teologi'a morale. Prin acésta s'au facutu inceputulu radicarii statului preotiescu, cà-ci individui nu se mai aduceau immediatu dela cornele plugului

se se preotiésca. Elu a cumperatu din banii sei cu 32,000 fl. m. c. dominiulu Cutului dela contele Bethlen, cu care erá in relatiuni amicali. Unii scriitori dicu, cá la cumpararea dominiului i-ar' fi ajutatu si clerulu cu 3000 fl.; dara nu e adeveratu; cá-ci sum'a dominiului o au contrasu singuru, si singuru din alu lui au si platitu-o. Se póte cá pe timpulu acela au contribuitu si clerulu vre-o cate-va mii*), si acesti bani i-au folositu Aron la zidirea bisericiloru din Belgradu, Bistr'a, Cutu, Manarade si Resinariu s. a., ori alte intreprinderi filantropice, la zidirea seminarului, care Aron le-a facutu din banii sei proprii; dara dominiulu din Cutu, precumu m'am incredintiatu din acte privitoare la cumperarea dominiului, aflate in archiv'a contelui Wolfgang Bethlen, si pe cum se vede din testamentulu celu dintain alu lui Aron din 18 Iuliu 1756, si din actele judecatoresci, l'a cumperatu Aron din banii sei proprii.

Cu unu cuventu, Aron au pusu temeli'a educatiunei Romaniloru, si din mudiulócele lui s'au ajutatu tinerimea in tóte partile locuite de Romani. Din fundatiunea lui s'au crescutu si educatu mai multe generatiuni, si se ajutara si astadi studentii din Blasiu. Elu a fostu celu din taiu fundatoriu romanu, elu a desteptatu idei'a si a datu impulsu de a intemeia fundatiuni. Elu au infiintiatu si donatu si tipografi'a din Blasiu, au infiintiatu biblioteca, compunendu cu man'a propria catalogulu cartiloru; au scrisu insusi mai multe opuri si anume „Epistolae consolatoriae ex divinitus inspiratis scripturis opera sua ad tempus tribulationum pro suae gregis utilitate collectae

*) A contribuitu si clerulu si poporulu in acelea timpuri prin colecte. Noi betranii de astadi o scimu acésta dela mosii nostrii, carii in dilele Mariei Teresiei era juni si barbati. Aceia vediusera cu ochii loru pe calugarii tramisi prin tíera cá se faca colecte; dara in locu de bani, poporulu le dá ce avea: bucate, herbeci, vitiei, pensaria, care apoi se prefacea in bani. Acelea colecte s'au întrebuintiatu cu buna credintia, la monastire, scóle, seminariu. Not'a Red. Trans.

et adoptatae Bálásfalvae 1761.“ — „Ordo Hierarchiae ecclesiasticae.“

Biblia sacra Bucurestini. — Corpus Iuris vulgo Pravila. — Definitio et Exordium sanctae oecumenicae Synodi Florentinae, ex antiqua graecolatina editione desumpta 1762 Balasfalvae. Tóte acestea, precumu si descrierea vietiei mai multoru santi, le-a compusu in limb'a latina si romana. Vedi istori'a lui Szvorenji, Balagyanski, Horanyi, s. a., cari toti se unescu in parerea, cà Aron erá unu talentu raru, de o eruditiune distinsa, de o diligentia extraordinaria si talentu organisatoriu, si caracteru raru, cari insusiri din copilaria l'au distinsu de alti contimpurani ai sei.

Au cumperatu multe opuri si le-au donatu bibliotecei. Astadi nu se afla din aceste opuri nimicu. Cu unu cuventu, precumu marturisescu literatii straini, elu au facutu pentru cultivarea romaniloru mai multu decatu toti romanii ardeleni la olalta in timpu de 400 de ani.

Elu a fostu, precum marturisescu istoricii conpatriotiiti si documentele familiare, din famili'a principelui Aron, despre care dicu istoricii romani cà s'a luptatu inpreuna cu Mihaiu eroulu; a fostu asemenea vitézu, cari principi adeseori s'au consultatu la olalta despre total'a independentia a romaniloru. Din acésta familia, despre care dice unu scriitoriu, la fontanile Ariesiului vomu aflá pe Aronescii, carii odinióra au siediutu pe tronulu Moldaviei. si obosindu-se de luptele cele multe cu semilun'a, si-au cautata unu limaanu la Bistr'a si Detunat'a (Abradu), au pasitu 50 de ani dupa mórtea celui din urma principe Aronu, unu membru alu familiei cá pretendente la tronulu Moldovei, s'au asiediutu la Posionu (Presburg) pe timpulu domnirii lui Ferdinandu alu III. regele Ungariei, si precumu arata mai multe documente din archiv'a din Posionu, a fostu primitu cu tóte onorile unui principe, a primitu apanage din visteri'a statului,

pasi silnici inse n'au incercatu nici odata pentru ocuparea tronului.

Portretulu acestui principe se afla in Museulu din Pesta, 'lu posedemu si noi. Originalulu care s'a pastratu in familia, l'amu daruitu en pentru dominiulu din Springu. Din acésta familia au fostu in tóte timpurile, precumu dice si fericitul Sincai, multi barbati vrednici, anume pe la anulu 1820 poetulu si anteinlu advocatu romanu in Ardealu, Basiliu Aronu, carele a scrisu si opulu Patimile, care opu se asémena cu opurile clasiciloru. Acestu Aron, precumu imi spune domnulu consiliariu gubernialu Dunc'a si altii cari l'au cunoscutu, au fostu omu epochalu; elu s'au asediatu cu locuinti'a la Sibiiu; la elu priveau romanii pe acelu timpu cá la unu lucréferu; elu au portatu acelu procesu grandiosu, calatorindu pe spe-sele proprii, de nenumerate ori la Vien'a, alu carui resultatu au fostu memorabilulu decretu imperatescu, unde romaniloru se recunósce dreptulu de a posedea realitati in cetati sasesci, si éra cá romanii din sate au fostu eliberati de a mai meturá ulitiile cetatiloru sasesci, condanmandu-se respectivii la desdaunare pentru abúsulu de pan'aici. Au muritu fara successori.

Din acésta familia au fostu Aron librorum revisoru pâna in 1848 in Bud'a; colonelulu Aronu; comitele supremu respective capitanulu districtului Fagarasiului, carele se numea dupa predicatu Bisztray, toti ómeni decorati si cu merite; cestu din urma avea crucea lui Leopoldu.

Pe Aronescii de Bistra îi aflamu in Transilvania, Ungari'a, in Romani'a, in diverse calitati cá apostoli ai romanismului.

Dupa mórtea episcopului Aronu clerulu au vrutu se aléga totu pe unu Aronu, carele era vicariu in Oradea mare, de urmatoriu in episcopi'a din Blasiu; inse intrig'a de mai nainte au nimicitu acestu planu. Intre aspiranti se affá si calugarulu Clainu (vedi si testamentulu lui Bobu). Totu aceia cari au lucratu cá se ajunga episcopi in locul nemuritoriului Ioanu

Inocentiu Clainu, au datu ocasiune de a se dusmaní acei intimi amici Clainu si Aronu, dara „Es ist nichts so fein gesponnen, dass es nicht kommt an die Sonnen;“ in urma descoperindu insusi Clainu intrig'a tiesuta, si-au retrasu totu ce au facutu in contra lui Aronu, si l'au pomenitu in liturgia „fratele meu,“ si au intretienutu cu elu pana la mórtea lui Aronu cele mai interesante corespondentie, dintre care si tatalu meu a pastratu un'a, unde dice intre altele Clainu catra Aronu: „Bine ai disu tu la despartirea nóstra in Vien'a, candu ne despartiramu intre lacremi: „Natiunea trebuie crescuta, educata, cá se fia ea in stare a se emancipa; acei singuratici cari se jertfescu pentru natiune, suntu astadi cá unu beliduce zelosu si inflacaratu, dara fara armata; voru trece secolu póte, pana ce simburele saditu va resari. Cu mare bucuria sufletésca urmarescu toti pasii tei si vedu cá in adeveru tu arunci seminti'a cu man'a plina. Ea va resari de siguru, numai de aru fi cine se pazasca, se nu i se taia radecin'a.“ Dara acei ómeni depravati l'au indusmanitu pe Aronu chiaru cu sor'a lui cu strabun'a mea, pe care Aronu o tienea in mare veneratiune. — Éta o scena familiara. In tómn'a anului 1763 cercetandu episcopulu Aronu pe strabunii mei, pe cari de mai multi ani nu'i cercetase (aici e de insemnatu cá pana pe la anulu 1837 la Abrudu numai calare, ori cu caru cu boi, dara cu mare necasu si pericolu poteai calatori), sarindu servitorii se deschida portile, strabun'a mea le-a strigatu: Incuiati portile, nu'lu lasati in laintru. „Ce faci muiere pentru Domnedieu, i dise barbatulu, ce va dice lumea despre noi, a caroru casa si mésa e deschisa pentru totu omulu, cu deosebire pentru totu romanulu, numai pentru celu dintaiu romanu, si pentru celu mai meritatu se nu fia deschisa?“ „Ce'mi pasa mie de lume, inaintea mea e neamulu in loculu intaiu, dupa aceea vine numai lumea intréga. Fratele meu a venit acuma se ne faca popistasi. Se scii barbate, cá decatu se se intemple un'a acésta, suntu

gata a'mi stringe copilasii la bratia, si a me aruncá cu ei din turnulu bisericei in adencime. Eu nu imi parasescu legea stramosiésca, ferésca Domnedieu.“ „Muiere, éra incepi cu nebuniile care le-au scornitu vrasmasii lui cei ascunsi, cari l'au mancatu si pe bunulu episcopu Clainu?“ Intr'acésta Aronu intrandu pe portitia si inaintandu pe langa feréstra, tóte le-au auditu, si togm'a in momentul candu cumnatulu lui era se ésa din casa inaintea lui, Aronu intrá cu cuvintele: „Pace si fericire se fia in cas'a acést'a!“ „Avemu dela Domnedieu,“ i respunse cumnatulu. Bine cá te au adusu Domnedieu totu in pace in muntii nostrii, in cuibulu stramosiescu. Stringédu'lu apoi de mana si sarutandu'lu, vedindu Aronu cá sór'a lui remane cá stenc'a neclatita, i dise: „Tóte le-amu auditu cate se petrecura intre voi.“ „Fórté bine! ilu intrerupse sor'a, asia nu voiu avea trebuintia se 'ti le mai spunu; dara a sositu scirea inaintea ta aici, cá vrei se ne faci popistasi (strabunii mei erá gr.-orientali). Prin acésta imi faci mie, barbatului meu si familiei intregi, care e cinstita inaintea romaniloru, mare suparare. Cumu pentru Domnedieu, imi stá mintea in locu. Tu esci acelu Aronu, care dupa ce ai gatatu scólele, intrebandu-te tat'a, cá ce vrei se fii, i-ai respunsu, cá deregatoria nu cauti, cá-ci in deregatoria (functiune) trebue se cauti numai interesele unguriloru; oficiru nu te faci, cá atunci ai trebui se cauti interese nemtiesci. „Me facu preotu, cá-ci numai cá preotu pocíu fi romanu.“ Tu esci acelu Aronu sange de domnitoriu, care dupa ce te-au trimisu parintii la Rom'a la leaganulu strabuniloru, unde inaintea ta romanu ardeleanu nu a mai amblatu, inspiratu de suvenirile trecutului, ingenunchiandu inaintea statuei lui Traianu ai eschiamatu: „Unde'i glori'a strabuna? Unde'i patri'a romana? Ardealu pamentu de giale, scumpa tiér'a mea!“ Acésta scrisóre a ta s'a portatu in tiér'a intréga pe la toti carturarii romani. Ce voru dice acestia despre tine? Tu esci acelu Aronu, caruia ia disu tat'a in ceasulu mortii tienendu'ti cu

un'a mana man'a ta, éra cu ceea-lalta crucea vladicésca: „Amu traitu 80 de ani, amu avutu multe dile fericite, pe voi inca ve parasescu in fericire, numai un'a rugatiune nu mi-a ascultat'o Domnedieu, cá se'mi pociu vedea neamulu romanescu scapatu de lantiurile care'lu apasa, si'lu stringu; dara m'au odichnitu, cá tu de si nu vei potea rumpe aceste lantiuri, dara ai pusu fundamentu, cá neamulu nostru se se lumineze prin sciintia, si atunci trebue se vie timpul, cá Domnedieu se'lu scape de robia. Scin eu prea bine, ce insemnéza lantiurile cu care ti-ai incinsu trupulu teu; acela e votu inaintea lui Ddieu, cá se'i fia mila de némulu romanescu, si se'i sdrobésca lantiurile. Imi este mila de tine, dar porta-te pana in sfirsitu, si Ddieu va asculta rogatiunile nóstre.“ Astadi parintii nóstri s'au intorsu in mormentulu loru.“ Episcopulu response: „Nu draga sora, parintii nostri se uita cu fala si bucuria din ceriu la noi,“ o intrerupt'o fratele ei. „Si eu inca suntu mandru, cá te amu pe tine de sora. Eu amu venitu la voi, continua Aronu, parte de doru de a ve mai vedea, parte spre a cercetá mormentele parintiloru, si a'mi lua remasu bunu dela ei si dela acesti munti, mie atatu de placuti, pentru cá cine scie, de mai potea-voiu veni in acésta viatia pe aici. Caletoria pe aici e impreunata cu mari greutati si pericle. Cu deosebire amu venitu, cà-ci mi-a scrisu unu amicu, cá intre acei sedusi de intrigantii descoperiti inaintea mea chiaru prin vladic'a Clainu din Rom'a te affi si tu sora. In contra lui Christosu inca s'au aflatu clevetitori; dara apoi in contra unui omu. Pre acesti ómeni eu i ignorezu. O parte din ei ambla in ruptulu capului dupa vladicia; ceilalti suntu instrumentele loru, cari au ajutatu in ascunsu caderea lui Clainu, dicându, cá e pré tineru de vladica, nu este diplomatu etc. Alegundu-me clerulu pe mine de vladica, dupa care eu n'amu amblatu, cà-ci voi sciti bine cá eu tóta viétia mea mi-amu consecratu-o lui D dieu si natiunei, timpul meu liberu ilu petrecu in roga-

tiini, intretinerea mea pe tóta diu'a nu face mai multu de unu patacu (3 cruceri dupa banii de acuma); tóta averea si veniturile cele mari le daruescu in folosulu natiunei; prin urmare n'are cineva lipsa „de minte de unu patacu“ cá se védia, cà mie nici alte bunatati lumesci nu'mi trebuescu, inaintea mea e Domnedieu, si neamulu meu; pentru-cà daca neamulu romanescu nu va ajunge curendu la invetiatura si sciintia, dusmanii ii voru stinge lumin'a vietii, pentru cà ei stau gata se o sufle. Ómeni cá Clainu, cari se'si puna insusi pieptulu si anim'a inaintea flacarii, nu totu secolulu nasce; dara togma se se nasca, va fi suflatu si stinsu insusi. Natiunea trebue crescuta, luminata, zelulu nationale desteptatu; atunci si strainii voru avea respectu de noi; si daca se voru jerfi 10, voru resari 100 si o mie, si natiunea va fi scapata. Cine este astadi natiunea? Poporulu este suptu pana la óse, elu dórme somnulu celu de mórte si impreuna cu preotimea órbeca intru intunerecu; nobilimei ii e rusine a se numi romanu; preotimea nóstra numai peste secolu va ajunge gradulu culturai, fara care nu póte sta in fruntea natiunei. Pe altii nu avem. Oh! Ddienele, daca neamulu nostru s'ar' potea mantui prin jertfa, ce nu asiu fi eu in stare se facu. Dara nu, de o mie de ori nu; sabi'a nu strabate prin intunerecu; prin intunerecu numai lumin'a strabate, si numai lumin'a resbesce asupr'a intunerecului. Numai omulu cultu si religiosu se póte entusiasma, altii se potu fanatiza, va fi flacara, dara lumina si caldura nu! Eu comunicandu planulu meu si cu Clainu si aprobandu'lu si elu in tóta estensiunea, me voiu incerca a pune pétr'a fundamentala la redesteptarea natiunii mele prin sciintia si cultura, si atunci voiu urma invetiatur'a lui Christosu „din faptele tale te voiu cunoște pe tine.“ Dusmaniloru mei a fostu usioru a intrebuintia retragerea mea si a fauri intrigi dupa spatele mele, cá se me restórne si pe mine; si daca alti ómeni de omenia nu le descoperea planulu, eu nici poteamvre-odata sci despre existinti'a lui. Éta,

cetiti epistol'a functionariului Costa, in care numesce cu numele pe toti. Amu venitu se te convingu pe tine, cà-ci me dóre cà tu insusi se fi in retacire. Eu mi-amu facutu testamentulu meu, pentru averea mea. Eredele meu este natiunea mea. Intorcându-me de aici la Blasiu, voiu calatori la Vien'a, cá se se intarésca dispositiunile mele pentru averea mea; pentru-cà eu cá calugaru n'amu dreptu a dispune peste averea mea. De acolo voiu merge la Rom'a, cá se me intielegu in persóna cu Clainu. Intorcându-me d'acolo, imi voiu petrece dilele ce le mai amu in rogatiuni, pentru acela, pentru care amu portatu de 11 ani aceste lantiuri." Cu aceste cuvente desvelindu-se si-au aratatu trupulu plinu de rane, si maltratatu cá unu scheletu, apoi mai adaose: Totu ce amu facutu pentru natia, e nimica pe langa thesaurulu ce'lu lasu cá monumentulu simtiementelor mele romanesi. 14 ani amu lucratu necontentitu, amu cercetatu archivele patriei, ale Ungariei, ale tieriloru romanesi, ale Austriei si ale Italiei, si cu mari spese mi-amu castigatu datele de prin alte tieri si amu compusu histori'a neamului romanesu, dela descalecarea lui in Daci'a pana in timpulu de fatia. Nici o jertfa nu mi-a fostu prea mare, pentru cà peste secolu voiu vedea cu ochii mei sufletesci, rezamandu-se nati'a pe aceste documente, care pana acumu au fostu ascunse deinaintea ochiloru ei. Acestu opu 'lu lasu eu natiei mele prin testamentu. Totu-odata imi voiu dá sfatulu meu cumu cugetu eu, cà s'ar potea ferici natiunea nóstra." Cu aceste aratandu-le testamentulu, in care erá si epistol'a consiliariului si un'a epistola a vladicului Clainu din cuventu in cuventu scrise, prin aceea s'a facutu lumina, precumu si pace si fericire in acelu lacasiu, pentru cà sarindu'i sor'a lui in grumazi, si imbratiosiandu'lu a disu: „Lauda tie dómne cà mi-ai redatu odichn'a." A fostu mare bucuria in cas'a stramosiasca. Peste vre-o cateva luni a calatoritu Aronu catra Vien'a. Ajungandu'lu ból'a de inima pe drumu, a muritu in Bai'a Mare, éra nu cumu scrie

Petru Maioru, in visitatiune canonica, nici precumu serie Klainu, cà aru fi muritu in monastirea r. cath. din Bai'a mare. Eu amu cercetatu Histori'a domus de acolo din acelu timpu, si n'amu aflatu nimicu, de si intr'aceea se afla si cele mai neinsemnate lucruri.

Samuelu Clainu inca asia scrie, cà inainte de a plecá Aronu la Vien'a, si-a facutu testamentulu. Unde este acestu testamentu, precumu si banii cari i-a avutu la mórte, si istori'a lui, thesaurulu natiunei? Ce spiritu diavolescu, ce mani sacrilege si infernali le-au apucatu si nimicitu, ori patîtu-au si Aronu cá altii? „Sic vos non vobis.“ *paru*

Gubernatoriulu tiei rogatu de strabunulu meu, a provocatu pe vicariulu capitulariu se'i trimita testamentulu lui Aronu. Vicariulu Silvestru Caliani i-a respunsu cu datulu Blasiu, in 2. Ianuariu 1765 Nr. 913 precumu se póte vedé relatiunea acésta intre actele aflatóre la ministeriulu de interne, „cà testamentulu lui Aronu nu se póte substerne, fiindu-cà episcopulu Aron facundu secretu din testamentulu lui, nu s'a potutu afla.“ La acésta credu cà nu trebue commentariu. Mai observezu, cà dominiulu Cutului fiindu cumperatu pe acele timpuri cu 32,000 fl. desdaunarea urbariala, s'a platitu acelui dominiu 100,705 fl. m. c. Aceste facu la olalta 200,000 fl.

Astadi posedu seminariulu totu din acei bani inca o mosia in Sancelu cumparata cu 24,000 fl., in Sebesiu unu ospelu cumparatu cu 5100 fl. Socotindu pe acei 300 tineri, pe cari Aronu i'a sustienutu in 12 ani cu tóte cele trebuintióse pe fia-care tineru pe anu numai 25 fl., face la olalta 90,000 fl. Socotesce la aceste tipografi'a, bisericile zidite de elu, precumu si cele 15,000 fl., cu care Aronu in anulu 1756 avendu imperatés'a Maria Theresia resboiu cu prussii si daruindu Aronu statului unu escadronu de husari, cu cai, cu imbracaminte, cu arme, le-a spesatu, fiindu-cà pe acelu timpu si soldatii se inrolá pe bani, vei afla colosal'a suma peste 400,000 fl. La infintierea escadronului de husari au contribuitu fiesce-care parochia

cate unu galbinu. Aici e locul se insemnu, cà Aronu la mai multe ocațiuni a provocatu clerulu se particepe fiesce-care parochia cu cate unu galbinu, nu cà dóra fora acestu ajutoriu de 24000 fl. n'aru fi potutu întreprinde ceea ce a vrutu, dara din cauza, cà elu a vrutu se radice védî'a clerului, si se atraga atentiunea regimului, inaintea caruia clerulu nu avea altu nume, decatu „miserables Pfaffengesindel,“ intriganti si denuntianti. Lui Aronu i-a succésu a inblandi urgi'a guvernului. D'apoi scólele de pe sate, unde platea elu invetiatorii, si multimea de scolari la gimnasie straine, si alti tineri de buna sperantia in tíera, catu ilu va fi costatu. Cu unu cuventu, totu ce a produsu dominiulu episcopescu in 12 ani, si ce a ereditu elu dela parintii lui, afara de 2000 fl. pe cari ii trimetea in totu anulu lui Clainu la Rom'a, a consacratu si darnitu spre binele natiunei. (Vedi si diplom'a dela Mari'a Theresi'a din anulu 1753). Firesce cà 2000 fl. nuce multu, dara déca ne revocamu in memoria unu decretu alu imperatesei, unde dice, cà se se dea unni consiliarin de curte 2000 fl., cà se póta trai in Vien'a potrivitv positionei sale si se póta tiené si equipage, vomu afla cà totusi a fostu pe acela timp o suma considerabila. Precumu scrie si Samuelu Clainu, Aronu a traitu o viatia santa, a fostu milosu, darnicu, omu fórté bunu, a traitu numai cu pane si cu apa, arareori cu mancare calda si a bentu pucinu vinn, si acesta inca numai pentru aceea, cà se nu'lu paraséscu poderile de totu. Noptile le petrece in rogatiuni; de metaniile cele multe genunchii si degetele i s'an sdrobotu. La poporu pana in diu'a de astadi s'a stracuratu traditiunea, ca trupulu episcopului Aronu n'a putreditu, cà-ci elu au fostu santu. Lantiurile care le portá pe pelea góla, se pastrédia in museulu din Blasiu.

Nu pociu se nu enarezu o scena, care s'a petrecutu in castelulu contelui Bethlen Farkas in anulu 1861, fiindu elu pe atunci comite supremu si en vice-comite. Venindu adeca vorb'a despre superstitiunea

poporului de randu, si hulindu mai multi dintre cei de facia pe romani si pe preotii loru, Bethlen 'i-a mustratu pentru acésta si le a disu: „Nici decatu nu ve mirati, cà-ci pe la midiulocu secolulu trecutu a muritu unu episcopu din Blasiu, Aronu, si precumu amu aflatu din scrisori familiare, s'a disu si in tiér'a intréga s'a vorbitu, cà in in acelu timpu icón'a maicii précurâte din biseric'a Blasiului a plansu mai multe dile cu lacremi. Acésta scire a strabatutu pana la curtea inperatésca, si inperatés'a Mari'a Theresi'a a demandatu, se se trimita icón'a aceea la Vien'a, precum s'a si intemplatu cà-ci 2 calugari din Blasiu o au dusu, si acuma se afla la curtea inperatésca. Pe atunci credea lumea, cà icón'a a deplansu mórtea unui ómu atatu de santu si vrednicu. Noi astadi asia ceva nu credemu; eu inse dicu, cà déca in adeveru ar plange icón'a, astadi ar deplange ingratitudinea romaniloru, care e celu mai scârnavu pecatu in lume. Aronu a fostu in cultura superioru toturoru romaniloru, a fostu mai multu pentru ei cá Szécheny pentru unguri; pentru-cà intre unguri santu destui ómeni luminati, avuti si zelosi; Aronu era singuru intre romani. Va curge multa apa pe Muresiu si Oltu, pana va fi inca unu asemenea romanu. Daca fiulu altei natiuni se jerttea astu-feliu pentru natiunea loru, l'aru fi insiratu intre santi; éra de Aronu nu scie nime cà a asistatu, chiaru nici acei romani cari au crescutu pe tiepaii (panea) lui. Ba s'au aflatu si de aceia, cari falsificandu adeverulu, l'au clevetitu. Audiendu acestea dela comitele Bethlen, l'am intreruptu eu, descoperindu'i cà eu suntu nepotulu lui Aronu. „La ómeni de acestia se póte applica proverbiulu romanescu Cresce catiei, cá se te musce,“ 'mi dise Bethlen in limb'a romanésca. Conversarea a decursu in limb'a magiara. Atunci amu auditu dela elu intaia-data acelu proverbiu romanescu. La aceste l'am reflectatu, cà literatii compatriotiei, precumu si romanii Sineai, Cipariu, Papiu, Baritiu si altii au descrisu meritele lui Aronu, adeca cate s'an stracuratu nefalsificate, declarandu pe

episcopulu Aronu de barbatu pré meritatu; va mai fi scrisu si dintre contimpurari cineva biografi'a lui Aronu, dara se vede cà au avutu asemenea sórte cu testamentulu lui, ori se va fi mutilatu si falsificatu, precumu s'a intemplat si cu istori'a bisericésca a calugarului Clainu, dupa care s'a luat si Petru Maioru, cumu se póte vedé si din fragmentele lui Cipariu.

Dupa tóte aceste despre Aronu potemu dice, cà elu se infatiosiédia inaintea ochiloru posteritateri cá o piramida, pe care s'ar' nemeri mai bine inscriptiunea: „Asia ne implinimu mai bine multiamit'a nóstria facia cu mortulu, daca inaintamu scopulu vietiei lui, ce elu au inceputu, continuamu, si ce elu a voitu, ducemu in deplinire.“ Despre elu se póte dice cà a fostu asemenea sculptorelui, care candu lucrédia la monumentulu immortalu, insusi 'si impletesce cumun'a gloriei sale.

Aronu a refusatu ori-ce distinctiune si ranguri. Unii prepunu de causa a refusarei, ca-ci fiindu elu din familia de domnitoriu, si-a tienutu famili'a sa mai pre susu decatu se primésca unu baronatu, precumu n'aru primi asia ceva multe familii magiare, cari suntu descendentu de domnitori. Eu inse dicu, cà elu a fostu unu adevratu martiru alu natiunei, fara nici o vanitate, si togma acésta ilu inaltia preste altii. Daca vomu computá tóte donatiunile, ajutoriele, subscriptiunile, calatoriile care le-au facutu acesti 2 unchi ai nostri pentru natiune si precumu dicea mitropolitulu Siulutiu — carele adese au plecatu la Vien'a fiindu bolnavu, „Me ducu cu sufletulu in dinti; daca voiuri muri pe drumu, voiuri muri pentru acela, pentru care amu si trairu,“ nu multu va lipsi din unu milionu fl.; séu daca aru si lipsi, nu peste multu timp se va urca la acésta suma.

Cetiti si recetiti in totu anulu acésta carte, ca-ci in tóte inprejurarile e sublimu si e o dulce mangaiere a conversá cu spiritele parintiloru si strabuniloru binemeritati.

Famili'a Boieresciloru, séu a Dudesciloru.

În Transilvani'a suntu multe familii cu numele Boier, atatu nobile, catu si nenobile, dara acelea nu sunt a se confundá cu familiile Boier de Scorei, Boier de Beriovoi si Boier de Recea.

Acesti trei frati, alu caroru tata a fostu Dudescu, boieru mare (magnatu) din comun'a Dudesci langa Bucuresci, fiindu-cá radicase flamur'a libertatei, au cadutu jertfa. Fii lui au emigratu în Transilvani'a, si asiediendu-se unulu în Scorei, altulu în Beriovoi, alu treilea în Recea, si castigandu'si merite pentru patri'a loru cea noua, au castigatu donatiuni nobilitarie cu predicatulu din comunele unde li s'au donatu si mosiile.

Famili'a Boier de Kövesd, din care descindu mai multe familii aristocratice, s'au formatu din famili'a acestoru Boieresci prin noua donatiune.

Din famili'a Boieresciloru a fostu si generalulu baronu Recei, ministru presedinte în 1848, care dupa revolutiunea polouiloru din 1846 a fostu denumitu de gubernatoru civile si militariu în Galiti'a. Totu din acésta familia a fostu generalulu Emerich Boer de Beriovoi, care a cadutu în 1859 la Solferino, despre care scrisera atunci foile magiare, cá a fostu un'a din cele mai vechi si mai meritate familii magiare.

Asia este, Boierescii sunt dintre cele mai de frunte si mai vechi familii nobile, dara nu magiari, ci romani.

În bibliotec'a lui Bruckenthal în Sibiiu se afla unu documentu din anulu 1300, candu ungurii cu sasii avendu unu procesu de mare insemnatate, au alesu spre judecarea acelu procesu pe unu Boeru de Scorei cá arbitru. În timpii mai recenti si chiaru în prezentu acésta familia ocupa positiuni inalte, suntu familii de frunte. Singuru acei Boieresci de Scorei, cari s'au asediatu la Abrudu si erau proprietari mari de mine (bai), s'au tienutu de romani pana la mórtea

loru. — Boerescii suntu din timpurile cele mai vechi ruditi cu noi. Cei cu predicatulu de Scorei suntu veri primari cu noi. Din acésta familia e si soci'a consiliariului anlicu Demetria Moldovann. Celu de pe urma Dudescu a muritu in secolulu trecutu cá mare logofetu (cancelariu) in Dudesci, si asia famili'a acést'a in Romani'a s'a stinsu, precumu am intielesu din rostulu ilustrului istoricu dn. Hasdeu.

In 1. Iuliu 1860 m'am casatoritu cu mam'a vóstra, care stralucea prin frumseti'a ânimei si prin ornamentulu de insusiri casnice; o femeia cu raru talentu, caracteru, morala, religiositate, energia si diligentia extraordinaria. In imbracamintele ei era inpreunata simplicitatea cu gustu si elegantia, care o inaltia si mai multu, pentru-câ in adeveru, tóte ornamentele lumesci nu suntu in stare ca se acopere seraci'a spiritului, ba togma din contra, asupr'a unui omu adeveratu cultu pomp'a esterióra, fara valóre interna, lasa impresiune neplacuta. Mai alesu era daruita de Domnedieu cu atata afabilitate, in catu origine a vorbitu cu ea numai odata, de a fostu betranu ori tineru, barbatu ori femeia, seracu ori bogatu, domnu ori tieranu, de siguru nu va uita-o. Ce se dicu eu, pentru care vocea ei cea sonora era o perpetua melodia, presenti'a ei o fericire cerésca. Iubirea ei cu care v'a inbraçiosiatu pe voi, me obliga a'i descrie insusirile, precumu si intemplantarea infricosiata a mortii ei, cu atatu mai tare, cu catu din intemplantare, afara de un'a fotografia catu se póte de primitiva, altu portretu alu ei n'a remasu din acea fotografia. Dupa esplanarile mele i-a succésu maestrului in urma dupa multe incercari, a depinge portretulu ei, care sémana binisioru; dara de aru semaná ori catu bine, „anim'a nu se póte depinge.“ Pe catu e acumu de monotona si trista viati'a mea si cas'a nóstra, pe atatu de cercetata si vióia era mai 'nainte, pre candu cu manier'a ei placuta, cu cultur'a ei spi-

rituala, cu desteritatea in music'a vocala si instrumentala, a incantatu pe totu insulu. Dar ea n'a fostu numai unu modelu de femeia culta, ci a fostu ceea ce este si mai raru, sotii'a credinti'osa, mama estraordinaria, maiestra in tote lucrarile femeiesci de mana, in art'a gastrologiei atatu de versata, si destera, incatu de multe ori s'a intemplat, ca cercetandu-ne unchiulu meu metropolitulu, ori alti ospeti insemnati, si atunci candu bucatarés'a era absenta ori bolnava, si era silita se pregatésca insasi bucatele, pentru-ca la satu unde ne aflámu, nu era nimine cine s'o substitue, la oca siuni de acelea si-a castigatu celu mai mare renume si stima, cu unu cuventu, a fostu o femeia perfecta; apoi a perde o socia si mama ca acésta, atunci candu vieti'a ei ne era asia scumpa, in flórea vietiei, si cu o mórte asia cumplita, e sfasietoriu de anima. Dara trebue se te supui sortii. Ce amu simtitu si patimutu, ve crutiu cu descrierea; destulu ca „sórtea m'a umilitu.“ Unic'a mangaiere si indemn u asiú avé, déca mi-ar u succede a ve educá asia, ca se fiti demni de spiritulu ei.

In lun'a lui Augustu 1871 siedindu langa fortepiano in deplina sanatate, a disu: „Mama, deschide jalusiile, ca nu vediu notele.“ Dupa-ce s'au deschisu, a repetatu: „Vai de mine mama, eu cu unu ochiu nici acuma nu vediu.“ Din momentulu acela au suferitu doreri de capu si de ochi. Am consultatu mai multi medici, toti au disu ca e bóla trecatória. Intr'aceea Aurelu care studiá in scólele din Elisabetopole, a cadiutu in tiphus; a fostu in mare periculu. mam'a vóstra care ve iubea cu o iubire estraordinaria intr'atata s'a spariatu, in catu intr'o nópte vedindu ca'i e reu, cu capulu desvelitu numai in negligée a fugitu la oficiulu telegraficu, a telegrafatu la cei mai renumiti medici in tiéra si in Vien'a, ca numai decatu se vina pe spesele ei, ca-ci altu-cumu i móre fetiorulu. De acolo a fugitu inaintea monastirei calugariloru, si asia cumplitu a strigatu de pe ulitia, in catu calugarii s'au desteptatu. Le-a strigatu se

mérgea indată la beserica, se se róge la D-dieu, se nu'i móra copilulu. Durerea de ochi si capu a totu crescutu. Ne-amu decisu cá se mérgea la Vien'a, se'i curesc ochiulu; ea inse nu a vrutu se plece pana nu s'a convinsu cá Aurelu a trecut peste crisa si pericolu. De multe ori dicea, candu o sileamu se plece la Vien'a: Sciu cá prin intardiare o se'mi perdu lumin'a ochiului, dara mai vreau a fi orba, decâtu se'mi parasescu copilulu sciindu'lu in pericolu.

In 18. Novembre 1871 a pornitu cu tatalu ei la Vien'a, a remasu la fratele seu, care e medicu acolo. In 18. Decembre consiliulu medicalu 'ia declarat, cá fàra amanare trebue se'i opereze ochiulu, altumintrelea va orbi de amendoi ochii, pentru-cà a intardiatu cu mergerea la Vien'a. Medicii 'iau descoperitu, cá la operatiune are se fia destépta, éra nu adormita prin chloroformu, cà-ci atunci nu s'ar potea face operatiunea, si póte cà nici nu s'ar mai destepa. Respunsulu ei a uinitu pe toti cei de fația cari asteptau se planga si se se vaiete cá unu omu din poporu. Lasati'mi timpu de câteva minute, dise mam'a vóstra, se me rogu la bunulu si puterniculu Dume-dieu, pentru iubiti mei din departare, pentru casulu candu sórtea ar voí cá in asta viétia se nu ne mai vedemu; apoi aruncanduse in genunchi, s'a rugatu cu ochii si cu manile radicate spre ceriu cinci minute. Atunci sculanduse a disu: Ce bine cá barbatulu meu, copii mei si parintii numai spiritualmente suntu de fația, si nu vedu martiriulu meu; apoi cu o resignatiune cá a lui Mutiu Scevola dise: „Domnii mei, suntu gata a me supune operatiunei.“ Dupa acestea medicii o invitara se se culce cu fația in susu si apucandu-o optu insi de mani, de pitióre, de capu, cá se nu se póta misca, renumitul operateur profesorulu academiei Stellvag luandu o lantietta, 'ia pusu man'a stanga pe frunte si cu man'a drépta, in care era instrumentulu s'au apropiatu de ochin. In acestu momentu serbatorescu, soçi'a mea cu o voce puternica, resoluta a disu: „Domnule profesoru,

nu pretindu dela dta lucru care intrece puterea unui muritoriu, dera cugetati rogu-ve, ca suntu mama la patru copii, suntu soçi'a unui barbatu, pe care 'lu iubescu mai multu decâtu viéti'a mea, si ei pe mine; intru asemenea, am parinti doiosi, cari toti departati de aici, nu sciu in momentul acesta ce se intempla cu mine; altmintrelea cu totii in genunchi, si-aru inaltia rogatiunile la Atotu-poterniculu. Totu ce ceru dela dta este, se fii consciintiosu. „Ti promitu domna serbatoresce,” ia respunsu mediculu. „Dum-nedieu se'ti conduca man'a,” ia disu mam'a vóstra, privindu cu ochii spre ceriu. Atunci mediculu implantandu lantiétt'a adancu in ochiulu ei, iau taiatu o vena care scurtanduse iau deformatu ochiulu. Soçi'a mea n'a scosu unu vaietu, unu tîpetu; dara medicii voiosi de fericitulu succesu alu operatiunei, au gratulatu renumitului profesor. Soçi'a mea radican-duse dupa patu a ingenunchiatu la locul de mai inainte, radicandu ochii si manele spre ceriu a disu: Multiamescu B'ti tie Dó m'ne, ca mai redatu iubitei mele familie! Dupa aceea a mersu si pe rendu a datu man'a cu toti cei de faça, a dictatu unu telegramu, prin care 'mi facea cunoscutu succesulu fericitu. Indata apoi medicii îi legara amendoi ochii, intru asteptarea vindecarei, si 'iau deslegatu numai dupa trei septemani. Atunci a observatu cu bucuria, cà ochiulu stingu e mantuitu cu totulu; éra ochiulu dreptu de si nu vedea cu elu, dara nici urm'a operatiunei nu se mai cunoscea. Ve poteti inchipui ne-marginit'a mea bucuria; pareu cà nu'mi era spre bine, nu poteamu astepta momentul reintórcerei ei in patria. Ne-amu întielesu cá ea se plece in 18. Ianuariu inpreuna cu fratele ei din Vien'a; éra eu se mergu inaintea ei. Intr'aceea se intemplà organisarea judecatorésca, candu pe mine din Fagarasiu me stramutara la Sibiiu, unde in 16. Ian. sosindu si primindu dela mam'a vóstra o epistola cu datulu 9. Ian. scrisa de man'a ei propria cu atata dulcetia, càtu tóte literele le-amu sarutatu, fiindu acumu pre deplinu odichnitu,

nici prin gandu nu mi-a trecut, că preste 48 ore eu se fiu celu mai nefericitu in lume. In 16. Ian. demineti'a sculandu-se soçi'a mea din patu, a observatu nisce pete rosii pe pieptu, si durere de capu. Fratele ei a visitat'o, dara nu i s'a parutu suspitosu; cu tóte aceste mam'a vóstra a remasu in patu, mai tardiu fiindu'i mai reu, an chiamatu pe mediculu Drasche. Acesta inca a disu, că ceva bóla nu e, dara fiindu-cà in 48 de ore are se se reintórca in patria, ar fi bine a se consulta si alti medici. Au chiamatu dara pe dr. Vertheim si Scoda, cestu din urma cu nume europenu. Au cercetat'o. Atunci soçi'a mea intrebà glumindu: „Spane'mi, domnule doctoru, pociu plecá poimane, cà-ci barbatulu meu me iubescetare, si déca 'iasiu scrie că se amana calatori'a, tare s'ar supera.“ Consiliulu medicalu a respunsu, că póte pleca fóra grija, cà-ci caletori'a inca 'i va fi spre bine. De càtra séra fiindu'i si mai reu, mi-a telegrafatu cumnatulu meu: „Netti s'a bolnavitu momentanu, se fii inse odichnitu. Dr. Vertheim, Drasche si Scoda o curéza.“ Acestu telegramu fiindu adresatu la Fagarasiu, nu l'amu primitu. In 17 Ian. amu primitu altu telegramu totu la Fagarasiu: „Netti e periculosu bolnava. Vino indata la Vien'a.“ Nici acestu telegramu nu l'amu primitu. In 18. Ianuariu sér'a, candu eram se me culcu, cá in alta diua se pornescu inaintea consórtei mele, primescu unu telegramu de cuprinsu: „Netti e mórtă. Dispune despre trupului ei, eu santu desperatu.“ Fiindu-cà eu despre ból'a ei n'aveam nici cea mai pucina cunoscintia, din contra cu bucuria amu apucatu a ceti socotindu, că me incunosciintieză despre plecarea ei din Vien'a, amu venitu in confusiune, l'amu cetitu mai de multe ori, fóra se'lu intielegu; in fine amu lesínatu. Candu m'amu desteptatu si amu vediutu tristulu adeveru, si că ce amu perdutu eu si voi, mi s'a intunecatu lumea intréga; capulu 'mi ametiá si picióarele mi se clatineau.

In 22. Ian. a sositu trupulu ei la Elisabetopole

intr'unu sicriu de arama, alu carei coperisiu e din glaja, incuiatu fiindu hermetice, din cauza cà a muritu in versatu, care grassá pe atunci in Vier'a; si fiindu-cà medicii cei vestiti nu 'iau cunoscutu ból'a, ne putenduse desvolta, o a sugrumatu, si asia a incestatu a bate cea mai nobila ânima, care a esistatu candu-va pe acestu pamentu. A moritu departe de toti aceia cari o iubeau pe ea dupa meritele ei, si pe cari ea asemenea fi iubea.

Optu dile dupa inmormentare m'am dusu in cripta, am cercetatu, mi-amu luatultimulu adio dela ea. Era inca mai frumósa cá in diu'a inmormentarii. Dormi in pace suflete dulce, sufletu seninu, cà-ci noi vomu spune din generatiune in generatiune, ca tu ai fostu martir'a familiei, pentru-cà ochii tei cei frumosi, mari, inteligenti s'au stricatu, de unde si mórtea ti-a urmatu, de nenumeratele nopti fara somnu, priveghiandu si numerandu tóta resuflarea cu deosebire a copiiloru tei. Noi 'ti vomu pastrá santa memori'a ta; de si trupesce te-ai departatu, in spiritu te affi intre noi.

Voi iubitoru mei copii siliti-ve se fiti ia virtuti, curactern si cultura asemenea mamei vóstre. Atunci numai veti putea fi fericiti. Cu deosebire fiti mandri de mam'a vóstra, cà ci ea a fostu o femeia, carei asemenea a rare-ori se nasce, ea a fostu o femeia, care intrunia tóte calitatile pe cari intieptulu Will le enumera in sfatulu lui càtra fetiorulu seu, candu fi recomanda ce soția se'si aléga. Éra eu me voiu incerca a me consolá cu poetulu, „de si eu in asta lume bine nu voiu avea, dar' acolo intru inaltime dóra ne vomu vedea.“

Éta ce dice Gazet'a si Federatiunea in anuntiulu funebrele. — Asemenea a scrisu si Hermannstädter Zeitung.

„Iosifu Sterca Siulutiú, asesore la curtea judecatorésca in Sibiiu, in numele seu, alu filoru minoreni Aureliu, Flaviu, Alexandr'a si Traianu, alu parintiloru: avocatulu provinciale Etvesiu si mun'a

An'a, a fratelui dr. Etvesiu, aduce la cunosciuti'a numerosiloru sei consangeni, rudenii, amici si frati cunoscuti, cum-cà consorteá sa, An'a Siulutiú n. Etvesiu, dupa unu morbu numai de 24 óre a repausatu in Domnulu in diu'a de 18 Ianuariu a. c. in etate numai de 31 ani, in Vien'a. Remasitiile pamentesci ale in Domnulu adormitei se voru transporta la locul nascerei si cript'a familiei in Elisabetopole.

Repausat'a erá unu sufletu nobilu si serinu, consórté credintiósá, mama prea-solicita, fia reveritória de parinti, sora plina de afectiuni fratiesci, consangéna si patrióta multu iubitória de natiunea romana; dupa frumós'a cultura a ânimei si distinsele ei calitati fù in adeveru unu exemplariu raru de credentia si iubire conjugale si de mama; in crescerea copiiloru nu numai cea corporale, ci si in moralitate, religione, portarea de buna cuviintia si desvoltarea calitatiloru lorú spirituali si dedarea lorú la continua ocupatiune dela prim'a etate infantile, nutrindu si implantandu in peptulu lorú cu unu focu raru si exaltatiune de miratu simtiementele cele mai nobili romane, cu devotamentu raru, cu tóte cà nu era nascuta romana; de unde 'si castigà stim'a si iubirea romaniloru cunoscuti pe tóte locurile. Dupa-ce invetià a scrie si cetí romanesce, a compusu mai multe piese romanesci pe piano. Multi romani voru suspiná dupa binefacatórea si ajutatórea lorú in lipsa si strimtori. Imbarbatá cu ambitiune pe junimea romana, cá prin cultura si franchetia se desude a miscá cerulu si pamentulu, spre a inaltia prosperitatea romanismului.

Amu auditu din rostulu eternu fericitului Mece-nate si tata adeveratu alu romanismului Alexandru Sterca-Siulutiú conte de Rom'a si metropolitu, calificarea conduitei repausatei, candu in Valcele imi reflectá: Acésta este o femeia in tóte privintiele, precumu a destinatu Ddieu se fia femeia. Fia'i terin'a

usióra si memori'a neuitata! adaugemu si noi din choralu amiciloru familiei eminentu romane!" (Gaz.)

„(† Necrologu) Iosifu St. Siulutiú de Carpenis^u, judecatoriu la trib. distr. din Sibiiu (mai înainte asesoru la tribun. urbar. in Fagarasiu) cu inim'a infranta de dorere anuntia preamatur'a si neastepatat'a mórte a junei sale socie An'a nascuta Eötvös, intemplata in 18 l. c. in Vien'a, unde mersese a se supune unei operatiuni oculistice, dupa carea, cu caterva dile mai inainte de a se poté întórce in sinulu iubitei sale familie, si-a datu sufletulu ei celu nobile in man'a Creatorulu. Mórtea ei o deplangu, dinpreuna cu doiosulu sociu, minoreni prunci: Aureliu, Flaviu, Alesandrin'a si Traianu; asemenea o gelescu doiosii parinti: avocatulu Eötvös si mam'a Ana, precumu si fratele ei dr. Danielu Eötvös din Elisabetopole.

A césta nobila fiintia, de aprópe rudita cu gener. Clapca, br. Babartzi si multe alte familii frontasie din Ungari'a, de si nu era de nascere romana, au iubitu inse natiunea sa adoptiva cu aceeaasi afectiune, cu carea iubiá pre sociulu seu, caruia in cursu de 12 ani ai fericitei casatorie ii fusese deliciile vietiei conjugali, fala si lumina, geniu tutelariu alu familiei, esemplariu de virtuti, soci'a si mam'a admirata si iubita nu numai de ai sei, ci de toti cunoscutii. Abié casatorita, puse tóta silinti'a a invetiá limb'a romana, pe care o vorbiá cu predilectiune si cu unu dulce accentu curatu, ce era placere a ascultá. A escelatu in artea musicale, vocale si instrumentale, a compusu mai multe piese romanesci, d. e. „Abrudan'a“ s. a. Au ajutatu cu bani si suatu pre multi studenti lipsiti, si ómeni din poporu. Pentru binefacerile si amabilitatea ei au fostu iubita cá un'a mama de totu poporulu din pregiuru astu feliu, in catu au pusu pre toti in uimire condolenti'a si plansetele poporulu adunatu la scirea cea trista despre mórtea ei.

Man'a cea cruda a neinduratei morti o rapí in flórea vietiei, numerandu abia 31 de ani. Remasitiile pamentesci se voru transportá dela Vien'a in Transilvani'a

si se voru depune spre eterna repausare in cript'a familiare din Elisabetopole. — Fia'i tierin'a usióra si memori'a neuitata!" (Feder.)

Din famili'a Mamei vóstre, ai carei parinti suntu ómeni cu stare buna, intiepti si cu fric'a lui Dumnedien, a fostu generalulu Ernestu Kiss, pe care austriacii l'au spendiuratu in 1849 in Aradu, consangéuu cu socra mea. Despre acesta e de insemnatu, cà a fostu celu mai mare cavaleriu in tóta armata austriaca. Cá colonelu la regimentulu alu 2-lea de husari transilvaneni mare parte romani, a imbracatu regimentulu intregu pe spesele sale cu uniforma anume croita pe trupulu fiesce caruia din panura fina. Era imposantu, ilu admirau toti. Avereu lui candu s'a confiscatu s'a pretiuitu in dominie, castelle etc. la unusprediece milióne. Generalulu Klapka, cumnatu cu socrulu meu. Mam'a vóstra a fostu unica, care ne fiindu romana, s'a asimilatu cu natiunea romana. In 6 luni dupa casatoria a invetiatu limb'a romana cu perfectiune asia, in càtu in 15. Februaru 1861 gratulandu diu'a nascerei unchiului metropoli-tului, pe cum mi-a marturisitu betranulu, n'a sciutu ce se admire, frumseti'a scrisórei, carei asemenea de mana femeiesca inca nu vediuise, ori stilulu si ortografi'a corecta.

Eu amu portatu din copilaria unu diariu prea interesantu, care inse au peritu, si acuma me voiu restringe a descrie pana inca 'mi suntu in viua memoria, evenimentele cari au interesu pentru famili'a nóstra si cari s'au petrecutu cu noi, fara a face politica.

Incepu cu anulu 1846.

In anulu acesta s'au inceputu, o nelinisce si o fervere mare in muntii apuseni. Era mare temere

de o resculare formală din partea baiasilor, cari isi vedeau amenintiatu viitoriulu si esistinti'a lor, din cauza ca au venit la Abrudu unu domnu din Vien'a cu numele Hochheder, despre care se dicea că sta in legatura cu toate auctoritatile politice si finantiari din Vien'a. A vrutu cu totu pretiulu se cumpere proprietati si mine (bai), că se se incuibe acolo. Poporulu amenintiă si injură, că acela care ii va vende mine, e tradatoriu. Dintaiu au incercatu cu tatalumeu, promitiendu'i sume enorme, chiaru si pentru mine parasite, numai se'lu castige in partea lui; éra tatalu meu 'ia respunsu, că nici pentru unu milionu nu va vinde, „că dintre membrii familiei noastre nici odata n'au fostu vendiatori, cu atatu mai puțin voi fi eu.“ S'a latitu faim'a in regiunea intréga, că acésta societate cu miliónele ar fi exploatatu minele in Brasili'a, cu lucratori straini, din care cauza baiasii vechi au trebuitu se emigredie de acolo.

Pe langa toate acestea s'au aflatu ómeni, pe cari i-au orbitu banii. Hochheder s'a facutu proprietariu, au inceputu a radică ziduri colosale; inversiunarea a crescutu infricosiatu. Hochheder numai inarmatu si insocitu de altii se arată pe strade; dara fiindu spriginitu si de politia, si-au continuatu operatiunile sale, pana candu poporulu inversionatu au navalitu asupra zidurilor, pe care le-au derimatu si facutu asemenea cu pamentulu. De atunci nu s'a mai auditu de numele lui Hochheder.

Totu in timpulu acela s'a respanditu scirea si spaim'a peste tiér'a intréga, că in muntii apuseni se pregatesce a dou'a editiune a revolutiunei lui Hor'a, astadata prin o femeia cu numele Varga Catarina, despre care ungurii tienea că ar fi magiara, din contra romanii munteni, cari o numiau de comunu „Dómn'a noastră,“ dupa spus'a ei o priveau de romana si de Dîn'a muntiloru.

Acea femeia, carea avea connexiuni cu mai multi advocati din Pest'a si Ungari'a, la inceputu sub pretestu că vrea se apere procesele iobagiloru

facia de domnii pamentesci, luá prin comune informatiuni, si se departá, precumu dicea ea, se contereze cu advocatii din Pest'a; peste 2—3 luni éra se întorná.

Tóte incercarile regimului de a pune man'a pe ea, au fostu desierte, pentru-cá acuma acea femeia ajunsese a fi tribunulu poporului. In tóte Dominecile tienea adunari poporali, pe cari le anuntiá mai înainte. La ea se aduná poporul cu miile. La aceste oca-siuni ea nu mai cerea dela comune informatiuni, ci le tienea cuventari, le spunea cumu dicea poporul, „cuvente dulci despre libertate;“ le dicea cá Ddieu a creatu pe omu liberu si cá numai tiranii l'au supusu, prin urmare, se nu mai faca robota s. a.“ Isi póte imaginá ori cine, la ce gradu ajunsese fanatismulu poporului pentru dómn'a loru. Temeritatea acestei femei devenise asia de departe, in catu venea in dile de tergu la Abrudu calare pe unu calu albu, cu unu biciu (Reitpeitsche) in mana, dara nu cutediá nime-nea se se apropie de ea, de si éra porunci aspre, ca ori unde se va aretá, se o arestedie. Lucrulu devenise seriosu; cá-ci cuventarile ei se latiau cá fulgerulu in tóte partile. Interventiunea cu bracia armate gubernulu nu avea curagiu se o céra, din cauza cá poporul din acei munti era cunoscutu cá ómeni cu capulu a mana, cari mai de multe ori s'au op-pusu la asia numitele brachia militaria; apoi agita-tiunile acelei femei apucasera a lua dimensiuni prea mari. Asia dara spre a o poté aresta, auctoritatea vení la ide'a unui planu strategicu, pe care apoi vicariulu diecesanu de atunci, mai tardiu mitropolitulu Andreiu br. de Siaguna, l'a si executatu cu multu curagiu si resignatiune.

Cu finitulu an. 1846 venindu archimandritulu vicariu Andreiu Siaguna la Abrudu, a petrecutu timpu indelungatu acolo; ospitalitatea Abrudeniloru au a-trasu simpathiile óspelui catra densii. Mai alesu cu tatalu meu a legatu mare cunoscintia; dupa aceea la ocasiune data isi descoperí dorinti'a sa de a vedé

pe Catarina Varga si a o asculta cumu vorbesce. „Nimicu mai usioru decâtu acésta,“ fù respunsulu parintelui meu, „cà-ci densa tiene in tóte dominecile adunare de poporu, dupa-ce le publica inainte loculu adunarei. In diu'a de Apa-botéza va tiené adunarea de inaintea besericei in comun'a Isbit'a.“ Dupa acésta au intreruptu conversarea asupra acestui obiectu, si càtu a mai statu in Abrudu, n'a mai vorbitu despre Catarina Varga.

In 6_{18} . Ianuariu 1847 in diu'a de santa Apa-botéza vicariulu Siaguna si-a luitu remasu bunu si s'a dasu din Abrudu. Abrudenii cugetau cà s'au intorsu la Sibiiu, in adevèru inse elu a mersu cu vicecomitele G. Pogány dea-dreptulu la Isbit'a, unde era poporulu adunatu in mare numeru in beserica, si cari nu incapeau, in giurulu besericei. Sosindu elu acolo, poporulu i-a facutu locu. Intrandu in beserica, s'a facutu sgomotu, cà-ci toti isi indreptara privirile intr'acolo, intrebându unii pe altii, cà cine sunt acei straini. Au nu vedeti, respunsera unii, cà acela cu sant'a cruce pe peptu e vladiculu nostru. Dupa-ce esira ómenii din beserica, vicariulu generalu schimbà càteva vorbe cu ómenii, apoi si cu Catarina Varga, care se aflá de fačia, apoi o luà de braçiu. Atunci poporulu incepù se'si dica: „Uita-uita, vladic'a nostru a datu in vorbe cu dóm'n'a nóstra! Uite-uite, au luat'o de braçia! Auditi ce'i dice, „poftiti dómna in sani'a mea, mergemu cu totii la parintele; va fi timpulu prandiului, poftimu.“ Dóm'n'a dupa puçina resistanti'a s'a pusu in sani'a cu 4 cai si a plecatu, dupa ea vicecomitele cu alta sania, apoi tatalu meu si fratele meu Dionisie, pe cari anume i-a poftitu par. Siaguna cá se'lu insotiasca in acelu voiagiu, carora numai atunci li-a descoperitu planulu ce'lu avea cu Catarina Varga, candu era se plece saniile din Isbit'a indereptu càtra Abrudu, va se dica, candu au esitu din biserica. Poporulu au aplaudatu, s'a datu la o parte, a facutu locu. — Mei! dara saniile mergu cá fulgerulu, au trecut de cas'a parintelui. Uitati-ve

ómeni buni, dómn'a nóstra s'a redicatu in sania, vrea se sara afara, vladic'a o tiene incelestata. Auditi càtu a strigatu: „Nu me lasati, fratiloru!“ Tradare! In momentul acela o resunatu din mii de guri tradare! tradare! Era o confusiune cumplita, unii au fugitu dupa arme, altii dupa calariile loru, altii pe diosu s'au aruncatu dupa sania, dara tóte in desiertu, cà-ci saniile s'au dusu cá fulgerulu, éra poporulu o remasu uimitu, pareu cà s'ar fi desteptatu dintr'unu visu. Conformu planului facutu mai de inainte, in Zlatna au asteptatu alte trasuri, cu cari au dusu pe Catarina Varga in cetatea Belgradului. Intru adevèru, déca poporulu infuriatu prindea atunci pe Siaguna, era se se intemple unu mare scandalu, elu o patia intocma cum a patit'o Dragosiu in 1849 in Abrudu. Poporulu care in anulu urmatoriu 1848 a devenitu liberu, a pastratu dolci suveniru dómnei loru, éra arestatoriulu contrariulu. In desiertu spunea poporului ori si cine, cà Catarina Varga n'au avutu influentia asupra eliberarei loru, le diceamu si eu de multe ori, elu inse nu ne credea. — Siaguna n'a a mai cercetatu acei multi clasici, pe cari in totu anulu ii cercetá calatorii din Anglia, Germania, Francia, Italia etc. Firesce, acestia venia vér'a, nu la Apa-botéza.

1847. In anulu acesta, dupa absolvirea drepturiloru am mersu la Pest'a spre studiarea tehnice. Ardeleni pe timpulu acela era pucini cari studiá afara din tíera, romani nici unulu. In anulu acesta s'a facutu alegerea de deputati prea memorabile, unde curgea lupta pe viétia si mórte intre conservativulu Szentkirályi, si pe atunci popularulu Kosuth, celu din urma avé in programa desfiintierea iobagiei. La banchetulu cestui din urma amu luat si eu parte, si cá nobilu amu si votatu pentru densulu.

In 1848 amu luat parte la miscarile petrecute in Budapesta, la eliberarea lui Murgu, Tancsics, cari erau arestanti politici. Eramu petrunsu de totu de cuventele „libertate, egalitate, fratie;“ cu deose-

bire cuventele pronuntiate de presidente republiciei franceze Lamartine, „cà in oceanulu slavismului romanii si ungurii forméza o insula verde,“ au resunatu cu putere magica in urechile mele; epistolele mele scrise sub impresiunea numitelor cuvente se ceteau in Abrudu inaintea apotecei in piatia, intre aplause. Eu eram de totu incantatu; dara tatalu meu era fórt ingrigiatu de simtiementele mele; elu din Transilvani'a privea cu alti ochi evenimentele, din care cauza imi scriá totu a dou'a di. Citeamu între sîruri temerile lui, ca-ci mai de multe-ori me indrumá la umbrele strabunilor mei, cari au fostu totu-d'auna in cea mai buna armonia cu natiunile conlocuitoare, dara pentru aceea au traitu, au si muritu cá romani adeverati. — Indata dupa adunarea din Blasiu mi-a tramisu juramentulu depusu de natiunea romana pe campulu libertatii, si m'a provocatu cá se adunu si pe alti tineri romani transilvaneni, de voru fi in Pest'a (afara de mine altii nu era), se mergemu in biseric'a grecésca si acolo inaintea altariului se'lu depunemu. — Voi'a tatalui meu era mandatu pentru mine. Aflandu eu. cá juramentulu fácia cu tronulu si cu natiunile conlocuitoare este leale, l'amu depusu, si prin aceea tatalu meu s'a odichnitu, de si audise cá in Pest'a nimene nu avea asia péna lunga, rosia in pelaria cá eu. — In adeveru, eu eram fórt fericitu; imi vedeamu realitate visurile mele si aspiratiunile strabunilor mei, cari de dorulu triumfului romanismului s'au inmormentatu intre lacrimi si doreri. In anulu acesta am luat parte la unu banchetu in Vien'a, unde tóte natiunile Europei era reprezentate prin tineri. Aici amu auditu antaia-data cantandu imnulu fiesce-carei natiuni. Mai antaiu a inceputu unu francesu: „Allons enfants de la patrie,“ dupa aceea germanulu: „Wo ist des Deutschen Vaterland?“ apoi unu polonu: „Zehntausend Mann bei Warschau auf die Knie schwuren,“ apoi unu unguru: „Hazádnak rendületlenül légy hive o magyar,“ apoi unu italianu si in urma slavii. Presiedintele adunarei a intrebatu,

nu mai este alta natiune aici reprezentata? Ba da. amu respunsu eu, si amu inceputu: „Destépta-te romane.“ S'au facutu o tacere mormentală, apoi siop-teau unii cu altii, cu deosebire unu italianu cu numele Angelo. diumetate sculatu de pe scaunu, cu gur'a cascata, pareă că a vrutu se inghitia totu cuventulu pronuntiatu de mine; ochii lui cei ageri că unu vulture, infipti asupra mea imi atrasera atentiunea. Candu amu finitu, a fugitu la mine, m'a imbraciosiatu cu focu intrebându-me: „Cine esti tu? cumu chiama patri'a ta? Am intielesu dorerile natiunei tale,“ dise elu, apoi au strigatu cu totii: „Se traiésca natiunea romana.“

In lun'a lui Aprilie s'a unitu casin'a magnatiloru, alu carei presedinte era c. St. Széchenyi, cu casin'a democratiloru, alu carei membru eram si eu. Aici presedintele era Kosuth. Aici amu avutu ocasiune a cunósce in persóna tóte celebritatile magiariloru.

Totu in lun'a acést'a a intorsu deputatiunea tinerimei din Vien'a visita facuta cu scopu de fraternizare. Vienesii au fostu primiti si ospetati mai multe dile in Pest'a cu o splendóre rara.

Deputatiunea poloniloru si a romaniloru din Romani'a totu in acelu timpu a fostu in Pest'a.

In lun'a lui Maiu deschidiendu-se diet'a Transilvaniei, am plecatu acasa. In Clusiu m'am intalnit cu Vasváry, pe care 'lu cunosceamu din Pest'a, tineru talentatu, oratoru fórté popularu si placutu, de care isi temea Kosuth popularitatea; damele din Pest'a i-au prezentatu de suvenire unu ânelu de aur cu inscriptiunea „1848, 15 Martiu.“ Vidács, asemenea amicu din Pest'a cu Gajzágó, care era la Széchenyi cancelistu, si inca unulu alu carui nume l'am uitatu, acestia erau trimisi sub pretestulu fraternisarii, se prelucre tinerimea ardeléna pentru uniune. In Clusiu s'au primitu cu mare pompa; in teatru era o loge decorata anume pentru ei, unde am fostu si eu. In dieta era o banca togma langa episcopulu Lemeny destinata pentru ei. Acolo amu siediutu noi 5 insi.

Fraternisarea curgea grosu. Intr'o di se respanse scirea cà politi'a a prinsu in Clusiu mai multi inteligenti romani, intre cari si pe Todoru feciorulu protopopului din Bistr'a, care mie mi-a fostu conscolariu in liceu. Indata m'am dusu la politia, unde la inceputu imi respunsera scurtu, dara vediendu cà mie nu'mi prea pasa, nu'su omulu care se întorce dela jumatate calea, mi-a datu informatiune, cà l'au arestatu la denuntiarea lui I. L. din Campeni, care l'a descrisu de unu agitatoriu (buitogatan) periculosu. Reinfecta intorcundu-me, am mersu la Vasváry, si 'i-amu disu lui: Frate daca suntu drepte acelea ce am auditu eu in Pest'a de unu jumatate de ann necontenitu din gur'a vóstra, mergi si'lu scapa. Eu 'i-amu naratu lucrulu cu Todoru; s'a indignatu si luandu pelari'a s'a dusu. Peste 2 óre s'a intorsu si mi-a spusu cà Todoru va fi liberu, dara cà lucrulu nu e gluma. Se dice cà romanii in tiér'a intréga agitéza pe facia in contr'a uniunei, mai alesu muntii apuseni in frunte cu avocatulu Ianculu insuffla grigia si temere. Peste cateva dile eu m'am dusu acasa; la despartire, am inviatu deputatiunea intréga se me cerceteze la cas'a parintiloru mei in Abrudu, ceea ce ei promitiendu'mi au si facutu. Inainte de a se întorce din Ardealu au venitu la Abrudu, unde au petrecutu 8 dile. In Abrudu au fostu primiti abrudienesce; ti se pareu cà in munti si in vali e nunta. Ceilalti s'au intorsu in Ungari'a acasa, éra Vasváry a remasu; m'a rogatu se'lu conducu in muntii dela Vidr'a, cà aru voi se vedea Ghiatiariulu, care sta din mai multe odai subterane, plafonulu din granitu, pare cà e lucratu de mana de omu, éra pavimentulu de ghiatia grósa de mai multi stengeni. In aceste odai se afla deosebite figure si formatiuni din picaturi de apa inghietata; apoi locul de unde purcede Ariesulu, unde tóte cele se petrifica, si unde este unu munte intregu de melci petrificati s. a. 'Iamu promis, l'amu condusu. Pe drumu mi-a descoperitu, cà scopulu lui e se cunósca pe Ianculu. In alta diua la amiédi am

sositu la Iancu, unde l'au primitu pe Vasváry fôrte bine. Tatalu Iancului era jude communalu, iobagiu, inse omu bogatu. voinicu, imbracatu bine; la cas'a lui aflai totu-d'auna cafea, rosolu, vinu bunu, apa de Borszék, pastravi si venatu. Abia amu sositu in casa si abia au facutu ambii cunoscintia, in 5 minute s'a incinsu o disputa fôrte infocata intre ei; credeai cà nu acuma s'au vediutu intaia-data, ci cà suntu doi antagonisti, cari de multu astepta unulu dupa altulu se'si continue o disputa nefinita. Dupa prandiu ne adusera calariile se plecamu la munte. Ne-amu luat diu'a buna dela caseni; Iancu si Vasváry au esitu pana in corte disputandu. Candu era se se suie Vasváry pe calu, ei dice Ianculu: Sci ce Domnule, déca me-ai onoratu cu visit'a, apoi nu me multiamescu cu o diumetate de di, remani pana mane, si déca nu vrei se te mai intorci pe aici, apoi 'ti dau eu unu conducatoriu, care te va conduce peste munti pe la „Fontanele.“ Vasváry n'a asteptatu se'i dica a dou'a óra; neamu intorsu in casa, unde s'au incercatu ambii se se capaciteze. Eu 'iamu lasatu in pace, me delectamu in ei, ambii inalti, voinici, blondini, infocati, esaltati, oratori buni, in etate de 24 ani, talentati, nu se poteau de locu capacita. Pe urma au esitu Vasváry cu colórea, si a disu: „Ce a gresitu diet'a din Clusiu, va indrepta diet'a din Pest'a, dara uniunea se va face, de nu altmintrelea prin poterea armelor.“ La audiulu cuventelor ace-stora au saritu Ianculu dupa scaunu dreptu in susu, cá candu l'aru fi muscatu unu sierpe, s'a facutu palidu cá mórtea, si a racnitu intr'unu tonu, de si eu m'am spariatu de elu. „Se nu ve inpinga infernulu la acestu pasiu, cà-ci atunci v'a cantatu cocosiulu. Se scii cà eu suntu nepotulu lui Hor'a, care a crescutu in cas'a asta, unde ne aflamu noi, si care a moritu cá martiru pe róta, si i s'au aruncatu trupulu in tóte partile lumei; suntu gat'a ai urmá lui, dara uniunea n'o primescu.“

„Ei bine, ce vreti se oppuneti poterii magiare,

cu care sunt însoțiți toți românii, toți slovacii și germanii din Ungaria? dise Vasváry. Braciale noastre, îi răspunde Iancu, cosele și ferula dela plugu, și vai de acela care ar' încercă se supuna acesti munti, acela va muscă în érba. Védiendu eu că de capacitate nu pôte fi vorba, m'am întrepusu și am făcutu capetu disputei, promitiendu ambii, că nu voru mai politisá. În diu'a urmatóre Vasváry a plecatu; la despartire a disu Vasváry: Se ne revedemu în diet'a din Pest'a cá deputati. „Mai ingraba ne vomu intalni în lupta, decatu acolo,“ i-a răspunsu Iancu. „Atunci da,“ l'a întreruptu Vasváry. Dându'si man'a s'au despartitu. Eu am însoțitu pe Vasváry pana a trecut muntii. În totu decursulu calătoriei a tacutu, era cufundatu în cugete. Déca l'am întrebatu de caus'a tacerii, mi-a răspunsu, că frumseti'a acelu munt gigantici l'a fermecat; mie înse mi s'a parutu că alte cugete ilu neodichneau, că-ci odata a întreruptu tacerea cu cuvintele: „Iancu acesta e unu omu extraordinariu; e omu cu sange rece, talentatu, dara candu vorbeste despre suferintiele natiunei sale, e fanaticu, îi schinteie ochii, și poti vedea într'ensii faci'a rovoluțiunei aprinse.“

Dupa aceea éra s'a cufundatu în gânduri. Candu amu ajunsu pe cararea aceea care conduce într'o înaltime ametitóre asupr'a riului, îi-am povestitu că potignindu-se odata calulu unui motiu, încarcatu cu ciubere, s'au dusu de-a rót'a pana în riu, sdrobindu-se calulu și ciuberele în sute de bucati; socii lui l'au consolatu pre bietulu motiu pentru pagub'a suferita, care îi erá tóta averea, la care motiulu a răspunsu: „Paguba cá paguba, dar imi placù cum se duse.“ Vasváry scotiendu'si notițiile si-a însemnatu acestu lucru, apoi éra a tacutu. Candu am ajunsu la Fontanele, a eschiamatu: „Dómne! ce locu incantatoriu, daca asiu fi unu lord bogatu, asiu dispune prin testamentu se me înmormente aici, unde nu conturba nimicu tacerea acésta serbatorésca; aici pare că esti mai aprópe de Domnedieu. Ce visiune!

Aici ne luaramu adio, promitiendu'i că in scurtu timpu o se me intoreu spre continuarea studiiloru la Pest'a, unde ne vomu vedea.

Intorcându-me la Vidr'a, am mai petrecutu cateva zile la Ianculu cu venatu, la ursi. — In anulu acest'a au emigratu multi romani din Romani'a, in muntii apuseni, la cas'a parintiloru mei inca au fostu mai multi insi timpu mai idelungatu, intre altii, Ionescu si Alesandru Golescu celu numitu si Albulu si Aimé Martin, pentru blandulu si dulcele seu caracteru, frate alu treilea dupa Nicolae si Stefanu. Cestu din urma a ramasu la noi pana in toamnă anului 1849. Parintii mei ilu iubeau că pe fiulu loru; elu inca ii numea tata si mama. Daca Romani'a ii va radică monumentu precum se aude, de siguru se va eternisá memori'a unui spiritu sublimu.

1849. Mare nenorocire au ajunsu Abrudulu in acestu anu, multe familii oneste si fruntasie, fara distingere de nationalitate, au ramasu fara coperisiu, vedindu cu ochii proprii, cum se rapesce si nimicesce fructulu osteneleloru, si pucine familii au ramasu care se nu'si deplanga pe unulu seu mai multi membri ai familiei cadiuti victima furiei poporului. In adeveru e lucru usioru a aduce pasiunile poporului in esundare, dara e greu a le restringe in alvia. Acela care e causa, va avea greu a responde inaintea tronului lui Ddieu.

Cu ocasiunea candu desarmasera romanii gard'a nationala magiara in Abrudu, nu li s'a intemplatunguriloru nici o insulta, afara de singurul casu, candu unu caltiunariu unguru s'a jeluitu că unu lanceriu romanu i-a furatu o furculitia, in pretiu de vre-o cativa cruceri, pentru care fapta Iancu l'a condamnatu la mörte; si daca nu se intrepuneau toti ungurii pentru elu, se si esecutá.

Intrandu Hatvany la Abrudu, sub durat'a armistitiului indata s'a inceputu desarmarea romaniloru orasieni, cu care ocasiune multe insulte si jafuri an suferitu romanii. VEDIENDU aceste magistratulu si

alti ómeni de omenia dintre unguri, au trimisu pe senatorulu Geley, omu fórté onestu, cultu, din o familia vechia magiara, la Hatvany, cá se'i spuna cà romanii din Abrudu nu le-au facutu nici unu reu, din contra, le-au aparatu averea si viati'a, si cum-cà intre romanii de acolo suntu familii care aru astepta alta tractare. La audiulu acestoru cuvente 'ia respunsu Hatvany catranitu: „Pe intregulu magistratu românescú ilu lasu se'lu spendiure, si pe D-ta te punu langa elu,“ si l'au scosu din casa afara.

Intorcându-se Geley de acolo, m'au intalnitú in piatia, unde mersesemu dóra voiu vedea pe vre-unu oficiéru care mi-a fostu conscolariu, ori cunoscutu din Pest'a, se'lu ducu la noi acasa, pentru-cà la noi au pusu unu despartimentu de husari cu unu strajamesteru, omu rabiatu si barbaru. Daca le-amu disu cà la noi e locu pentru unu oficiéru superioru, mi-a respunsu, cà din caus'a grasduriloru trebue se puna mai multi husari la noi. Geley mi-a comunicatu ce patise cu Hatvany; m'am intorsu catra casa ingrijatu, candu éca intalnescu pe Topler conscolariu d'ai mei, astadi septemvir; l'am rogatu se vie la noi; elu s'a escusatu, cà trebue se se întórca la Ungari'a; e trimisu cu depesie, precum s'a si intemplatú. Mergându acasa am trecutú inaintea unei companii de honvedi. Odata audu o puscatura trecundu'mi glontiulu fluierandu pe la urechie. Amu statu in locu si intrebandu, oficiéru lu mi-a respunsu cà e ne-bagare de séma. Totu in timpulu acela esindu unu romanu beatu din crisma, si vediendu honvedii, cari in Abrudu si juru pana aici era necunoscuti, trecundu iaaaintea loru au strigatu: „Se traiéasca Imperatulu! totu e alu romanu-lui catu e pe pamentu si subt pamentu.“ Ungurii s'au aruncatu asupra lui si l'au taiatu totu in bucati.

Din momentulu acesta n'amu mai esitu din casa afara; mam'a mea de spaima a cadiutu la patu; tatalu meu era peste mesura intristatu. Ungurii intr'aceea tóta curtea, grasdurile si pimnitiele le-au sapafu, sub pretestu ca cauta dupa arme si munitiune; in-

tr'adeveru cautau dupa auru si argintu. Intr'aceea romanii cari s'au fostu dusu din lagaru acasa, éra s'au adunatu, si lupt'a intre ei si unguri s'a inceputu si curgea cu mare inversiunare.

In 9. Maiu s'au apropiatu romanii asia tare de orasiu, in catu nu mai poteamu stá in odaile nóstre cu ferestrele catra Rosi'a, pentru-cà din candu in candu cadea câte unu glontu pe casa. In diu'a aceea a venit strajamesterulu dela husari acasa, cu manile pline de sange; intrebandu'lu ca ce s'a intemplat, ne-a respunsu: Uitate acolo, aratandu la plopai cei inalti in fundulu gradinei nóstre care se marginea cu uliti'a, am spandiatu pe unu romanu, dara dintaiu 'iam scosut ochii; mane ii spandiamu pre toti fora osebire, asia mi-a poruncit colonelulu Hatvany. Audiendu noi aceste, ne-amu consultatu cu parintii si fratii mei, ce aru fi de facutu. Parintii mei au declarat din capulu locului, cà ei casa si averea lor nu o parasescu; apoi intempe-se ce va vrea Dumnezeu, Mam'a mea nici cà aru fi fostu in stare se póta fugi. Noi 3 frati, fara scirea parintiloru, cà-ci ei nu s'au inoit, amu mersu la Hatvany, i-amu descoperitu totu lucrulu si l'amu rogatu, cà se ne spandire, se ne inroleze, ori se faca ce va vrea cu noi, dara se dea pace parintiloru nostri. In urma provocandume la cunoscintele si relatiunile mele din Pest'a, l'amu amenintiatu cà me voiu adresa de-adreptulu la ministeriulu magiaru.

Ne-amu intorsu dela elu fara a póte ispiti tententiele lui draconice.

De càtra séra a venit unu ofieru la noi, demandandu in numele comandantelui, se ne adunam in piatia, ducundu cu noi tota averea nóstra ce o posedem in bani, auru, argintu, pretioase etc.; caruia respundendu noi categorice, cà asta nu o vom face, s'a intorsu. Peste cateva minute intra senatorulu Geley in casa, si ne dice: „Nu cumva se mergeti cu Hatvani, cà-ci acela nu e omu; daca veti esi afara la otaru, ve pusca pe toti si ve rapesce averea. Si

pentru ungurii din orasiu e o nenorocire. Ce se va intemplá pentru Ddieu, déca ne voru esí romanii in cale, cu copii si femeile, e vai de noi.“ A esitu plangúndu din casa afara; parintii mei inca plangeau amaru. Pana candu s'au petrecutu aceste, lupt'a pe dealuri curgea neintreruptu, mai alesu legionarii vienesi cu capulu de mórte pe pelaria, se aparau resoluti; romanii mereu castigau terenu. Intr'aceea a inseratu. Ce se facemu, dise mam'a mea, dóra nu o se asteptamu se ne junghie aici in casa. Fugiti pentru Domnedieu, aru fi unu lucru grozavu se vedu eu cà ve omóra inaintea mea. Auditi cà vecinii inca au fugitu in taber'a romanésca. E intunerecu completu; intrebuintiati ocasiunea. — „Mergemu, a disu tat'a,“ eu amu privitu adesea in batalii mórtea dreptu in facia, dara se asteptu se me ómóre aici in cas'a asta, nu o voiu face; pe tine muiere, te ducu in bracia.“ — Eu amu esitu afara pe terasa, de unde adese priviamu la apusulu si resaritul sórelii, panoram'a minunata ce se infacisiá candu sórele reflectá asupra stancei colosale Vulcanu, care erá vis-a-vis de cas'a nóstra; amu statu intristatu, fiindu-cà imi vedeam ilusiunile mele prefacute in fum. M'am decisu se nu me opunu mai departe planului de a parasí cas'a, amu incuiatu canii de venatu, cari alarmati de strigatele si puscaturile cele cumplite, fugeau in curte latrandu, nu cumva venindu dupa noi, se ne tradedie chiaru fidelitatea lor.

Abia statorisam planulu, candu usi'a se deschide cu vehementia, si oficierulu de mai nainte intra in casa cu 10 honvedi. In 5 minute se fiti gata se veniti cu noi. Ungurii se retragu la Ungari'a, se aduca ajutoriu nou, si ducu cu sine pe toti locuitorii. Contradicere nu suferiu, s'a rastitu catra noi. Vendiendu cà nu ne miscamu, a comandatu se se intrebuintieze fórtia, ne-au scosu afara, pe mam'a mea diumetate mórta, au pus'o intr'o calésca, unde amu cunoscutu pe dómn'a spanului camerariu r. Vida. Tatalu meu calare, noi trei frati pe diosu. Esindu

din curte afara, vedeamu pe déluri schinteindu si flacarandu puscaturile; audiamu strigatele romaniloru, mai alesu o parte din ei s'au apropiatu pana in cinterimulu romanescu, care era peste ulitia dela cas'a nóstra 200 de pasi departatu, am auditu nu strigandu, dara urlandu unu glasu: „Inainte fetiori, unulu se nu scape; mórte pentru mórte!“ Amu ajunsu in piatia tocma pre candu confusiunea intre unguri era la culme. Mai multe dame de unguru rogau pe Hatvany, ca déca n'aru fi elu in stare se'i apere, se le dea pace la femei si copii, cà-ci avendu ei intre orasianii romani o multime de prietini si rudenii, ii voru apara acestia, pe cumu 'iau aparatu si pana aici; dara Hatvany le-a respunsu cu trufia: „Pana vedeti sabi'a in man'a mea, n'a aveti se ve temeti.“

Intr'aceea se retrasera si legionarii nemti pana in orasiu; ungurii s'au pusu in misicare luandu-ne in midiulocu pe toti orasienii; dara abia amu ajunsu la podulu de peste Cerniti'a; partea cea mai mare a honvediloru si tunurile abia pornisera din piatia; eu si fratii mei eramu pe podu, parintii mei togma trecusera podulu, inaintea loru erá avantgard'a unguriloru; intunerecu cumplitu, plouá mereu, numai plan-sulu celoru din apropiere se audia. In acele momente romanii se aruncara asupra unguriloru intre puscaturi si strigate terribili; soldatii unguri au inceputa a strigá: „Inainte cu tunurile si cu calaretii!“ Acestia inse n'au pututu trece podulu, cà-ci era plinu de femei si copii. Atunci amu auditu dicundu pe Hatvany: „Cetatenii acuma se se mantuiésca fiesce-cine cumu va sci, eu nu ve pociu mantui.“ A comandatu se dea inainte cu tunurile, si trup'a intréga se'si sparga drumu pintre romani. Tunurile au ajunsu la podu, soldatii aruncau femeile si copii in laturi, fórte multi au cadiutu suptu podu; peste altii au trecutu tunurile si caii. Scenele cele mai fioróse ni se presentara. Vaiete infricosiate, pareá cà a sositu din'a cea de apoi, finitulu lumei. Mamele strigau dupa copii, acestia dupa parinti; multe femei prin-

diendu-se cu manile de tunuri, asia cugetau se scape. Carulu pe care erá mam'a mea, l'au resturnatu honvedii de pre malulu apei in apa, cá se póta trece ei pe drumu. Tatalu meu carele era langa careta unde era mam'a mea, a patít'o asemenea; fiindu in sa ap'a mica, de si s'drobiti, dara au scapatu.

Pe ceealalta tiermure de catra orasiu, tatalu meu a dusu pe mam'a mea teraindu-o acasa; eu m'am apucatu cu amendoue manile de unu pitioru de podu pe din afara catra apa, si asia am remasu spendiurandu in aeru cá unu patrariu de óra, pana ce au trecutú toti ungurii, se nu me s'drobésca trecúndu pe langa mine caii si tunurile; dupa aceea m'am coboritu pe podu in diosu in capulu podului, unde amu statu fara se sciu de parintii si fratii mei, pana s'a facutu dina. Intr'aceea lupta curgea cu mare inversiunare, dara nu tienú multu, cà-ci ungurii fura batuti si nimiciti cu totulu. Romanii au intratu in orasiu; eu in urm'a lora am percursu in 10 minute totu loculu de batalia, cautandu dupa parintii si fratii mei intre cei morti. N'am datu de ei; am alergatu acasa. Intrandu in curte am vediutu pe Dragosiu carele au inchiaiatu in numele ministeriului magiarnu armistitiulu cu romanii, si care amblá se'si caute unu locu de ascunsu. Vediendu-me, a venitu spre mine si mi-a disu: „Am vrutu se intru la D-vóstra in casa, se'mi cantu scaparea, dara acolo e plinu de femei si copii unguri si nemti, n'amu potatu intra.“ „Dara parintii si fratii mei? toti suntu in casa?“ L'amu provocatu se easa afara din curte, elu mi-a disu: „Dara nu e locu in curtea d-vóstra pentru unu omu nefericitu?“ „Ba da, cas'a si mész'a nóstra a fostu si va fi pururea deschisa pentru ori-ce omu de omenia, dara presentia d-tale va periclitá viati'a nefericitoru refugiatu.“ A vrutu se se bage in védra, se se slobóda in fontana, dara nu l'amu lasatu, dicúndu'i: „Du-te pentru Ddieu, se nu te afle aici, cà-ci pentru d-ta voru omorí tóte femeile si copii cari si-au cautatu la noi scutintia. A esitu din curte afara si s'a dusu. Eu am intratu

in casa, unde ne-amu fi bucuratu de revedere, că pe mine m'au socotitu de mortu; dara aspectulu atatoru copii si femeii nefericite, o parte mare cari scapasera mai inainte din catastrof'a dela Zlatn'a, cari in genunchi se rogau de noi, se'i mantuimu de mórtea sigura, blastamandu pe Dragosiu, pe Hatvany si pe toti acei unguri, cari au adusu nefericirea asupr'a lor.

Era prea tristu. Evenimentele se petrecea că fulgerulu. Peste pucine minute au intratu vre-o 100 de romani la noi, cautandu dupa Dragosiu, pe care 'lu vediusera intrandu in curte. In vanu le-amu spusu că a fostu, dara a esitu afara, n'au crediutu; au cautatu in tóte locurile. Pana s'a petrecutu aceste, s'a implutu cas'a de lanceri. Parintii mei si fratii mei, impreana cu mine nu resbiamu se aparamu femeile si copii, pe care voiá lancerii se'i omóre. Era totu ómeni necunoscuti, din sate departate, emigrati dinaintea unguirilor de pre campia, din Zarandu si din alte parti ale tiei. Nu ne credea că suntemu romani. „Ei, acum totu insulu ar dice că e romanu, că se scape, dara inzadaru.“ Abia amu scapatu. Tre-cundu Costandinu din Campeni pe la feréstra si vedindune in pericolu, a intratu pe feréstra, si batendu'i cu sabi'a pe capu 'ia scosu afara si a mersu se spuie lui Iancu, se ne trimita niste gardisti, se ne apere cas'a. Abia s'au departatu, si lancerii eara au intratu in casa, si amblá că cu totu pretiulu se omóre femeii si pe copii. Eu amu smancitu unu pistolu din man'a unui romanu, si amu disu: „Celu-ce indrasnesce se puna man'a pe o femeia ori copilu, indata ii stingu viéti'a. Nu vedeti că acesti'a suntu nevinovati?“ „Dara femeile si copii nostrii pe cari 'i au ucisu ungurii, n'au fostu nevinovati?“ se rastira mai multi de-odata; „noi amu juratu resbunare, si acést'a trebue se se intemple,“ ragnira cu totii. Mam'a mea a inpartitu multi bani si argentaria intre ei, numai se póta scapá viati'a acelu nefericiti. In fine vedindu că nici decátu nu ne va succede, 'i-amu luatut intre noi si intre cele mai mari incordari si pericule

'i-amu dusu in biseric'a romanésca, unde tatalu meu a fostu curatoru primariu, 'i-amu bagatu pe toti acolo. In pucine minute s'a implutu biseric'a si cas'a popii de femei si copii. Iancu inca venise acolo; a dispusu cá se nu li se intemple nimicu. De-odata se latiesce faim'a, care s'a doveditu mai tardiu de ne-adeverata, cá ungurii fugiti intelnindu-se cu alti unguri cari le veniá intru ajutoriu, se apropie de orasiu. De locu amu plecatu pe drumulu catra Campeni; destulu ne-au disu acei nefericiti carora le amu mantuitu viati'a, se nu mergemu nicairi; dara noi n'amu mai datu crediementu, si ne-amu dusu, fara se mai fimu potutu merge acasa. Esindu din orasiu afara, ne-amu intorsu inca odata indereptu. Orasiulu ardea in tóte partile, se audiau ici cole puscaturi si strigari, era o scena infioratória. Amu parasitu orasiulu acela, unde amu petrecutu anii tineretieloru, de care me legau multe suveniri dulci si placute, unde ne-au crescutu parintii cu atat'a grija; amu luat cum dice romanulu, lumea in capu. Acela care n'a trecut peste asemenea nenorocire, nu'si póte intipui marimea nefericirei ce a suferitu acestu orasiu si toti locuitorii lui in aceste dile.

Dragosiu a fostu ascunsu la Simeonu Siolutiu, celu mai mare proprietariu in Abrudu si tienutu, omu popularu si altu-mentrelea puternicu, care avé mai multi fetiori mari si o multime de servitori, afara de acestia o 100 lucratori de mine, si la mosie, ar' fi fostu in stare se se apere in contr'a ori cui mai multu timpu. Aici inca erá podurile si pivnitiele pline de femei si copii refugiati; portile era incuiate. Intielegúndu romanii cá Dragosiu e acolo, au cerutu intrare, care li s'a denegatu. Siolutiu betranulu, pe cumu de comunu se numea, le-a respunsu: Daca va vení Ianculu se'lu predea lui, ilu va da, éra poporului infuriatu nu'lu va predá. Lancerii incunjurandu pe la vecini si prin fundulu gradinei si spargúndu coperisiulu casei pe din-apoi, au intratu de au implutu tóta curtea; desfacúndu pe din laintru pórt'a

au navalitu cu sutele asia, in catu de resistantia nu mai putea fi vorba. Aflandu pe Dragosiu, l'au scos in ulitia, si in intielesulu strictu alu cuventului l'au taiatu in o miia de bucati cá pe unu sierpe; si se dice cá n'au fostu uniculu lanceriu care se nu fi mersu acolo si se nu'si fi implantatu lancea in carnea lui Dragosiu risipita, dicìndu: „Spurcatule! asia se piara toti, cari 'si vendu sangele lor.“

Femeile si copii de unguru toti au scapatu, 'i-au dusu in biserica, care era togma in vecini. Cu invasiunea dintain a lui Hatvany au scapatu mai multe sute de unguri prin ajutoriulu romanilor orasieni, cu deosebire femei si copii; dara peste diece dile cu invasiunea a dou'a a lui Hatvany, au peritu mai toti. — Intrandu Hatvany in Abrudu a dou'a óra, a fostu incartiratu la preotulu gr. cat. Amosu Tobias, pentru-cà numai la elu si la preotulu gr. or. Abso-lonu din Abrud-satu se putea afla cartiru, mancare si bentura, fiindu-cà tóta cetatea era depredata. Toti romanii pe cati ii putea prinde ungurii, chiaru si pe cersitori, orbi, schilavi, ii ducea la Hatvany, unde ii pusca pe toti inaintea ferestrei intre biserica si cas'a preotului, care locu fiindu mai radicatu, curgea sangele cá riulu din curte in ulitia. Preotés'a bolnavindu-se de aspectulu acesta si nefiindu niminea cine se gatésca bucatele, s'a rogatu de Hatvany, se nu se mai uida ómenii in loculu acela. Urmarea a fostu, cá dupa aceea se puscau ómenii vre-o cati-va pasi mai incolo, intre biserica si scóla.

Asiediendu-se Hatvany cu oficirii lui la preotulu Amosu Tobias, indata au trimisu more consveto dupa tiegani (lautari), pe cari scotiendu'i din hornuri si camine, unde era ascunsi, si aducèndu'i inainte, le demandara se cante una. Tieganii vediendu cá nu'i omóra, au capatatu curagiu, si an inceputu a trage cu insufletire „Gott erhalte.“ „Afara cu tine hoheriule,“ se restira ungurii, „indata lasamu se ve spendiure. Ce felu de musica e asta?“ „D'apoi mariile si sfintiile vóstre, noi lucru mai fainu nu cunoócemu,

la tóte paradele mari acésta dîcala o tragemu.“ „Hoheriule, trage marsiulu lui Klapka.“ „N'amu auditu de elu, tiucu-te,“ respunsera tieganii. „Trage adio lui Kmetti.“ „Nu scimu.“ „Dá ce sciti?“ sbierara asupr'a tieganiloru speriatu. Dá scimu se ertati, lucruri minunate, Sub o culme de cetate,“ „a Iancului“ si alte asemenea. „No trage ce dracu vei trage odata.“ S'au apucatu tieganii mei, au cantatu a Iancului. „Hm, trasnéscá'lu Ddiu valachu, ce dîcala frumósa are,“ disera ungurii. „Mei tiegane, mai scii de aceste? „O suta si o mîia,“ a fostu respunsulu. „Apoi ai dracului se fiti; canta dara de aceste.“ Si asia si-au petrecutu ungurii pana in diori de diua pe langa dîcali romanesci. Merita si aceea insemnare, cà honvedii nu cunoscea aurulu. Unu honvedu a furatu de undeva intr'o sticla prafu de aur curatu cá 2 punti, a mersu cu elu la preotulu Amosu. „Parinte, dá'mi si mie unu copu de vinu, dara eu n'amu bani se'ti dau, dar 'ti dau sticl'a acésta cu pravu cu totu. — Nisipu frumosu (Streusand).“

O scena in muntii apuseni in 1849.

In 5 Iuliu 1849 eramu in Campeni impreuna cu parintii si cu fratii mei, din cauza cà in Abrudu tóta averea parintiloru mei se rapise cu ocasiunea invasiunei lui Hatvany. Odata vine Iancu la noi si ne face cunoscutu, cà diu'a de mane are se decida asupr'a sortii muntiloru, de óre-ce ungurii au inaintatu din tóte partile in unu numeru fórté mare asia, càtu numerulu ostasiloru loru intrece numerulu locuitoriloru romani. A rogatu pe parintii mei, se se duca din Campeni, pentru-cà daca noroculu n'aru subride de asta data braçialoru romane, furi'a magiariloru s'aru reversá asupr'a Campeniloru. Parintii mei bolnavi pre cum au fostu, s'au radicatu din patu si Iancu i-a trimisu intr'unu munte adancu la Bistr'a, acolo unde a depusu elu acei 100 punti de aur (centenariu), care ilu scapase cu venirea lui Hatvany la Abrudu, dela oficiulu camerale reg., si pe care

dupa revolutiune a predatu-o in Belgradu. Nimeni nu sciá de acelu locu, care era padítu de vre-o 20 de venatori romani. Dupa-ce ne-amu despartitu de parinti cu ânima sangerata, vedindu cá acei ómeni cari in tóta viatí'a loru numai bine au facutu, acumu la betranetie lipsiti si de cele mai trebuintióse, au se retacésca cá férele selbatece prin munti, amu esitu cu Iancu in piatia unde era adunati 80 de gardisti ai Iancului, cari erá armati cu pusce ostasiesci cu baionete; afara de acestia numai o parte a taberei romanesci avea arme de venatu, toti ceialalti aveau numai lanci, ba unii nici lanci nu avea. Aici era si preotulu Begnescu, unde Iancu ne-a descoperitu cá e tórté critica positiunea. „Se póte pré lesne intemplá cá mane se faltaie in Campeni stéguri magiare, in locu de cele imperatesci. Daca voiu cadea in lupta, a disu elu, voru cadea si muntii in man'a magiari-loru; daca nu voiu cadea si me voru invinge, eu voiu cercá se strabatu prin munti pana in Romani'a; dara viu nu me predau. Celu-ce va incercá asemenea, scumpu o s'o platésca.“ Cu aceste cuvente a incalcatu si a pornitu cu gardistii lui, cari toti erau cu cetina de bradu in pelaria; tobasiulu (tamburulu) loru era feciorulu caltiunariului Petru din Campeni, unu baiatu frumosu, istetin, numai de 12 ani. Despre acestu baiatu care a luatu parte in tóte bataliele din muntii apuseni, se dice cá tóte bataliele le-a decisu elu, pentru-cá cu o insufletire extraordinaria indemná pe luptatori. si déca vedea cá lupt'a tiene lungu si nu se decide, fara se fi asteptatu comand'a mai mariloru, batea pe toba de asaltu (Sturm), care latienduse preste totu lagarulu, prin acésta s'a decisu de comunu lupt'a in favórea loru. Intre acesti gardisti era si vre-o doi studenti si cantau cu insufletire „cá mie nu'mi pasa nici de turcu, nici tartaru, nici de unguru, nici de draculu.

Nici de tata lui celu mare,
Dati voinici mai tare.

Tóta lumea se se mire
Si Domnedieu santulu.

Begnescu uitandu-se lungu dupa ei a disu: Saraci feciori voinici, cumu ve va taia mane pe toti in bucati inamiculu." Si dupa cuventele aceste s'a departatu. Amu remasu eu singuru in piatia; mai toti locuitorii au disparutu cu 2 dile mai inainte. Peste vre-o cate-va minute se reintórce Ianculu in fug'a calului si venindu spre mine, mi-a disu: Frate Siolutiu! n'amu odichna pana nu vedu parintii tei in securitate; eu totu dé-un'a amu cinstitu famili'a vóstra; dara cu deosebire tatalu teu imi zace la ânima; cà-ci daca nu era elu, eu si multi altii amu fi remasu iobagi prosti; elu a indemnatu si silitu pe tatalu meu cá se me dea la scóla, si cá la studentu inca multe sfaturi bune mi-a datu. Este aici unu Oberlieutenant unguru dela artileria, la care 'i-amu scapatu eu viéti'a in batai'a dela Abrudu, si de atunci pe tota din'a 'i-amu datu 5 fl. din pung'a mea; acestuia voiu incredintiá pe parintii tei, fiindu-cà elu mi-a declarat, cà nu asiu putea pretinde nimicu dela elu ce nu mi-ar implini. L'a chiamatu inainte, 'i-a descoperitu totu lucrulu, si l'a provocatu se se esprime, déca este elu in stare se mantuiasca pe parintii mei de furi'a magiariloru in casu candu aceia aru intrá in Campeni. La audiulu acestoru cuvente, oficirului unguru, care nici ideia n'avea despre apropierea trupeloru magiare, i-a saritu sangele in capu, par-cà ar fi galvanisatu, reculegându-se inse a respunsu Iancului cu tota seriozitatea: „Domnule, 'ti juru pe totu ce amu eu santu inaintea mea, juru pe mormentulu parintiloru mei, cà nu li se va face nimicu, pentru-cà nici nu e cauza. Daca s'ar' intempla se sosésca ungurii aici, atunci se me conduca cineva la locul unde se afla acea familia, si eu garantezu cu viati'a mea, cà nici o insulta nu li se va face.“ Ianculu uitandu-se zimbindu, candu la mine, candu la elu, parù cà me intréba: affi garantia in vorbele lui? si par-cà îi dicea oficirului: óre este acestu juramentu seriosu?

Oficirulu observandu, i-a respunsu cu solemnitate rara:

„Domnule! cugeti dta că eu, carui ai redatu viati'a si cui amu eu a multiami că mai suntu pe lume, si pe care dta l'ai tractatu că pre unu pretinu, ti-asiu potea refusá cererea, se fia catu de grava, éra nu unu lucru asia bagatelú; dara eu me temu de alta. Daca voru invinge ungurii, mai inainte voru trece romanii retirandu prin Campeni si atuncia e vai de viati'a mea; atunci mai bine asiu fi cadiutu si eu la Abrudu impreuna cu ceilalti; acuma nu m'ar' astepta Ddiu scie ce torture; nu am nici macaru unu pistolu cu care se'mi iau viati'a, se me scapu de chinuri.“

„Fi odichnitu din partea romanilorú; fratele Siulutiú in interesulu parintiloru lui remane aici; de romani te va apará elú, apará'i dta de unguri.“ Atunci dandu man'a oficirului, a strinsu calulu in pinteni si s'a dosu că fulgerulu. Ne-avendu oficirulu timpú se'si innoiasca juramentulu, ne-amu uitatu ambii dupa Ianculu, pana amu vediutu că au ajunsu pe gardisti. Atunci ne-amu intorsu din piatia fara unu cuventu. Oficirulu s'a cufundatu in cugetari despre viitoriu, despre momentulu eliberarei, éra eu eramú ingrijatu peste mesura pentru parintii mei; vedeamu tóte in colori negre. Din melancholi'a nóstra ne-a desteptatu o larma ciudata, ne-amu uitatu intr'acolo, adeca peste poduri, o padure romantica de bradi asupr'a Ariesiului, care curge pe langa satu, vedemu vre-o 100 femei, mare parte calare, tienendu in bracia copii mici, cu desagii pe cai; din desagi vedeai capete de copii, de miei, capre, si alte animale de casa. Plansete si sbierate cumplite iti strabatea pana la meduva. Ne-amu rapeditu intr'acolo si amu intrebatu că ce este? Ce se fia domnule, au venitu ungurii peste noi că locustele; barbatii si femeile mai tinere au mersu la lupta, éra noi betranele nepotintióse fugimu cu copilasii cei micuti că ferele selbatice prin codri, unde? incatrau? nu scimu nici noi; suntemu rupti de fóme, mai alesu copii cei mici; mamele lorú

suntu in bataia, pazescu strimtorile muntiloru pe la „Fontanele;“ nu avemu ce le dá de mancare. Vai de noi, de eri diminétia se audu tunurile unguriloru si puscaturile; acuma se apropie funea de pociumbu (unu proverbiiu popularu, candu léga vitielulu de pociumbu, pana mulge vac'a, vitielulu fuge inprejuru pana ajunge cu grumazii la pociumbu). Rele dile amu ajunsu; muntii nostri cei linistiti, unde numai fluier'a si tulniculu pastoriloru se audiá, acuma par'cà se apropie sfêrsitululumei, asia lucru grozavu e; de strigari, puscatori si bubuitulu tunuriloru resuna vaile si stancile, colcaia si storaie unu mugetu infricosiatu; ferele selbatice spariate din culcusiú fugu prin codrii; multime de vulturi in cercuri mari sbóra in aeru, de buna séma simtiescu mortatiune; adi miane se va otarí sórtea; va fi multa mórte de omu, cà ungurii si-au pusu in capu se cuprinda muntii, éra ai nostri odata cu capulu nu voru lasa ast'a. „Dara ce socotiti d-vóstra potea-voru romanii impededá se nu resbésca ungurii?“ amu intrebatu eu. Da ce gandesci domnule, mi-a respunsu o baba betrana, barbatii si feciorii nostri suntu ómeni, nu tufe. „Ei, ie,“ a reflectatu alt'a, „dara in sfirsitu omulu e omu, si nu smeú; barbatii nostri n'au arme; au ungurii arme.“ Asi, voru castiga ai nostri si arme. Dara n'avemu ce mancá, a racnitu ceealalta; de mai multe dile mancamu scórtia de lemnú; mai bine era daca remaneamu in satu si ne omorá ungurii pe toti, amu fi scapatu de totu neacasulu, si n'amu retací cá lupii prin munti, si in sfirsitu totu se póte intemplá se ne invinga ungurii. „Bate'ti gur'a femeia slaba,“ i-a disu o muiere gârbovita de betranetie, „nu te teme. N'ai auditu preotulu ce a disu catra barbatii nostri eri candu au pornitu la bataia si 'i-a binecuventatu? „Ómeni buni; se nu ve uitati cà ungurii sunt mai multi, mai bine inbracati, armati si hraniti, cà noi ne batemu pentru cas'a si brazd'a nóstra, pentru acele locuri sante, unde suntu inmormentati parintii nostri, cà D-dieu e cu noi, si daca n'au potutu strabate in acesti munti turcii si

tartarii, cumu voru potea ungurii?“ — Dupa aceste pucine cuvente s'a pusu caravanulu in miscare, éra noi ne-amu intorsu indreptandu'mi oficirulu sute de intrebari, ce au disu femeile pe care elu nu le intielegea. Ajungundu in satu, ne-amu dusu la plebanulu r. catholicu Capotanu, armeanu de nascere. Acestu sufletu de omu singuru a remasu in satu la romani. Era popularu, de unguri ea ipso nu avea se se téma. Amu remasu nóptea la elu. In 6. Iuliu demânéti'a dupa ce ne-amu sculatu, amu esitu afara, n'amu vedutu felin de omu, ne-amu intorsu la prot'a inde-reptu. unde amu fostu tóta diu'a. In 7 Iuliu inainte de amédi audimu de-odata pe dealuri puscaturi si strigari cumplite; racneau in catu ti se parea cà infernulu au deslegatu toti dracii sei din lantiuri. Ce se fia asta pentru D-dieu, dise prot'a, nu'i lucru bunu. Se batu ungurii cu romanii asupr'a satului. Eu cu oficirulu amu pornitu se mergemu afara in satu. Esindu din cas'a popii, vedu cà stau pe doi tragari mari ascunsi intre ramuri doi slovaci cu drotu cà doi corcodani, cu cartile de rogatiuni deschise. La aspectulu acesta pe langa totu nacasulu, amu inceputu a ride. Sarmanii, de frica n'au sciutu a respunde, cà de unde, candu si cumu au venitu acolo. Esindu in satu amu vedutu, cà de pe dealuri se scobóra o multime de ómeni puscandu si strigandu mereu. Acestia suntu unguri, amu disu eu, cà ci romanii n'au soldati regulati si haine intunecate. Dara ce insemnéza puscaturile, pentru-cà eu nu vedu romani cu cari s'aru bate. „Dara da, mi-a respuosu oficirulu tragundu-me dupe sine, vino inaintea loru; acestia suntu ungurii; pusca de desfrenati, de bucuri'a triumfului. Se nu spui cà esti romanu, pana nu vomu dá de comandantele trupeí, nu cumva nisce rabiati in prim'a furia se te strapunga. Fii odichnitu si pentru parintii d-tale; imi reinnoiescu juramentulu, cà voiú plini ceea ce amu promisú.“ Ve poteti imaginá, ce amu simtitu pe langa tóte promissiunile lui, de si l'amu cunoscutu de almintrele omu de parola.

Intr'aceste s'au apropiatu, in catu amu vediutu bine uniform'a magiara, si unu tunu ungurescu cu 4 cai; oficirulu pe carele 'lu gonea simtiemintele din laintru, a luat'o in pasi de fuga spre trup'a loru; eu cá se nu remanu singuru, l'amu urmatu. De-odata amu statu pe locu, si i-amu disu oficirului: „Domnule, mie mi se pare totu lucrulu o enigma; ungurii triumfandu vinu in frunte, dupa ei vedu o gramada de romani, in urma vei vedea si o gramada de unguri, imi respunse oficirulu; acei romani suntu prisionieri; m'asiu fi miratu forte multu, dise elu, se póta romanii resistá puterei magiare fara arme, numai cu lancile. „Stai in locu, domnule, vedu eu bine oriba, acela in fruntea ungurilor e Iancu. Te insieli, domnule; pe Ianculu nu'lu vei mai vedea in fruntea óstei, dise oficirulu. Cu acésta a radicatu ochiannu la ochi, s'a uitatu lungu, lungu, l'a stersu si éra s'a uitatu. Nu'mi pociu esplicá totu lucrulu, dise si elu; in adeveru, in frunte e Ianculu, ungurii dupa elu, si intr'o departare de vreo sutá de pasi romanii; se pare inse cá si aceia au arme. Intr'aceea trup'a ajunsse in siesu, si nu i-amu mai vediutu pàna ce au sositu in apropierea satului. Candu s'au ivitu, amu cunoscutu pe Ianculu, dara si elu pe noi, si-a strinsu calulu in pinteni si-a venit la noi. „Glückauf!“ (cu acestu cuventu se saluta Abrudenii unii pe altii), ne-a strigatu elu. Noi amu statu incremeniti; dupa aceia a continuatu unguresce: „Ferbinte di amu avutu eri!“ Intorcèndu-se càtramine a continuatu romanesce: frate Siolutiu, romanulu e dracu, nu'i omu. Eri amu luptatu unulu contra diece. Si tu esti acuma prisionieru? l'am intreruptu eu. Ce vorbesci, amu invinsu cá totu-deauna, respunse elu; dara trup'a aceea ungurésca ce insemnéza? ilu intrebai eu. Aceia suntu romanii cari s'au inbracatu in vestmintele unguriloru cadiuti. Numai acuma ne intieleseramu unii pe altii. Intr'aceea sosira cú totii intre strigate de vivatu, se traiésca Imperatulu! Multi romani avea câte 2—3 puscii unguresci pe umeru; ne-amu intorsu càtra satu,

unde mi-a enaratu Ianculu tóta decurgerea; mi-a spusu că ungurii au avutu unu comandantu fôrte bravu; candu au datu lancerii romani navala s'a aperatu cá unu leu; in urma l'au taiatu unu lanceriu peste capu, precumu spunu lancerii, i-a despicatu capulu si a cadiutu mortu. Lancerii indata s'au apucatu si i-au ingropatu pe toti. La comandantele au aflatu unu ânelu, pe carele e scrisu gravatu: 15. Martiu 1848, si l'au datu tribunului Corchesiu. Intalnindu-me cu Corchesiu, mi-a aratatu ânelulu, carele era alu lui Vasváry, si asia dupa acelu ânelu s'a descoperitu prin' mine, că comandantele a fostu acelu Vasváry, care visitase pe Ianculu in 1848, carnia i s'a implinitu visiunea, că-ci e ingropatu la „Fontanele.“ Pe acestu Vasváry Pál ilu declara principele de Vindischgrätz in proclamatiunea sa din 29. Dec. 1848 inpreuna cu Kossuth s. a. de „vogelfrei“ (proscrisu). Intielegundu Ianculu de acesta s'a superatu si a disu: Asiu fi datu 10 ani din viéti'a mea, se'lu fiu potutu scapá viu; paguba de elu, ce omu talentatu a fostu; apoi mie imi facea o bucuria nespusa se'lu fiu vediu si se'lu convingu, că eu amu avutu dreptu candu i-am disu, că romanulu nici mortu nu primesce uniunea neconditionata, si cumu-că acela care va incercá se me supuna pe mine, va muscă in érba.

Inainte de lupt'a dela Fontanele cu 2 dile me preambulam pe malulu stangu alu Ariesiului sub padurea de bradi poduri, unde intalnindu pe Iancu amu mersu cătra unu isvoru renumitu, cá se bemu apa. Apropiindu-me de isvoru amu observatu, că unu omu tiene una bucata (corhanu, codru) de malaiu uscatu subt cireu, de siguru se'lu inmóia, cá se'lu póta mancă. Iancu numai decátu s'au reintorsu dicundu că are unu lucru graboicu, dara eu l'amu intielesu că s'a genatu de mine, cá eu se nu vedu in presentia miseri'a poporului, care se luptá flamandu si descultiu; eu inse nu 'i-amu datu pace până candu nu a venitu la isvoru, unde ajungundu, s'a restitu cătra acelu omu: „Audi! n'ai capatatu porunca se'ti

iai merinde pe 4 dile? Ba da, insa fiindu muierea bolnava, nu mi-a potutu face; unu malaiu ce'lu aveamu l'amu lasatu la copii. — D'apoi lance nu ai, cu unu paru vrei se mergi in bataia? Suntu omu seracu, cósá n'amu, bani togma nu amu. Da ticalosule, nu ti-ai potutu castigá pàna acuma vreo arma? Amu, domnule, acasa doue pусi de honvedi din batai'a dela Abrudu, dara nu amu ce se bagu in ele, n'amu fisiaguri. Nu te supara domnule, pusca amu, voiu castigá eu dela dusímanu, numai déca nu mi-aru muri biat'a nevasta si copii de fóme!

L'amu compatimitu pe bietulu omu, i-amu datu 1 fl., care'lu avému la mine.

Iancu era superatu, pentru cà eu ilu mustramu de multe ori, dicându'i, se dea pace glóteloru si poporului, cà e lucru pecatosu a luá pe omu dela plugu si a'lu duce inaintea tunurilor; prin rescularea glóteloru se voru face multe escese, cari nu se voru poté impedećá, se va primesdúi însusi poporul, si se va compromite bravura romanului, dicându-se cà romanulu nu sta la lupta cumu se cade, ceea ce inse dela unu omu nearmatu nici cà poti pretinde. La aceste Ianculu imi respundea, cà elu inca au fostu din capulu locului in contra purtarii resboiului in modulu acesta, au cerutu se'i dea 10,000 pusce si bani, se'si formédie elu 10 batalióne si poporul se remana in pace acasa, dara nu s'au invoitu. Nu dieu, cà-ci neamtiulu nu vrea cá dupa debelarea magiariloru, se se téma cà tu nu vei cersí, ci vei pretinde inplinirea promissiuniloru date poporului romanu, 'i respundeamu eu. — La audiulu acestoru cuvente au statu pe locu, si uitandu-se ingrijatu la mine, mi-a disu: Mei! pucina incredere ai tu in neamtiu. „Ba nici unu picu,” i-amu respunsu eu.

Ce se atinge de bravur'a militare a romanului, dicea Ianculu, numai atat'a amu de a'ti respunde, cà istori'a nu se póte desmintí; in càtu e pentru arme, te indrumescu la diarietele magiare din Pest'a, unde vei poté ceti, cà gard'a nationale din Pest'a pornindu

asupra serbiloru, ajungându in apropierea dusămanului, s'a ivitu unu serbu cu siapca rosia si a descarcatu o puscatura că signalu; de acésta gardisti inarmati din crestetu pana in calcaie, s'au spariatu si s'au intorsu in fug'a mare, arancandu dela sine armele si inbracamintele, ajungundu la carale cu bagagie si munitiune, au aruncatu tóte la pamentu, s'au pusu pe cara si in cariera s'au intorsu de unde au plecatu. Foile magiare revoltate au disu că pe viitoriu, unu omu ticalosu nu va fi insultatu de Pescovits, ci Nemzetör. In urma se nu iai pe poporu dela plugu, asta inca nu sta, că-ci ungurii de unde au luat pe gardistii nationali dela Biharea cari inca sunt romani, déca nu dela plugu; si tocma acestia sunt cei mai buni soldati la unguri. — Totu unu asemenea romanu au fostu celu dintaiu, care au implantatu stégulu magiaru pe murii cetatei Bud'a, candu o au cuprinsu ungurii cu asaltu; acelui soldatu i-a, daruitu Kosuth 1000 fl. Apoi déca 'mi aducu bine aminte, continua Ianculu, tocma dela tine frate Siulutiu, amu auditu, că in capell'a radicata pe campulu Racosiu in memori'a luptei dela Mohaciu, se afla unu tablou representandu catastrof'a teribile; in acelu tablou se vedu tierani romani, că nisce semidei impartindu in drépt'a si stang'a mórte, si inaintandu printre turci până la comandantii lor, pe cari apucandu'i de peptu, i-au trasu diosu de pe cai. Cugeti tu că eu, ori poporul suntemu mai puçinu barbati decâtu aceia?

x Dupa batali'a dela Fontanele intorcându-se romanii cu Ianculu la Campeni, amu vediutu fórte multi romani, carora le scotea glóntiele din trupu fiseulu montanisticu din Abrudu, Basiliu Boeru de Scorei, care era refugiatu la Campeni. — Preamblandu-me in piatia vedu langa ap'a care curge prin satu, siediendu unu legionariu vienesu cu capulu de mórte pe pelaria si unu tunariu ungurescu. Neamtinlu luá mereu apa cu o lingura de lemnu si o dedea tunariului; acésta o бага in gura, dara pe

grumadi subt falca curgea diosu sangerósa. M'am apropiatu de ei, si am intrebatu in limb'a germana cà ce facu? Bucuri'a neamtului, cà au datu de unu omu cu care póte vorbi; mi-a spusu cà omulu de langa elu i-au mantuitu viéti'a, de si elu n'a cerutu pardonu, si acuma ilu lecucesce fiindu-cà e ranitu intr'unu pitioru, éra unu glontiu i s'a bagatu pe gura si 'ia esitu pe grumadi. Eu nu'lu intielegeamu, pentru aceea i-amu disu: Cumu se ceri pardonu dela elu, déca elu inca este prisionieru cá si tu? Ba nu, dise elu, acesta e unu romanu, si tocma de aceea imi pare reu cà nu potu vorbi cu elu. — Tunariulu s'a uitatu la mine, si intru o voce pe care abia o am intielesu, pentru-cà i-a fostu gur'a inflata, mi-a disu: Da nu me cunosci domnule? Eu suntu omulu acela caruia i-ai daruitu 1 fl. M'amu inbracatu in haine unguresci. Acuma si mai tare l'amu compatimitu; l'au dusu pe bietulu omu la chirurgula Kalkher care i-a scosu glontiulu din pitioru, si i-a cusutu pelea la grumadiu.

Legionariulu vienesu, unu baiatu de 18 ani, plinu de focu si curagiu, a intrebatu de mine: cà óre candu l'oru trimite pe elu la Campeni? Noi ne aflamu tocmai in Campeni, i diseiu eu. Ce? satulu acesta miserabilu e Campenii? De acesta amu dusu noi atata frica si gróza? si injura cumplitu dicundu: Eu cugetamu cà Campenii e o cetate celu puçinu cá Dobritienulu. — Mi-a istorisitu batali'a, si cà elu singuru e prisionieru; alti ostasi unguri prisionieri nu se afla, dise elu, si cà socii lui s'au luptatu cá eroi, si cá atari au cadiutu, pentru cà navalirei romaniloru cari se luptá cá férele selbatice (Raubthiere), nu au potutu resistá.

Apendice la pag. 18.

In anulu 1848 in campulu libertatei unchiulu meu a facutu memorabila propunere, cá natiunea

nóstra se nu suferé a se mai numi cu numele de vlachu, care numire i s'a datu de natiunile barbare, ci se pretinda a se numi cu adeveratulul ei nume de romanu, precumu se numesce pe sine ea insusi. In urm'a acestei propuneri si a conclusului luat de càtra adunarea nationale, Maiestatea Sa a demandatu in a. 1849 cá natiunea insasi, regimentele de granitia, precumu si indiviidii singuratici, in acte oficiali si diplomatice, se se numésca Romani si nu Vlachi....

In anulu 1861, dupa caderea absolutismului si a sistemii nemtiesci s'au conchiamatu din tóte natiunile patriei câte 8 membrii spre a consultá asupra viitoriului patriei intr'o conferintia regnicolaria la Alb'a-Iuli'a. Betranulu era bolnavu de mórte. L'amu cercetatu in Blasiu, era fórte intristatu, l'amu conso-latu; elu inse mi-a respunsu: Nu cugetá, nepóte, cà eu suntu ingrijatu pentru persón'a mea, eu suntu ingrijatu pentru natiunea mea. De 400 de ani acuma are natiunea nóstra ocasiune a'si descoperí inaintea natiuniloru conlocuitórie, inaintea tronului si inaintea Europei dorerile si dorintiele sale, si tocma acuma se lipsescu eu dela apararea sangelui meu? Asta me baga in mormentu, pentru-cà vai! me temu, tare me temu. A chiamatu pe dn. secretariu Panfilie, caruia din patu i-a dictatu cuventarea aceea epochala, pe care o cunoscú toti romanii, si care s'a publicatu in cele mai multe limbi europene. Déca voiú murí, a disu elu, celu pucinu se scia lumea si sarman'a mea natiune simtiemintele mele.

Si ce se vedi, candu era gata cuventarea, care e in gaóce de nuca istori'a romaniloru, s'a sculatu din patu. „Me ducu eu in persóna in conferintia, fia ce va vré Domnedieu.“ Ne amu miratu cu totii de elu, cà semaná mai multu unui spiritu decâtu unui omu, erá numai umbr'a de elu. In conferintia a trebuitu se'si intrerupa cuventarea de vreo 10 ori se ésa afara; dara nu s'a lasatu pana n'a terminatu. Candu a sositu acasa la Blasiu, a saritu cá unu tineru din calésca, plinu de bucuria dicúndu: „Dixi et sal-

vavi animam meam.“ — Installarea unchiului cá a-
celui dintaiu mitropolitu s'a serbatu in 28. Octobre
1855 cu pompa rara si stralucita, la care au parti-
cipatu afara de demnitarii invitati ai tiei, multime
de spectatori din tóte natiunile si confessiunile. Cu
acésta ocasiune amu auditu dela protestanti martu-
risirea, „cà betranulu in ornatu bisericescu semaná
cu unu santu personificatu.“ Asemene observare a
facutu si mam'a Maiestatei sale a imperatului cu oca-
siunea cunúniei Maiestatei sale, la care a asistatu si
unchiulu.

Pana la anulu 1783 episcopii si o parte a cle-
rului portá vestminte calugaresci totu cá in biseric'a
anatolica. In acestu anu s'a introdusu portulu apu-
sénu. Unchiulu meu a statoritu si introdusu prin
circulariu archierescu uniform'a care o portá acuma
clerulu gr. catholicu intregu, si care e fara indoiéla
mai corespondietória, mai impunetória si totu-odata
nationala.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Datele si documentele relative la acestea mono-
grafii si biografii le-amu adunatu la unu locu, cá se
nu se dea uitarei, pentru-cà acelea voru avea pu-
rura unu interesu eminentu nu numai pentru famili'a
nóstra, dara si pentru acela care va compune bio-
grafí'a unchiului ori istorí'a eclesiastica si nationala
de pe acelu tempu.

Unchiulu meu a muritu in 7. Sept. 1867, s'a
inmormentatu in 10. Sept. in diu'a sa onomastica si
in diu'a nascerii mele. Dî memorabila si amara.

La amentirea mitropolitulu Alesandru.

Pre candu esistá inca una imperatia austriaca
si aceea cu multa dibacia se indreptá de ministrulu
fara portufoiu Mauritiu c. Eszterházy spre desfacere,
fericitulu mitrop. Alesandru in capu de iérna mer-
sesse la Vien'a spre a lucrá acolo in caus'a nóstra
natiunale, cu desclinire spre a impetrá unu congresu.

Epoc'a sistarii si conchiamarea dietei elusiane venise cá unu fulgeru preste capetele romaniloru. Éca constelatiunile sub cari mitrop. Alesandru la rogarea multora se dusesse la Vien'a.

Dupa reintórcere betranulu mitropolitu spuse pre lungu si pre largu patianiele sale din Vien'a, in audiulu mai multoru.

Intru memori'a densului, carea ni este pretiósá la toti, concede, dle red., unu micu spatiu notitieloru, ce mi-amu facutu atunci de convorbirea densului cu Eszterházy. Ea este interesante nu numai in càtu probéza animosi'a, cu care mitrop. Alesandru aperiá caus'a nóstra facia cu ori-ce strainu si in ori-ce timpuri: „ci si spre caracterisarea moralei politice-diplomatice a ómeniloru pre a caroru mana vine sórtea popóraloru.“

Mitropolitulu si-a inceputu istorisarea dela visit'a facuta la Belcredi, carele i-a disu se cerceteze pre c. Eszterházy intre 2—3 si se se intieléga cu elu, cá Mailatu nu este in Vien'a.

„Amu mersu indata dupa 2 óre. Nu l'am aflatu acasa! Intr'o alta di a tramisu, de m'a incunoscintiatu, cà intre 2—3 me va primí. Si m'a si primitu.

Amu inceputu cu densulu unguresce. Éra elu mi-a disu: Se me ierti Escelentia, eu voiu vorbí nemtiesce, cà in limb'a ungurésca nu amu deprindere. „Me miru, cum E. Ta cá episcopu gr. cat. indrasnesci a chiamá la solidaritate pre unu episcopu orientalú. In ce primejdia poti bagá confesiunea prin un'a lucrare, cá si acést'a! Ce va se dica acést'a?“

— Unu lucru prea neinsemnatu Escelentia. La Esc. V. suntu 4 confesiuni, si candu vinu inainte ale confesiunei, fia-care tiene de dogmele sale. Dara candu suntu sub intrebare lucruri nationali, atunci toti sunteti un'a. Asia si noi, in cele confesionali tienemu de ale nóstre, aceste nu le vomu cinstí lui S. si intru aceste nu suntemu un'a, ci dorere! prea diversi. Éra intru cele nationali nimicu nu dorescu mai multu, cá solidaritatea cu densulu.

— Escelentia! ai facutu unu mare „lázitás“ cu provocarea aceea, continuà ministrulu cu asprime. Éra eu i-am respunsu:

— Eu iti multiamescu, cà te dechiari asupr'a portarii mele asia cu inim'a deschisa. Si eu asia vorbescu. La diplomatia nu me pricepu. Dara lázítás-ulu acel'a, de care vorbesci, interitatiunea, in care se afla poporulu romanu, nici de cum nu vine dela mine, ci purcede in modu fórte naturale din decretulu convocatoriu la diet'a clusiana, unde tóte drepturile, ce natiunea romana a castigatu la anii 1863—4, suntu ignorate. Poti socotí, cà natiunea nóstra, ce capetase drepturi sanctionate de monarchulu, catu s'a consternatu vediendu-se redusa éra la starea umilita de „clase de poporu.“ Cà legea dela 1791 ce se ia de basa, cunósce numai 3 natiuni. Prin urmare natiunea romana este stérta din sírulu natiuniloru indreptatite in Ardealu, de si ea are lege noua sanctionata de monarchulu, romanulu cá romanu nu are nici unu dreptu. Din decretulu acesta provení lázítás-ulu celu mare alu romaniloru, éra epistol'a mea catra S. e numai effluculu starii, in care se afla natiunea mea. Ba inca scrisórea mea e spre linistirea inimiloru: cà poporulu se mai usiuréza vediendu, cà fruntasii sei pasiescu, midulocitori pentru cointielegerea si aperarea drepturiloru amenintiate.

De aci incolo s'a tiesutu discursu lungu pentru concederea conferintieloru nationali, cu care ideia ministrulu de locu nu voiá se se impace dicundu, cà prin conferintie s'ar' cresce interitarea ánimeloru intre romani. Concederea conferintieloru ar' fi lucru fórte nepoliticu. Acolo va fi diet'a. veti merge acolo si ve veti aretá dorintiele. Asia este voi'a M. Sale, Vetí incepe dela uniune.

— „Natiunea romana nu a primitu nici odata legea aceea.“ Ea 'si are legile sale sanctionate de Maiestate, si tiene de acele.

— Ce ati facutu acolo, e numai fictio juris, cà s'a facutu extra constitutionem.

— Escelentia, diet'a dela Sibiu s'a convocat de imperatulu. Legile aduse intr'ins'a s'au intaritu, subscrisu si publicatu de imperatulu. Déca diceti că legile aceste suntu fictio juris, apoi ridicati unu principiu fôrte periculosu, ce va clatiná fundamentele statului. Poporulu nostru are o ideia mai sublima despre domnitoriulu si lucrarile lui. Elu crede, că imperatulu e Domnedieu pamentescu, ce vorbesce si lucra, face că Stellvertretter-ulu lui Ddieu, cele bune spre fericirea popóraloru, cele rele spre pedepsirea loru. Credinti'a acést'a nu-i bine a o luá dela poporu spre a pune in locu-i neincrederea pana si in cuventulu domnitoriului, că prin aceea s'ar' slabí chiaru tundamentele statului. Cum? pentru Ddieu! drepturi basate pre legi aduse intru un'a dieta, ce M. Sa serbatoresce a convocat, ale carei concluse le-a intaritu in tempu de pace adúnca, le-a publicatu prin tóta tiér'a si le-a pusu in viétia, acele se fia drepturi fiete? Atunci, ce vomu dice de diplomele multoru nobili, de privilegiele orasieloru, de latifundiele, ce posedu nobilii? Suntu aceste tóte basate pre legi aduse in dieta? Nu suntu ele mai totu acte uni-laterali de ale corónei? Ce vomu dice de Grundentlastung? Cu ce dreptu amu luat eu si dvóstra miile pentru desarcinarea pamentului? Au patente date pre tempulu absolutismului mai mare potere, decatu nisce legi aduse de reprezentantii unei tieri si intarite de domnitoriulu ei?

Aceste si de aceste amu vorbitu cu densulu 1 ½ óra. La urma s'a vediutu moiatu in catu-va, că incepuse fôrte aspru. Amu trecutu la diet'a dela Clusiu. Eu i-amu disu, că obiectulu pusu spre desbatere in loculu antaiu nu este alesu bine. Uniunea s'a facutu fara scirea si contra protestariloru nóstre. Poporulu nostru nu o-a cunoscutu nici odata. Si acum cu aceea se incepemu desbaterile! Acést'a nu e politica sanetósa. Poporulu nostru se infióra a luá parte la una dieta de natur'a acést'a, cu atatu mai virtosu, că si convocarea cuprinde insulta asupr'a romaniloru,

dupa-ce ei nu suntu chiamati decatu sub numirea „clase de poporu,” — si compunerea ei asia feudalistica este, precumu noi nu amu fi visatu nici odata.

— Poporulu vostru e fôrte interitatu.

— Pentru-ca isi teme nationalitatea, Escelentia.

Dupa aceea inca odata l'am rogatu pentru congresu. Dara sperari nu mi-a datu. Deci amu esitu dela densulu fara alta mangaere, decatu aceea, cã i-amu descoperitu sinceru, ce amu cugetatu a fi in interesulu natiunei si a tierei.

Mai tardiu m'a cercetatu Belcredi si mi-a disu: „Imi pare reu, cã pre Es. Ta nu te potemu convinge de intentiunile cele bune ale regimului. Es. Sa Sia-gun'a s'a dusu ganz überzeugt und befriedigt.“ Ce garantia ne dati, cã drepturile natiunei romane nu voru fi atacate? Ve asecuru, nu e nici vorba, se voiésca cineva a vi-le atacá. Dorere, pre vorba nu ne potemu radiemá mai multu, dupa-ce chiaru unulu dintre ministrii M. S. imi dise, cã drepturile, ce ni s'au recunoscutu in diet'a dela Sibiu si ni s'au garantatu prin subscrierea imperatului, suntu numai fictio juris.“

Aceste suntu cele impartesite de mitropolitulu. Éra eu nu amu adausu nimicu, din contra in doue locuri amu moderatu ceva, inse fara de a vatemá. Unu diariu mare germanu din Vien'a adusese un'a scire despre intrevorbirea unui prelatu cu ómenii dela rud'a carului sistatu, care prelatu se fia spusu adeveruri amare. Impartesirea aceea se reportá la convorbirea lui Siulutiu. — „Kol. Közlöny“ inca a facutu amintire de ea, inse desfigurandu totu, precumu i este datin'a. „Közlöny“ ne presenta pre Siulutiu mersu la Vien'a „ad audiendum verbum regium“ (cu alte cuvente: spre a capetá infruntare), mai nascesce si un'a afera sgomotósa intre elu si Haller, carele pre atunci figurá de cancelariu. Dara aceste suntu de ale lui „Közlöny“, pre cari noi scimu, ce se damu, si nimicu nu cómpatimimu mai multu cá pre istoricii, cari necunoscèndu'lu ar' retací a se luá dupa informatiunile lui.

Domnule Protopopu!

Dorite in Christosu frate!

Cartea mie trimisa cu mare bucuria o-am primitu. Planurile si ânim'a cea buna catra folosulu natiei inaintea mea 'i fôrte de mare pretiu; si déca D-dieu te au inpoteritu 'ti face lauda si nume vrednicu de nemurire — och! de am avea multi barbati pe care norocirea partinindu'i se gandesca asia frumosu inaltu. Ci o nenorocire gonesce de multe vécuri némulu nostru. Saraci'a care tiene mintile, talenturile cele frumóse si manile legate si viét'a cea prea timpuria a invetiatiiloru natiei, apoi negandirea si lipirea catra celu vechiu reu obiceiiu a remanea indestuliti cu sôrtea parintiésca, ból'a cea mai rea a puçiniiloru avutiloru nostri. Noi nu ne trezimu din somnulu nostru, déca avemu auru, cai, boui, iosagu, suntemu indestuliti, se mai inbogatimu si mintea cu densii n'avemu grija, de aceea cu atat'a mai tare te pretiuiescu, cu catu unulu dintre cei mai rari barbati in natia te aflu — a griji de mai inalt'a sôrte a natiei — a avea nati'a de rudenii, a te lipsi cá se inbogatiesci nati'a si inaverile fratiei tale, nu propriulu ci comunulu bine a natiei a'lu iubí si a'lu dorí, aceste suntu cele ce te voru inaltia la ceriu.

Vedu, dorite frate, cà D-dieu pe langa alte bunatati te-au darnitu si cu ânima inalta, asiu dorí cá D-dieu in acestu cugetu se'ti ajute cá se poti alege si planuri care se rodésca cu multu folosu spre a natiei bine, pentru aceea dara asiu dorí cá se potemu avea intalnire se potiu si eu descoperi parerile mele, cu care intre alte bune sfaturi a mariloru nostri nationalisti socotescu alegerea a unoru bune lucruri spre folosulu natiei a'ti-o usiurá, cà de si la multe planuri, despre care mi-ai scrisu, cu puçina modificatie dupa parerea mea m'asiu invoí, unele totusi de totu le asiu schimbá, cà eu suntu de parerea acelora cari socotescu cà la civilisati'a unei natii nici o sprijóna mai puternica nu póte fi de catu sciin-

tiele si prin acestora ajutoriu a imbunatatirii si luminarii ânimei si a sufletului. In scrisóre pe chartia nu me potiu pe largu esplicá, fara potiu intielege, cà eu de catu agenti la curte mai voiamu se funduluescu séu scóle séu la scolari nationalisti si de mare talente stipendii si ajutoriu, se'si póta desvalí talenturile sale, cà aceste dupa cócerea si inbogatirea loru de sine, pe cate talenturi mari vomu avea pe atati'a agenti pretutindenii vomu numerá.

Acumu trebue se inchidu cartea, cà celelalte ce se tienu de amicitia nóstra, îi intielege din fratele meu, care se duce de aici cu pitióre mai sanatóse de cumu au adusu in Siumleu. Iti multiamescu de pretesiugulu catra densulu aratatu si sarutandu-te in gandu suntu

credintiosu in Christosu frate
Ales. Sterca Siulutiú,
vicariulu a totu Salagiulu.

Siumleu, ¹³/₂₅ Aug. 1839.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Originalulu se afla in possessiunea parochului Tordosianu in Alb'a-Iuli'a.

Et horum meminisse iurabit.

In an. 1842, cu ocasiunea candu magiarii feudalii in diet'a Transilvaniei crease art. de lege despre introducerea limbei magiare chiaru si in bisericile rom., fericitul mitrop. Alesandru St. Siulutiú, atunci vicariu foraneu Silvaniei, provocà clerulu rom. de ambe confesiunile si prin elu natiunea intréga, la pasi solidari. Avendu norocirea de a posede una copia fidela de pre acelu actu de provocare, cu placere 'lu damu publicatii si, bine cà actulu insusi vorbesce mai pre susu de tóte, prin urmare nu are trebuintia de comentariu, totusi credemu, cà este datorinti'a nóstra de diurnalisti a observá celu pucinu cà 'lu publicamu pentru cá se védia nepotii ce au patitu betranii si cá se scie ce au lucratu unii

dintre ei atunci, candu erau „rari nantes in gurgite vasto,“ cari se fi avutu sperantia, cu atàtu mai pucinu curagiulu de a intreprinde ceva pentru viitoriulu natiunii. Petrunsa de stima si respectu catra repausatulu, generatiunea presenta are ocaasiunea de a vedé cà idea de a tiené in Blasiu unu congresu natiunalu grandiosu, cà celu din 1848, inca la 1842 erà conceputa in spiritulu lui Siulutiu. Firesce cà dintr'aceia, cari s'a inciripatu dela 1848 încóce, pucini voru fi cari se pricepa insemnatatea actului si pericolulu la care se poté espune Siulutiu pre tempurile acelea. Din publicarea actului va resultá celu pucinu recunóscerea adevèrului, cà déca atunci candu natiunea rom. gemeá in sierbitute si numai unii rari lucéferi mai avea sperantiã de a o scapá de perire, acumu candu ori si cumu, dar celu pucinu poporulu nu mai e marfa si press'a inca, de si cu óresi-cari pericle, totusi este binisioru libera, dara nu ar fi nici pecatu nici crima a lucrá toti si mai cu de adensulu intru interesulu natiunii si a nu se codí care in catrau si numai atunci a se aratá candu e trebuintia de romani la cutare oficiu cà se inaintedie pre socotél'a natiunii, in acestu casu, vedi bine cà romanu; — apoi in fine se va constată si adevèrulu, cà magiarii, de si contrari anteluptatoriloru romani, prin urmare si lui Siulutiu, cunoscundu ei totusi cà nu lucra din motive si interese personale (Brasiovenii le numescu „locale“) si inainte de 1848 si dupa aceea, cu neasemenatu mai mare stima si respectu vorbiá si vorbescu inca despre Siulutiu, decâtu despre unii farisei si publicani. — Se nu uitamu dara cà Siulutiu au inbitu multu natiunea sa si cu numele natiunii pre buze rogandu-se pentru densa, au moritu.

Lasamu se urmedie tectulu actului cestiunatu.

Nr. 131. A vicario foraneo Sylvaniae. Reverendissimo domino Theodoro Serény, parcho gr. cat. oppidi Fogaras, archi-diacono a Venetiensi et districtus Fogarasis vicario foraneo, s. sedis consistorialis assessori, domino in Christo fratri colendissimo, in

stricto officiosis, per Cibinium Fogarasini. — Prea onorate domnule vicariu colega! si frate in Christosu pretiuite! — Ce fortuna grea se redica se intunece si aceea pucina lumina a sórelui care, de sub miriadele negriloru nuori a vécuriloru trecute, incepù a lucí pe c(o)eriulu romanu — din novelele, care ne publica (lescu) operatele di(a)etei tiei si proiectele magiariloru, sciu cà ai vediutu esistentia natiei nóstre, cultur'a si religi'a cu puternic'a introduce a limbei magiare insusi in bisericele, catedrele si cartile nóstre, in cea de pre urma perire a primesdii se aducu, nu fara calcare juris naturae et publici gentium, si punerea sub picióre a renduelei cei D-dieesci, care prin s. Paulu apost. la rom. 12 v. 12—26 si acolo s'a spusu, unde dise, cà mai bine a graí unu cuventu cu intielegere, decatu mii fara intielesu.

Ce intunecare si orbire si misieletate au adusu in cleru si in tóta nati'a romana introducerea literiloru si limbei straine in literatur'a si bisericele romane, nu'i limba se póta esplicá; nici lacrimi destule se se póta plange. — Cá de unu blastemu si anathema din c(o)eriu pentru pecatele nóstre si a natiei nóstre pogorite, si-aduce nati'a aminte de fapt'a lui Alexandru principiulu Moldaviei, carele la vicleanulu svatu alu lui Teoctistu Bulgarulu, lapedandu literile stramosiesci, imbracà cartile bisericesci cu sdrantie straine, si facù nati'a muta si órba cu limba mastiha, la care anatema urmà alta, articululu tiei Comp. Const. III. R. I. Tis. II. Art. si acumu candu incepuse nati'a, cá dintr'o bóla grea a se sculá si dintr'o temnitia fara ferestri intunecósa a esí la lumina, éra sbiciulu pecatelorú nóstre cá asemenea góna si intunerecu i se pregateste celoru dintaiu.

Spre impedecarea reului si primesdiei acestei mari, care nu numai religiei, dar' mai virtosu la tóta nati'a amenintia cu surpare, precumu nici o potere fisica nu voimu a intrebuintiá, decatu morala a umilitei rogari acolo unde se cade, asia lucru nefindú

numai a religiei, ci a întregii nații, socotescu, că rogarea care în treb'a acést'a trebue la santit'a Maiestate și la staturile tierei îndreptata, se se faca cu sfatulu și cu întielesulu a tótei nației într'unu soboru mixtu-religionario-nationalu.

Dreptu aceea, fiindu-cà ardet Ucalegon. et periculum est in mora, avendu prea onorat'a Domnia Ta, nu numai că vicariu episcopescu, și că decanu, a priveghea pentru binele religiei și alu culturai nationali(cesti), oficiose și fratieste amu voia a te cercá și te rogá, că precumu eu despre partea mea că vicariu și decanu voi face, asia și prea onorat'a fr. Ta pre prea luminatulu domnu episcopu se'lu rogi și se ceri, că:

În obiectulu acest'a atingându-se lucrulu de tóta nati'a romanésca și de ambe religiile resaritului, prea luminatulu dom. nostru episcopu, fara zabava se se întielega cu celu-alaltu prea luminatu domnu episcopu romanu dela Sibiu, și fiindu periculum in mora, au prin deputati, au însusi în persónele sale (ce ar' fi mai bine), au bateru prin o suplica la tronulu Maiestatei se se róge, că articululu di(a)etei de acum pentru introducerea limbei magiare în biserici și în cartile bisericesci romanesce se se milostivésca a nu'lu sancționá(lui), ci că unu prea bunu domnitoriu și parinte se se milostivésca a ascultá în treb'a acést'a antaiu și rogarea și reflexi'a nației și a clerului romanu de ambe partile, ca jure naturae et publico gentium nici o nație acela jus nu póte avea, că la ceea-lalta nație fara voi'a ei. usulu limbei sale de natura și de Ddieu datu, se'lu póta cu puterea — via facti — fara de a ascultá et alteram partem, și fara voia ei a schimbá și a o obtrude(lui) mai cu séma în cultu divino, limba straina, spre care sfi-situ se se róge.

2. Că se nu póta cineva iscodí acelu prepusu, precumu dór' nati'a nu are scire de rogarea și reflexiile, ce se voru asterne santitei Maiestate se se milostivésca a dá imperatésca facultate ambiloru

episcopi, că se adune unu soboru mixtu-religionario-nationalu din deputatii clerului si ai nobilitatei si ne nobilitatei romanesci, la care acestea pregatiri, dupa opini'a mea, se fia: a) episcopii prin circulariu in tóta tiér'a se vestésca obiectulu soborului, care se nu fia altu, decatu, despre limb'a, existentia si cultur'a nationale si bisericeiloru nóstre; dupa vestirea acestui obiectu, b) fiesce-care parochu cu poporulu seu se consulta(luesca) si apoi, alegundu doi deputati din betranii satului, unulu din nobilitate (de va fi in satu, de nu, ambii din nenobilitate), altulu din nenobili cu concludu(m)ulu seu si cu parochulu locului se se duca la soborul protopopescu, aici éra cu toti consultandu-se se aléga din clerulu tractului doni si din nobilitate, si doni din nenobilitate, éra doni care voru fi mai de frunte si mai alesi in tractu, cari cu protopopulu si cu deputatii clerului tractului se mérga la soborul celu mare in Blasiu spre consultatie de comunu. Mi-aducu aminte, că atunci candu episcopii natiei au alergatu cu instantia in tréb'a natiei la tronu, că se póta pre episcopi a'i aduce in individie si in asupríre, au publicatu si au scrisu si la Maiestate, că aceea e numai factulu neodihnirii unora din cleru, nati'a nu scie de aceea nimica; — dreptu aceea dara de se va face asia precumu mai susu amu disu, sub acestu prepusu nu potu cadea episcopii séu clerulu, ci va vedea Maiestatea in rogarea aceea voi'a de comunu a tóta nati'a. — Despre alta cu osebitu onoru fratiescu re-manu alu prea onoratei fr. tale, — Siumleu, 18 Martie, 1842, — Credinciosu in Christosu frate Alexandru St. Siulutiu m. p. vicariulu Sylvaniaei. (Federatiunea Nr. 50 din $17/5$ Maiu 1871.)

În Gazet'a Transilvaniei Nr. 51 din an. 1868 casulu cu ministrulu Schwarzenberg ilu aflamu descrisu asia:

La memori'a mitropolitulu Alesandru.

Pentru acela, care se va ocupá cu biografi'a acestui mare barbatu — adevratu martiru alu natiunei — voru fi de interesu si urmatóriele date.

Subt cea mai crancena epoca a absolutismulu calatorindu mitropolitulu Alesandru la Vien'a in caus'a clerului si a mitropoliei, a cercetatu pe ministrulu presedinte principele Felix Schwarzenberg, si rugandulu pentru spriginire, i-au inmanuatu unu memorandum, carele voieá a'lu substerne Maiestatei sale imperatului, si in care a aratatu cu vii colori jertfele, care le aduse natiunea romana dinastiei si tronului, in tóte tempurile, cu deosebire si in 1848/9, dovédindu si atata, ca romanii suntu asemenea tractati acelora, cari au detronatu dinasti'a in Dobritienu, si ca Transilvani'a fiindu linistita, nu e nici unu motivu, pentru care s'ar vedé de lipsa. cá ea (tiér'a) si pe viitoriu se se guverneze absolutistice, s. a. s. a.

La audiulu acestoru cuvente principele Schwarzenberg privindu aspru asupra mitropolitulu a disu: Cumu dta cutedi cá episcopu a substerne astufeliu de memorandum, care indirecte e indreptatu in contra sistemulu de statu, introdusu in tóte provinciele imperiulu Austriei? Scii dta, ca prin acésta ai perde grati'a Maiestatei sale?

Mitropolitulu Alesandru cu tóta umilinti'a, sinceritatea, dulcéti'a elocintiei si resolutiunea unui romanu austriacu, — care erá liniele principali in caracterulu lui, — a respunsu:

Serenissime principe! Eu cunoscú istori'a natiunei mele si sciu fórte bine, ca nimbulu, care e impreunatu cu numele imperatulu inaintea romanulu, 'si are basea tocma in aceeași fapta maiestatica, cà-ci romanii cá o natiune martira, in contra tuturor barbariiloru si asupririloru, singuru singurelu numai

la imperatulu au capatatu din candu in candu scutu si mangaiere. Famili'a imperatésca este atátu de religiósá, Mai. sa imperatulu nostru este de asemenea simtieminte si este urmatoriulu lui Iosifu II., alu carui nume e santu inaintea romaniloru. Imperatulu nostru care e chiamatu dela provedintia a regenerá imperiulu, nu póte luá in nume de reu memorandumulu meu scl.

Serenisime! Eu candu amu primitu dela cleru acésta cruce — dupa care eu nici odata n'amu amblatu — alu carei simbolu si insemnatate inse 'mi suntu sante, amu primitu cu aceea rezoluta propunere, a o purtá pana candu voiú poté fi in folosulu clerului, natiunei si alu patriei, dela care nu me va poté abate nimicu in lumea lui Ddieu; ve rogu dara a me sprijiní.

Ministrulu prin acésta declarare energica si mai tare iritatu, a denegatu spriginirea si a repetítu, ca mitropolitulu va perde grati'a Maiestatei sale.

Atunci mitropolitulu sculandu-se si-au luatú ordinulu si crucea episcopésca diosu, punendu celu dintaiu pe més'a ministrului, éra crucea in buzunariu, cu urmátóriele cuvinte: Ordinurile suntú grati'a Maiestatei sale, éra crucea e grati'a clerului, le dau in dereptu si de adi incolo suntú unu calugaru simplu.

Principele Schwarzenberg, care era de cultura si insusiri inalte si nobile, convinsu fiindu despre sinceritatea si lealitatea mitropolitului, surprinsu fiindu de astfeliu de purtare, in tonu afabilu a disu mitropolitului: „Molcomesce-te, cà-ci eu n'amu vrutu se devina lucrulu asia de parte, si póte ai datu cuvintelu mele unu intielesu, care a fostu de parte de intentiunile mele; privesce cá candu nu s'aru fi intemplatú nimica intre noi.

Ceea ce a si urmatu, pentru-cà déca o intemplare casuala nu descoperea acestu secretu, se coborá in 7. Sept. 1867 dinpreuna cu mitropolitulu in mormentu.

E de insemnatu, cà acestu spiritu anticu ro-

manu, a fostu scutitu de totu egoismulu si vanitatea. Mai de multe-ori provocatu fiindu de straini a cere baronatulu pentru nepotii sei — pe carii ei iubiea — le-a respunsu: Familia mea e de secoli nobila, a-si avé dreptu a cere si baronatulu pentru mine, ori familia mea, — precumu au facutu si alte familii; — eu inse cugetu, cà nobilitatea sufletului e cea mai stralucita, éra romanii suntu si trebue se remana parurea natiune democratica; — n'au lipsa dara cá prin titluri fara venituri, se se despartiesca de corpulu natiunalu.

Candu a primitu ordinulu corónei de feru clasa I., in 1864, i-amu gratulatu si eu, dinpreuna cu natiunea intréga. — La mai multe luni l'amu cerce-tatu in persóna, si mi-amu innoitu gratularea cu gur'a, esprimendu'mi dorinti'a de a poté vedé acestu ordinu.

Betranulu indata a adusu ordinulu, care erá pachetatu precumu l'au transmis din Vien'a, cu amicabil'a si placut'a lui maniera, l'au despachetatu inaintea mea, si mi l'au aratatu.

Dar apoi Ecselemtia pentru Ddiu inca nu l'ai vediutu, n'ai fostu curiosu alu vedé. — Nu, dise betranulu; eu privescu acestu ordinu stralucitu cá o proprietate a natiunei mele, datu prin persón'a mea de Maiestatea sa imperatulu cá o distingere si onóre, pentru credinti'a si jertfele, care serman'a natiune in tóte tempurile le-a adusu tronului. — Eu acestu ordinu in totu anulu 'lu voin purtá la 2 ocaseuni solemne, la diu'a imperatului, si in diu'a candu Maiestatea sa a sanctionatu art. de lege pentru inarticulara natiunei romane.

Dupa aceste éra au dusu ordinulu indereptu, si eu amu remasu uimitu, nu de vederea ordinului, ci de marirea spiritului mitropolitului Siulutiu.

Onóre, pietate si eterna aducere aminte se cuvine acestui mare barbatu, care cu ochii plini de lacrimi a esprimatu cele de pre urma cuvinte: „Dumnedienle alu poteriloru! Tie 'ti incredintiezu patri'a,

natiunea si clerulu meu, apara si scutesce, că-ci au multi dusimani.“

Colectiune de necrológe, poesii funebre, descriere de parastase, in diverse diarie romanesci 1867.

(Dupa Concordi'a.) In momentul de fația primimu trist'a scire telegrafica, prin care ni se anuntia, cumu-că Alesandru Sterca-Siuluti, archiepiscopulu si mitropolitulu romanu dela Blasiu, dreptu aparatoriulu causei natiunale, in 7. Sept. (26. Aug.) la 6 óre dimineti'a, s'a mutatu dela cele trecutórie la cele eterne.

Sufletulu si memori'a lui va fi eternisata in analele intemplaminteloru mai recinti ale Transilvaniei.

Meritele archipastoriului, care si-a parasitu natiunea tocma atunci candu avea cea mai mare lipsa de intiepleptiunea si spriginirea lui; esemplulu moralitatii si fal'a natiunii; isvorulu dreptatii si aprigu aperatoriu alu causei celei sante natiunii romane; unu barbatu, in a caruia ânima cu dreptulu batea adeveratulu sange romanu, — suntu dintre cele mai escelinti, prin cari si-a ridicatu monumentum aere perennius.

Nu e, nu e mai multu intre noi, dara sufletulu lui nu ne ve parasi nici-odata. Astrucarea se va intemplá in 10. a. l. c. Fia-i tierin'a usiora si memori'a binecuventata!

(Federatiunea.) Alesandru conte Sterc'a-Siuluti, mitropolitulu si archiepiscopulu romaniloru gr. cat. a repausatu in 7. Sept. la Blasiu. Scire de a dreptulu despre acestu tristu evinémentu n'am primitu inca, si ne basanu pre insciintiarea de dumineca a biroului telegraficu din Pest'a, care adauge că astadi (marti) se voru astrucá osamintele inaltului prelatu romanu binemeritatu de natiune si patria.

A face biografi'a repausatului, lasamu condeiu-lui ce va descrie istori'a natiunei si natiunalitateri romane; aci numele Sterc'a-Siuluti va avé o pagina

frumósă, pe care se va înscrie amórea crestina si natiunala, dovedita cu mari sacrificie si între cercustantie grele, cu abnegatiune de miratu, din momentul in care increderea romana l'a chiamatu la scaunulu archipastorescu pana in ór'a mortii.

Natiunea romana a perdutu unu capu întieptu, ce posiedea, o ânima plina de amóre si de energia pentru faptele salutare natiunei.

Doliulu comunu arata dorerea nóstra comuna. Si déca in midiuloculu suspineloru romanesci, se va gasí veri-unu strainu contrariu natiunalitateri nóstre, care desbracandu-se de umanitate, se sentia bucuria pentru perderea barbatului pe care ar fi doritu a-lu delaturá si mai înainte din functiune, — se spunemu acelui strainu: Non omnes Fabios abstulit una dies!

Se plangemu cu totii! Lacrimele nóstre le datorimu barbatului de merite!

Fia-i tierin'a usióra!

(Amvonulu.) Beseric'a romana unita, santulu Sionu alu Domnului, îmbrace-se in doliu profundu, cà-ci crudela mórte o despartí cu neindurare de antesemnanulu si corifeulu archipastoriloru sei! Multu-cercat'a natiune romana plauga cu amaru, cà-ci alesulu ei, alesulu provedintiei, carele cu o asia taria adamantina stetea la gubernaclulu naiei ei sbuciumate de valuri, a încetatu de a-i mai fínde sprigióne întieptiunei sale! Gelésca totu natulu sinceru alu romanimei, pentru-cà din pleiad'a anteluptatoriloru sei unu lucéferu multu-stralucitoriu si-a subtrasu radiele sale pentru totu-déun'a, a apusu in recele mormentu!

Ecselenti'a sa parintele mitropolitu alu Albei-Iulie Ales. Sterc'a-Siulutiú de Carpenisiu, dupa unu morbu de pucine dile, in 7. Sept. a. c. repausà in Domnulu in resiedinti'a sa mitropolitana, provediutu fiindu cu santele sacramente ale moribundiloru si numerandu ani ai vietiei sale 74, ér' cá pastoriu sufletescu 53, dintre cari 3 ani sierbí in vini'a Domnului Sabaot cá episcopu si 14 cá primulu mitropolitu

alu restauratei mitropolie rom. gr. cat. a Albei-Iulie. Inmormentarea-i splendida, cu care ocasiune se prelese si testamentulu iubirei sale, se tienù in 10. Sept., asistandu la ea prea luminatii parinti episcopi dr. Al. Dobr'a si dr. I. Vanci'a, cumu si preotime si poporime nenumerala, intre carea multi si din partile departate ale Oradei, Ghierlei, Sibiului, Fagarasiului, si de pre aiurea alergara, spre a dá marelui mortu onórea cea din urma. Er' remasitiile-i pamentesci nu se depusera dupa datina in cript'a episcopésca, ci in cimiteriulu orasienescu in mormentu propriu, pentru-cá multiamitóri'a posteritate si prin unu visibilu monumentu redicandu, se i eterneze memori'a binecumentata.

Meritele neuitatului archiereu adormitu in Domnulu pentru biserica, tronu, patria si omenime, le documentéza de ajunsu recunoscinti'a, ce o secerase din partea acestora prin denominatiunea de comite romanu, prelatu domesticu si asistente alu scaunului pontificiu, actualu consiliariu de statu int. alu M. Sale c. r. apost., comendatoriu alu ordin. Leopoldinu, cavaleru alu ordinului corónei de feru clas'a I. si alu ordinului Franciscu-Iosefinu de cl. II., vicepresedinte ordinariu alu societatei parisiane pentru stergerea negotiatoriei cu sclavi, membru fundatoriu alu asociat. rom. trans. pentru literatur'a rom. si cultur'a poporului rom. scl.

Ce se dicemu apoi in specialu despre meritele-i castigate pre langa caus'a charei nóstre natiuni? Acele sunt prea cunoscute, pentru-cà suntu strinsu legate cu próspet'a istoria a regenerarei romaniloru din Austri'a. Virtutile-i patriotice, carele au culminatu intr'unu caracteru de feru si o intrepiditate eroica, ori unde si ori candu se tractá de asigurarea si aperarea drepturiloru poporului seu, au fostu virtuti rare, si parintii le voru eredi fiiloru sei din generatiune in generatiune cá pre unu atare modelu de imitatu, alu carui lustru nu se va invecchi nici odata.

Se impresoràmú dreptu aceea credintiosii si co-

natiunaliu sei din patru ânghiuri cu amóre si reverintia fiésca osementele-i recite, dicându din ânime sinceru iubitorie: Pauséza in pace, mare archipastoriu si romanu mare; Domnulu mortiei si alu viétiei, Ddieulu popóraloru, te faca partasiu bucurieloru cecresci!

„Sit ei terra levis!“

(*Famili'a.*) *La mórtea mitr. Alesandru Sterc'a-Sialutiu.*

(† 7. Sept. 1867.)

O! tiéra multu cercata, Ardealu pamentu de gele,
Incinge-ti doliu negru si plange intristatu, —
Cà-ci fiulu teu celu dulce, iubitulu gintei mele,
Alesulu provedintiei acum a repausatu!

Grabesce négra scíre si sbóra 'n departare
La fratii mei de-unu sange din Tisa si Balcanu,
Si spune-li cu lacrimi dorerea ast'a mare,
Se planga d'inpreuna toti fiii lui Traianu!

Pe ceriulu romanimei pleiad'a cea de stele,
Acum e mai saraca, nu mai lucește asia;
Cà-ci éca-te se stinse o stea ce între ele
Suavu ne incantase si multu frumosu lucea

Se franse dara stelpulu maretiu si multu potinte,
Se ruină in fine column'a de granitu,
Ce 'n zidulu romanimei strivitu de eleminte
Atâti ani cu taria a statu si a servitu.

Cà-ci elu a fostu acela, ce 'n asta lume mare,
Mai multu decâtu pe tóte, iubea natiunea sa;
Si elu a fostu barbatulu celu scumpu si dragu pe care
Mai multu decâtu pe altii natiunea-lu adorá.

A fostu si nu mai este! . . . Campiile strabune,
Si codrii, muntii suna de-unu gemetu dorerosu;
Er Muresiulu cu Oltulu, cá dóue sorori bune,
Plângându cu multa gele alérge 'n vale josu.

Si tóta romanimea, pe unde scirea sbóra,
Cu voci de milióne asia va suspiná:

„Repausa 'n pace! Fia tierin'a ta usióra!
Si binecuventata 'n veci suvenirea ta!“

Iosifu Vulcanu.

*Umbreloru pie a prea-santit. nostru archiep. si mitrop.
Alesandru conte Sterca'Siulutiu de Carpenisiu etc.,*

repausatu in Domnulu in 7. Sept. st. n. an. 1867.

(Improvisatu, si cantatu de chorulu armonicu cu oca siunea
inmormentarei serbate in 10. Sept. 1867.)

Turm'a pasce in vaile frumóse
Redimate prin unu mnelu junghiatu;
Domnulu turmei in culmile pompóse
Cu pastoriu-i se afla 'ndestulatu.
Dupa trude si-ani de ingrigire
Domnulu chiama pe pastoriulu seu,
Cá se-i dee drépta respaltire
Sub olivi in campulu eliseu.

Solulu astu-feliu, fara de-amanara,
Inapienesce ce i s'a comisu:
„Vino Dafne! Domnulu cu indurare
Te rechiamo intr'alu seu paradisu.“
„Spune tu ministrule Gavri!a!
Inaintea tronului divinu
C'am ajunsu abia langa-o movila,
Ce desparte binele de chinu.

Candu Stapanulu turmei me alese,
Vaile-astea tóte au inverditu
Flori manóse langa-o lalta dese,
Hrana turmei blande-au resaritu,
Dar zefirulu, solule Gavri!a!
Rou'a, tempulu celu bunu s'au curmatu;
Numai colo preste cea movila
Nutrimentu e mai imbelsiugatu.

Se-mi tramita dar dile mai multe,
Cá se-mi trecu turm'a unde am doritu
Numai atunci — cu gene mai carunte —
Voi veni cu sufletu linistitu.“
Voj'a cea de susu e neschimbata,
Er destinulu turmei ascuratu.
Spre 'naltime deci numai te gata.
Asta-i legea ce o amu capatatu.

Turm'a pasce in vali mai vestedite
, Printre spini ce-o smulgu si chinuescu;
Era Dafne cu ósa 'n betranite
Au apusu in Domnulu celu cerescu.

Sunetulu cá fulgerulu strabate,
Cá pastoriulu pre ai sei parasesce.
Toti la ruga, capete inchinate,
Turm'a intréga pre Elu-lu gelesce.

Providentia santa si indurata!
Ce presentulu 'lu legi de unu venitoriu,
Sórtea nóstra trista asta-data
O concrede unui bunu pastoriu,
Care, ca-si Siulutiu — bunu parinte —
Cá si Moise alu lui Israilu,
Sub decretele cele prea sante
Se ne tréca in mangaiosu asilu. N. S.

Pietate càtra archiereulu Siulutiu.

Prea tristulu telegramu alu Gazetei Nr. 67 an. 1867, cá in vestmentulu doliului anuntià perderea cea adencu suferita a antemurului natiunale Siulutiu, rechiamà in opidulu nostru Orlatu la seriósá meditatiune pietatea nutrita in fi sufletesci càtra prea venerandulu loru Mecenate — acumá fisicesce disparutu!

Atare pietate s'a doveditu indatu prin tristulu tonu funebrele alu camaneloru din 8 pana in 10. l. c. si inaintea altariului ddiescu in diu'a taliarei capului st. Ioanu, pentru reasiedierea sufletului in domnulu adornitului anteluptatoriu alu natiunei romane, mitropolitulu Alesandru, in corturile santiloru si dreptiloru.

Ceremoni'a formalei inmormentari funebrele acompaniata de condolinti'a filoru prea-piosi, ne puse in lacrimi; dar lacrimile in scurtu devenira peraie, candu dn. preotu locale P. Bradu de pre amvonu cu vocea'i tremurenda schitià notițiile principale din viéti'a Esel. sale; fatigiile, luptele, perderea profundu simti-vera, iubirea extraordinaria etc. etc., proprietati caracteristice, pentru natiunea sa, de care, cumu dise repausatulu parinte nu de multu — numai mórtea 'lu potù despartí!

La plansu si jale ne rechiamà cuventulu amvonului pentru stralucitulu lucéferu alu sermanei nóstre

natiuni romane; la ingenunchiare si rugatiuni fierbinti càtra Ddieulu dreptatii natiunale, de un'a parte se'lu odichnésca in sinulu lui Avramu, cá perfectu implinitoriu datorintiei si misiunii sale pamentesci; de alta parte se ne tramita unu altulu cá Alesandru, care cu aceeași fidelitate se continue lupt'a santei cauze natiunale, nesuindu la eluptarea ei mantuitória.

Incheiandu prea trist'a serbatóre cu: In veci pomenirea lui si memoria 'i eterna! e rogata onor. redactione a primí spre publicare prea neinsemnat'a recunoscíntia a filoru sufletesci facia cu Erculele natiunale, spinele in ochii celoru ce urescu dreptatea! Te-ai dusu din midiuloculu nostru mare romane si mare pastoru, inse principiale tale si lupt'a ta o aruncamu cu solidaritate toti romanii cei adeverati pe umerile nóstre, si francheti'a ta va fi si arm'a nóstra, pana candu vomu reesi cu recunóscerea dreptutiloru nóstre politice natiunali in tóta mesur'a lor! Spiritulu teu remane cu noi! Fi binecuventatu!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

P a p i u.

P a r a s t a s u !

Margau, 17. Sept. 1867. Dupa primirea pré tristului telegramu ce sbuciuma si sfasia ânimele la totu natulu romanu prin perderea cea prea timpuria a prea santítului parinte si mitropolitu Alesandru Sterc'a-Siulutiu, din pietate catra venerata'i si santít'a persóna indata s'a facutu dispușetiune spre tienerea parastasului — ce in 15. Sept. s'a si serbatu dupa prescisele ritualulu nostru orientale cu un'a mare dorere pentru intrég'a poporime locale.

La sunetulu celu mai tristu cá alta-data alu campaneloru, poporulu cu fetiele tunebrale si cu ochii lacrimandi, micu cu mare alergara la sant'a biserica spre a aduce rogatiuni fierbinti cerescului parinte pentru odichn'a si repausulu linu alu Escel. sale prea bunului parinte si mitropolitu!

Dupa finirea ceremoniei funebrale de càtra filii celi credintiosi — parochulu locale dn. Ales. Fodoru

— tienù unu cuventu funebreale pentru una asia perdere nerecompensavera — descriendu cu colórele celea mai viue meritele si sacrificiale Escel. sale depuse pre altariulu natiunei — si pre sublimele sanctuarie ale cerescului parinte, — alu caruia archiereu prea devotatu a fostu.

Luptele celea continne si representatiunile cele multe, ponderóse si momentóse, atátu pentru apararea dreptului canonicu, si tienerea in vigóre a anticeloru datine orientale, càtu si pentru prosperarea natiunei, pre care o stimá preste tóte, voru serví de celea mai eclatante si memorabile documente in analele natiunei romane.

Intréga natiunea romana deplange mórtea prea santului parinte si mitropolitu! cá a unui regeneratoriu si mare Mecenate alu seu, cà-ci tocma acumu, candu nai'a natiunei e aruncata intre valurile furiunde — s'a dusu — ne-a parasitu — in ingrigire si intristare pentru venitoriulu necunoscutu.

Deplange'lu, scumpa natiune! cà-ci aparatoriulu teu celu mai ferbinte a apusu, si vocea lui cea sonora, ce erá totu-déuna: „Numai mórtea me póte despartí de natiune,“ a incetatu. — Veniti cu totii se ne imbracamu in doliu si cu zelulu si staruinti'a lui pentru natiune, si se ne inchinamu cu adenca veneratiune santei lui umbre dicundu: Fie'ti grandevule archipastore si Mecenate repausulu linu si memori'a eterna!

D. . .

(Concordi'a.) Memori'a mitrop. Ales. Sterc'a-Siulutiu.

De pre orizontulu natiunei romane unu lucéferu splendiosu — o stéa conduceria — au apusu. Viitoriulu e intunecosu, si o lumina puternica s'a stinsu! Alesandru Sterc'a-Siulutiu de 40 de dile s'a mutatu dintre noi in patri'a eternitatii, in patri'a egalitatii si a libertatii, sub stendartulu carora s'a luptatu aici pe pamentu. Biserica a imbracatu doliu; natiunea jellesce!

Adi la 40 de dile dupa mórtea neuitatului mi-

mitropolitu s'a celebratu parastasulu in capital'a Transilvaniei. La 10 óre înainte de amédi a intonatu campanele in turnulu bisericeii gr. cat. chiamandu pre totu sufletulu de romanu se-si depuna ultimulu omagiu repausatului mare romanu. Tonulu campaneloru asia jalnicu vibrá printre zidurile vechi! ele au adunatu unu publicu frumosu, care cu ochi lacrimatori, cu ànima franta au asistatu la trist'a serbatóre. Inteliginti'a romana din Clusiu au aratatu cà se pórtá cu o suvenire piia, càtra acei mari, carora li multiamesce natiunea esistinti'a sa. — Oficialii romani dela tribunalulu supremu, dela guvernulu regescu in frunte cu Escel. sa V. Popu, ilustrit. sa cons. Bolog'a, ambi consiliarii de scóle și ceialalti fara deosebire confesionale au luatú parte in corpore. O cununa frumoasa de dame si damicele, cari erau imbracate in negru. Tenerimea dela academi'a juridica, dela gimnasiele din locu si dela institutulu chirurgicu — unitu neunitu — cu acést'a ocaziune a imbracatu doliu si asia au asistatu.

Parastasulu s'a celebratu intr'o linisce profunda, care vení in armonia doioasa cu cantarile jalnice si cu suspinurile doreróse. Toti simtiau perderea mare, tóte aveau ce plange!

Dupa sfirsitul ceremoniei rever. dn. protopopu Pamfilie cu cateva cuvinte surprindietórie a descrisu viéti'a nemoritoriului mitropolitu. Au aratatu faptele si jertfa — ce a facutu pentru desvoltarea, prosperarea si inflorirea bisericeii si a natiunei. Au aratatu marea pierde, ce au ajunsu pe natiunea intréga. — A fostu snprindietória scen'a, candu oratorele a rostitu pasagiulu: „Oh, mórte. mórte! de nu a-si fi supusulu lui Ddieu si de nu a-si crede in provedinti'a cerésca, me a-si resculá in contra ta! Me-asi conjurá cu poterile ceresci — séu si cu cele demonesci, numai cá se te potu sugrumá; cà-ci ni-ai rapitu iubitulú parinte, ni-ai rapitu ornamentulu bisericeii, decórea natiunei! Deci nu potú iubitoru decâtú se plangu. Plangeti cu totii, cà aveti pentru ce!”

Si in adeveru au plansu toti càti erau de facia. Erá unu momentu sublimu! Serbarea s'a facutu cuvenita marelui repausatu. — Apoi s'a despartitu publiculu cu ànima usiorata, cà ci si-a implinitu ultim'a datoria càtra acela, care s'a mutatu dintre noi; inse memori'a i va traí in eternu si va fi binecuventata de posteritate.

Natiunea care isi scie stima barbatii cei mari, e démna de viétia — si are inca viitoriu. In viétia popóraloru se ivescu barbati, cari in impregiurari fatali le conducu si le decidu viitoriulu inainte. Dupa legile naturei trebue se se mute dintre ele, inse geniulu loru priveghiéza asupra loru si li arata calea salutaria. Natiunea romana inca au avutu barbati mari, alu caroru geniu priveghiéza asupra nóstra si ne va conduce la destinata! Barbati, tinerimea care sciu stimá memori'a mariloru nationalisti — voru sci — si voru avé curagiu de a le urmá si faptele! Se plangemu cu totii, cà ci perderea e nespusa — se-i binecuventamu memori'a; — inse se nu desperamu! Se-i urmamu esemplulu; cà ci ideile — marelui romanu — trebue se triumfeze! Pentru cà sunt sante, sunt ideile spiritului nou, — ideile civilisatiunei moderne!

Clusiu 19. Nov. 1867.

Cuventu funebrele, tienutu la inmormentarea prea sanctiei sale mitrop. Alesandru Sterc'a-Siulutiu

in 10. Sept. 1867, de Artemiu Alexi, stud. in cl. a VIII.

Prea trista adunare!

Permiteti-mi ve rogu, de a ve dá asta numire, cà ci déca ànim'a romanului astadi nu simte dorere, déca ea astadi nu plange si nu sangeréza de ran'a ce a primit'o — atunci vai, nici odata nu va sangerá.

Romani din 4 anghiuri veniti si lacrimati; vai, lacrimati pre mormentulu acestui bunu parinte, pre mormentulu unde se astruca osamentele mentorului natiunei romane! . . . Veniti, cà ci ànim'a vóstra erá scutulu lui, éra ànim'a sa alu

vostru! Veniti cu totii voi nepotii lui Traianu, dara inainte de a ve apropia de acestu locu, aruncati incaltiammentulu pitióreloru vóstre, cà-ci locul unde pauséza martirulu natiunei e locu santu!

Oh! di fatale! . . . Oh! anu si seculu nefericitu! Cu multu mai bine aru fi fostu, déca sórele nu le-aru fi luminatu; cu multu mai bine aru fi fostu, déca tu nu esistai! cà-ci vai, e dorerosu pentru fii unui parinte, candu acela nu mai este; dara càtu de dorerosu e pentru una natiune, candu a muritu parintele ei, càtu de dorerosu pentru unu poporu, candu scutul lui aparatoriu nu mai exista; càtu de dorerosu pentru patria si omenimea intréga, candu unu idealu alu virtutiloru, unu idealu alu dreptatiei, bunatatiei si iubirei de omenime s'au stinsu dintre cei vii!

Si dupa atâtea fatalitati si asta trebue se mai fia? Dupa atâtea nefericiri si loviri ale sortiei, ce natiunea romana avu ale suferi in acestu anu, si asta mai restá cá se se impla cup'a amareloru suferintie? Au trebuitu se móra parintele natiunei? Au trebuitu cá natiunea romana se remana orfana? Trebue cá aparatoriulu care pana la tronu a dusu plangerile si suspinele nóstre, se se despartia, se ne parasésca pre noi! . . . Oh! de trei ori di nefericita pentru scump'a natiune, tu in ámelele nóstre totu-deuna vei desteptá cele mai triste suveniri, aducúndune aminte, ca in tine Siulutiu prea bunulu parinte s'au inmormentatu. Dar' ce dicu Siulutiu s'au inmormentatu? Oh! nu! cà-ci maretiele lui fapte exista si voru esistá pana candu va traí pitioru, si va palpita ánima de romanu, pana candu se va vorbi limb'a acésta, care e dulce chiaru cá si ceriulu sub care traimu. Stranepotii nostrii preste mii de ani voru vorbi despre densulu in legendele ce le voru enará nepotiloru lor. Elu si-a castigatu tesaurulu celu mai pretiosu, pre care nici tempulu nici rugin'a nu-lu consuma, nici furii nu-lu potu furá, si acesta este eternisarea numelui seu!

Si vai, se me incercu eu óre a insirá maretiele fapte ale acestui prea bunu parinte? Ah nu! cà-ci vocea 'mi e prea debila, si acésta nici fantasi'a, nici dibaci'a séu scienti'a órecarui muritoriu nu o aru póte face. — Amintescu numai, cá densulu a fostu unu transmisu alu ceriului pentru natiunea romana, a fostu unu Mentoru, unu muru aparatoriu, nnu lucrúferu stralucitu, care ne-a luminatu si condusu pre noi, a fostu dicu, dara acumu vai, nu mai este, natiunea romana pre parintele Siulutiu nu-lu mai are in sinulu seu; poporulu romanu pre care tu atátu 'lu ai iubitu, càtu ai disu cá numai mórtea te va despartí de densulu, acumu nu se mai póte fali inántea lunei cu scumpu numele teu, acumu te jalesce, te plange. Privesce numai in juru la cei ce din tóte anghiu-

rile patriei au venit se-si ia dela tine ultimulu adio de pre
paimentu, cumu le inundéza pre obraze lacrimi de superare,
de dorere.

Plange, plange sermana natiune, cà-ci fii tei suntu or-
fani, plange si jalesce, cà-ci Siulutiu nu mai este; plange si
tu maretiu campu alu libertatiei, cà-ci ai perdutu pre unu
fiu adeveratu alu teu. Plangeti si voi divine palestre ale mu-
seloru, voiu tesaurulu celu mai pretiosu alu natiunei, cà ati
perdutu pre unu parinte, unu Mecenate alu vostru! Iar' voi
superbi fii ai Romaniei totu-déuna candu veti trece prin a-
cestu locu, prin Rom'a mica. aduceti-ve aminte de Siulutiu,
si inainte de a trece in campulu libertatiei, veniti la acestu
mormentu, ve inchinati lui si-lu udati cu lacrimi!

Permiteti-mi prea trista si ilustra adunare, cá in numele
junimei natiunei romane se-mi fia iertatu a'i dice, se'i fia tie-
rina usióra! Adio, parinte bune! adio! tu te duci, ér' pre
noi ne lasi orfani, dar' suvenirea ta va remane eternu scrisa
cu litere aurie pre fragedele foitiei ale ânimei nóstre, — va
fi superbu totu romanulu cu scumpu numele teu, si natiunea
intréga pentru faptele si bunatatile tale te va glorificá, pen-
tru-ca intru apararea drepturiloru natiunei nu te-ai infricatu
nici de mórte, nici de mani'a si disgrati'a puterniciloru. Tu
te duci, ér' spiritulu teu celu blandu a sboratu la regiunile
ceresci, la umbrele stramosiloru, la umbrele lui Klein, Sincai,
Maioru, Barnutiu, póte spre a ve consulta despre venitoriulu
si trist'a stare presenta a natiunei nóstre; ér' noi te rogamu
pre tine maretia umbra, se nu uiti nici acolo de orfan'a ta
natiune . . . da suspinurile si plangerile nóstre inaintea tro-
nului cerescu, si róga pre atotu potentele se mai tramita genii
si mentori aparatori, lucéferi splendidi, apostoli consolatori in
necasuri si doreri, unu barbatu care se fia demnu succesoru
alu teu!

Si in urma prea trista adunare si voi fii museloru, in-
nainte de a ne departá din acestu locu, se-i dicemu din a-
denculu ânimei unu ultimu:

„Se-i fia tierin'a usióra si memori'a eterna!

(Urméza partea a II-a.)

44892

Partea a II-a

DIN MEMORIULU

lui

Iosifu Sterca Siulutiu

de Carpenisiu,

membru alu comitetului asociatiunei pentru literatur'a si cultur'a
poporului romanu din Transilvani'a.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1878.

(Continuare din „O lacrima ferbinte.“)

Sibiiu.

Tipografi'a lui S. Filtsch (W. Krafft).

1879.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Candu o lectura 'ti inaltia spiritulu,
si 'ti inspira simtieminte nobile, nu cautá
alte regule cá se judeci oper'a.

La Bruyère.

Omulu propune, D-dieu dispune. Au trecutu 4 ani de la compunerea partei I. a acestui memoriu. D-dieule! ce timpuri eternu memorabile si glorióse pentru natiunea romana. Triumfulu Romaniei pe campulu de resboiu, triumfulu pe campulu literariu, si scientificu, si cu deosebire caracterulu poporului romanu, si alu conducatoriloru sei in luptele politice pentru esistenti'a nationala — cari au storsu admirarea chiaru si a dusmaniloru, — si au eluptatu independenti'a Romaniei, suntu totu atatea ilustratiuni splendide.

Lauda si marire Tie D-dieule! O de aru fi in viatia astadi parintii si strabunii mei, cari de dorulu triumfulu romanismului s'au inmormmentatu intre lacrimi si dureri, ce bucuria imensa aru fi simtitu vediendu'si visulu cu ochii; vediendu pe soldatulu romanu infruntandu si despretiuindu mórtea, si inaintandu cá unu semi-dieu, impartíndu in drépt'a si in stêng'a mórte, si inplantandu stégulu in terribil'a si infernal'a fortarétia Plevn'a. Dar' nu! parintii si strabunii mei s'au bucuratu chiaru in mormmentulu loru. — In diu'a de 11 septemvre — di memorabila! — e diu'a ocuparei redutei Griviti'a si diu'a nascerii mele.*) Cetindu eu telegramm'a, intr' atat'a m'a emotiunatu, încátu mi s'a parutu cá vedu portretele strabuniloru mei pe parete trasarindu. — Eu nu' mi puteamu esplicá presimtirile mele, dara aveamu o nemarginita credintia, cumcà Romanii se voru purtá in tocm'a

*) Lucru curiosu! O multime de evenimente memorabile din resboiulu trecutu coincid cu dile asemenea memorabile din sinulu familiei mele. Diu'a nascerii fiului meu Trajanu, e diu'a intrarei Romaniloru in Dobrogea. — Diu'a botezului seu e diu'a intrarei in Plevn'a. — Not. aut.

precumu s'au purtatú. De multe ori 'mi diceau Romani zelosi, dara cuprinsi de grija: „Ne pare bine candu convenimu cu D-nulu Siulutiú, elu totudeuna afla motive de a ne inbarbatá. Dara spuneti-ne, pe ce basati D-Vóstra aceea sperantia, bá chiaru convingerea nemarginita, cumcá Romanii voru fi invingatori?“ — „Pe D-dieu; le respundeamu eu, si pe presimtirile mele, cari nu m'au insielatu nici odata.“ — Si in adeveru, o iubire si credintia nemarginita, si o santa inspiratiune misteriósa a trebuitu fatia de profetiile dusmanóse, care buciná móрте rusínósa valachiloru opincari.

Ba chiaru voi iubitoru mei copii ati inceputu e dubitá in realisarea sperantiilor mele; dara diu'a de 11 septembre v'a convinsu, cá aici man'a lui D-dieu lucréza. — In acea di, intrandu voi la mine, eu tîneamu intr'una mana „o foia mai vechia“, in care unu articulu fulminantu in contra romaniloru se incepea asia: „Brail'a arde! vasalii si rebellii de valachi tremura!“

In ceealalta mana avému telegramm'a despre maretulu si eroiculu asaltu incoronatu de glori'a triumfului, care singuru aru fi in stare a impléti cunun'a gloriei inmortale pentru bravur'a Romanului. — Ce contrastu! Ce desamagire! Impressiunea care a esercétu asupr'a vóstra telegramm'a despre caderea Plevnei, m'a convinsu, cá in vinele vóstre iubitoru mei copii curge sangele strabuniloru mei. — Eu nu voiú uitá nici-odata bucuri'a cu care voi mi-ati adusu la cunoasciintia scirea despre intrarea Romaniloru in Plevn'a. Ati risu si plansu de bucuria, si saríati ca miei prin odaia.

Asemenea bucuria ati manifestatu si atunci, candu eu v'am anuntiatu cumca: „Alexandri a castigatu premiulu pentru Cantecculu ginte latine.“ — Si nu fàra temeiu, cà-ci eu nu sciú cumu, dara 'mi bagasemu in capu, cá unu Romanu trebue se fia invingatoriulu. — In desiértu ati reflectatu voi, cá fatia de atati poeti francesi, spanioli, italieni renumiti, cum cugetu eu ca va triumfá unu Romanu? „Nu sciú, nu 'mi pociu dá sama cumu: dara eu asia presimtiu.“ — Si eata cá bunulu D-dieu togma pe poetulu romanu l'a inspiratu. — Ce gloria, si fericire pentru Romani! Ce desamagire pentru dusmani.

Desamagire, cà-ci ei se simtiau siguri, cá defaimarile lorú despre lasítatea si ignoranti'a valachiloru au prinsu déjà

radecini adanci in opiniunea lumii civilisate; celu puşinu ei nu au crutiatu nici spese, nici ostenéla pentru a popularisá acésta credintia. — Au fostu scrisu in stele, cá diece mii de bravi se sangereze la pólele Balcaniloru, cá se convinga lumea, cà „cine sunt ei, ce vreu, si ce potu“.

„Vei fi avendu vre unu frate in taber'a Romana din Bulgari'a, 'mi dise intr'o di cu sarcasmu „cutare Domnu.“

„Dar, ati nimerit'o! asia e, amu patrudieci de mii de frati acolo. Patriotismulu si loialitatea Romaniloru in genere, si a familiei mele in specie, nu se dateaza de eri, de alalta eri, n'am trebuintia de a'mi ascunde bucuri'a mea, pentru fericirea fratiloru mei, de si subt alta stepanire.“

Daca cineva au urmatu cu attentiuene simtiementele popóraloru din patri'a nóstra in decursulu resboiului trecut, in adeveru au trebuitu se'lu cuprinda o adanca durere, vedindu ca: aceia, cari aru trebui se fia intr'unu cugetu, càtu de tare se deosebescu in vederile loru; ca-ci pàna candu la „unii“ se considerá de patriotismu a contribuí pentru Turci, Romanulu se privea aprópe rebelu, care cutezá a întreprinde cevasi pentru fratii sei.

Intre asemenea inprejurari me preàmblamu in 6 maiu 1877 cu Dn. Visarionu Roman, directorele institutului „Albina“, si 'i diceam: „D-nule Directoru! Aida se pornimu o lista de subscriere pentru soldatii romani?“ „Vai bine aru fi! dar ne voru bagá in temnitia“, a fostu respunsulu. „Ei dá; cine ne v'a puté oprí a întreprinde unu actu umanitariu. Se cercam, cà-ci altmintrelea ne va condamnă posteritatea, si de acést'a mai multu me temu. Nu câ dóra Romani'a aru avé lipsa de paralele nóstre; dara le va aliná durerea, vedindu, cà fratele, si sor'a 'i léga ran'a sangeranda, si cà: „mintea, si ànim'a nostra 'i urmaresce in periculu si in vertegiulu lup-teloru, unde noue nu ne este ertatu a'i insoci“. — In adanca tacere strabaturamu de vreo càteva ori promenad'a. „Ide'a D-tale e fórte buna, 'mi dise elu deodata; dara cum vei puté s'o esecutezi, forà a te espune la furi'a teribila“ „De asta data se pasiéscă femeile romane pe arena. Ele suntu destulu de zelóse spre a pune in lucrare asia ceva; apoi dóra pe femei nu le voru infundá in temnitie! diseiu eu.“ „Poti se scii.“ „Nu! nu! acésta n'o pociu crede.“ — S'au departatu cu promissiunea de a comunicá planulu cu

damele romane, care imbratiosindu cu cea mai mare caldura ide'a, au si executat'o, dupa cum s'a vediutu din apellulu din 17. maiu 1877. — Toti Romanii din Transilvani'a au emulatu in simtiemintele de caritate, si de iubire fratiésca, bá inca s'a escatu nobil'a jalusia, câ in care parte a Transilvaniei s'a nascutu antâias data ide'a? Toti o reclamau de a sa propria. — „Gazet'a Transilvaniei“ cu telegramele a mana a facutu capetu disputei constatandu câ: in a deveru aceea idea s'a nascutu si s'a pusu in lucrare cu vreo cateva dile mai 'nainte in Sibiiu. „Onorea initiativei este a femeiloru din Sibiiu“, dice D-nulu Baritiu in epistol'a s'a respectuósa câtra femeile romane din Transilvani'a.“ — Eu amu fostu dintre cei dintâi, care amu subscrisu numele meu in list'a de contribuire, daruindu 100 fl. Si mi se pare ca eu amu fostu in tóta monarchi'a uniculu functionariu de statu, care amu avutu curagiulu de a'mi pune numele si caracterulu pe fatia in lista. Dara ce se dicu! Nu functionari, ci durere, s'au aflatu chiaru si unii ómeni independenti, cari de si au contribuitu, dara se temeau se se subscria; va se dica, se temeau se spuna lunei pe fatia, câ „fratele 'si iubesc pe fratele seu“. — O tempora! O mores! — Amu mai daruitu si 200 esemplare din partea I. a brosiurei „O lacrima ferbinte“, cu totulu 500 franci. „Intre lacrimi si dureri s'au nascutu, — despre barbati'a romanésca tractéza, — Spre alinarea lacrimeloru si dureriloru viteziloru frati romani, se servésca.“

Candu amu compusu partea I. me radicasemu abia din o bóla cumplita, urmata din suparare si melancholia. Poterile nu mi-au ertatu atunci se terminu memoriulu meu. M'amu bucuratu ca amu fostu in stare se adunu acele date si episóde, scrise de mine inca in anulu 1851, la unu locu, se vi le lasu voue de suvenire, inainte de a fi consumatu de bóla, care cá vermele 'mi ródea la ânima. „Suntu dureri pe cari timpulu le alina, dara nu le vindeca.“ — E pré adeveratu disu câ: „Anim'a e o mare, de si a trecutu de multu fortun'a si viforulu care 'i sbiciulá undele, fluctuatiunea nu încéta.“ — Pentru mine au fostu o mare fericire actiunea Romaniloru in resboiulu trecutu. M'a rapitu asiá dicédu din melancholi'a in care cadiusemu, m'a transportatu in ceriulu incantatoriu alu gloriei Romanismului.

Eram electrisatu si galvanisatu; tóta suflarea mea s'a concentratu in rogaciunea mea de tóte dilele, la care amu mai adausu din momentul trecerei Dunarei cuvintele: „Dómne alu puteriloru, condù armat'a romana la gloria si victoria!“ — Glori'a Romaniloru e perfecta, cà-ci vulturulu, si bourulu au intratu in lupta atunci, candu leulu din Plevn'a, trantise dejá la pamentu pe ursulu din Siberi'a. — Sufletulu meu erá cu cei de la Plevn'a; pe fiesce care soldatu romanu moribundu ílu sarutámu in cugetu. Asiu fi imbratiosiatu de odata tóta Romanimea la peptulu meu!

Copiii mei cari dormiau in odai'a laterala, de multe ori 'mi diceau deminéti'a: Vai Tata! cum ai strigatu de teribilu asta nópte.

„Amu comandatu dragii mei asaltu la Plevn'a.“

Intr'adeveru, dupa secolu de decadentia si servitude rusinósa la care 'i inpinsesera inimicii seculari, si dupa profetiile si amerintiarile infernale, se vedi virtutea romana in culmea gloriei sale, asia pe cumu o visasemu eu adese-ori; se vedi pe romanu, care a versatu torrenti de sange in folosulu si pentru glorificarea prenumelui strainiloru, cà elu se lupta de asta-data pentru glori'a Romanismului, a fostu pentru mine mai multu decâtu o fericire.

Nu e mirare dara, cà cugetele mele au primitu alta directiune; „Suprinderi peste suprinderi placute au causatu, de sanatatea si puterea mea din di in di, vedíendu cu ochii, s'a inbunatatitu.“

Intr'adeveru evenimentele petrecute aru fi fostu in stare nu numai in sufletulu meu celu bolnavu, dara intregu, ba chiaru in „gli'a din mormentu“ a resuscitá o viatia noua. Seraci vitezi romani! cari înaintea asaltului ati refusatú vinarsulu distribuitu de Rusi, dicúndu: „vremu se ne lup-tamu trezi; si nu vremu se murimu beti“; voi cu pretiulu vietiei vóstre mi-ati scapatu viati'a mea! Dar' ce dicu eu viati'a mea! Ati scapatu viati'a romanismului! ati facutu de a triumfatu adeverulu asupra minciunei. V'ati scrisu istori'a, care de astadata nu se va puté falsificá, cu sangele vostru; ati facutu, de Romanulu érasí póte amblá cu capulu radicatu. Ati eternisatu episóde, la a caroru amintire ánim'a romanului va bate puternicu, si va dice: „e frumosu a fi Romanu.“ — Gloria voue! Isteri'a va insemná cu litere de auru acést'a

jertfa; posteritatea Ve va binecuvânta! In suvenirea acestoru întemplantine memorabile si fericite, destinezu venitul curatu din acestu opu in parti egale. 1. pentru orfanii soldatiloru Romani, alu caroru Tata au cadiutu pe campulu de onóre in Bulgari'a. 2. pentru orfanii viteziloru nostri soldati c. r., alu caroru Tata au sangeratu in Bosni'a. 3. pentru scól'a de fetitie romane din loculu nascerei mele Campeni, pentru care scopu pe bas'a propunerei mele asociatiunea Transilvania a votatu o subventiune anuala de 100 fl.

Dupa acésta introducere trecu la continuarea memoriului meu.

Fidelitatea canelui.

In 10. Iuniu 1849 amu pornitu din Campeni calare, cá se me ducu la Buciumu si Isbit'a, se mai vedíu de minele si stémpurile nóstre, fiindu-cà audisemu cá nisce honvezi le aru fi datu focu.

Inaintandu din gura Rosiei pe drumu càtra Abrudu, amu vediutu in marginea riului — valea Abrudului — de a lungulu, o multime de ómeni morti, pe cari 'i au aruncatu ap'a la uscatu, si cari inca nu erau inmormentati, înflati cá butile, in pelea góla. Aspectulu acest'a mi-a revocatu in memoria teribilele scene, cari s'au petrecutu in dilele din lun'a lui Maíu, candu furemu siliti se parasimu caminulu familiaru. Amu inaintatu monotonu pe drumu, cu cugetu cá se trecu prin Abrudu, fara a me abate la cas'a nóstra, unde si asiá nu aveamu ce se cautu; vreamu se me crutiu de o tortura, care candu erá se ne întórcemu cu famili'a intréga din Campeni a casa, totu nu puteamu scapa de ea: va se dica de pustietatea, de urmele vandalismului.

„Suntu lucruri pe cari nu le vedi bucurosu a dóu'a óra.“

In apropierea casei nóstre unu vecinu 'mi dise: „Domnisorule! De vreo câteva dile earasi se aude in curtea Dvóstra unu cane urlandu cumplitu; de buna sama urla a pustietate, reflectá nevésta-sa apropiendu-se de noi. In lun'a trecuta dupa ce v'ati dusu la Campeni, vre-o cateva dile urlau canii in curtea Dvóstra, de la erá gróza la vecini. Apoi au incetatu: de atunci pàna acuma nu s'au mai auditu, dara eri

si alaltaeri éra se audí urlatulu; astadi nu. Vai ce dile amu ajunsu, mi se strînge ânim'a, candu privescu la curtea Dvóstra. Casele, pivnitiele, podurile, gradurile fâra usi si fâra ferestri. In odaile cele frumóse, unde locuiati, si in graduri unde mai inainte rânzeau cai frumosi, acuma locuescu buhele, si liliecii." Amu mersu pe strada in josu, amu intratu in curte. Unu aspectu mormentalu! o tacere infiorátore, asemenea aceleia, candu intri intr'unu cimeteriu parasitu. In curte ajungea érb'a si buruienele pâna la fólele calului. Aerulu infectatu nesuferibilu; ici o pisica mórtá, colo unu cane de venatu mortu, care cu fidelitatea innascuta lui asteptase reintórcerea nóstra, pâna ce a muritu de fóme. Abiá a pututu calulu strabate pâna la terasa prin buruiene. De odata calulu sforaindu pe nari a saritu la o parte. Me uitai intr'acolo. . . Ce vedíui? trei ómeni morti; care pe fóle, care pe spate, îmflati, si vai de ei urriti.

Togma erá se me intorcu, se parasescu loculu acel'a, care abiá cu o luna mai inainte erá vioiu si placutu, plinu de viatia, si veselia, cá si lun'a lui Maiu in care l'amu parasitu, candu de o data mi s'a parutu cá audu ceva miscare in odai'a cu treptele de catra gradina, unde eu de regula dormiamu. Amu forsatu calulu pana subt feréstra, m'am radicaú in scaritie, si m'am uitatu pe feréstra: Care 'mi fu mirarea? In loculu unde odinióra a statu patulu meu, zacea unu cane fidelu alu meu, „prepelicariu“, soiu englesu „Setters“, care in 9 mai in ace'a nópte infricosiata, candu ne-au luatú honvezii intre sine, a mersu totu pe langa mine pana la podu, unde perdiendu-se de mine s'au dusu cu alti orásieni — cari au pututu scapá, in viatia — catra Ungari'a, si fiindu unu cane scumpu, si escelentu, unu oficier l'au dusu cu sine legatu la Oradea, de unde scapandu canele, dupa o luna a venitu drumu de 2 dile dreptu acasa. „Norm'a!“ i-amu strigatu canelui pe nume. Nu pociu uitá momentulu candu canele moribundu a auditu si cunoscutu vocea mea. A vrutu se se ridice, dara de lesínatu de fóme ce erá, nu s'a pututu; glasulu 'i erá ragusitu; s'a têraitu pâna la feréstra, s'a uitatu la mine, dreptu in ochi. Ce cautatura! Daca e adevératu ca celu ce nu iubescé animalele nu póte fi omu bunu, apoi si animalele sciú fórté bine distinge pe binevoitorii sei. M'amu scoboritu de pe calu, amu intratu in casa, amu

luatu canele in bratia, l'amu dusu la unu vecinu, si i-amu datu de mancatu. Pentru bietulu cane a trebuitu se remain pana in alta di in Abrudu, n'a pututu se'mi urmeze.

Tóta nóptea n'amu pututu dormi de elu; daca si-a recapatatu puterile, intrun'a veniá la patu, isi manifestá nemarginit'a sa bucuria, si multiamita; 'mi lingea vestmintele si incaltiamintele.

Ce e dreptu, si eu si tóta famili'a ne - amu bucuratu, candu amu auditu ca s'aru fi reintorsu; ne a parutu fórtu reu la toti dupa elu candu s'a fostu pierdutu; si nici ca mai aveamu sperantia se'lu recapatamu vre - odata.

O Femeia eroica.

In diu'a urmatóre amu plecatu la Buciumu, amu cercetatu stémpurile unde fét'a stempariului nostru mi-a povestitu cà a venitu odata nisce husari p'acolo cari au vrutu se dea focu caseloru, dara fiindu barbatii p'acasa i-au incunjuratu si i-au omoritu pe toti. De asta data barbatii nu erau a casa, erau dusi toti la tabara in contra unguiriloru, catra Zarandu la comun'a Bucuresci, pe cumu spunea fet'a cea gusiata.

M'amu intorsu dara catra casa, si fiinduca erá catra amédi, abiá putému merge de arsi'ti'a sórelui pe drumu, si fiindu si flamandu, amu indreptatu calulu prin padure pe o carare, care conduce paralelu cu drumulu.

Langa unu isvoru care 'lu sciamu cá venatoriu, m'am datu josu de pe calu, mi-am acatiatu pusc'a pe o crénga, si scotiendu'mi merindea din straitia, amu mancatu.

In jurulu meu o tacere profunda, ici cólea se audiá clopotulu unei vaci, care pascea de asupr'a stânceloru, si fluer'a unui bâiatu care pazia vitele.

Pentru unu omu dela cetate o asemenea excursiune totu deaun'a e placuta, cu deosebire eu care iubescu si admiru natur'a, ne-spusu de multu, abiá me pociu desparti de o asemenea panorama.

Amu mai beutu odata din isvoru, cum se dice „de drumu“, si apoi amu pornitu pedestru ducêndu calulu dupa mine de frêu.

De odata audu pe o femeia strigandu cá din gur'a sierpelui: „fugiti pentru D-dieu, ca au venitu ungurii in satu, si ne omóra pe toti.“ — Me uitu intr'acolo si vedu vre o trei femei prin fundulu gradiniloru fugindu la dealu in susu. — Totu odata vedu 2 husari mergèndu la o casa se 'i dea focu. — Cei asta pentru D-dieu? nu'mi puteamu esplicá de locu; nu'mi credeamu ochiloru mei.

In Abrudu nici pomana de soldati unguri; cumu si de unde au resaritu acei husari? au se vina mai multi? . . . Situatiunea 'mi venea fòrte periculósa; de locu amu legatu calulu de o tufa, pentruca calare nu puteamu merge; a trage calulu dupa mine, nu mai aveamu nici timpu nici voia, si m'amu datu pe carare inainte vreo suta de pasi, din cauza ca eramu intro adancime, de unde nu mi se vedea bine. Se vede ca sîndilele casei nu vreu se prinda focu; nu vedeamu flacar'a esindu; husarii au parasitu cas'a aceea si innaintau pe drumu in susu, dar' numai in pasi. Intr'aceea o femeia tinera camu de vreo 24 de ani, innalta si voinica, purtandu pe bratia unu copilu micu, éra in mana o lance, 'mi atrase atentiunea in celu mai mare gradu. A esitu in fuga dintr'o casa a fara, si-a sarutatu copilulu; si l'a pusu intre nisce tufe in apropierea gradinei; a pornitu catra husari, a statu pe locu, éra s'a intorsu la copilu, l'a sarutatu mai de multe ori, si éra l'a bagatu in tufe.

Se parea ca are ceva lucru mare si grabnicu a intre-prinde. Nu se putea decide. Cine scie ce simtieminte se luptau in sufletulu seu! Erá palida cá mortea. Aru fi avutu timpu se fuga cu copilasiulu seu, dara n'a fugitu.

Husarii intr'aceea se apropiiau de cas'a de unde esise femei'a. De odata a ragnitu femei'a cá o ursóica, carei'a venatorii i-au rapitu puii. „Nu me lasá Dómné, D-dieule! sa repeditu cá o turbata asupra husariloru, cari observandu-o si'au trasu sabiile si au strinsu caii in pinteni, cá se ajunga inaintea femei la o punte unde erá se tréca.“

Femei'a fiindu aprópe de punte a ajunsu inaintea loru acolo. Aici s'a inceputu o lupta pe viatia si mórte. Femei'a manuá lancea cea lunga cu ambe manile astfelu, incatu nu se puteau apropiá de dens'a. Dedea lovituri candu in cai, candu in husari. De odata a plesnitu pe unulu care intrase pana la capulu puntii peste obrazu asiá cumplitu, in catu sociulu

seu a trebuitu se'lu sprijinėsca, cá se nu cada josu de pe calu. L'a napaditu sangele; fara unu cuventu, debelatu s'au intorsu pe drumu indereptu. Dara in momentulu acel'a s'a aruncatu celalaltu husariu asupr'a femeii cu o furia, intre injuraturi infernale; si cu tóte ca femeia s'a aparatu cu desperatiune, i-a succésu husariului prin o apucatura a-i loví lancea astfelu, incatu aceia i-a saritu de parte din mana.

Femei'a unu momentu nu si-au perdutu presenti'a.

Au luat'o la fuga catre tufele din apropierea drumului, unde calare nu aru fi putut'o urmari. Husariulu dupa ea.

„Inca unu pasiu, si erá scapata!“

Daru oh! fatalitate! S'a impiedecatu biat'a femeia; a cadiutu, vai de ea. . . . Husariulu au ajuns'o. Femei'a s'a radicaú, dara numai pe genunchi, cu spatele catra padure, cu fati'a catra acelu locu unde erá ascunsu copilasiulu seu; cu ochii si manele catra ceriu.

Erau cam de 80 pasi in acésta positiune de mine. Husariulu cugetandu ca biet'a femeia se róga de elu se'i deie pardonu, o injura de Dumnedieu. „Ea serman'a nu cerea pardonu; aru fi fostu si in zadar“, se parea ca ea in acele momente supreme, se impacá cu Dumnedieu.

Atunci husariulu si-a bagatu sabi'a in teaca, si-a luatú carabin'a se pusce, injurandu de D-dieulu celu romanescu. . . .

Oh! Dumnedieulu celu romanescu e dreptu, si puternicu!

„In acelu momentu a trasnitu o puscatura din padure“. Husariulu a cadiutu mortu de pe calu josu.

Calulu spariatu s'a intorsu in fuga selbatica, têraindu pe husariulu, alu carui picioru se acatiase in scaritia — dupa elu, isbindu'i trupulu de tóte stancile.

Femei'a a mai statu vre o cateva secunde cá inmarmurita pe acelu locu. Apoi s'a sculatu, s'a uitatu in juru de sine; n'a vediutu pe nimenea.

Si-a facutu de trei ori cruce, si in fug'a mare s'a dusu la tufisiulu cu copilulu. L'a ridicatu la gura, si sarutandu'lu s'a departatu.

Tóte aceste s'au petrecutu in vreo cateva minute; cá fulgerulu asia, incatu eu abia amu avutu timpu se me regulegu; mi s'au parutu tóte cá unu visu; dara timpu de perdutu nu era, mi-amu deslegatu calari'a si scoborindu-me la

drumu in fug'a calului m'amu dusu — nu catra Abrudu — dar' catra Isbit'a, alarmandu pe toti cati se aflau in apropierea drumului, facundu'i atenti despre apropierea pericolului.

Aici observu, ca de si pe timpul acel'a telegrafulu inca nu erá inventatu, muntенii nostri se avisau despre apropierea pericolului, cu o iutiéla de admiratu; ei aveau pe culmele dealuriloru pazitori, cari suflau buciumulu, si aprindeau focu; pazitoriulu din satulu vecinu facea la momentu asemenea, asia incatu in puçine óre toti muntii, la o estindere de mai multe mile patrâte, erau alarmati.

Abatendu-me la padurariulu dominalu, si spunendu betranului padurariu scen'a petrecuta cu femeia aceea eroica, betranulu a datu cu socotél'a: ca acea femeia, a carei barbatu va fi fostu in tabera, de siguru va fi avutu tata, ori mama betrana bolnava in patu, care ne putendu fugi de acasa, biet'a femeia tinera de catu sei parasésca, mai bine si-au espusu viati'a. — „Va se dica sufletulu seu se luptá in acele momente de extrema anxietate, nu pentru a-si scapá viati'a sa: ci pentru a decide intre iubirea de parenti, si iubirea de copilu; s'a decisu a se jertfi pe sine. Ce sufletu nobilu! Vediendu eu aceste cu ochii mei, numai asiá mi-
BCCU Cluj / Central University Library Cluj

amu pututu face o ideia clara, despre eroismulu femeiloru Romane, care la Fontanelle s'au batutu in contr'a lui Vasvári alaturea cu barbatii; si despre acele, care ele singure au omoritu o multime de honvezi din armat'a lui Hatvani.

Passiunea mea de venatoriu — careia aveamu d'a multiami orientarea mea in munti, si in vali diu'a si nóptea — de astadata mi-a fostu spre mare consolare; ba póte mi-a scapatu viati'a.

Pe cali laterali amu ajunsu in Campeni, unde amu auditu, ca mai multe mii de honvezi au intratu in Abrudu.

T r e i s p i o n i .

In lun'a lui Iuliu, candu, pe cum marturisesce una scrisóre aflata la comandantele de honvezi Vasvári — cadiutu in luptá dela Fontanelle — magiarii 'si facusera planulu, ca din tote partile se innainteze catra centrulu operatiuniloru roma-

nesci Campeni, asia in sa, incatu chiaru la casu de a reportă vre-unu comandante magiaru la cutare punctu o vîctoria de seversita asupra Romaniloru, se nu innainteze mai multu de catu s'a statoritu in planu, ca se ajunga cu totii din tôte partile de odata in Campeni, strimtorandu-i astfelu pe Romani, si dandu acolo o lupta concentrata generala, decisiva, se 'i nimicésca, si se puna man'a pe toti conducatorii.

„Planulu erá catu se póte de bunu, dara Romanii se luptau, nu ca leii, ci cá smeii.“

Romanii au avutu fórte mare norocu, ca in munti nu locuescu alte nationalitati, si asiá tôte miscarile loru au remasu neobservate; tradatori intre Romani nu erau; poporulu, se'i fi datu ceriulu si pamentulu, n'aru fi cadiutu in pecatulu spurcatu alu tradarei sangelui.

Lucru firescu, elu n'au aspiratu nici la domnii, nici la functiuni; simplu, dara moralu, erá intregu si necorruptu.

Cu atatu mai mare sensatiune a facutu dara respan-direa vestei ca s'au prinsu 3 tiereni romani cá spioni.

Intr'o dupa médi mersesemu, se ne scaldamu in riulu Ariesiu, cu locotenintele primariu de la artilleri'a magiara, care erá prisionieru, si despre care in partea I., amu observatu ca Ianculu mi'lu incredintiasa mie, se âmble cu mine din cauza, ca singuru se temea se âmble, mai alesu afara de satu.

De-odata vedemu o multime de ómeni, in frunte Tribunulu, dupa elu 6 soldati regulati, venatori croati, cari desertasera dela magiari, unde au fostu ca prisionieri; acestia escortase pre 3 romani tiereni, si se apropiiau catra noi.

Numai decatu ne-amu imbracatu, si amu mersu spre ei, cari intr'aceea s'au opritu la unu locu nu de parte de Riu; -aici 2 ómeni cu sapele s'au apucatu se sape o grópa. „Ce se intempla aici?“ amu intrebatu eu pe Tribunulu.

„Acesti 3 spioni suntu condamnati la mórte, si acuma se esecutédia, e tat'a, cu unu ficioru, si cu ginerele“, 'mi respunse elu.

„Pentru Dumnedieu. Nu'mi vine a crede se fia spioni!“

„Au marturisu ei, ca suntu trimisi de catra magiari cá atari“, dise Tribunulu.

„Negresitu ca magiarii 'i voru fi trimisu, dara intre-barea e: ca acesti nefericiti óre cu ce intentiune au venitu

d'acasa; si ca óre in adeveru suntu si vinovati ori ba? replicai eu.“

„Ei dicu ca suntu nevinovati, si ca magiarii au prinsu pe nevestele, si pe copii loru dicându-le: mergeti la Campeni, si in 3 dile se ne aduceti scire positiva despre numerulu Romaniloru aflatori acolo. De nu veti impliní, ori veti raportá falsu: atunci femeile, si copiii vostri voru fi spenzurati.

Dara eu tóte aceste le tînu de o escusare precugetata, si minciunósa, dise Tribunulu. „Eu din contra o aflu fórté probabila, si naturala. Ve rogu dara amanati esecutarea.“

„Nu se póte; sententi'a de mórte e publicata, trebue se se esecuteze; fiti insa pré siguri ca ei suntu vinovati, si de cumva o tradare aru periclita viati'a a sute si mii de ómeni, aru fi o catastrofa pentru munti, si tocma din acést'a cauza poporulu pretinde se se statueze unu esemplu.“

Mi-amu perdutu speranti'a, se pociu face ceva pentru acesti nefericiti.

„Gata e gróp'a? intrebà Tribunulu.“

„Gata Domnule, respunse tiganulu.“

Insíratí-ve d'alungulu grópei, demanda Tribunulu. S'a 'ntemplatu. Toti trei erau legati cu o fune unii de altii, in frunte erá tat'a, omu innaltu de vreo 65 ani; langa elu feciorulu de vreo 24 ani; si in urma ginerele de vreo 30 ani; cesti din urma ómeni voinici, vigurosi.

Tribunulu cu soldatii erau de ceealalta parte a grópei de vreo 10 pasi, fatia cu acesti nefericiti.

„Inca odata me rogu Domnule de pardon! nu pentru mine, cà-ci vedu, ca tóte suntu inzadaru, daru pentru feciorulu meu, si cu deosebire pentru ginerele meu; bataru acestui'a din urma se i se crutia viati'a; sermana fét'a mea are 6 prunci mici! ce se se intemple cu ei fara tata? Mare pecatu au trebuitu se aiba parentii nostri, pentru cari suferimu mórte asiá cumplita; cà-ci noi suntemu nevinovati!“ dise betranulu.

„Pardonu se afla la Ddieu, pe pamentu nu 'lu puteti aflá“, a fostu respunsulu.

Atunci betranulu si-a luat straiti'a de dupa grumazu josu, au datu-o tiganului dicându-i: acést'a 'ti o dau tie, sapa grop'a mai afundu, se nu ne mance bateru canii.

Tiganiii sapara gróp'a mai afundu, in presenti'a celoru, cari peste o minuta erá se se asiedie intr'ins'a.

„Sunteti gata?”

„Gata Domnule.”

Tribunulu comanda: pusc'a la ochi!

Asupra fiesce-carui'a dejudecatu au tintitu cate doui soldati.

O tacere inforatóre a urmatu acestoru cuvinte; fiesce care si-au retínutu resuflarea, si privia asupra nefericiteloru, numai ei priveau càtra gurile puscloru, cari aveau se le stinga viati'a pentru totu de un'a.

Focu! comanda Tribunulu...

Puscile trasnira; victimile se resturnara in mormentu.

La momentu insa ginerele saritu in talpi, radicandu in susu pe cumnatulu, si socrulu seu, cari atarnau legati de elu, si erau dejá morti; clatinà din picióre, cu gur'a cascata apucandu dupa aeru; greutatea celoru morti l'a trasu la pamentu, daru fiindu unu omu puternicu, éراسi s'a radica in picióre; éراسi ni s'a infaciosiatu scen'a terribila de mai 'nainte.

Oficierulu s'a uitatu la mine, erá palidu cá mórtea; n'a disu nici unu cuventu, dara eu l'amu priceputu.

„Mergemu din acestu locu nefericitu, unde s'a nimicitu prin unu cuventu fericirea aloru trei familii de odata, érá Dta fi pre siguru, ca Dtale asia ceva nu ti se va intemplá. Ianculu e omu de parola si cu caracteru; cuventulu seu e lege pentru toti muntenii; celu care au ajunsu viu inaintea sa, i-a fostu scapata viati'a, chiaru si atunci, daca a fostu vinovatu, cu atátu mai tare Dta, care esci oficieru, si ai fostu prinsu luptandu-te.”

Oficierulu fara unu cuventu mi'au strinsu man'a; man'a s'a erá rece, si mi s'a parutu ca tremura. Abia ne depar-taseramu de vreo 100 de pasi, de o data audimu 2 pusca-turi, apoi inca doua.

Ce se fia acésta?

De siguru voru fi puscaturile de gratia, ca se nu se chinue bietulu omu, se móra mai iute.

Eramu de totu consternatu, mi-a parutu reu, ca amu vediutu cele petrecute!

Ddieule! ce e sórtea omului; cu ce ánima voru fi muritu acesti ómeni, sciindu ca dela reintórcerea loru depinde viati'a, séu mórtea familiiloru sale.

Vediendu magiarii, ca acesti ómeni nu se mai intorcu, ce e mai naturalu, cá se crédia, ca ei au facutu cauza comuna cu Romanii din munti, bá ca inca ei voru conduce pe Romani asupra Magiariloru, descoperindu-le tóte cele veduete de densii, si de resbunare voru omorî familiile acestora.

Cugetulu acesta mi-a cutremuratu tóta fiinti'a, m'au scuturatu frigurile.

In diu'a urmatóre m'amu intelnitu cu preotulu din Campeni, la care s'au marturisitu inainte de mórte acei nefericiti, si mi-a disu ca dupa convingerea s'a acei ómeni au fostu nevinovati.

Destep tare.

Timpulu catu amu mai petrecutu in Campeni — pana la intrarea Russiloru in tíera, — l'amu petrecutu ca unu nomadu, cu venatu si cu pescuitu.

Siedeamu singuru cu órele intregi in padurea de bradi „Poduri“, la a carei margine curge Riulu celu limpede frumosu, vis-a-vis de casele odinióra proprietatea nóstra, in cari m'amu nascutu eu.

Aici amu datu cursu liberu fantasiiloru mele aprinse si nutrite de situatiunea in care me aflamu, de frumseti'a locului romanticu si de etatea in care eramu. „Eram in stadiulu candu omulu tineru are de a-si alege una cariere, de a-si designá viitoriulu.“

Vedeamu nu numai viitoriulu meu la care dupa educatiunea primita in cas'a parintiésca, care e celu mai mare thesauru in lume, pentru ca: acést'a 'ti urméza cá umbr'a trupulu, si in totu momentulu te arata ca „cine esti“; asemenea dupa cunostiintiele, si relatiunile personali si familiari cu totu dreptulu aspiramu; daru vedeamu licurindu o scanteie, o radia de sperantia si pentru viitoriulu natiunei mele.

Talentulu si insusirile poporului romanu le observasemu déjà, de si pan'atuncia nu pré avusemu ocasiune a me invertí intre poporulu tieranu; insa candu cugetam la starea sa materiala si intelectuala, la care a ajunsu dupa o servitute cumplita de mai multi secolu, nu cutezam se'mi marturisescu

nice in secretu ca nutrescu cevasi sperantia; si acést'a me durea nespusu de multu.

Se'mi renegu natiunea nu puteamu, cà-ci parintii mei 'mi picurasera iubirea catra Natiune in anima.

Daru unde erá Natiunea? idealulu iubirei mele?

N'o vedeamu; inzadaru o cautamu, n'o aflamu.

Daca diceamu in societati ca suntu „Valach“ — cà-ci pe acelu timpu nu se dicea in limbi straine „Romanu“, toti me rideau, si'mi diceau: „Ce vorbesci! Dt'a esti domnu, nu esti prostu; dupa legile tierei esti nobilu magiaru. Si cine suntu valachii? vasalii nostri. Nu te dejosi!“

Atunci me lovea o jale nespusa; vedeamu pe de o parte unu viitoriu stralucitu de'mi renegamu Nationalitatea, care si altmintrelea numai in ideia esistá; pe de alta parte, lupte cumplete, viatia plina de amariciune, si me temeamu ca in fine totu nu-mi voiú puté incunjurá sórtea.

Aveamu sute de exemple inaintea ochiloru mei, ca familii de romani nobili, au resistatu timpu indelungatu, in fine s'au renegatu.

Hei! daru limb'a romana e dulce, cá si ceriulu sub care traimu.

'Mi aduceamu aminte de unu consiliariu dela Clusiu, despre care istorisau betranii, ca in tóte dilele de tergu mergea in Capulu orasiului pe unde sciá, ca vinu Romanii tierani la tergu, cá se póta vorbí cu ei „romanesce“, ne observatu de niminea.

Urmatorii sei astadi suntu ómeni de frunte, daru nu romani.

Sufletulu meu se lupta cumplitu.

Invidiam pe totu omulu, care avea o Natiune, a carei nume 'lu póte pronuncia cu mandria si pentru care se putea entusiasma fora se cada in crima, ori se fie de risu.

In asemeni momente me simtiamu strainu in patri'a mea; me simtiam nefericitu.

Intr'adeveru amu avutu mare lipsa de parinti, cá ai mei, cá se nu sucumbu.

Dar' candu amu vediutu pe „Moti mergandu la mórte“, pre cumu merge crestinulu la cuminecatura, cumu merge mirele la nunta, luptandu asiá dicendu cu mânile góle in contr'a armatelorú regulate, cu betie si lãnci in contr'a

pusciloru, cu tunuri de lemnu facute de ei, incontr'a artileriei, racheteloru, cartaceloru si in contr'a cavaleriei — atunci candu tóta Transilvani'a si Ungari'a erá supusa de honvezi, si armat'a imperatésca alungata peste granitiile patriei, m'am uimitu, amu statu pe cugete si m'amu intrebatu: „óre acestu poporu bravu se n'aiba si elu unu viitoriu mai demnu?“

„Amu inceputu a sperá.“

Maltratatu de asemeni lupte sufletesci amu intratu intr'o di in casa, unde venindu Tatalu meu impreuna cu Ianculu spre mine cu o bucuria extraordinara, care erá unu mare contrastu cu starea in care se aflá famili'a nóstra, nici de catu nu puteamu pricepe, ce póte fi caus'a acelei bucurii.

„De multu n'amu avutu bucuria asiá mare, cá astadi dise Tat'a, speru ca acumu totusi 'mi va succede a te convinge, ca in unele privintie ai fostu in ratecire si ca presimtirile si vederile mele au fostu adeverate.

Éta, cetesce list'a aceloru Romani, cari suntu osenditi la mórte, la casu, daca ar' intrá honvezii in Campeni, — ceea-ce inse nici-odata nu se va intimplá.

List'a acésta s'a gasitu la unu capitanu de la husarii lui Kossuth, impuscatu de Romani.“

Amu cetitu si recetitu. Nu-mi credeamu ochiloru proprii. List'a contineea numele tuturoru Romaniloru din muntii apuseni, care sciau scrie si cetí si cari erau osenditi la mórte. Intr' acestea erau parintii si fratii mei, si eu in sumi.

„Mai dubitezi inca in adeverulu spuseloru mele?“ intrebà tatalu meu.

„Nici odata! respunsei eu. Acést'a e o durerósa, dar' folositóre esperiintia. Si amu esclamatu: „Omnia jam fient fierique posse negabam.“

„Nu te desfidu de la amicitia, care o intretieni cu magiarii“, continuà Tat'a, „ai tóta dreptatea se nu nutresci ura in contr'a loru, cà-ci: ur'a e unu reu consiliaru, si, dupa-ce sórtea ne-a asediatu intr'o tíera, nu ne putemu esterminá unii pe altii, trebue dara cá, reciprocu, se cautamu a face, cá viatiuirea d'inpreuna se fie suferibila. Dar' ei pretindu se ne lapedamu de nationalitatea nóstra, si aici nu este ertatu se concedi nici atunci, candu te-ar' costá viati'a.

„In tineretiile mele eu inca asiá cugetam, cumu cugeti tu astadi. Aveam o multime de amici între ei, eram entusiasmatu pentru ei, si speramu, pre cum speru tu astadi, ca o se vina odata timpulu, candu Magiarii voru recunósce in Romani pe naturalii loru aliati. Urmatórea scena m'a aruncatu din ceriulu illusiuniloru, pe rigidulu pamentu alu adeverului. Serbamu diu'a mea onomastica, óspetii erau voiosi, vinulu spumegá in pocale, erá o petrecere catu se póte de cordiala, toti se simtiau multiamiti. Sosise momentulu, candu „vinulu deslégá limbile.“

„Ce-e cu tine astadi, amice Rákosy?“ întrebai pe vechiulu si fidelulu meu amicu.

„A 20-ea óra serbamu astadi la olalta acésta di. Totu deuna tu erai între amicii mei celu, care animai societatea întréga si ne delectai pe toti. Esti reu dispusu, ori dóra esti bolnavu? pentru ce te-ai retrasu aici singuru in odaia acést'a? Te-a vatematu cíneva? spune-mi.“

„Nimicu din tóte aceste“, response elu.

„Dilele, cari le-amu petrecutu cu tine in acesti 20 de ani, au fostu totu atatea serbatori; 'ti marturisescu, frate Siulutiu, ca omu mai onestu, simpaticu, cu unu caracteru de diamantu, amicu mai sinceru si fidelu ca pe tine n'amu cunoscutu. Daca amu fi venitu de odata pe lume, cá gemini, nu te-asiu puté iubi mai tare, dar' candu 'mi vine a minte, ca esti Valach, cu totulul me recescu de tine. Paguba cà nu esti magiaru!“

„Glumesci frate Rákosy?“

„Durere, nu! Din copilaria m'a torturatu ide'a acést'a, pan'acuma nu ti-am spus'o.“

„Bune D-dieule! ce audu? Dar' datu-ti-amu eu, ori famili'a mea, candva vre-o ansa la o banuiéla, ofensatu-amu vre-odata Natiunea ta?“

„Nici odata! Dar' candu te audu pe tine, pe fratii tei si pe baiatii tei vorbindu cu focu despre Natiunea vóstra, 'mi tresare la áanima, si vedu pe Romani si Magiari luptandu pe viatia si móрте pentru domnire in acést'a tíera, ce, noi, odata cu capulu, nu vomu suferi.“

„Frate Rákosy! noi vomu fi fericiti, daca vomu puté fi egali cu voi.“

„Nici acést'a nu se póte, frate Siulutiu, si tocma acést'a me ne-odihnesce. Astadi suntu putini Romani in tíera, vóue asemenea, dar' pe róndu, pe róndu, o se studieze totu mai multi, si atunci lupt'a e neincurgiurabila.“

Au trecutu multi ani de atunci!

Astadi m'amu convinsu din nou, cà proverbíulu strabunu: „in vino veritas“ e pré adevveratu.

„Acestea tí le-amu descoperitu“, dise Tat'a, finindu-si istorisirea, ca se te poti orientá, nu cumva increderea pré mare se-ti coste capulu.

Eu amu remasu uimitu si incremenitu.

O incurcatura oficiósa.

Dupa a dóu'a invasiune a lui Hatvany in muntii apuseni care s'a sfêrsitu asemenea celei de antáiu, cu total'a nimicire a magiariloru, a intratu in Abrudu Br. Kemény Farkas cu o armata numerósa si bine organisata, dar' si acestia au fostu respinsi.

Intr'o di, candu curgea lupt'a intre Abrudu si Carpenisiu cu mare inversiunare, s'a intemplatú o scena fórte comica si anume: judele din Abrudu-satu, Bidigutiu, omu avutu si onestu, a càrui casa se aflá in capulu satului de catra Carpenisiu, priviá cu mare nelinisce lupt'a intre Magiari si Romani, vrendu a se presentá inaintea invingetoriului, ca primariulu comunei, in costumulu nationalu alu acelei pàrti beligerante, care va fi invingetóre, nu cumva in prim'a furia, trecendu invingetorii pe dinaintea casei sale, si vedíendu-lu in costumulu contrariului, se'lu omóre. Si-a postatu dar pre servitoriulu seu pe o culme d'asupr'a casei de unde se vedea batali'a, si i-a demandatu, se 'i strige, cari dintre luptatori suntu invingetori? cá elu se-le ésa innainte.

Primariulu, care erá omu cam betranu, mare, si grasu, omu greoiu, a statu in curte, tienendu intr'o mana costumulu magiaru, éra in ceea-lalta celu romanescu.

„Tiene-te jupane; s'au mestecatu Ungurii cu Romanii. Se batu cá orbii. Fugu Romanii, jupane, trage nadragii!“

„Romanii s'au opritu, s'au intorsu a supr'a Unguriloru; Ungurii au luat'o la sanetós'a. Trage ciorecii, jupane!“

„Au sositu 2 tunuri unguresci cu calaretii pe drumu, au respinsu pe Romani; trage nadragii, jupane!“

„Romanii au incungiuratu pe Unguri, acestia se retragu in graba, trage ciorecii jupane!“

„Ungurii au capetatu ajutoriu, s'au aruncatu orbesce asupr'a Romaniloru, pe cari i-au respinsu in padure; trage iute nadragii!“

„Pentru Ddieu! jupane, ai grija! Romanii si-au aruncatu pelariile si tiundrele, navalescu asupr'a tunuriloru si asupr'a cataneloru, cá turbati, Ungurii fugu mancandu pamentulu; trage ciórecii jupane! au invinsu Romanii! iute! grabesce-te jupane! tulai!!! hurrá!!!

„Audi, mei! acumu alu dracului se fii, tu, cu Unguri si cu Romani cu totu, dise bietulu primariu, care s'a zolitu si truditu, incátu plinu de apa si nedusítu, nu mai putea nici resuflá de ostenitu ce erá.

Nu me mai imbracu si desbracu, fia cum va vrea Ddieu.

Ce, tatalu dracului! Se me spenzure n'asi puté chinuí mai multu.“ A remasu in ismene si camasia.

Mai tardiu de mai multe ori, 'lu necagiam pe bietulu betranu dicendu-i: vedi! nevoi'a te invétia, care e costumulu internationalu si neutralu. Din capulu locului trebuia se remái in ismene si camasia. Te crutiai de frica si ostenéla.

Crucea dela „dealulu cerbului.“

Dupa ce s'a restabilitu ordinea in tíera amu caletoritu catra Zlatn'a. Ajungendu la „dealulu cerbului“ amu intélnitu mai multi ómeni, cari lucrau la drumu si la unu podu stricatu.

Aici m'amu datu josu de pe trasura si amu datu in vorbe cu acei ómeni.

„Nu de parte de aici, in marginea drumului, pe o stanca inalta, între tufe — cá si candu ar' fi ascunsa acolo — se aflá o cruce de lemn. Nu sciti Dvóstra, óre ce insemnatate póte se aiba?“

„Cum se nu scimu Domnule! Hei! crucea aceea are o intemplare trista.

Erá in satulu nostru unu omu betranu, 'lu chiamá de obsce mosiulu Dinù. Acest'a avea unu fecioru voinciu,

uniculu copilul, acesta eră casatoritu, si avea mai multi copii mici. Elu eră stêlpulu casei, dar', in lupt'a dela Abrudu, a cadiutu mortu.

Bietulu betranu vediendu-se pe sine, pe nora-sa, si o gramada de nepoti, lipsiti de totu sprijinulu, plangeau cu totii, de resunau codrii si vâile.

„Nu pociu se moru, pana nu-mi voiu resbună mórtea feciorului meu . . . dar' eu nu sunt harnicu se portu arm'a, ajutati-mi, ómeni buni!“ dise elu intr'o di, — „că se rostogolescú acestu bolovanu pana in marginea drumului pe o stanca. Candu voru trece Ungurii pe acolo 'lu voiu inpinge asupra loru.“

Asiá s'a intemplatú. Bolovanulu eră fôrte mare si greu, dar' fiindu rotundu, 8 ómeni l'au rostogolitu pana in marginea stancei, de asupra drumului, intre tufisii, asiá, încátu cu o inpinsetura buna se se puna in mișcare, apoi, vai si amaru! de celu-ce ar' fi trecutu atunci drumulu.

Mosiulu Dinù, care ardea de dorulu de resbunare, n'a trebuitu se ascepte multu. In diu'a urmátóre, desí de dimi-nétia, s'au auditu puscaturi de tunuri cumplite. N'a trecutu multu timpú, pulberea, care se radică pana in nori, prevestea, că se apropia o tabera. Erau Ungurii, cari veniau pe drumulu celu de tíera in fug'a mare, pusícandu mereu din tunuri Romanii dupa ei, strigandu si urlandu, de 'ti eră gróza se-i asculti. Sosise timpulu pentru mosiulu Dinù.

„Ei, copii! remaneti cu Ddieu! Daca nu m'asiu rein-tórce, aduceti-ve aminte, că v'amu fostu mosiu bunu, diceti cate unu „Tatalu-nostru“ pentru sufletulu meu si pentru alu Tatalui vostru. Fiti ómeni vrednici, pe cum a fostu elu, sermanulu! Si-a facutu de trei ori cruce si s'a departatu.

S'a dusu dreptu la stanca, si s'a ascunsu in tufe dupa bolovanu. Intr'aceea, Ungurii s'au apropiatu, treceau cete de cete pe langa stânca

O detunatura infforátóre, asemenea unui cutremuru, vaiete si típete inffricosiate dovedeau ca bolovanulu a cadiutu din inaltime pe drumu.

O colóna de honvezi, pe cati i-au cuprinsu bolovanulu, care nu s'a opritu pana in vale, a fostu turtiti, schilaviti, sdrobiti si omoriti. Dar' sermanulu betranu, silindu-se prea tare, s'a sufulcatu din tóte puterile asiá, incatu si-a perdutu

cumpen'a; a cadiutu si elu de pe stânca in drumu, unde honvezii l'au taiatu in bucàti.

Nepotii sei si nora-s'a i-au pusu cruciuliti'a aceea in aducere aminte la locul, de unde a cadiutu bietulu betranu.

Hei! mari lupte au fostu aici in d'oue r'onduri! vedi acea movila mare? Acolo suntu ingropati mai multe mii de Unguri."

Venatoriulu romanu.

Ce rolu au jucatu venatorii tuturor natiuniloru in t'ote resbelele de libertate, o scimu. Ce insemnatate au venatorii din Tirolu si din Helveti'a, pana in diu'a de astadi, inca ni e cunoscutu.

Vedemu, cà Angli'a, in totu anulu inscrie in budgetulu statului mai multe mili'one pentru incuragiarea „sportului de venatu“, marturisuindu pe fatia, cà armat'a engleza „sportului“ are in mare parte a 'i multiam' harnici'a sa.

Venatorii de comunu suntu mai isteti, mai energiosi si curagiosi, de càtu alti ómeni, au darulu de a se orientá in munti si campii, diu'a nóptea. Din caus'a aceast'a ei se privescu pe sine superiori altor'a.

Despre t'ote aceste s'au scrisu in t'ote limbile Europei opuri interesante, numai despre venatorii romani din Transilvani'a n'a aflatu inca nimenea demnu de a scrie o iotta.

Cine se'si piérda timpulu cu „Valachi?“ Ba póte proverbiulu strabunu: „*de mortuis aut bene, aut nihil*“ 'lu voru fi intielegendu asiá: „de valachi daca nu poti scrie reu, apoi mai bine se taci.“

Dar' nici nu va fi póte ce se scrii despre ei? Voru fi omoríndu si ei din candu in candu, cá „cei 7 Sívabi“, unu iepure, ori, cá cutare vitézu, care a pusicatu unu Turcu mortu, ori cá eroii moderni, cari au duellatu la o distantia de 100 pasi cu pistóle, cari m'ena numai la 80 de pasi. Apoi „sportulu“ e o petrecere aristocratica. Tieranulu e bunu de gonaciu. Asiá e candu e vorb'a de venatu meruntu, dar' candu e vorb'a de ursi si porci selbatici, cari numai in sangele venatoriului 'si st'emp'ara turbarea loru, atunci Romanulu e in elementulu seu.

Cine n'a vediutu pe venatorii romani cu asemenea oca-siuni, n'are ideia despre desteritatea, curagiulu, bravur'a si despre sangele seu celu rece, cu care intimpina celu mai mare periculu. La venatu de ursi poti vedé pe venatoriulu romanu in classicitatea s'a. In celu mai mare periculu nu-i lipsesce glum'a si umorulu.

Ce e dreptu, nici Romanii nu suntu toti venatori de ursi. Pre cumu e dical'a: „neamu bunu“, „neam reu“, va se dica: pre cumu e tat'a asiá este si feciorulu. Ase-menea dice Romanulu: „e neamu de venatoriu.“ Passiunea pentru venatu a fostu caracteristica si in famili'a nóstra. Unchiulu meu, metropolitulu, inca a fostu in tineretiele sale unu mare gimnasticu si unu venatoriu renumitu. Boerimea Transilvaniei, cu care 'si esertiá acésta placere, 'lu tienea de o auctoritate de rangulu antáiu. Elu a fostu celu d'antáiu, care a scrisu in limb'a romana unu opu despre art'a venatoriei.

Din generatiune in generatiune se transplanta aplecarea spre venatu. A petrece cu acesti ómeni in munti e o des-fetare estraordinara.

De cu nópte pleca d'acasa, urca la munte voinicesce „cu speranti'a in sinu si cu ânim'a la loculu seu.“

Ei, feciori! díce d'odata vatavulu, aici se resuflámu un'a. Sórele tocma resare, venatorii se desbraca, cu fati'a spre resaritu, se spala, si 'si facu rugaciunile obicînuite.

Ómenii suntu infierbântati, ap'a e rece, cá ghiati'a, trupurile fumeaga. Toti, ómeni otieliti, venjosi pare ca i-ai alesu. „Dupa olalta, se' mbucàmu si se mergemu, c'avemu inca d'a pasí barbatesce pana la mágura.“

Intr'aceea ii apuca unu viforu. Incepe a se'ntunecá, muntii fumeaga, ventulu urla infricosiatu, ninge; caràrile s'au incurcatu.

„Se pune érna, ómeni buni! Amu nimeritu reu de asta data.“

„Ei, da! va stá ea pana mane.“

„Aidati se ne cautàmu unu locu de adapostu, colo, la „gur'a ursului“, pare ca nu bate ventulu asiá amaru.“ Se punu cu topórale, taia bradi intregi, facu unu focu cumplitu, pana se frige carnea si se gata mamalig'a — mai pe tóte locurile au óle ascunse in tufe spre acestu scopu — si dau la glume.

Crivetiulu urla, ai cugetă ca a sositu diu'a de apoi, sfersitulul lumei. „Mei! va fi gresitu cine a scrisu, ca Ddieu o se prapadésca lumea prin focu, cà-ci, mi se pare, ca o se se prapadésca prin geru.“

S'a innoptatu. Venatorii se'nsîra d'alungulu pe langa focu. Diminétî'a, pe de o parte fripti, pe ceea-lalta inghiatiati, se scóla.

„Apoi numai sanetate se ai dela Ddieu!“ Éra pléca si nu se lasa, pana candu nu si-au ajunsu scopulu.

Mai in tóte comunele affi venatori, cari póta urme din luptele avute cu ursii; la unii le-au trasu pelea de pe obrazu, la altii le-a frantu pieptulu si umerulu, pe unii i-au omoritu.

Ar' cugetă cineva, cà asemeni catastrofe ii instrainédia de la venatu. Ferit'a Ddieu! Cu mai mare passiune persecuta ursii, ii cauta in vizuinele loru; daca nu'lu póte pusică, ori numai 'lu vulneréza, si e atacatu de ursu, 'si iá toporulu, ori 'si scóte cutitulul si, luptandu-se cu elu, 'lu omóra.

Asemenea lupta e ceva terribilu, si nu e egala, cà-ci puterea unui ursu intrece puterea aloru diece ómenî din cei mai voinici. Daca cugeti, ca pe unu bou, ori bibolu, 'lu trantesce de pamentu, si, la momentu, 'lu omóra, iti poti inchipuí puterea ursului. Mai adauga ferocitatea s'a, si impregiurarea, cà in asemenea situatiune de comunu te affi singuru fatia cu elu, si, daca se intempla, se fii la panda nóptea, candu imaginatiunea si altmintrea e mai iritata, . . intr'unu munte de bradi, unde si diu'a abiá strabate sórele, cine nu e dedatu, chiar se nu fia ursi, 'i pare, cà in totu sghiabulu vede unu „bata-lu crucea.“

In asemenea positiune trebue se pazesci une-ori pana la mediulu noptii.

Candu 'lu audi venindu, . . . si s'a intunecatu poteculu unde 'lu astepti, a sositu ánim'a 'ti bate puternicu, simti unu felu de nervositate, tóta atentiunea si totu cugetulu e concentratu intr'acolo „cumu se'lu pusci.“

Daca cineva e provediutu cu arme, precum sunt eu cu „Lancaster“ cu glontiu, anume pentru venatu mare, si daca are incredere in sine, ce e lucru principalu, atunci póte fi liniscitu. Dar' candu vedeamu pe Romanulu cu flint'a legata cu drotu, — in timpii mai d'inainte cu cremene — mi se recea sangele in vine.

„Dóra nu vei stá cu pusc'a aceea inaintea ursului?“

„Nu, cà va stá elu innaintea mea. Apoi e incarcata cu nadejde pusc'a, n'ai grija, Domnule! Numai de ar' dá Ddiu se pociu dá fatia cu badea Nicolae! (asiá numescu venatorii ursulu).“

„Ce intielegi Dta, cà 'ti e incarcata pusc'a cu nadejde?“

„Ce se intielegu! bagi unu pumnu de pravu, unu pumnu de plumbu si feru taiatu, apoi 'i dai drumulu p'ací 'ncolo. Daca te palesce si smâncesce se-ti sara caciul'a din capu, si se-ti pornésca sangele pe nasu, atunci de siguru cade si ursulu. Altmintrea nu.“

In anulu 1869 eram la „Poian'a-màrului“ unu satu aprópe de Brasiovu, candva proprietate a principelui Brancovanu. Aici mi-au istorisítu antistii comunali, si alti ómeni demni de crediementu, ca innainte cu vre-o cativa ani a muritu acolo unu venatoriu vestitu, — daca nu me insielu cu numele Plesia — a càrui fecioru asemenea e venatoriu de ursi. Betranulu erá preste 80 de ani, bolnavu in patu mai de multu si nu avea sperantia se se mai scóle.

„Nu pociu murí pana nu mai pusícu unu ursu!“ dise betranulu intr'o di.

„Ai pusícatu destui, tata, dà-le pace se'i pusícu eu de aici innainte. Tocma me pregatescu de séra se me ducu la loculu nostru la panda. Au inceputu se mance cucuruzulu.“

„Apoi e tocma bine, duceti-me acolo la potecu, sci tu! unde amu pusícatu mai anu o ursóica mare.“

„Pentru Ddiu! dar' dta nu esti harnicu se mergi pan'acolo.“

„Tocma pentru aceea se me duceti cu straiu cu totu. Acést'a e poft'a mea cea de pe urma.“

Ce se 'i faci? Poft'a cea de pe urma trebue s'o implinesci.

L'au dusu cu straiu cu totu la potecu, l'au asiediatu dupa poft'a s'a, punendu si pusíc'a langa elu.

„Acuma mergeti acasa. Candu veti audí pusíc'a trasnindu se grabiti aici.“

„Aidati se cinàmu“, dise bab'a, „betranulu meu va fi asteptandu inzadaru. Ursulu e alu naibei, tocma candu 'lu astepteti nu vine, si vine candu nu te nadaesci.“

Dar' feciorulu venatoriului âmblá prin curte nelinistitu; elu sciá, ca a sositu timpulu, candu pornesce ursulu la prada.

Paff! s'aude trasnindu o pusícatura, a carei resunetu s'a repetitu in tacerea noptii, prin vâli si prin munti.

Casanii au esitu in curte. Feciorulu inarmatu a luat'o la fuga in padure.

A incungiuratu cu mare grija poteculu, nu cumva intelnindu-se cu ursulu ranitu, se-si pericliteze viati'a.

„Ursulu zacea mortu la gur'a potecului.“

Tata, bucura-te! ursulu e mortu.

Tat'a n'a respunsu. Elu avuse atata taria de sufletu, pan' a pusícatu ursulu, apoi in scurtu timpu a muritu linu.

In tómnă anului 1870 m'amu intelnitu in muntele „Buceciu“ cu padurariulu dominalu din Branu — omu preste 80 de ani — o figura imposanta. Elu âmblá cu o siguritate si temeritate admirabila pe stânci si sghiaburi, pe unde si capr'a cea négra numai dubitandu se 'ncumetá a se urcá.

„Hei Domnule! multi cocosi de munte, caprióre, cerbi, lupi, porci, ursi si capre negre am pusícatu eu in viati'a mea in acesti munti. Acumu inca totu mai amblu la venatu. La capre negre inca me ducu in totu anulu odata. Me cuprinde unu doru; candu n'am odichna in satu, atunci vinu aici si 'mi petrecu o di dóue.

Acuma nu mai sunt harnicu se portu tiapulu in spinare, 'lu pusícu, 'i taiu unu picioru si 'lu ducu acasa de murturí, se nu dica vre-unu tândala de omu, ca amu amblatu pusthiu. Tiapulu 'lu rostogolesc pe sghiabu in josu se 'lu mance vulturii, apoi me punu pe unu coltiu de sghiabu si me uitu in departare 'mi aducu aminte de tóte patianiile din viati'a mea. Totu deun'a me despartu de aici, unde mi'amu petrecutu cele mai placute dile, cu ânima grea. Cine scie? póte acuma mai pe urma amblu p'aici, unde eu simtiescu o placere si bucuria, carei asemenea numai in diu'a pasciloru in biserica mai simtiescu.“

Intorcându-me sér'a in istoriculu si romanticulu castellu din Branu, — care e radicatu d'asupr'a unei stânci colosale la pólele muntelui, unde curge 'n vale unu riu frumosu, — domnulu castellanu a intaritu tóte cele istorisite de bravulu

venatoriu, adaugându, că acela betranu e unul dintre cei mai renumiti venatori de alpi din Transilvani'a.

Venatulul a fostu si va fi pururea cea mai nobila si cea mai barbatésca petrecere pentru unu omu nedegeneratu. E singur'a convenire unde aristocratii si plebeii, uitandu pe unu momentu de a loru positiune, 'si petrecu la olalta admirandu pre acel'a, care e mai voinicu si deprinsu intre densii.

La asemenea excursiuni ne-a insoțitu adese chiar' ómeni, cari nu suntu venatori. Au venitu se admire natur'a. Intr'a-deveru nici ca li-a parutu reu.

Pe la apusulu sórelui caravanulu sosesc la o prelunca la pólele muntelui, unde prin bradetu, la marginea stanciloru falnice, intre maluri de flori sierpuesce unu riu frumos. La momentu se descarca caii, se face unu focu cumplitu si se pregatesce de cina. Venatorii se 'nprastia in deosebite grupuri printre bradi, culegendu la afine, smeura si mure; altii botaniséza, ér' altii admira locurile romantice si ruinele, despre care legendele poporului istorisescuy interesante episóde. O parte d'in societate s'a dusu se prinda păstravi. Caii inprastiatu printre bradi pascu érb'a désa. Tóte acestea infașisíza unu tablou rococo si pitorescu. S'a datu semnalul de cina.

Toti din tóte partile s'aduna la més'a improvisata si manca cu unu gustu raru. Dupa cina fiasce-care 'si cauta unu locu de culcatu. Asternutulu de cetina de bradu e elasticu si minunatu. Intr'aceea s'a inseratu, cântulu paseriloru a incetatu, numai murmurulu riului ti se pare ca aduce pe aripele ventului nisce versuri duióse. Fiasce-care 'si dà cursu liberu fantasiei sale. Totu insulu 'si esplica versulu acelui riuletiu dupa temperamentulu si dupa ideile sale de predilectiune cu care se ocupa.

Nu seiu cum dar' mie mi se parea, cá si candu asiu audí nisce sunete misterióse plângédu sórtea Romanului. De odata s'aude in tacerea noptii fluerulu unui flacáu, care pazea de cai. E o „doina de jale.“ Ce se si fia? Romanulu nare altu cântecu. Cu doin'a doinitia l'a leganatu, cu aceea a crescutu si viatiuitu, dupa mórte totu prin doina 'lu amintescu fii si nepotii sei. Erau sunete, cari me strabatura pana

la meduva. Am suspinatu odata adêncu si asiu fi adurmitu, inse m'a desceptatu latratulu caniloru de la o stâna d'in departare si chiuitulu ciobanului: „nu lasá cane! . . tiene-te! éca ursulu! . . . Ataculu acest'a a tienutu cá vre-o diece minute. Canii nostri de venatu, cari erau legati, audîndu acestea, au facutu unu adeveratu cravalu. Apoi éراسi a in-cetatu totulu. De-odata lun'a a resaritu si a iluminatu muntii. Acestu prospectu mi-a alungatu somnulu d'in ochi, nu me puteam saturá de deliciulu, care 'lu gustam. Cugetam, ca natur'a s'a ostenitu in distribuirea gratieloru sale si ca acést'a este culmea placeriloru pamentesci. M'am insielatu. Obositu de fragmentari sufletesci amu adurmitu.

Diminéti'a m'am desteptatu tocma cându se 'nnaltia sórele, si candu radiele sale strabateau printre bradii plini de róua, care picurá de pe cetina. Se s'ascunda smaraldulu si brilliantulu inaintea acestui ornamentu! Cá la o comanda au inceputu paserile din tóte partile a 'si inaltia versulu loru spre ceriu. Ti se parea, ca e rugaciunea loru de diminétia. Toti venatorii erau destepti, daru toti ascultau in tacere, cá si candu nime n'ar fi cutezatu a intrerupe acésta serbatóre. Oh! acuma intielegu eu pentruce nu'lu poti desparti nici cu forti'a pe Romanu de munte, si pentru ce elu si, cu deosebire venatoriulu de alpi, móre in strainetate de dorulu patriei. „Elu s'a nascutu intr'unu picioru de raiu, intr'o vale incantatóre, pururea verde, tinera si vesela, unde umbr'a e lata, carárele incurcate, isvorulu nectaru si aerulu aroma. Din'a muntiloru l'a leganatu la sinulu seu pe asternutu de flori; la sunetulu farmecatoriu alu fluerului, purtatu de zephyru, acompaniatu de murmurulu riului mititelu si de chorulu armoniosu alu paseriloru, a durmitu linu, îngânatu dulce in visu usioru. Cu cerbulu s'a deprinsu in fuga, cu ursulu in lupta, cu vulturulu si cu capr'a cea négra in temeritate.“

Semnalulu a sunatu. Toti venatorii saru in talpi, se 'mbraca, se spala in apa cristallina, dejuna, si, incalcându pe cai, urca la munte. „Lucru curiosu“, 'mi dise unu amicu alu meu maghiaru, apropiandu-se de mine, „de cate-ori audu fluerulu séu tulniculu Romanului nu-mi potu esplicá, cum? si deunde? a invetiatu acestu fiu alu muntelui, care póte in viati'a sa nu s'a departatu d'in locul nascerei sale, acea musica melodiósa, acele tonuri si versuri, cari pare ca 'ti

povestescu in dialogu adânci suferintie cu atat'a maiestria, încâtu ar' face onóre ori-carui artistu". „Frate“, i-respondsei eu, „Romanulu e unu poporu poetu si nascutu cantaretu, jalea e reflectulu anariciunei sufletului seu.“ „Va fi dara adeveratu“, me intrerupse unu domnu germanu, care nu erá venatoriu, ci ne-a insoçitu ca caletoriu de placere, si care, mai 'nainte, facuse excursiuni prin comunele sasesci cu scopu s'adune din gur'a poporului sasescu cantece populare, „va fi adeveratu, dise elu, „ceea ce am auditu, cà Romanii au unu talentu raru pentru poesia si ca fetele romane 'si facu „exabrupto“ dupa dispușetiunea ânimei loru „de jale“ séu „de bucuria“ cea mai frumósá poesia. In alta di póte o uita, la momentu inse 'ti face alt'a in locul ei. La poporulu nostru, continuà elu, s'au pastratu puçine poesii, s'au pierdutu. „Da, e pré adeveratu ceea-ce ati auditu Dvóstra. La poporulu Dvóstra se voru fi pierdutu multe poesii pretiósé, din cauza ca a muritu acel'a, care le-a scrisu. La noi poesiile populare le face insusi poporulu, care nu móre.“

Cumu-ca poesiile populare nu se studiéza, ci le face insusi poporulu „exabrupto“, într'altele multe, li-am istorisitu din pracs'a mea judecatorésca, ca odata, unu teciu-nariu, cari d'altmintrea suntu fórté rari intre Romani, a prefacutu in cenusia cas'a unui omu. Tóte silintiele d'a descoperí pre teciu-nariu au remasu desierte. La cate-va dile trece teciu-nariulu pe dinaintea casei arse, n'a vediutu pre nime, 'si trase pelari'a pe ochi, si, muștratu de consciintia, a pornitu pe strada in josu chiuindu: „Bate-me Dómné se zacu, ce-am facutu se nu mai facu!“ etc. Acésta poesia l'a tradatu si descoperitu.

Semnalulu conducătoriului a pusu capetu conversarei nóstre. Amu statu pe locu, ne-amu datu josu de pe cai. „Suntem la faci'a locului, Domniloru,“ dise elu, „cine are arma buna si ânima, se vina cu mine, 'mi trebuescu vre-o duoi venatori de nadejde. Am datu de urma próspeta de duoi ursi mari.“ Toti au statu pe locu, nici unulu nu se 'mbulziá. Conducătoriulu, care a auditu ieri-séra vorbindu intre pocale pre acesti „coconasi“ s'a ingrijatu, ca n'o se mai remana ursi de prasila, acum a privitu odata asupr'a loru c'unu surisu sarcasticu, care semená a „dispretiu“, apoi, apropiandu-se de mine, 'mi dise: „Poftiti, D-le, cu mine!

Domnii acestia voru merge cu badea Sofronu la vale 'n josu. Póte se ésa si acolo vre-unu iepure séu ceva meruntiusiu. "Dupa-ce ne-amu departatu de ceialalti s'a opritu pe locu, si, sioptindu, mi-a disu: „Ei, D-le! nu totu omulu e omu, bagu-séma, vorb'a d'acasa nu trece la têrgu."

La unu semnalu datu se dà drumu caniloru de venatu, cari se respandescu prin codrii. Pretotindenea domnesce cea mai profunda tacere. De-odata s'aude latratulu unui cane, care a datu mai antâiu de urma. Toti canii alérge acolo la momentu. Gonacii dupa ei indemnandu-i si strigându: aveti grija, pusćasiloru, e ursulu. Gón'a s'a pornitu. Codrii resuna de menatulu capâiloru, de chiuituri, de sunetulu buciumului si alu cornuriloru gonaciloru. Pentru unu adevveratu venatoriu musica mai frumósa nu esista. Gón'a s'apropia. Ursulu infuriatu, bornaindu, sverlindu se lupta cu canii, cari 'i stau in drumu, si pe tóte laturile vinu d'avalma. Venatoriulu sta cá stânc'a neclatitu, numai ochii 'i scânteie si cauta se strabata cu vederea prin desime, de unde s'apropia gón'a. Anim'a 'i bate puternicu, dar' nu se teme. „Paff“ trasnesce o pusćatura, care face se tresara anim'a si celui mai departatu venatoriu. La audiulu acesteia, toti gonacii din tóte partile, „dau gura“ si, indemnându canii, se grabescu intr'acolo. Canii, simtiéndu ca venatoriulu e in apropiare, se 'ncuragiéza si cu unu cravalu s'arunca asupra ursului. Dar' in acelu momentu, ca si cându li-ai fi taiatu firulu, au incetatu canii. Venatoriulu patitu scie, ce însémna acea tacere. Se da semnalu, s'aduna cu totii. „Óre ce se fia acolo? O grupa mare de pusćasi si gonaci stau si se mira la unu locu.“ „E unu ursu colossalu intinsu pe iérba cá unu bibolu, canii culcati in giurulu seu, ér ómenii privescu candu la ursu, candu la „eroulu dilei“, carele sta intre densii, ca eroulu de la Marengo, si abia resbesce a da respunsu la intrebarile adresate catra densulu.

Nu me voiú încercá, pentru cà nu sunt in stare a descrie inpressiunea candu pusć'a a „trasnitu“ si venatoriulu vede, cà ursulu nici n'a fugitu, nici n'a atacatu, ci a cadiutu mortu la pamentu. E unu momentu in viati'a venatoriului la care totdeauna cugeta cu mare placere, cu unu felu de electrisare si s'o marturisimu sinceru: ori-catu de modestu ai fi, simti o „trufia."

Escursiunile in munti pana pe la mijloculu lunei lui Augustu suntu periculóse; timpul nu e statornicu, vijeliile suntu la ordinea dilei. Pe câtu e de placutu a petrece in timpu frumosu intr'o di de tómnă in munti, asiă e de infioratoriu daca te ajunge o fortuna acolo. Venatorii prevestescu cu mai multe óre apropiarea furtunei. Furtun'a pe mare e unu ce ingrozitoriu, mintea si sciinti'a omului inse te conduce la limanu, dar' in munte esti datu prada elementeloru infuriate. De-odata, fara veste ceriulu se 'ntuneca, crivetiulu urla, se latiesce prin munti si vâli unu vuietu, murgire teribila. Fulgere si trasnete, repetite de echoul stânciloru, 'ti vestescu, ca furtun'a a eruptu. Muntii clocotescu si ragnescu, ceriulu arunca flacara si focu; pamentulu se cutremura. O volbura, unu vârtegiu de ventu impresóra bradulu si stejjarulu, care a resistatu secolu intregi, 'lu smulge cu radecina cu totu si 'lu isbesce de pamentu. Vai si amaru de acelu omu ori animalu, care, in aceste momente, ar' fi cautatu scutu la trupin'a acelu colossu secularu! Stânci si ripe se prabusiescu de cutremuru. Riulu d'argintu, in care abiă cu o óra mai nainte, priviai cu desfetare pastravii sprinteni, prefacutu in torrentu fara tiermuri, s'a radicatu din alvi'a sa cu turbare, cá unu gigante si voiesce a dá asaltu ceriului. Ti se pare, ca Ddieu, ne mai putându suferi fara-delegile ómeniloru, acuma vrea se prapadésca lumea. Cugeti, ca ceriulu si pamentulu se intrecu in turbare si in scene fioróse. O rumpere de nori s'a descarcatu asupr'a muntiloru sfaramandu si ducându cu sine in vale totu, ce-a aflatu in cale-i: bradi, stejari, stânci, ómeni si turme. Fulgerulu, care sierpuesce neintreruptu in aeru, cugeti c'a aprinsu muntii, prefacându-i intr'unu vulcanu. Canii de venatu si caii, cari se afla cu asemeni ocasiuni de fația, tremurandu, se lipescu de omu.

Situatiunea e un'a d'in cele mai fioróse si periculóse pe care aru puté s'o infacisieze fantasi'a inspaimentata descriindu infernulu. In asemenea momente singur'a consolare o affli in consciinti'a liniscita si in credinti'a catra Ddieu. „Nu-ti e frica, nu te temi bade?” intrebai odata pe unu venatoriu betranu, care stetea razematu de unu bradu si, adencitu in cugete, priviă cu resignatiune la valurile furibunde ale riului turbatu. „Nu, domnule“, respunse acelu fiu otielitu alu

naturei, „amu nadejde in Ddieu dragutiulu.“ „Bine dici, bade, putere omenésca nu ne mai póte scapá d'aici, dar' Ddieu e mare si puternicu.“ Oh! pentru câtu n'asiu fi datu eu, daca in acele momente de supremu pericolu ar' fi fostu de fația vre-unu atheistu, se'lu fi vediutu aruncatu in genunchi fara voi'a sa, umilitu, cu façi'a palida, cu perulu radica tu maciuca pe crescet u, cu buzele tremurànde, neputendu esprimá unu singuru cuventu, teraindu-se cá unu verme miserabilu pe pamentu, frangèndu-si manele in desperare, fara sperantia. I'asiu fi intrebatu: pecatosule! mai dubitezi, cá esista unu Dumnedieu?

Dar' apoi se vedi pe Romanii din Carpati la capre negre! Daca e mandru Tirolesulu si Helvetianulu pe venatoriulu tierii sale, apoi, dieu, cá Romanulu inca are cauza se se falésca cu alu seu. Piscuri innalte, pururea acoperite cu zapada, unde si dintre paseri numai regele loru, vulturulu, se'ncumeta a se inaltia, capr'a cea négra, daca, strimtorata de capàu se urca si luneca, cade in adencime sdrobindui-se trupulu in mii de bucati, unde apoi numai vulturii se potu cobori dupa ea. . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Intr'o innaltime ametitóre, intre ceriu si pamentu, unde adese te afli d'asupr'a noriloru, nu'ti vine se credi, cá esti pe acésta lume. In adev eru, cá nici nu sémena cu lumea acést'a. Piscuri, stânci, coltiuri si sghiaburi, cari se sgâescu in ceriuri, deosebite formatiuni, ca nisce jocuri fantastice ale naturei, te facu se admiri man'a Creatorelui.

Sóre, nori, cétia, si negura, caldu si frigu se perondéza un'a dupa alt'a. Acolo nu este vegetatiune si celu de pe urma ornamentu din flor'a Carpatiloru „ros'a alpiloru“ a disparutu. Regiunea bradiloru se vede in departare, ca o mare verde. Afara de vulturu si capr'a cea négra alte animale acolo nu vietuiescu. Nimicu nu e din acésta lume acolo, „numai Tu, dorulu si amorulu Teu in sinu.“

Acolo nu se aude versulu melodiosu alu tulnicului si fluerulu pastoriloru, nici murmurulu riului d'argintu care curge 'n vale in josu. — In mijloculu unei taceri serbatoresci esti singuru intre nori, aprópe de Ddieu.

Sufletulu 'ti ratecesce in „universu“, privirea ti se cu-funda si se pierde in „infinitu“ . . . in acestu chaosu illu-minatu de aurulu si de purpur'a resaritului.

Unu prospectu si o panorama magica!

De privesci in josu: abisulu infernu te amenintia ingrozitoriu . . . prepasthii, cari casca spre tine, pandescu se te inghitia.

De privesci in susu: o radia din ceriulu seninu aprinsu de aurora, 'ti zimbesce linu si dulce.

O frumsetia nedescriptibila, incantatóre, rapitóre, majestatica si inforatóre . . . te cuprinde unu farmecu si unu tainicu doru. Doresci „ceva“ si nu sci ce.

„E unu doru din alta lume!

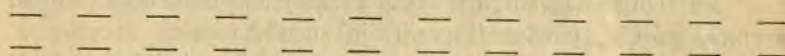
„E unu visu ne-esplicatu!

„Dile dulci si fericite:

suvenire din trecutu!

„E speranti'a 'n viitoru“!!!

„E credintia si amoru!“

Unu pasiu gresitu . . . si te affi in ceea-lalta lume.

P'aici âmbla venatoriulu romanu, pare-ca ambla pe parchetu, fara grija, fluierandu si cantandu, Cluj. . p'acolo, pe unde putini muritori au calcatu!

In anulu 1871 eram cu famili'a intréga in Cartisiór'a, in curtea contelui Teleky.

A fi in Cartisiór'a si a nu vená la capre negre pe „Negoi“, insémna a fi in Rom'a si a nu vedé pe papa.

„Bine, cà te-a adusu Ddieu in pace in satulu nostru, Domnule!“ dise primariulu satului. „Acuma se te ducu eu la capre negre. Am auditu ca esti mesteru de pusíca.“ —

„Mi-ai face o bucuria de totu mare. Eu amu incungiuratu tiér'a intréga si o mare parte a Ungariei, amu pusícatu totu feliulu de venatu, ce se afla in aceste tieri, dar' de capra négra n'amu avutu norocu, desí amu âmblatu dupa ele pe Buceci si pe Retezatu.“

„Lasa pe mine!“

Amu plecatu la munte, amu durmitu intr'o stâna pe cetina de bradi. Cu diori de di amu inceputu a urcă pe stânca in susu, judele inainte, eu dupa elu si alti doi venatori cu canii dupa noi.

Încă nu se luminase bine, atunci se crepă de ziua. De-odată vedem patru ursi înaintea noastră, într-o departare de vreo 200 pași.

Eră ursulu, ursóic'a și doi pui mari. Mancău afine. — Ursulu, catu ne-a zaritu, a luat'o la fuga, că unu calău, prin bradetu în josu, ursóic'a după elu, dar' puii s'au pitulatu lang'o stâncă. Îndata-ce a observatu ursóic'a, s'a 'ntorsu, s'a uitatu uritu catra noi, și, că o mama buna, i-a alungatu pe dinapoi, la vale 'n josu.

„După ei, baiati! încungiurati-i și 'i menati în susu,“ disei eu.

„Dup'olalta, nu-i timpu de perdutu! ce ve socotiti? na! jude, plecati!“

„Ce e ast'a! nu ve miscati? Dóra nu ve-e frica?“

Eu voiú stá singuru langa stanc'a, unde s'au fostu ascunsu puii, „Dvóstra 'i goniti în susu“.

„Lasa-i pecatelorú, bale spurcate“, dise judele. „Dac' ar' fi unulu, ori doi, dar' patru . . .“

„Dvóstra nu sunteti venatori de ursi?“ întrebai eu.

„Nu, Domnule! la ursi nu amblămu. Dar' la capre negre nu ne'ntrece nimenea.

Amu continuatu drumulu necajitu. Mintea 'mi stetea la ursi, nici n'amu observatu locurile cele periculóse pe unde amu trecutú, pentru-ca pe acelu „miraculu“ alu naturei, pe acea stâncă colosala, pe langa care Detunat'a noastră e că și unu purece pe langa elefantu, se afla unu felu de petrísu înaltu de mai multe urme, care se misca sub picióre, ca lav'a, încatu n'ai unu pasiu siguru.

„Aveti grija, Domnule! că aici e cam reu.“

„Unde?“ întrebai eu, „că dóra n'amu mancatu turt'a lupului se me ducú p'acolo.“

„Intr'altu locu n'ai pe unde. În anulú acest'a s'a cutropitu potec'a pe unde amblămu. Amblai pe ea d'adragulu, că pe unu plaiu.“

„Omule! sci Dta, ca aici suntemu la o înaltime de șapte mii de urme?“

„Va fi, de fostu. E cam înaltu. D'apoi, asiá suntú locurile p'aici, Domnule.“

„Ei! diece pași și apoi ai scapatu. De aici nu mai avemú multu. Acolo pusíci capr'a de buna séma.“

„Dar' pentru numele lui Ddieu! ce cugeti pe perelele acelu dreptu, innaltu de atatea mii de urme, póte se sbori, altcum nu poti trece.“

„Ba poti, Domnule. E cam reu de fostu. Cá se pasesci nu poti, ca n'ai locu se stai dreptu langa parete, dar' te intorci cu spatele catra prepasthia, cá se nu ametiesci, cu fati'a si obrazulu lipitu de stánca, . . . apoi dai cu piciórele d'alátura, costisiu inainte, si odata esti de ceea parte. Apoi acolo éra e bine.“

„Audi jude! eu pe aici nu pociu trece tocma se vreu. Eu amu muere si patru copii. Ce cugeti, pentru Ddieu!“

„Noi inca avemu mueri si copii“, dise judele, „si daca amu cugetá, ca Dta nu vei puté trece, nu v'amu sfatuí.“

„Ce e dreptu judele ne-a spusu d'acasa, ca domnulu se va superá pe noi, candu va vedé acestu locu“, dise unu venatoriu, „dar' tocma eu l'am molcomitu, dicendu-i: pre cumu vedu eu, ca 'i stau Domnului acestuia ochii in capu, si, pre cumu audu, e mare lotru de pusica, apoi e Romanu, cá si noi. N'ai grija, c'o se tréca!“

„Noi amu cugetatu se te ducemu la o „pusóre“, unde trebue se-ti vina capr'a.“

„Ce se me facu, 'mi erá angajata reputatiunea si ambi-tiunea si se luptá in mine pasiunea cu gróz'a.“

„Treci jude innainte! Dta, dupa elu! na, dù-mi si pusíc'a, se n'amu nimicu la mine.“

Mi-amu imbumbatu vestmintele pe trupu, amu simtítu, ca de voiu chiamá mintea intr'ajutoriu, de siguru n'o se pusícu capr'a.

Dómne ajuta!

Amu pasitu pe parete. Mi-amu retienutu suflarea. Ce-amu facutu mai de parte, nu sciu, destulu, ca m'amu afluat pe ceea-lalta parte, unde amu simtítu unu floru, pan'atunci necunoscutu. Me nepadira sudori reci.

Amu plecatu inainte far'a dice unu cuventu. Indereptu nu m'amu uitatu, cá si candu mi-arú fi fostu rusíne de criminal'a mea usiurintia, cu care amu intreprinsu unu asemenea „salto mortale.“

„Nu te superá, Domnule! asiá reu nu mai este. Dupa-ce vomu sfersí gón'a, catra casa mai avemu se trecemu preste „strung'a dracului“, acolo inse e o p un te de bradu, treci usioru.“

„Dar' paretele acest'a, óre alu cui e? de nu alu „dra-cului“, disei resuflandu mai liberu.

„Sci dical'a venatoriului, Domnule?“ reflectà judele: „Te vei imbetà si vei uità, adeca nu de beutura, ci de bucuria si placere.“

S'a inceputu gón'a. Celu de antàiu tiapu, unu voinicu falosu, cá totu soiulu seu, vatavalu turmei sale, a trecut pe la mine. Candu m'a zaritu, a flueratu odata, cá unu locomotivu — semnalu obicinuitu, candu se sparia, — a saritu in lături, pre cumu feliu de animalu nu'lu póte imitá, a cadiutu, cá pisic'a in picióre zuraindu petrasiulu de sub piciórele sale.

Si-a sucitu odata capulu, cá si candu mi-ar' fi disu: „poftimu, acuma, dupa mine“, apoi a luat'o in susu pe stânca dar' glontiulu l'a ajunsu, l'a trantitu la pamentu, ér' eu amu remasu, pre cumu mi-a disu venatoriulu, „im-betatu“ de placere.

Amu mersu in alta góna.

„S'a incuiatu capr'a, Dnule!“ Asiá se numesce candu canele urmaresce vre-o capra singuratica, capr'a de fric'a canelui se urca totu mai susu, totu mai susu, pana ajunge intr'unu verfu de piscu, unde canele nu o póte urmari, ci stà in locu, si, uitandu-se in susu la capra, latra necontenitu.

Dupa acestu latratu cunoscú venatorii, ca capr'a s'a incuiatu. Unde se mai mérga n'are, se sara, nu póte, ca atunci e perduta. Siede, cá pe crucea bisericeii si se uita la cane in josu, pocnindu cu piciorulu in pétrea si fluerandu din candu in candu.

Acumu se'nceinge o emulatiune intre venatori . . . toti 'si arunca palariile, tiundrele si straitiele, numai cu flint'a in mana. Toti din tóte partile incepu a urcá in susu pe sghiabu, incungiura mai multe óre, intre cele mai mari pericole si greutàti, candu in susu, candu in josu, pana se potu apropiá la distantia de o pusícatura. Care sosesc mai iute si o pusíca, acela e „eroulu dilei.“

Acestu nume'lu si merita, cà-ci de multe ori 'i aterna viati'a, cá de unu firu de peru.

Dupa truda si incordare nespusa cu vestmintele sferticate de tèraituri, candu pe fóle, candu pe spate, cu manile si piciórele sangerande, a ajunsu judele celu d'antàiu intr'o

apropiare de douăzeci pasi de capra, fața în față cu ea, pe altu sghiabu, că-ci, pe sghiabulu pe care stă tiapulu, nu s'a pututu urcă.

„Care sunteti p'aici? veniti unulu la mine. Nu mi se vede tiapulu, stă între mine și între tiapu unu sghiabu, unde nu pociu petrunde.

Pune-te pe fole, apuca-me cu ambe manele de camasia de dupa capu, slobozi-me la vale pe parete în josu, și me tiene în slava, dar' ai grija se nu me scapi. Se vedu eu odata în ce locu stă tiapulu, ore nu s'ar puté incungiurá de alta parte. Asia vedi! nu te teme; camasi'a nu se rupe . . . numai tiene vrasmasiu.

L'am vediutu! dar', trage-me indereptu, numai iute . . . apuca-me și tu, Sofróne, de peru . . . asiá vedi, grabiti dupa olalta! Amu scapatu! Pihá! uritu și gróznicu e acolo.“

„Dar', ce e jude?“

„Ce se fia! m'amu remasitu cu draculu.

Erá se'mi punu capulu pentru tiapu și totu a scapatu, m'a zaritu și a saritu bata-lu se'lu bata, de știu, ca nu se mai alege nimicu de elu.“

Amu pornitu BCLU Cluj / Central University Library Cluj catra casa și ajunseramu la „strung'a dracului.“

„Cine va fi datu și la acestu locu numele de „strung'a dracului?“

„Nu știu, dieu. Dar' de cumva n'ar' fi botezatu, apoi eu astadi totu acelu nume 'i asiú dá“, respunsei eu.

Erá o crepatura lunga între două sghiaburi, de vre-o doi stânjini de lata, afunda póte de o suta de stânjini.

„Dar' unde e puntea jude?“

„Ét'o Domnule!“ aratandu pe unu bradu lungu, taiatu, ciungaritu de clómbe, și aruncatu peste prepasthia.

„Pe aici nu trecu! mai bine incungiuru o jumetate de di, o di intréga.“

„Dar' n'ai pe unde, Domnule!“

„De voiú cadé în prepasthi'a aceea, apoi, în diu'a in-viarii, d'acolo nu voiú audí trâmbiti'a arhangelului . . . voiú remané acolo uitatu.“

„Acuma vedu, ca treci Domnule. Se erti! dar' candu eram colo la parete, nu-ti venea a glumí. Ce e dreptu afara de Dta, p'acolo, altu domnu inca n'a amblatu.“

„Erá siodu, acum e anulu“, continuà judele, a venit unu domnu de pe la Debretin aici. Candu a ajunsu la acestu locu si a vediutu, ca n'are incatràu, i s'a facutu reu, a ametitu. Bucuri'a nóstra, l'amu apucatu de capu si de picióre, si l'amu trecutu, ca pe unu hoitu (cadavru). Daca s'a trezitu, strigá cumplitu: nu trecu! nu trecu! ferésca-me Ddieu, nu trecu!

„Ce se mai treci? cà te-amu trecutu noi.“

„Treci jude! se te vedu, cumu treci“, disei eu.

„Éc' asiá, Domnule.“ „Vina si 'ndereptu! Sci, ca ve pismuescu si ve admiru, ce ómeni sunteti!“

„Noi, Domnule, trecemu p'aici cu tiapulu in spate. Dara, la paretele celu blastematu nu poti, esti bucurosu, ca treci singuru.“

„Na jude! multe au fostu ale dracului, mai fia si acést'a. Trecemu cu ajutoriulu lui Ddieu!“ Amu trecutu.

„Vedi, asiá Domnule! candu mai venimu p'aici, vei trece, cá si noi.“

Nu i-am respunsu nimicu, dar' mie insumi mi-amu siop-titu cu unu sântu fioru: „Omule! nu ispití Dieitatea.“

Amu ajunsu in satu. Unu singuru cuventu n'amu amin-titu despre patiani'a mea inaintea muerei mele. Nu i asiu fi spusu pentru lumea acést'a. Acestu unicu secretu l'amu avutu inaintea ei sub tóta durat'a casatoriei mele. Si-ar' fi pierdutu odichn'a si increderea in serioitatea mea.

„Lauda Domnului, ca ai venit in pace! Dar' cum e p'acolo?“ „Bine.“ *)

„Astadi, tóta diu'a, continuà muerea mea, fara se-mi pociu esplicá caus'a, m'a cuprinsu o neodichna mare. M'amu rugatu la Ddieu se te scutéscá de totu pericolulu, apoi m'amu liniscitu, convinsa fiindu, „cà la tine mintea predom-nesce pasiunea.“

„Dar' vino, siedi langa mine, se-ti istorisescu o minune. Sci de cate ori te-amu intreatu, se-mi esplicí, cu ce asiu puté eu asemená pasiunea ta pentru venatu? Sémena ea

*) 'Mi vine aminte classic'a poesia a bardului Romanimei, Alexandri: „Sergentulu“, candu 'lu intréba Colonelelu rusu: „de unde vii straine?“ „tocma de la Plevn'a.“ Da, cum e acolo?“ „Bine.“ Asia bine a fostu si in Carpati.“

cu placerea ce o amu eu pentru music'a vocala ori instrumentala? In zadaru 'mi depingeari cu cele mai vii colori, nu te pricepeamu.

Asculta! Eri fiindu in glajaria, a trecutu innaintea mea unu omu, erá schiopu, razematu pe o cârja.

L'amu conpatimitu.

„Asiá te-ai nascutu Dta?“ 'lu intrebai.

„De unde! Amu fostu sanetosu si dreptu, cá bradulu, dar', in érn'a trecuta, mi s'a intemplat o mare nenorocire. Suntu „venatoriu“, Domna draga. Dicendu aceste cuvinte s'a indreptatu oblu, a scosu unu fumu mare din pipa, a scuipatu pintre dinti si s'a uitatu la mine in ochi, cá si candu ar' fi intrebatu: Sci Dta cu cine vorbesci? apoi a continuatu: In muntii nostri se afla multi ursi, dar' cu deosebire unulu e minunatu, cá unu tauru de mare, negru, cá corbulu, cu varga alba la grumazi. Tí mai mare dragulu se'lu vedi. „Fire-ar, se nu mai fia.“ Mi-amu pusu in capu, ca, cu ori-ce pretiu, se'lu puscu; amu incungiuratu muntii diu'a si nóptea, tóte inzadaru, m'a simtitu bal'a. Se paziá tare, „n'aru mai fi.“

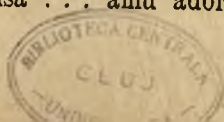
Las' pe mine, ca o se-ti intindu eu pelea pe ruda, candu va cadé cea de antâiu zapada. Amu asteptatu cu nerabdare érn'a. A datu Ddiu, de a inceputu intr'o di a ninge. Mi-amu grigitu arm'a, amu incarcat'o cu nadejde, mi-amu luat merinde si amu plecatu la munte. Amu urcatu si éra amu urcatu. Ninge totu mai tare. Mi s'au incurcatu si infundatu carârile. De odata a pornitu unu viscolu. Suflá crivetiulu infricosiatu. Brr! ce se me facu?

Se me întorcu acasa fara ursu? se asceptu pana trece furtun'a? Ei! va incetá ea, n'o se totu ninga; m'amu trasu subt unu bradu. Voiu fi statu multu acolo, cà-ci amu simtitu ca m'a resbitu gerulu.

Mei! nu e gluma, amu pornitu indereptu, me luptamu cu viforulu turbatu, cá si candu te-ai luptá cu unu povoiu, dar' n'amu pututu resbi, cà-ci zapad'a erá pana 'n breu, nici unu pasiu n'amu mai pututu face.

Dómne nu me lasá! aici o se me prapadescu fara dile. Eram degeratu. De ajutoriu nadejde n'aveamu.

Cine se si amble pe asta vreme in munti! M'au cuprinsu o slabiciune nespusa . . . amu adormitu.

Catu voiu fi statu acolo, nu sciu.

In diu'a urmatóre m'amu trezitu la mine acasa. Nisce ómeni din satu, cari totu in aceeași di au plecatu la munte dupa lemne, vediendu vremea, s'au opritu la pól'a muntelui la adepostu, si, dupace s'a alinatu viforulu, intorcându-se acasa, au vediutu unu capu de omu in zapada, atunci si-au facutu tapalagi si s'au urcatu pana la mine.

„Acesta e mortu!“

M'au trasu de picióre pana in vale, m'au aruncatu pe caru si m'au dusu acasa.

M'amu treditu, dar' vai si amaru! mi-a inghiatiatu si a cadiutu carnea: „pulpele“ de pe picióre. Amu suferitu dureri cumplite. Urlamu, cá lupulu.“

„In adeveru, te compătinescu fôrte tare, dise muerea mea. Sunt sigura, ca mai multu n'o se mergi la venatu, ai avutu trista invetiatura.“

„Cum se nu me mai ducu!“ ba me ducu, Dómna draga, indata-ce voiu puté âmblá fara bâta; 'mi voiu alege pe viitori vremea, candu se plecu la munte, dar' de dusu, me ducu. Totu eu trebue se'lu pusu! Cine se'lu si pusce altulu?“

Dicendu aceste éراسi s'a indreptatu oblu, a scosu unu fumu mare din pipa, a scuipatu p'intre dinti, si a trasu pe-lari'a „cam intr'o urechia“, si-a sucitu si resucitu mustatiele, si s'a uitatu odata cu doru, zimbindu catra munti, cumu privesce cerbulu din captivitate spre codri.

Astfelu suntu venatorii romani! astfelu au fostu venatorii Iancului, fara cari in scurtu timp ar' fi fostu supusú si nimicitu impreuna cu fortaréti'a Alba-Jul'i'a, care cu mari jertfe s'au ajutatu si provedintu din partea Romaniloru cu cele trebuincióse, luptandu-se cu honvezii, cari au blocatu acésta cetate.

Cu o ocașiune, voindu Romanii se duca lemne si carbuni in cetate, si fiindu respinsi de honvezi, tamborulu loru, baiatulu celu de 12 ani, despre care amu vorbitu in partea I. neputendu-se tiené de lanceri, erá se'lu prinda honvezii. Observandu acést'a tribunulu Andreica, s'a intorsu in fug'a calului indereptu, a apucatu pe tamboru de peru, l'a radicatu pe calu si asiá a fugitu cu elu. Despre acestu tribunu 'mi dicea Ianculu de multe ori: „vedi tinerulu acest'a! de ar' fi

studiatu într'unu institutu militar, se alegea unu omu vestitu din elu. Ce talentu, curagiu si vocatiune are.“

Se dice, ca unu venatoriu betranu „unu Motiu“ — care a puscatu multi porci si ursi in viati'a sa, — in cele trei batalii dela Abrudu, singuru a puscatu peste un'a suta de honvezi.

Inainte de a-si pune pusic'a la ochi, totud'aun'a 'si luá pelari'a josu de pe capu, 'si facea cruce si dicea: „Dómnne iérta-i pecatele.“

„Ce te totu rogi mosiule la Dumnedieu pentru dusmani — inainte d'apusicá, cà-ci ei ne injura de Ddiei?“

„Me rogu, pentru ca elu n'are timpu se se róge, daca l'am luat eu odata la viziru (tienta).“

„Nu pune pusc'a la ochi motiule!“ strigá honvezii candu intrau in lupta cu motii, pentru ca ei sciau, ca, candu pusc'a motiului trasnea, o viatia de omu se stingea!

De multe ori 'mi aducu aminte de fericitulu Alesandru Golescu, cu ce pasiune ascultá elu din gur'a poporului istorisirea de asemeni intemplari. I-placea tare de muntenii nostri. Adese faceamu escursiuni cu caruti'a catra Carpenisiu si Campeni. Daca vedea copii „pui de Motiu“ pe josu ori calare, mergendu pe déluri dupa vite, me facea se oprescu trasur'a, le strigá din departare: „Romanasiu copilu de bravu! pana candu vei fi tu sclavu?“

Sub absolutismu au fostu o multime de straini in tiér'a nóstra, cu deosebire oficeri de rangu inaltu, si mai alesu principele de Schwarzenberg, guvernatorulu, venatori passionati, cari au venatu in cele mai multe parti ale Europei, si, cu tóte aceste, se esprimeau de venatorii romani cu mare respectu, ba, i-admirau.

C'o ocasiune, pusicandu eu unu „gliganu“ de marime extraordinara, „unu esemplaru raru“, in presenti'a principelui Schwarzenberg, mi-a disu: „Cavallerii tieriloru straine n'au nici ideia despre venatórele din Transilvani'a. Daca o societate intrége, cu cani anume dresati, ucidu unu porcu selbaticu degeneratu, care asia sémena cu acest'a, puscatu de Dta, cá pisic'a cu leopardulu, tóte diarele le imple cu descrierea bravurei.“

Schwarzenberg a lasatu de i-a transportatu pe cei mai insemnati venatori, pe spele sale, la Sibiu, din tóte partile tierii, si i-au fotografatu.

Pentru catu n'asiu dá eu se posiedu asemenea colectiune ! Odata unu venatoriu romanu a scapatu viati'a acestui principe, atacatu de unu ursu. Mai tardiu inse totu din acea spaima i-a urmatu si mórtea.

De multe ori 'mi revocu in memoria figur'a originala antica si classica a acestoru venatori . . . tipuri pline de es-pressiune, cari vorbescu chiaru tacéndu, cu ochi ageri, cá unu vulture, unu adeveratu „Nimrodu“, de cari si ursulu, candu 'lu ataca, se va apucá dubitandu.

Si, càti dintre connationalii mei, au cunoscintia despre tóte aceste ?

Mi-e téma, ca ar' patí-o si ei asemenea unui magnatu din Clusiu cu Napoleon celu mare.

„Ce afaceri V'a adusu in Franci'a?“

„Amu caletoritu prin Europ'a, vreau se cercetezu si se vediu totu ce e mai insemnatu si aici.“

„Atunci veti fi cunoscéndu de siguru cu de-ameruntulu totu ce e memorabilu in patri'a Dvóstra?“

„Negresitu.“

„Ce e scrisu pe piétr'a asiediata d'asupr'a portii din strad'a de mijlocu din Clusiu? (Középutza.)

„Acésta n'o sciu.“

„Cum nu, e pré frumósa, semnificativa; se dice ca ar' fi descoperire archeologica de pe timpulu imperatorelui Trajanu, si suna asiá :

*„Hostibus ab insidiis Dominus nisi protegat Urbem
Excubiae humanae Praesidiumque nihil.“*

1850.

O sgduitura asiá teribila, atat'a sange versatu, cetati si sate inca fumegande, sute si mii de orfani si ómeni chilavi din tóte nationalitatile, cari pe totu pasiulu ti se infaçisiau; miseri'a cea cumplita si totu feliulu de bóle epidemice, cari secereau victimile pe cari omulu, „acésta hiena in furi'a sa“, nu i-au pututu nimicí, dovedeau ca: patri'a nóstra a fostu teatrulu celei mai infiorátore fapte, pe care omulu o póte comite, „resbelu civilu“ *bellum omnium, contra omnes*. Transilvani'a, acestu raiu de pamentu, devenise unu cimiteriu deschisu.

Nu e mirare dara, ca totu omulu onestu s'a bucuratu, ca s'a pusu capetu atatoru bestialitati comise din tóte partile. Cu deosebire Romanii s'au bucuratu fórte pentru ca acestu

anu a rupt'o cu legile si obiceiurile de mai nainte, s'a introdus o justitia si administratiune moderna, cu unu cuventu, egalitatea tuturor inaintea lezei s'a pusu in pracsă. Din tóte privilegíe nobililoru numai scutirea d'a solví vam'a pe poduri private s'a pastratu pana in diu'a de astadi; va se dica, canteclulu tieranului: „Eu facu drumuri, poduri grele; Eu platescu vam'a pe ele“ se póte cantá, nu numai ca suvenire a unei epoche de trista aducere aminte, dar' cá fapta esistenta.

In acestu anu au inundatu tíer'a nóstra functionarii straini cá locustele din tóte provinciile Austriei. Ce e dreptu la tribunale — unde s'a observatu competinti'a tuturoru nationalitatiloru din tíera — au fostu dintre straini ómeni onesti si capacitati, dar' la celelalte ramuri ale administratiunei cei mai multi erau lapedaturi fara nici o sciintia si cultura, dusmani la totu ce erá patrioticu si nu erá „némtiu.“ S'au apucatu cu tóte poterile se faca din Transilvaneni „némtiu.“ Vai de capulu loru prepaditi ce erau! Daca aru fi studiatu istori'a acestei tieri aru fi vediutu din capulu locului cá ámbლა „calea mánzului.“

Impertinenti'a acestoru ómeni devenise asiá departe, incatu daca se denumiá candu si candu si vre-unu transilvanénu intr'o functiune mai secundara, nu se sfiau a dice: „éra s'a denumitu unu strainu.“ Vai si amaru de acela, care ar' fi cutezatu a dovedí simtieminte patriotice si nationale. Eu, care m'amu nascutu si amu crescutu in deplina libertate, nu me puteamu familiarisá nici de catu cu acestu sistemu blastematu si cu ómenii sei. Unu sistemu in care jandarmulu erá infalibilu si celu mai mare domnu in tíera, de la acarui gratia aterná odichn'a, onórea si securitatea personala a unei familie — nu'mi priiá de locu.

Pe mine m'au persecutatu fórté multu; me avea in prepusu ca prin cerculu, unde eramu eu functionariu, s'aru fi stracuratu mai multi magiari refugiati, scapandu astfeliu de robia ori de furci, „cumu-ca despretiuescu sistemulu si pe ómenii sei. Că nutrescu simpathia pentru Romani'a.“ Totu atate crime gróznice! In fine m'au denuntiatu d'a dreptulu la ministrulu de politie, ca in cas'a mea s'au cantatu cantece revolutionare magiare si romane intre altele si „destépta-te Romane.“

M'amu decisu se'mi parasescu tiér'a; dar' cumu s'o facu, eu eram casatoritu abiaá de 14 dile. Ce ar' fi disu soci'a mea si parintii sei? Eram in Valcele, acolo facusemu cunos-cintia cu dd. Maniu, Vioreanu, redactorulu Pall'a si alti barbati stimati din Romani'a. Cu un'a oca siune le-amu des-coperitu starea mea; acestia me provocara se trecu numai de catu in Romani'a, asigurandu-me ca voiu fi bine primitu. Amu comunicatu planulu si cu muerea mea; eram fôrte curiosu ce respunsu o se 'mi dèe: „Candu m'amu decisu a parasí cas'a parintiésca, cá se'ti urmezu tie, dise ea, n'amu otaritu marginile pana unde 'ti voiu urmá. Ti urmezu pana in marginea lumei; eu n'o se'ti punu pedeca; cugeta bine ceea ce ai d'a face, si daca ramai pe langa planulu teu, atunci se mergemu. Acolo inca o se affámu Romani cá si noi.“

Acestu respunsu m'a convinsu pe deplinu, ca rugaciunea mea candu mi-amu alesu socia a fostu ascultata de Ddieu.

Tocma pèntu aceea m'amu decisu a cumpaní bine lucrulu, nu cumva in pripa se ne espunemu la neajunse si neplaceri. Amu scrisu Dnului Georgie Baritiu cerendu-i parerea. Respunsulu a fostu: „Dta esti omu simtitoriu si delicatu; in Romani'a functionarii nu suntu stabili, acolo ómenii nu cunoscú trecutulú Dtale si alu familiei Dtale; Dta nu cunosci relatiunile d'acolo; nu te pricepi la intrigi s. a. t. Nu Te-asiu svatuí se Te duci din tiéra. Se nu ne parasimu tiér'a! cà va avea lipsa de noi. Nu sci ce va aduce diu'a si nóptea. M'amu decisu se remanu si amu suferitu tóte persecutiunile pana in fine.“

Eu am compusu unu diuariu interesantu despre epoc'a absolutismului, despre ómeni, cari au jucatu „o rola“ intr'insa. Asemenea si despre epoc'a din 1861 pana in timpulu presentu. Publicarea o reservezu pe altu timpu mai favoritoriu, cà-ci amu de á spune unu adeveru mare si amarú. Dintre Romani inca au jucatu „unii“ o trista rola in aceste epoce; faptele acestora inca am d'ale spune fara reserva, cà-ci eu afflu de prea adeverata dicerea contelui Széchenyi: „nu acel'a e amiculú natiunei sale si a causei, care o lauda, ci acel'a, care 'i descopere, scaderile sale si ale barbatiloru sei.“ „A judecá omenimea cu asprime si a o iubi ferbinte, a'i cunósce reulu, dorindu-i vindecarea este, — dice Fr. Guizot — sublimulu caracteru alu Evangeliului.“ Apoi daca „cineva“ din

interesu marsiavu ori din simplu cultu catra „cutare“ persóna ar' vrea s'ascunda adeverulu, dovedesce o minoritate spirituala si lipsa de cultura, pentru-ca câti ómeni adeveratu mari au fostu in lume si, daca au avutu scaderi stricacióse patriei séu natiunii sale, istori'a le-a descoperitu, enumerandu-le si faptele cele bune si comparandu tóte si-au enunCIatu „verdictulu.“ Acést'a nici nu se póte altmintrea, cà-ci atunci ce diferintia e intre unu omu de tréba si unu omu de treburi? Intre unu omu de principii si intre unu siarlatanu, intre unu omu care s'a sacrificatu pentru o ideia sublima si santa, si intre unu omu, care tóte le-a esplotatu in interesulu seu propriu. Unde e resplat'a virtutii, si unde e timbrarea reului? Care e „esemplulu“ de imitatu?

Despre „strutiú“ se dice ca, findu in pericolu, 'si ascunde capulu in pamentu, cugetandu cà daca elu nu vede pe nime, nici pe elu nu 'lu vede nime. Astfelu voru fi cugetandu si „siarlatanii“, ca daca lumea nu le striga faptele loru pe strade, póte nici ca le scie.

Sirmana si dulce natiune! Adâncasii ardietóre e ran'a candu te musica acela, pe care 'lu ai laptatu la sinulu teu. Acesti Vampiri voru fi cugetandu candu te affi in nefericire, si ei te parasescu: „Daca furtun'a a trântitu crucea de linga drumu la pamentu, calatoriulu nu 'si mai ridica palari'a inaintea ei.“

Pana la anulu 1848 cá se poti fi functionariu administrativu si judecatorescu se cerea se fii nobilu si proprietariu. Sub absolutismu, dela anulu 1850 pana 1861, nu se mai cereau acele conditiuni, puteai fi si fiulu poporului, ba si Romanu „numai se nu dovedesci simtieminte patriotice, ori romanesci.“

Sub sistemulu lui Nádasdy-Reichenstein puteai subsistá si cu principiulu jesuitiloru: „*Superiores honora, mundum non reforma*) fac officium taliter qualiter, felix eris.*“ A urmatu altu sistem sub care nu numai ca puteai fí, dar' erá de lipsa se si fii Romanu cátu de mare „cu gur'a“, cá cu atátu mai mare „serviciu“ se poti face . . . Apoi amu intratu éراسi in altu sistem. Aci 'mi vine aminte unu

*) ticalosu Maria Ta!

Not'a autorului.

casu, care s'a intemplatu in timpii vechi in Abrudu. Unu preotu venerabilu, betranu, avea datina, ca in predicele sale funebre descriá cu viui colori viati'a mortului si i sbiciuia scaderile, cá poporeni se se contenésca d'a face reu. A muritu odata unu omu avutu, care nu prea traiá dupa prescriptele lui Ddieu. Rudele acestuia au datu vre-o duoi galbeni preotului, cá se nu dica nimicu reu despre elu. Predic'a a fostu scurta: „iubitiloru ascultatori! M'au platitu cá se nu dicu nimicu reu despre mortu, nici cá voiú dice. Acestu omu a trei'a óra se afla in biserica. Prim'a óra candu l'am botezatu, a dou'a candu l'am cununatu, si acuma vediurati, ca optu insi abiá l'au pututu téraí pana aici, amin.“

Magiarii au condamnatu fórte pre Romani pentru ca au servitu sub tóte sistemele. Acésta e o mare retacire, cà-ci Romanii ne avendu mosii estinse cá aristocrati'a loru, nu potu face politica de partida din oficiu. Omulu cu „caracteru“, sub ori ce sistemu, totu omu de tréba va remané si nu va servi de instrumentu in contra intereselor natiunei si a patriei sale. Firesce „sporiu mare“ inca nu va face dar': „Ehrlich währt am längsten.“

Cumu-ca unu omu pre care deosebitele sisteme l'au folositu de instrumentu e despretiuitu chiaru de aceia, cari l'au folositu, voiú citá numai unu esemplu. Conte Farkas Bethlen, care erá cunoscutu de omu tolerantu si omu cultu, mi-a disu odata: „Romanii striga asupr'a renegatiloru, acésta e o mare gresiéla; nu acestia suntu periculosi, ci fariseii, publicanii si aceia, cari in tóte sistemele vreau se jóce o rola, firesce in interesulu loru propriu. Inaintea acestoru ómeni nimicu nu e sântu, ei sciú fórte bine din istori'a ómenimei, cá „nimicu in lume nu s'a platitu si resplatitu mai bine, decatu tradarea sangelui.“

Dar' credemu cá asemeni ómeni pururea suntu despretiuiti, de comunu moru parasiti si isolati. Astfelu de ómeni, daca au familia, adese se intempla ceea ce dice germanulu:

„Des Schusters Sohn war Advokat
 „Des Advokaten Sohn wurde sogar Rath
 „Des Rathes Sohn was that?
 „Er that was sein Ahne that:
 „Er nahte seine Naht.“

Fét'a din padure.

În anul 1850, între alte institutii, cari se aflau în toate statele moderne, introduse si aici la noi, a fostu si conscrierea sufletelor, si numerisarea caselor. Erau comisiuni mixte, unu comisariu civilu si unu ofieru. Registrele se faceau în 2 exemplare. Unu asemenea comisariu eram si eu împreuna cu dlu prim-locotenentu din regimentulu lui Carl Ferdinand, Böhnel.

Amu caletoritu mai multe luni la olalta din satu în satu, ne-amu luptatu cu multe greutati si neajunsuri, dar' amu avutu si episoade placute; si, desi nu vomu fi consumatu „unu centu de sare“ împreuna, dupa cumu e dical'a Romanului, totusi amu avutu ocaziune a me convinge, ca elu e unu omu, cu care bucuros te insoiesci, si de care a-nevoie te desparti. Bietulu poporu se temea, cá de focu de noi, candu intrámu într'o comuna.

„Ôre ce se mai fia si ast'a ómeni buni, de ne scriu pe toti copilasii?“

Cu deosebire copiii de tigani, ferit'a Ddieu se'i fi pututu conscrie. Candu vedeau, ca ne apropiamu de satu, strigau: „la tufe mei!“ Toti fugeau prin padure.

Dóra nu veti cugetá, le diceamu eu, ca ve conscriemu copiii se dati si din aceia a diecea parte, cá „dijma.“ Le povesteamu si câte o gluma, le spuneamu casulu omului cu pop'a celu sasescu, càruia bietulu omu trebuia se'i dèe din toate productele sale a diecea parte. Omulu era seracu, avea diece copii si nu 'i potea nutri. Într'o di a mersu la pop'a. Na, cinstite parinte, ti-amu adusu „dijm'a.“

„Pré bine. Pune-le josu, asiá vedi.“

„Audi omule! ti-ai uitatu copilulu aici.“

„Ba, nu, constite! acela ti l'am adusu de „dijma“, e alu diecelea!“

„Ca n'amu lipsa de elu.“

„Trebue se ai. Daca 'mi iai din putínele bucate, din miei si purcei a diecea parte, trebue se iai si din copii. Tiene-lu si cresce-lu Dta!“

Cu astfelu de argumente mai iute se molcomiau de catu daca le-asi fi tienutu disertatiune despre scopulu statisticu alu operatului.

„Astadi e duminica, domniloru! dóra n’o se mai lucràmu si adi. Facemu o excursiune in munti. Audu, ca este unu lacu, care face minuni, daca se scalda schilavii in elu se vindeca. Mergemu se’lu vedemu si se facemu si o venatóre.“

Se primesce. Amu espedatu scrisorile nòstre, cari ocupau unu caru intregu la Simleu, fiindu-ca cu comun’a in care ne aflàmu s’au terminatu lucrarile in partea aceea a cercului, si amu plecatu la „codrii.“

Eram eu, oficierulu si unu corporalu, care fusese capitanu la honvezi, si fiindu asentatu si elu, ca toti oficierii de honvezi, din pedépsa, cá soldatu simplu, a fostu comandatu ca scriitoriu langa comissiune, ’lu chiamá Jámboř, se casatorise cá capitanu in Timisióra, cu fét’a unui negutiatoriu; acuma o duceau fòrte reu, mai alesu nevést’a densului, care a insocitu pre barbatulu seu la aceea comissiune, fòrte greu ’si suportá sòrtea trista si umilitóre.

Ea a remasu acasa se ne astepte cu cin’a.

Dupa esplicarea sateniloru amu aflatu laculu. Jámboř s’a apucatu, a facutu focu si a inferbentatu bolovani, cá se incaldiésca ap’a cu ei, ^{lu de cald} se se scalde, pre-cumu diceau satenii, ca facu si ei. Eu si oficierulu amu plecatu la venatu.

Abiá ne-amu departatu de lacu, ne-a urmatu si Jámboř, diecendu: mi-a fostu uritu se me scaldu singuru, mergemu, dóra pusicàmu ceva venatu, mi-e amaru sufletulu de pui si de paparada, catu amu mancatu pe cale.

Amu incungiuratu in tóte directiunele codrii, dar tocma candu fortiezi ceva uneori, nu-ti succede. Ei! numai pana colo, inca si paduricea aceea; mai cercamu si in gróp’a ast’a. Ne-amu pomenitu, ca se invaluiá diu’a cu nópteá.

„Mergem acasa! Acuma se vedemu care e mai bunu de picioru, soldatulu ori venatoriulu, dise oficierulu.“

„Se o cercàmu“, respunsei eu.

Amu plecatu pe o cale si amu mersu, cá o óra. Intru aceea a ’noptatu.

„Stati pe locu, domniloru! noi amu ratecitu“, disei eu. Din comuna amu plecatu in directiune spre apusu, trebue dar’ cá se mergemu spre resaritu, se ajungemu acasa, candu aru fi diu’a se iesimu pe crést’a muntelui, ori, daca sórele n’aru fi apusu, ne-amu mai puté orientá, dar asiá e imposibilu. Putemu ratecí tóta nopteá si n’o se damu nici de o

comuna. Acést'a nu e cale, acest'a e unu plaiu, cine scie unde ne duce. Daca amu avé imbracaminte mai calda asiu propune se ne tragemu la unu adepostu si se asteptamu pana diminétia, dar' asiá trebe se mergemu, catu de tare, se ne remana trupulu in asemenea temperatura, pana vomu dá de vre-o casa, altmintrea ne vomu periclitá, éta, vine si o plóia mare, a inceputu a suflá unu ventu rece, suntemu asudati!“

„Cumca amu ratecitu o vedu si eu, respunse oficerulu, dar' cumca directiunea inca e contraria, ast'a n'asiu crede-o.“

„Poftimu busol'a venatoriloru, replicai eu. Pipae arborii cu man'a si vei simtí, ca pe partea in care mergemu se afla muschii, aceea e partea de catra apusu. Partea opusa e lucia, aceea e spre resaritu, prin urmare, noi ne totu departámu de comuna.“

„Va fi, dar' acumu ér' se ne întórcemu, se mergemu o óra 'ndereptu, pana unde amu datu in drumulu acest'a? acolo se concentréza alte trei drumuri, pe care s'o luámú? Eu suntu de parere, dise oficerulu, se mergemu totu inainte, trebe se esímu unde-va in fine, pe locu nu potemu stá, apoi drumulu duce la injosulu nu spre culme si asiá totu trebue se esímu undeva la unu satu.“

Acestu argumentu din urma l'amu acceptatu si eu si amu continuatu drumulu.

„Mare minune! Nu s'aude nimicu, nici cantatu de cocosi. Nu póte fi in apropiare nici unu satu, dise oficerulu.“

„Se cercámú, disei eu, ceea ce amu invetiatu de la unu venatoriu in Ungari'a pe puste, ei punu urechile la pamentu si audu la o departare de mai multe miluri ori ce scomotu.“

Ne-amu pusu cu urechile la pamentu, amu ascultatu lungu, lungu.

„Bravo! disei eu de odata, suntemu scapati. Audu unu cane latrandu.“

„E numai imaginare. Noi nu audimu nimicu, aici o se ne prapadimu cu totii, baremi de amu vedé catu de putínu, dar' absolutu nimicu. Suntemu osteniti cu totii, de nu mai putemu. Ratecimu fara sperantia, o se cademu undeva, de unde, numai in diu'a inviarii, ne vomu pomení.“

„Nu e inchipuire amu auditu si a dóua óra.“

„Nu se póte, noi n'am auditu.“

„Fiti siguri, urechi'a si ochii venatoriului suntu de o potrivă ageri.“

Am mersu inainte. De-odata amu statu tustrei pe locu si amu exclamatu: „In adeveru e latratu de cane!“

Pare-ca ni s'au mai usiuratu piciórele, pasiam mai bine. „En, mai aprindeti nitica harthia, mi se pare, ca amu esítu din padure. Canele meu, care mergea totu inaintea nóstra, a statu pe locu. Trebuie, ca e vre-o pedeca.“

Na, acésta e cea de pe urma bucata de harthia, apoi amu ispravít'o. Dar cumu s'o aprindemu, ca plóua tare si sufla ventulu?

Asiá, vedi! ce norocu pe noi, ca amu avutu canele meu de calauzu si, ca s'a aprinsu harthi'a. Steteamu in marginea unei cóste, o prepasthia fara tufe.

„Inca unu pasiu si apoi se'mplinesce profeti'a.“

Dar' acumu incatràu s'o luàm, drumulu duce pe langa padure, catra média di. Daca e adeveratu, ca pana aici amu venit in directiune spre apusu, in continuarea directiunei de pan'acuma se vede o livadia. De nu me insielu, latratulu s'a auditu in acésta parte. De alta data nu poti stá pe sate de latratulu caniloru, acumu ai dá „unu taleru pentru unu latratu“, si tocma acumu nu latra, mancă-i-ar' lupii.

Se pusicàm si se strigàm odata, trebuie, ca ne raspunda, de nu altucineva, vre-unu cane.

Amu nimerit'o! Canele latra in directiunea preste livadia. Amu pornitu p'acolo, amu vedíutu o lumina singuratica, ne-amu indreptatu pasii spre ea.

Ce póte fi aici? aici nu e satu, e numai o casa singuratica.

In fine amu scapatu de draculu si amu datu de deavolulu, aici voru fi nisce banditi, despre cari se vorbescu atatea minuni. Nu vine nimeni afara. Pe ferésta nu te poti uita, cà-ci cas'a e la unu locu radícatu.

Fia draci, deavoli si banditi, trebuie se ne dea de mancatu si locu, unde se ne culcàm, dise ofícierulu. Dóra n'o se ne tememu, chiaru de ar' fi si diece insi.

Mi-am apucatu pusíc'a in man'a drépta si am intratu pe usia. In tinda erá intunerecu, dar' pe crepatur'a usiei se vedea lumina . . . amu pipaitu, si amu deschisu. Ce suprin-

dere! in locu de banditi siedeau două femei razemate de o mēsa langa unu patu pe care erá o fiintia de omu acoperita cu unu covoru. Femeile, un'a cam de 40, ceealalta cam de 60 ani, erau adencite in durerea si superarea loru, ele nu ne-au observatu pana candu amu intratu in odaia.

De siguru voru fi cugetatu si ele, ca noi suntemu banditi, cāci au saritu ambele spariate de pe lavitia.

„Cine sunteti si ce vreti Dvóstra aici?“

„Fiti liniscite, lele! noi suntemu venatori, amu ratecitu prin codri, amu vediutu lumina si amu intratu aici se ne odichnimu si se ne scutimu de vremea acést'a. Dar' departe e satulu d'aici?“

„Aici nu e satu in apropiare, acést'a e cas'a padurariului. De care satu intrebati Dvostre?“

„Noi amu plecatu din Subcetate, si acolo vremu se ne întórcemu.“

„Aulio! Daca Subcetate nu e p'aici; v'ati ratecitu tare, v'ati departatu fórte. Bine, c'ati pututu nimerí aici, sieteti si ve odichniti, domniloru. Me miru cumu ati pututu nimerí aici!“

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Ne-a ajutatu Ddieu! dar' fi buna, lele, ada-ne nisce fenu ori paie, se ne travalimu josu, ca nu mai putemu.“

„Hei, domnule draga! Ddieu v'a ajutatu, numai pe noi ne-a parasitu, si-a intorsu mil'a de catra noi“, respunse femeii'a innecata in lacrimi. Apoi au inceputu a plange ambele cumplitu si cu mare jale.

„Dar' ce e aceea, lele? ce vi s'a 'ntemplatu?“

„Hei, domnule draga! astadi fét'a mea a muritu, numai pe ea o aveamu dela Ddieu, erá cá o flóre, acuma a implinitu 18 ani, m'a parasitu pe mine si pe mam'a mea, tóta nadejdea o pusesemu in ea, cugetamu că odata voiú maritá-o dupa unu omu sdravenu, care va fi padurariu pe cumu a fostu barbatulu meu si tatalu meu, si vomu remané pe mosí'a acést'a. Acumu domnulu pamentescu ne va scóte si de aici. Vino numai, domnule draga, de vedi, ce amu perdutu noi!“ A trasu covorulu josu de pe fația. Intr'adeveru erá o féta voinica, si de o rara frumsetia, pre cumu numai intre tierancele romane poti vedé.

„Se vede, ca n'a bolitu multu, cà-ci nu-i schimbata la fația.

„Nu, domnule draga, nu. Eri diminétia inca a fostu pe deplinu sanetósa. A âmblatu cu fuiorulu subsuori prin padure, pe unde ati coboritu Dvóstra, . . . cantá de resuná vâile; pareca nu mi erá spre bine asiá priveamu la dens'a. Se nu te fi uitatu cu ochi rei la ea, asiá fétá erá. A mancatu o multime de corobetrie, a beutu apa din isvoru, nu i-a fostu nimicu, numai adi diminétia s'a plansu, ca o dóre capulu si rânz'a si ametiesce. Siedea langa mésa, de-odata a cadiutu josu si a fostu mórtá.“

„Audi, lele! mai murit'au si alti ómeni prin satele vecine asiá cu prip'a?“

„N'amu auditu se fi muritu“, respunse femeí'a, si-apoi ér a 'nceputu a planga amaru.

„Intr'adeveru mare si ciudatu lucru, dar' doctoru nu e prin satele aceste?“ intrebai eu.

„Nu, pe aici nu e.“

Amu privitu lungu, lungu la fétá. Nu-mi puteamu luá ochii de pe ea, mi s'a parutu, ca observu „ceva“ in jurulu ochiloru sei; . . . dar' nu . . . nu se póte. Va fi numai o nalucire a fantasiei mele iritata de aventurile nocturne. De-odata amu esclamatu: „Audi, lele! fét'a acést'a nu e mórtá. A misícatu din gene, amu vediutu apriatu.“

„Pentru Ddieu, domnule! nu'mi face nadejde zadarnica, nu'mi marí durerea, cà-ci destulu de amaru e sufletulu meu. . . .“ S'au apropiatu cu totii de patu, oficierulu si-a pusu man'a pe inim'a fetei, i-a pipaitu pulsulu, si-a disu: nu suntu semne de viatia, e mórtá; cine scie cumu vi s'a'mparutu, dar' de siguru ve insielati, n'a pututu se misíce genele.

„Auditi! eu juru pe totu ce amu santu inaintea mea, ca nu-i inchipuire, amu vediutu limpede „cá unu fulgeru misícandu-si genele“, si mi s'a parutu, ca amu zaritu ochii ei, cari trebue ca suntu negri.“

„Ca mur'a, domnule draga, dise biat'a mama tremurandu.“

„Éta! acuma a dóu'a óra si-a misícatu genele; amu vediutu apriatu, nu suferé nici o indoiéla, cà traiesce.“

„Intr'adeveru si mie asiá mi s'a parutu, dise oficierulu. Nu sciú fost'a nalucire a fantasiei, ori-ce a fostu, dar' trebue se fimu atenti.“

„Se me credeti“, disei eu, „fét'a acést'a va fi capetatu sgârciuri, si nu e mórtá. Câte esemple suntu de s'au in-mormentatu pe sate ómeni viui.“

„Ar' fi bine se fia asiá, reflecta Jambor, „muerea mea suferé adese de sgârciuri, ea are totudeuna medicin'a cu densa. Amu puté cercá.“

„Pré bine! disei, un'a din mueri se mérga pan'acolo s'aduca medicin'a.“

Domnule draga, nu-ti face pecate! Doctoru e Ddieu, daca ti s'au gatatu dilele n'ai in catràu, apoi, pana'n Subcetate, n'ajungi nici mané diminétia. Loculu acést'a nu se tiene de Subcetate. Unde se mergi acumu nóptea o femeia singura.

„Se remana dar' un'a aici, un'a se vina cu noi. Daca amu odichnitu putínu, plecàmu acasa.“

„Nu se póte, dle draga! cumu se remana numai un'a singura cu mortulu in casa, aici in mijloculu codriloru; apoi noi vedemu, ca Dvóstra aveti sufletu bunu, dar' tóte suntu inzadaru, daca n'ai dile, ai ispravit'o.

„Ce se facemu?“ întrebá oficierulu.

„Se mergemu“, respunsei eu. De acasa vomu tramite prin unu omu medicina. Acuma e la miediulu noptii, plói'a a statu, norii inca s'au resfiratu, nu mai e asiá intunerecu, celu putínu ne liniscimu consciinti'a.“

„La totu casulu, acést'a s'o facemu“, dise si elu. „Este o mare jertfa, dar' daca e vorb'a se faci bine, altu mijlocu nu este.“

„Se remaneti cu Ddieu, lele!“ „Se ve duca Ddieu dragutiulu in pace domnule draga.“ „Daca va vení omulu cu lécurile, se împleti o lingura si s'o dati la féta pe gátu in josu, dupa unu ceasu alta lingura. Sci Dta câtu e unu ceasu?“

„De unde se scimu, noi suntemu ómeni prosti dle, nu scimu d'acele.“

„Catu timpu trebue pana ce ferbe o óla cu mamaliga, pan'o freci si o pui gata pe mésa, asta o scii?“

„Negresitu, cà sciu.“

„Ei, vedi, cam atata va fi si unu ceasu.“

Amu plecatu din nou la drumu, dupa esplicàrile femeiloru desí cu mari greutati, dar' amu ajunsu acasa pe candu se reversá de diua.

Numai decatu amu dispusu cá unu omu se plece cu medicin'a, éra noi ne-amu trantitu pe asternutu.

Catra amédi ne-amu trezitu, ne-amu pusu la prandiu. Nu mancasemu de 24 de óre nimicu. Ce buna mai érá paparad'a si puii.

Intr'aceea sosescé omulu nostru, — espresulu — in casa.

„Da, ce-i mèi cu fét'a?“

„Ce se fia domnule, e mórtá cum se cade . . . da e mórtá cum e legea. Am statu acolo pana i-a bagatu pe gátu cu dóue linguri lécurile, dar' nu s'au trezitu. Ei! ti s'a trezí mortulu; asta o sciam eu d'acasa, dar' n'ai ce se faci, bagséma, porunc'a trebue s'o implinesci.“

„Spus'ai s'o frece cu vinarsulu care l'amu tramisu?“

„Spusu, domnule.“

„Mei! Tu 'lu vei fi beutu pe drumu, fireai alu dracului!“
dise altu omu.

„De unde! ca dóra domnulu a pecetluitu (sigilatu) glaj'a inainte de a mi-o dá; tocma s'au apucatu ambele femei de frecatu candu m'amu intorsu eu.“

„Ne-amu facutu datorinti'a“, diseram noi, si apoi amu parasitu comun'a. Preste 14 dile finindu-ne lucrarile, oficierulu s'a intorsu la regimentulu seu, éra eu m'amu dusu la Símleu unde se tienea têrgu de tíera, cá se'mi cumparu unu calu de calaritu.

De odata observu, ca nisce femei me urmarescu si audu pe un'a dicendu: „acést'a e, eu 'lu cunoscú, de buna séma, e elu.“

M'amu intorsu spre ele. In acelu momentu s'a aruncatu un'a dintre ele la piciórele mele, le-a imbraşiatu cu ambele mani si le sarutá.

„Ce e ast'a? n'o lasati, va fi smintita la minte“, disei eu.

„Nu sunt smintita, domnule draga! eu suntú „fét'a din padure, càreia Dta i-ai mentuitu viati'a. Ddieu se-ti resplatésca pe acést'a si pe ceea-lalta lume, Dtale si la neamu de neamulu Dtale. Daca nu erai Dta me 'ngropá de viua. Amu fostu cu mam'a si cu bun'a in dilele trecute la Nagy-falu, unde locuesci, se ve multiamimu, dar' nu v'amu afluatú acasa.“

Eu amu statu incremenitu. Reculegandu-me apoi amu disu: „radica-te si uita-te la mine! se'ti vedu ochii suntu ei negri, pre cumu mi s'a parutu mie in acea nópte?“ „In adeveru sunt negri, cá murele.“

Illusiune si desillusiune.

Nobilimea magiara, care in decursu de o mia de ani a fostu dómna preste destinele sale, mai multu, fia-care nobilu a fostu, pre cumu dicea Iosifu alu II-lea, „unu conregentu“, acumu sub absolutismu devenise trantita la pamentu, bat-jocorita, maltratata si terorisata astfelu, incatu nu se putea de locu reculege. Fruntasii lor „oftau si sperau“, cei-alalti desperasera cu totul totu.

Cine n'a traitu in deaprópe atingere cu ei n'are ideia despre desastrulu care i-a coplesitu. Dar' acelu sistemu afurisitu n'a persecutatu numai pe Magiari, ci a persecutatu si pe Romani, cari au adusu mari jertfe pentru sustinerea tronului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Intre asemeni giurstari nu e mirare dara, ca cei cari eri purtau unu resbelu de estermineare intre sine, astadi se se apropia unii de altii. De câte ori ne diceau ei: inca odata se ne dea Ddieu destinele tiei pe mana, atunci o se vedeti voi ce frati de cruce se fimu cu voi intru tóte. Eu speramu pentru-ca acést'a o doreamu din tóta ânim'a.

Absolutismulu a cadiutu, destinele tiei au venitu éراس pe man'a lor; fratietatea nu s'a intemeiatu . . .

Dar' totusi a fostu in anulu 1861 unu Comitatu in Transilvani'a in care a domnitu fratietate deplina.

In comitatulu Cetâtii de Balta s'a formatu sub conducerea domnului si amicului meu Ludovicu Szilágyi o partida, care in adeveru meritá numele de liberala. Acésta partida, dandu man'a cu Romanii si cu Sasii, prin cooperare comuna, s'a introdusu in acelu comitatu egalitatea in praesa, ér' Szilágyi a ajunsu la influintia si popularitate mare.

Dar' apoi a si patit'o. Partid'a conservativa a inceputu a 'lu persecutá prin intruniri, prin diuaria, pretotindene. L'au provocatu la duellu, a provocatu scandale, numai se'lu de-populariseze. Fiindu mai tardiu alesu de deputatu, banc'a

din dieta, in care se punea Szilágyi, toti cei-alalti o parasiau, si altele asemenea, dar', mirare, elu a reusitu pana in fine. Astadi e Vice-comite diriginte, le-a impusu cu curagiulu si cu mintea. Dupa-ce au fostu alungati „Mezopotanii“ (asiá se numeau functionarii straini, nemti, poleci, bohemi et tutti quanti) s'a adunatu constituant'a, a alesu representanti'a comitatului si pe functionari.

S'au proclamatu pentru cele patru posturi cardinale principiulu dreptului de continuitate, trei insi, alesi inca in anulu 1848, fiindu in viatia si-au ocupatu locul. Postulu de Vice-comite devenitu vacantu Constituant'a, fara alerege, mi l'a conferitu mie.

Dup'aceea a urmatu restaurarea judecatoriloru si a sub-prefectiloru.

Inainte de alegere s'a intemplat o scena foarte caracteristica. Intr'o conferintia privata a Magiariloru Comitele supremu, contele Bethlen, a datu cetire unui catalogu, care continea numele tuturor functionariloru pre cari cugetá elu a-i propune constituantei spre alegere, intre acestia eram eu, mai multi Romani si vre-o cati-va Sasi.

A luat cuventulu Franciscu Földváry, jude primariu dirigente, si a disu: 'Mi va ertá ori si cine, dar' eu nu me voi pune la més'a cea verde cu „prostii si mojicii de Romani si Sasi. Neamu de neamulu meu n'au siediutu cu asemeni ómeni la o mésa. Esceptiune facu numai de person'a lui Siulutiu.

Contele Bethlen, simtindu-se ofensatu, i-a respunsu intr'unu tonu iritatu, facendu-lu atentu la inoportunitatea cuvintelor sale neprecugetate si la impregiurarea, cà de voru audí Romanii despre acésta scena, de pace, pe care elu pune asiá mare pretiu nu o se se aléga nimicu.

„N'amu ce face, continuá Földváry, dar' eu repetu, ca nu vreau se siedu cu ei la o mésa, nu e pentru nasulu porcului, verig'a de auru.“

Ce va fi urmatu mai tardiu, nu sciu, destulu, ca Földváry inca a siediutu la o mésa cu aceia pe cari elu 'i numise prosti si mojici. Amu auditu dup'aceea, ca Bethlen i-ar' fi pusu alternativ'a, ca la casu, daca elu (Földváry) insista la parerea sa, se se retraga din functiune. Elu s'a decisu a 'si „calcă pe ánima“ si a se mestecá cu plebeii. Mai tardiu,

audindu eu despre acestu scandalu, m'amu dusu la Földváry si amu cerutu deslusire.

„N'ai dreptu se ceri satisfactiune, nu te-amu vatematu, ba, din contra, tocma amu facutu esceptiune de persón'a si famili'a Dtale.“

„Tocma prin acést'a m'ai vatematu mai tare!“ disei eu, „cà-ci eu nu vreau se me despartu de connationalii mei, nici vreau a fi mai bunu decatu ei. Fi pré convinsu, ca fiii poporului voru face cu multu mai bune servicie comitatului, de catu cei mai multi domni spectabili si ilustru. Apoi, unde e triumfulu ideiloru din 1848, cu care faceti atata parada?“

„Permiteti-mi unu sfatu, me intrerupse Földváry. V'asiu puté fi tata, sunteti cu multu mai tineru, nu-mi luati in nume de reu, daru trebue se sci, ca eu in tóta viati'a mea amu ambitionatu a deveni comite supremu, nu mi-a succesu. Dta ai noroculu in mana si nu te sci folosí de elu. Toti magiarii Ve stiméza, daru paguba ca ca“

„Cà m'amu nascutu Romanu?“ 'lu intrebu eu.

„Nu pentru ca sunteti Romanu, dar' pentru-ca tieneti la fantasi'a de nationalitate.“

„Va se dica pentru ca nu me potu face nici renegatu, nici instrumentulu altora. Tristu lucru! pecatulu meu e ceea-ce la Magiari e virtute.“

„Lari fari!“ *Natio nobilium e natiunea Dtale*; cu acést'a trebue se tieneti, nu cu plebeii.“

Dar' durere! Földváry n'a statu nici de catu isolatu cu simtiemintele sale, au fostu cu sutele in tiéra, cari au simtítu asemenea. Unii au spus'o pe fația, altii au fostu mai politiciosi.

Totu asemenea „verdictu“ amu auditu mai tardíu din gur'a unui domnu despre unu colega alu seu dela unu dicasteriu mai inaltu. „D'apoi illustrissime! acuma acést'a nu e prostu, acesta s'a nobilitatu; nici acést'a nu mirósa a domnu?“

„Nu-mi pomeni de nobilitatea din 1863. Acea dupa legile tierei nóstre nu platesce o cépa degerata.“

Me miru cà Nádasdy n'a propusu se se faca cu o cale toti alegetorii cavalleri, cà-ci „meritulu“ d'a fi intratu in Reichsrath a fostu in prim'a linia a acestor'a. E unu ce ridiculu, cá deputatii Romani, cari pretindu a fi lucratu in interesulu poporului, prin urmare pentru democratia, se âmble

in ruptulu capului dupa decoratiuni si prerogative pe cari noi le-amu stersu in 1848.

Audi acolo! Fiii poporului striga amaru din gura „tirania! jugu!“ si ei bietii umbla dupa nemesiugu. *Dificile est satiram non scribere.*

Vedi, sasii suntu mai modesti si mai intiepti, ba chiar' tribunii din 1848, pe cari eu cá unguru de siguru nu'i voiu laudá, s'au purtatu in acésta privintia cu mai multa demnitate.

Sci Dta, continuà elu, cá daca cineva s'a nobilitatu in sensulu legiloru tierei, prin aceea a devenitu „*membrum sacrae Regiae coronae*“, si cu tóte aceste elu, copii si nepotii sei, totu n'au fostu nobili cumu se cade, cà-ci „sangele numai in a treia generatiune, preste o suta de ani, se nobilitéza.“

Vediendu-me contele Bethlen zimbindu mi-a disu: „asiu fi curiosu se sciu ce cugetati in momentulu acest'a?“

„Incepu a'mi perde illusiunile si speranti'a, care o nutrisemu din pruncia, ca adeca va prinde vreodata radacini principiulu pronunsiatu de unu renumitu juristu: „*Ille est nobilis, quem sua virtus nobilitat.*“*)

Unu juramentu.

In anulu 1861 inainte d'a depune juramentulu de Vice-comite amu rugatu pe Comitele supremu se'mi impartasiésca formul'a de juramentu, cá, de cumva ar' contiené niscari espressiuni, cari ar' fi in contradícere cu spiritulu timpului, se se indrepte.

Mi s'a datu si amu cetitu.

Juramentulu, care se depunea de functionari pana la anulu 1849, m'au indignatu. Ei aveau se jure intre altele, cá nu se voru intielege cu criminalii. „Pardon! dar' eu, cu functionari, cari voru depune asemenea juramentu, nu voiu serví“, disei comitelui.

„N'aveti se ve mirati, cà-ci acelu juramentu e din secolulu trecutu“, a fostu respunsulu, „sunt altele mai moderne.“

S'au adusu altulu éca-te-lu:

*) Acel'a e nobilu, pe care ilu nobilitéza virtutea sa.

Formula Juramenti Dominorum Vicecomitum.

Én N. N. esküszöm az elő Istenre etc., hogy az küküllő Vármegyei Vice-Ispánságnak tisztében Hivataljában igazán hiven és szorgalmasan minden interessentia vagy Partialitás nélkül eljárni, előttem Perlekedőknek Szegényeknek és gazdagoknak az ország Törvénye, Articulusi az Decretum és nemes vármegyénk Constitutioi szerint igaz Törvényt pronuntialni Directionnak subjáceáló malefactorokkal és czégéres vétkekben élő személyekkel az országos Törvénye és lellem ismerete ellen, nem *convenialok* hanem *Judice* prosequálván . . . etc. etc.

Dar', acesta e frate de cruce cu celu vechiu, reflectai eu, nici acest'a nu e potrivit.

M'au insarcinatu pe mine cu compunerea unei formule de juramentu in tóte trei limbile patriei si asiá amu juratu fiasce care in limb'a materna si a fostu pacea gat'a.

Coleg'a meu, Beregszászy, mi-a disu: Se vede, că Dta nu sci proverbulu magiaru! „*Cape rape szolgabiro; Quid tulisti? Vicespán.*“

Unu dialogu.

Dupa mai multi ani m'amu intelnit cu unu altu conte Bethlen, care mi-a disu:

„Ve aduceti aminte, Domnule Siulutiu, in anulu 1861 cumu ati aperatu „*per omnia*“ ca fiii poporului, cá functionari si cá advocati, voru aduce multu bine poporului, 'lu voru aperá si ocrotí de multe rele. Astadi vedemu pe multe locuri ca chiaru acestia 'lu desbraca si despóia de totu.“

„Sustienu si astadi ca, esceptiune facéndu de ómenii de nimic'a, de cari se afla in lumea 'ntréga si la tóte natiunile, fiii poporului au facutu si facu bune servicii poporului.“

„Se vede ca nu cunósceti opiniunea publica in acésta privintia! „Ce scie satulu, nu scie barbatulu.“ Se póte ca Dta se nu fi esperiatu acést'a?“

„Durere, amu auditu pré multe! Eram decisu a pasi in publicitate — tocma pentru ca suntu Romanu — si a

sbiciuî abusuri de acelea, dara vedindu multimea de advocati, alu caroru nume 'lu impartasiesce Ministeriulu de justitia, cari suntu trasi in judecata pentru falsificari, insielatiuni si alte crime scandalóse, amu statu pe locu si-amu disu: Intre Romani inca suntu ómeni slabi de ângeru, dar' dieu, suntu altii si mai slabi. Noi avemu si ómeni de reputatiune, demni de tóta stim'a, éra cei stricati si lacomi dóra se voru indreptá, pana atunci inse nu me pociu retiené a nu le strigá:

„Nu abusá de simplicitatea poporului! nu pune lab'a pe elu, cá ursulu pe vita, si nu 'i suge sangele, ca ai crescutu pe prescur'a poporului.“

„Amu auditu dela barbati demni de crediementu, ca intr'unu comitatu poporulu ar' fi disu: „Domnii nostri de romanu suntu mai rei de cátu Ungurii.“ Ce dici la acést'a, Dnule Siulutiú?“

„Concedu ca voru fi fostu si asemenea casuri.

Eu ce se dicu! repetu ce amu disu. Eu, care in decursulu serviciului meu de 28 de ani, nici odata nu mi-amu calcatu juramentulu, nici odata nu amu facutu nedreptate nimenui, de ori-ce stare si nationalitate ar' fi fostu elu. Ce e dreptu nici n'amu suferitu cá Romanului se i se faca asemenea; nu amu primitu de la nimenea nici unu daru, nici unu presentu, desí amu avutu nenumerate ocasiuni chiaru a me „inbogati.“ Cine póte dovedi ori marturisi contrariulu, 'i dau voia, se me denuntia in publicu. Eu nu'mi pociu esplicá, nici inchipuî, cumu 'si póte cineva desbracă demnitatea de omu. Daca altmintrelea n'are mila de bietulu poporu.“

„Eu amu avutu jobagi din tóte natiunile tierii. Ve marturisescu, ca Romanii au fostu cei mei ascultatori si de tréba. Astadi suntu demoralisati. Cine pórtá vin'a?“

„In prim'a linia arendasii D-vóstre, jidovii. Dupa aceea seraci'a si lips'a de cultura. Dara nici acést'a nu este din vin'a Romaniloru. Cu tóte ácestea in diu'a de astadi lumea nu se mai póte inbetá cu apa rece. Ve rogu comparati statistic'a criminaliloru din tóta Europ'a dupa nationalitati, rezultatulu nu va fi in defavorulu Romaniloru. Lumea este a naibei. Daca unu tieranu fura unu calu in pretiu de multe ori cá de 20—30 fl. noi ilu condamnám la robia de unu anu, éra lumea striga: Bre! ce talhariu de omu.

Dara daca unu domnu mare fura mii si sute de mii, lumea dice: Cutare domnu s'a nefericitu, pe cutare familia a ajuns'o o catastrofa. Porco di cani! Daca unu tieranu merge pe cale chiundu, de multe ori canta de flamendu si de necajitu, lumea dice: Bre! prostulu acesta e beatu cá unu porcu. Dar' déca unu domnu e in adeveru beatu cá unu porcu, lumea dice: Cutare domnu e bine dispusu.“ „Scii Dta, continuá contele, ca domnu mare si omu bogatu preste nópte, pe cãli oneste nimenea nu se póte face. Vanitatea, materialismulu si lucsul, de care generatiunea presenta in genere, si Romanii in specie bolescu, va fi ruin'a Romaniloru atátu in viati'a sociala, câtu si in cea politica.

Pentru ca aceste scaderi si slabiciuni omenesci, daca nu sunt contrabalansate de cultura, — intielege educatiune, nu sciintia, si o educatiune adeverata, éra nu o spoiala pe din afara, — degeneréza in patima, éra patim'a in desfrénu, cà-ci póte fi cineva omu invetiatu, si totusi prostu cá toporulu, nici intielegu maniera si apucaturi aristocratice de salonu pe care le póte insusí cineva numai in asemenea cercuri; apoi póte fi cineva unu omu de „bunu tonu“ si totusi se aiba o crescere gresita; dara intielegu o crescere reala si morala, unde ânim'a cu mintea este ingrijita si cultivata paralelu si in mesura egala. Unde lipsesce astfelu de crescere, lipsesce valórea interna; e o spoiala pe din afara, despre care se póte dice: *ignotos fallit, notis est de risu*.“ Asemeni ómeni, barbati ori femei, pe langa ce si-au ruinatu famili'a, devinu si de risu. In timpii vechi aceea erá famili'a cea mai onorata, la care pe langa cultura se aflau cele mai multe virtuti casnice; cari premergeau copiiloru sei in moralitate, in religiositate, in virtuti, in curatienia, in armonia si alte insusiri nobile; si totu odata cari aveau cumu se dice „casa si mésa“ cum se cade. Astadi? astadi ómenii adóra idoli, vanitatea materialismului si lucsul, isvorulu tuturor pecatelor si-au spartu drumu; cuventulu „Ddieu, patria si natiune“ sunt profanate, cà-ci unde le pronuntia, se scia ca vreau a trage ceva folosu; betranii cari au incaruntitu in esperiintia si onestate, suntu objectu de gluma inaintea acelora, despre cari s'ar puté dice: „*potius dolendum quam imitandum*.“ Generatiunea presenta a apucatu pe unu drumu falsu, care conduce la prepasthia! Durere! esemple rele nu le lipsescu, cà-ci . . . “

„Amu suspinatu odata adêncu apoi amu tacutu.

Mi-amu revocatu totu odata in memoria invetiaturile si sfaturile parintiloru mei, si le-amu binecuventatu suvenirea lor.

Pasiti si voi iubitoru mei copii pe cararea aceea cu incredere si mergeti cu curagiu inainte pe ea, cà-ci aceea e cararea virtutii, care singura duce la adeverat'a fericire. Va veni unu timpu de siguru, candu ve veti convinge, ca totu din acea flóre din care a suptu paianjenulu „veninu,“ albin'a suga „miere.“

O cuventare piramidala.

Dupa reactionarea si installarea functionarilor municipali din comitate, eu dinpreuna cu comitele supremu Bethlen amu intreprinsu o visitatiune oficiósa in districtulu incredintiatsu directiunei mele.

Bucuri'a, ca a cadiutu absolutismulu si a scapatu tiér'a de „Mesopotani“, erá generala; cu deosebire nobilimea din comitatu dupa o suferintia de 10 ani, vediendu-se libera, nu cunoscea margini in bucuri'a sa.

Banderii calare cu stéguri, multime de trasuri, deosebite corporatiuni, poporu, fete cu flori in mani, toti in vestminte serbatoresci, la porti triumfale, ne asceptau intre sunetele clopoteloru, unde amu fostu bineventati in tóte limbile patriei; dup'aceea urmau banchete si alte festivitati usitate.

Amu ajunsu in comun'a L. rom. Trasur'a cu 4 cai a statu pe locu, husariulu a saritu josu de pe capra, noi inca ne-amu datu josu din calésca; comitele supremu si-a descoperitu capulu, cei-alalti totu asemenea. „Gur'a satului“ notariulu a pasitu inainte; a urmatu o tacere adêncă. Notariulu a tienutu urmatórea cuventare: „Maria Ta! . . . Maria Ta! . . . Maria Ta! . . . Dumnedieu se'ti ierte pecatele!

„Da, di mai incolo, Dnule notariu, 'lu reflectai eu. „Amu ispravit'o, respunse elu.“

M'amu intorsu eu apoi càtra` poporu, i-amu explicatu scopulu caletoriei nóstre, l'amu provocatu la ascultare fatia de nou alesii functionari, si apoi multiamindu'i pentru bun'a primire amu plecatu mai incolo.

„Spuneti'mi, rogu-ve, ce a disu notariulu? intrebà Bethlen, care nu pré întielegea romanesce.“

„V'a poftitu se ve ierte Ddieu pecatele.“

„Óre disu-a elu acésta cu intentiune?“ intrebà contele.

„Nici-decátu; dara i s'a inglodatu rót'a oratorica; a ispravít'o, cum a disu elu insusi.

Dvóstra Dnule conte puteti fi multiamitu cu acésta cuventare, dar' unui Principe domnitoriu din Transilvani'a — póte tocma lui Gabriel Bethlen — i s'a intemplatú odata mai siodu.“

„Spuneti'mi rogu-ve, cumu i s'a intemplatú. Astfelu de istorii me intereséza fórté.“

„Principele a caletoritu odata la Abrudu“, continuai eu, „fresce ca a cercetatu si „Cetatea“, unde anticii Romani, coloniile lui Trajanu, au deschisu mai antáiu mine de aurú; aici dupa programa a trebuitu se'lu primésca unu proprietariu de mine cu o cuventare.

Principele cu suit'a sa au sositu. Bietulu oratoru ve-diendu atatea „jivini mici si mari“ si-a perdutu capulu. A asteptatu cu totii timpú mai îndelungatu; oratía, cá 'n palma; n'ai fi scosu unu singuru cuventu din bietulu oratoru nici cu tunulu; erá întiepenitu.

Dar' unu soçiú de ai sei, compatimindu pe bietulu oratoru, s'a apropiatu de elu si 'i a sioptitu: Mei! da dîi, „Glück auf!“ si dà'lu dracului!

O gluma nevinovata.

De mai multi secolí Romanii, ca atari, n'au mai luatú parte la afacerile tierei. Pana in 1848 singuru nobilii participau la atari adunari, unde si Romanii nobili vorbiau in limb'a magiara. Magiarii in cei 10 ani ai absolutismului scapandu frênele din mana, s'au retrasu, si in acea retragere au remasu fórté tare îndereptu.

Betranii nu sciau de catu Aprobatele si Compiletele, dara la aceste le cantase „cuculu“. Dintre cei mai tineri pucini au studiatu si servitu in acei 10 ani asiá, încátu „carulu statului“ numai cu anevoia se miscá.

Romanii inse in acei 10 ani facusera unu progressu relative fórte mare in tóte directiunile, cu deosebire si in cultivarea limbei lor nationale.

Magiarii nu avusera ocasiune se audia pe Romani vorbindu'si limb'a in conversarile lor.

In 1861, la celu d'antâiu cuventatoriu in adunare, se uitau si se mirau, cá de unu „chinezu“.

„Daca Dvóstra vorbiti latinesce!“ disera ei.

„Noi scimu romanesce, vorbimu acasa cu servitorii nostri in tóte dilele, dara aceia nu v'ar intielege. De ce nu vorbiti si scrieti, cumu au vorbitu si scrisu parintii Dvóstra? Asiá v'amu intielege si noi, v'ar intielege si poporulu romanescu.“

„Dara de ce nu vorbiti si Dvóstra in limb'a magiara pre cumu vorbescu servitorii magiari? ori se scrieti pre cumu au scrisu parintii Dvóstra?“ respunsei eu.

Pe Dvóstra poporulu magiaru nu v'a intielesu nici mai de multu, nu ve intielege nici astadi ce scrieti.

Eu sciu limb'a magiara, atâtú cea populara, câtú si cea literara, cá si ori care magiaru, o si scriu bucurosú; dar' me voiu ferí a intrebuintiá, candu scriu o representatiune la regimu, unii termini pe cari 'i intrebuintiezu in mandatele scrise unui jude satescu. *Et vice versa*.

Alt'a e music'a si poesi'a clasica, alt'a e cea poporala. — Fiesce-care 'si are caracterulu seu. —

Tocma asia e si cu limb'a, cerculu de activitate a poporului e restrinsu, elu n'are lipsa de termini tehnici, cá unu juristu, technicu, medicu, teologu, astronomu, jurnalistu etc. etc.

Lipsindu-ne termini tehnici e lucru naturalu si corectu, cá se' inprumutamu de la mam'a nóstra din limb'a latina si se esterinamu totu ce s'au furisiatu din limbi straine in limb'a nóstra. Unulu dintre cele mai culte popóra in Europ'a „Germanii“ nu se sfiescu a incepe cu esterinarea celoru 60,000 de cuvinte straine, cari s'au incuibatu in limb'a lor in decursulu atatoru secolu. Poporulu Romanu are pentru trebuintiele sale cuvinte pré frumóse, originale si classice. Acelu Romanu, care vrea cá pe aceste se le inlocuiésca cu altele, va se dica, a le modernisá cu latinesci ori frantiuzesci, acela e unu fantastu si gresiesce tocma asiá cumplitu, pre

cumu gresiescu „unii“, cari se tienu de toti barbarismii cu ambe manele, cá orbulu de gardu, din motivu ca, rogute! s'au naturalisatu in limb'a nóstra; ér' altii, in locu se studieze literatur'a limbei romane si cu deosebire limb'a latina, — fara a carei cunoscintia nu vei intrá in sanctuariulu limbei romane, ci vei orbecá in intunerecu, cam pe nimerite — mai bucurosu ar' acceptá „Slovele cirile“ de cari noi ne miramu cumu de strabunii nostri le-au pututu suferí atati secolí.

Tocma asiá se voru mirá odata si urmatorii nostrii, de córnele si códele, cu care inpodobescu unii literele latine. „*Les extrêmes se touchent.*“

E lucrulu naibei! in timpi de regenerare nationala totu insulu vrea se fia conducătoriu, si vedi Dne! filologu.

Care se scóla mai de diminétia in diu'a aceea, acela 'ti croiesce si 'ti maltratéza natiunea, limb'a si ortografi'a mai amaru.

D'aici apoi escesse si absurditati.

Dara precumu in natura esalati'a corpuriloru putrede produce revolutiune, „fulgeru si trasnetu“, prin cari se curatia aerulu, si se reproduce natur'a: asiá si in viati'a sociala timpii eststraordinari sémena cu fermentati'a vinului, candu drojdiele apuca pe d'asupr'a.

Indata ce a trecutu processulu de fermentare drojdiele se asiédia la loculu loru „la fundu“, éra essenti'a vine d'asupra.

Lauda Domnului, ca ne vedemu limb'a scapata asiá precum e! Celelalte se voru face; de aceea nu me dóre pe mine capulu.

Pan'atunci va scrie totu omulu pre cumu ilu taia capulu. Toti nu voru scrie bine nici odata! „*Le style est l'homme*“, dice francesulu.

„Sciti ce?“ le disei odata intr'o societate, „ce se ne amarimu viati'a cu certe pentru limb'a oficiósa? Magiarii pretindu ca limb'a magiara se fia exclusivu oficiosa, ér' Romanii pretindu egalitate; lupta pe viatia pe móрте. Eu amu aflatu unu „tertium.“

Acésta trebue se ve placa, fiindca invólve dreptulu de continuitate, „dreptulu istoricu“, pentru care ve luptati voi. Se primimu cu totii de limba oficiósa „limb'a magiara“, pre cumu au scrisu parintii vostrii. Din aceea, dóue parti suntu cuvinte latinesci, va se dica, totu de ale nóstre,

a treia parte suntu cuvinte magiare; noi inca suntemu in maioritate in tiéra, prin urmare e numai dreptu cá cuvintele, in fia-care „actu“, se fie in proportiune cu numerulu poporului. Vedeti fratiloru Magiari! parintii vostri au priceputu ce insemnéza „egalitate.“

„Cine nu crede, le disei, se cetésca stilulu urmatoriu, care totuodata e si o dovada despre libertatea constitutiunei milenarie:

Anno 1736 Die 7-a Mensis May Confluxus Generalis Incl. Cottus de Küküllő Celebratus in possessione

Gálfalva

Imminealván a Szebenben indicált Generalis Diaeta, mely 11-a Mensis praesentis bé fog állani, az eddig valo usus ugy hozván magával, és az Mgs Regium Gubernium recenter emanált Commissioja is azt contineálván, és dictálván, hogy ezen Nms Vármegye maga Delegatussit tempestive denominálván, azon Dietára expedálja is. Mihez képest mint-hogy Mlgs Főispány ur ő Nsága nem compareálhatott bizonyos okokra nézve ezen confluxussára a Ns Vármegyének, tettzet ő Nsgának maga opinioját a Delegatusok iránt irásban által küldeni, az levén az ő Nsága szándéka és **akarátja**, hogy két Járásbeli főbirák ő kglmek denomináltassanak azon Dietalis Confluxusra követeknek, minthogy sulyok dolgok fognak agitáltatni, az Ns Vármege is ő Nsága opinioját Confirmálván, meg irt Főbirokat ugymint az urat Gyulai Gergely urt, és Antos György Urt **követeknek denominálák**, kik is szegény vármegénk proficiumára és emolumentiumára valamit lehet álláborálni igyekezzenek és tartsák köteleességeknek egyetértvén más Ns vármegyék követtjeivelis. *)

**Mam'a grijesce bine de copii, dar' maic'a lui Ddiou
si mai bine.**

Este unulu din firele misteriose cu cari natur'a a urditu puterea mamei, este unu secretu alu naturei, este o inspiratiune

*) E unu „decretu“ acesta, prin care adunarea municipala, in urm'a unui ordinu in scrisu alu prefectului, denumesce pe doui functionari de deputati la adunarea legislativa, (camera) care s'a celebratu in Sibiiu la anulu 1736, unde s'au pertractatu obiecte de mare inportantia.

Not'a autorului.

divina, prin care mam'a adese presimte si departa pericolulu, ce amenintia pre copiii sei.

In anulu 1863 la 29 martie, candu s'a nascutu Flavius, mam'a vóstra erá in mare pericolu. Medicii i-au recomandatu cea mai mare linisce si odichna, éra sócrei mele, i-au descoperitu ca „nou nascutulu“ nu e de traitu. Eu eram dusu intr'o caletoria oficiósa.

Mam'a vóstra cerea necontenitu se'i dè copilasiulu la bratiu, dar' acést'a erá opritu.

„Puneti'lu dar' pe unu patu, vis-à-vis de mine, se me pociu uitá la elu! Mama draga! de ce nu vreti se'mi dati copilulu aici? de ce totu ride copilulu? aveti grija se nu móra! cà-ci si eu asiu murí indata.

Oh! de ce nu e barbatulu meu acasa, asiá suntu de neliniscita. A intrebuintiatu momentulu candu n'a fostu nime-neá in casa, s'a sculatu jumetate mórtá, pe cum erá, si a luat copilulu la sine, l'a desvelitu si l'a desfasiatu. Si ce se vedi! copilulu erá plinu de sange; mósi'a in graba nu i-a fostu legatu bine buriculu, pe unde apoi a inceputu a-i curge sangele, si daca numai cateva minute nu aru fi fostu observatu, i s'ar' fi scursu sangele si aru fi muritu. Numai instinctulu tainicu alu mamei l'a mentuitu de mórtea sigura.

Astadi voru fi ridiendu insusi medicii vediendu pe Flavius cá unu ursu de tare.

In asemenea pericolu a fostu Trajan in anulu 1871. Elu inghitise unu „bonbons“ si erá se se'nnece; amu fugitu cu totii in tóte partile dupa medici, i-amu si aflatu dar' totusi aru fi fostu pré tardiu sosirea lor. Vediendu mam'a vóstra pericolulu supremu a inceputu a strigá asiá cumplitu, incatu ómenii din piaçia au fugitu in casa, in susu.

Mai antáiu a intratu o jidana energiósa, a datu lui Trajanu dupa céfa cateva cu pumnulu, fara mila, si asiá i-a saritu bonbonsulu din gútu. Vre-o cateva minute si Trajan aru fi fostu mortu.

In anulu 1872, curendu dupa mórtea muerei mele, fiindu eu aici in Sibiu, ér copii la socrii mei in Elisabethopole, s'a intemplatu ca Flavius si Alexandra erau intr'o di morbosí.

„Se tramitemu dupa medicu“, dise mosiulu vostru.

„Nu e de lipsa“, respunse bun'a vóstra, „eu le sciú treb'a lor, tóta diu'a manca 'si strica stomachulu si ast'a e

tóta bol'a; amu transmisu cu in apoteca dupa „sare amara“, numai de catu o se le fia mai bine.“

„Na copii! aici e sarea topita in apa, beti!“

„Buna draga! lasa-me acumu; mai tardiu!“

„Nu mai tardiu, ci acumu. Nu ve socotiti.“

„Buna draga! ca va fi rea, lasa-me mai tardiu.“

„Da voi nu vreti se ascultati nici spre binele vostru! indata se goliti paharulu.“

Flavius a pusu paharulu la gura; éra Alexandra si-a umplutu gur'a din paharu.

Ei n'au sciutu sermanii ca steteau ambii in marginea abisului si ca ângerulu mortii i-au impresuratu si le a datu sarutatulu pe buze: „paharele erau pline cu celu mai terribilu veninu.“

Me cuprinde unu fiuru si 'mi tremura pén'a in mana, candu cugetu la acea scena inffiorátore.

Dar' Ddieu n'a voitu cá se mi se intunece mintea, ce ar' fi urmatu de siguru dupa catastrof'a acésta.

In acelu momentu, ci s'au parutu la bun'a vóstra, ca si candu mam'a vóstra, — care cu asemeni ocasiuni totu deauna se punea la mijlocu — i-ar' fi aparutu, rugandu-o se nu ve silésca.“ O visiune fericita, care v'a scapatu viati'a. „Scuipiti afara ap'a! nu beti, spalati-ve gur'a copii. „Vai buna! me arde la stomacu; dati'mi iute unu paharu de lapte. Asiá vedi! . . . inca unulu, dise Alexandra.“

N'a trecutu o óra, si s'a respanditu o veste inffiorátore in totu orasiulu: o dómna tinera Elisa Zacharias a beutu „sare amara“ si in scurtu timpu a muritu intre cele mai terribile chinuri si dureri. Medicii au fugitu in apotheca, au analisatu sarea cea amara si s'a constatat, ca aceea e otravita cu arsenicu; indata au telegrafatu la Vien'a de unde sosise sarea amara, ér de acolo in tóte partile unde se espedase din acea sare si s'a confiscatu. Asiá s'au delaturatu alte catastrofe.

In decurgerea processului criminalu s'a doveditu, ca sarea aceea amara a fostu in fabrica amestecata cu arsenicu si prin aceea s'a otravitu.

„Va se dica mam'a vóstra si dupa mortea s'a a veghiatu asupr'a vietiei vóstre! Bine cuventata fia suvenirea ei!“

O tierana romana fiindu in acelu timpu la noi, vediendu si audindu tóte aceste, a disu: hei! Dómna draga „mam'a buna inca grijesce de copii, dar Maic'a lui Dumnedieu si mai bine.“

Dupa 10 ani.

Adunarea generala a asociatiunei pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu din Transilvani'a a defiptu pe anulu 1877 locul adunarei la Blasiu, cá, cu ocasiunea acést'a, se se serbeze unu parastasu la mormentulu Unchiului meu, a Mitropolitului Siulutiu. Am luat si eu parte la acea adunare, amu versatu si eu lacrimi pe acestu mormentu inpreuna cu alti Romani, cari'si iubescu natiunea si sciu pretiuí meritele si jertfele „altor'a“ aduse pe altariulu natiunei — am versatu „o lacrima ferbinte.“

Éta ce dice Gazet'a Transilvaniei:

„Dela biserica adunarea esi la mormentulu preafericitului „metropolitu Alesandru, unde presiedintele adunarei depuse „dóue cununi frumóse, cu care ocasiune pucinele cuvinte pronuntiate de domni'a s'a fusera curmate prin aceea, ca'lu „innecara lacrimele, ca si pe cei-alalti ascultatori de prin „pregiuru. Erá unulu din momentele sublime ale vietiei „omenesci. Cuvintele presiedintelui la mormentu fura acestea: „Primiti binecuventate remasítie pamentesci tributulu gratitudinei, pe carele singuru vi'lu putemu dá noi si cunun'a „victoriei reportate de marele sufletu, care a locuitu in voi. „Éra tu suflete nobile cauta din inaltimea, in care te afli si „vedi, iá convingerea, ca nu te-amu uitatu si nu te vomu „uitá!“

Inscriptiunea pe cunun'a impletita din flori naturali si legata cu pantlice tricolóre, tramisa de catra femeile romane din Abrudu, suná:

„Metropolitului Alesandru Sterc'a Siulutiu.“

In viatia ai luptatu si interesele romane cu bravura ai aparatu. — Natiunea te va glorificá.

In semnu de piátate Abrudenele depunu acésta cununa pe mormentulu rece!

Inscriptiunea pe cunun'a inpletita cu multa eleganta si gustu, tramisa de catra femeile romane din Clusiu, erá:

*„Civii romani din Clusiu
Metropolitului Alesandru St. Siulutiu“*

Intre cununele de flori erá un'a tramisa de dn'a Iudit'a Macellariu din Sibiu cu inscriptiunea:

In memori'a marelui Metropolitu Alesandru Sterc'a Siulutiu.

La mormentu s'a radicaú unu monumentu de marmora rosía, pe a carui frontispiciu e gravatu titulatur'a completa; pe partea opusa: „Numai mórtéa me desparte de Natiune!“

Tuja orientalis si bradi platosi saditi de mine, umbrescu acestu mormentu iubitu. —

Corespondinti'a cu care s'a publicatu epistol'a scrisa de Metropolitulu Siulutiu protopopului gr.-orientalu Ighianu in anulu 1839. — (Feder. Nr. 134 1868).

Unu documentu d'in trecutul marelui patriotu romanu si metr. Ales. St. Siulutiu.

Scriptele barbatiloru celoru mari, fia acele chiar de insemnatate mai mica — voru remané apretiuite de posteritate cá totu atâte tesaure scumpe, cá totu atâtea relicuie sacre — pentru totu deuna. —

Credemu a impení o datorintia nationala si a face o placere patriotica publicului romanu, dandu publicitatii o epistola plina de sentiu si intentiuni patriotice, esita din pén'a nemuritoriului arcipreotu romanu repausatu, Ales. St. Siulutiu, inca la 1839. — Istoricultu acestei scrisori pretiose este urmatoriulu: Josifu Ighianu, (repausatu la 15 augustu 1859 in Offenbai'a) pre acele tempuri protopopu alu Zlatnei, donatu fiindu de Ddieu si de diliginti'a propria cu avutía frumósa si, inspiratu de geniulu patriotismului si alu iubirii sale catra natiunea sa — pre atunci cufundata in abisulu celu fatalu alu servitutii, s'a otaritu a face ce-va in favorulu prosperitatii natiunii romane.

Scimu că, inca si in jumetatea prima a seclului XIX., natiunea romana erá lipsita de tóte drepturile cetatienesci chiar' si de dreptulu petitiiunării; pentru dens'a erau incuiate tóte portile, surde tóte urechile si impetrite tóte animele in cercurile stepanítóre.

Deci zelosulu romanu Josifu Ighianu credea a fi bine a aflá o cale, pre care apoi se póta ajunge si romanulu pana la treptele tronului, de la cari natiunea romana a speratu totdeuna multu, pré multu si si-a propusu a face o fundatiune pentru sustinerea mai multoru agenti la curtea din Vien'a cari apoi se intrevina la pré inalt'a curte imperatésca in favorulu poporului romanu, descoperindu din candu in candu plangerile si dorintiele acelu poporu pré credintiosu tronului, dar' apesatu si amaritu pana la adênculu sufletului seu

Inainte de a si-pune planulu in lucrare, bravulu protopopu Josifu Ighianu se adresá marelui patriotu Al. Sterc'a Siulutiu, pre atunci vicariu alu Silvaniei (Selagiulu), desvelindu inaitea acestuia scopulu si dorintiele sale in caus'a regenerarii sortii natiunei romane.

La adres'a acésta respunse apoi nemoritoriulu Siulutiu in termini, cari urmandu mai la vale voru dovedí, că natiunea romana a avutu fii devotati causei sale chiar si atunci candu patriotismulu romanu erá inca in fasie.

(Urméza epistol'a; vedi partea I. pagin'a 76).

Cine nu cunósce din sirele aceste pe marele patriotu, pe devotatulu si zelosulu nationalistu romanu — pe nemuritoriulu Alesandru Sterc'a Siulutiu? Candu multimea dormia somnulu letargiei provenitoriu d'in sclavi'a cea grea, Elu veghiá, se ingrigiá, dandu celu puçinu svaturi bune si nationali si mai tardiu propasindu cá celu mai resolutu anteluptatoriu alu causei nationali.

Zelosulu protopopu Ighianu a abdisu d'a face fondu pentru agenti la curte si imbraçisá pe mai multi studenti romani, lipsiti de mijlócele trebuincióse la continuarea si terminarea studiiloru sale si astfeliu, mentuindu mai multe talente romane din catenele neajunsuriloru materiali, procurá

natiunei romane mai multi membri folositori; dreptu aceea, fia'i tierên'a si memori'a binecuventata!*)

S. B.

Dóue epistole scrise de Metropolitulu Siulutiu catra autorulu acestui memoriu,

*un'a cand l'amu rugatu cá, ori catu de bolnavu ar' fi,
se nu lipsésca din Conferintiele regnicolare din
Alb'a-Julia.*

Blasiu, 30 Martie 1861.

Jubite Nepóte Josife!

Epistol'a ta din 26 l. c. o amu primitu, in scurtu numai atata 'ti respundu acuma in scrisu, de altadata cu gur'a mai multu vomu puté vorbí. Tu ai totu dreptulu, cá de mine — si tocmai in tempurile de facia — ar' avé lipsa inca Natiunea, si dóra si famili'a nóstra.

Inse acést'a suppose o condit'ia mare „daca asiu fi sanatosu cu putere si harnicu a me mai luptá si a mai purtá greutati si griji; inse daca aceste tóte nu le mai am, si daca ostasiulu ranitu pe campulu bataliei si-au mistuitu tóte puterile si au cadiutu in genunchi si abia resufla, si apoi totusi l'aru mai indemná cineva se se scóle, se nu lasa Campulu bataliei si, luandu din nou arm'a in mana, se dèe pieptu cu protivnicii, au nu ar' pretinde dela densulu lucru cu neputintia? Si óre unu asiá ostasu — ori catu de erou se fi fostu mai inainte — puté-s'ar' incumetá se mai apuce unu resbelu, fara puteri, cadiutu josu de ostenele? Óre nu ar' fi aceea a priori — fara a mai puté folosi binelui de obste — a si grabí mórtea si apunerea sa totala?!

Nadejde de a'mi mai puté reintregi puterile, dupa legile naturei cá betrânu, inca logice nu potu avé. Sórele de la apusu nu se lasa a se revocá la orisonulu de média-dí. Natur'a pornita spre tómná, desí omenimea ar' avé inca mare lipsa si preste érna se-i produca cele de lipsa, trebue se se

*) Manuscrisulu inregistratu mai susu inca 'lu primiramu de la unulu d'intre cei ce au avutu norocire a-si face studiele cu ajutoriele primite de la protop. J. Ighianu.

desbrace de tóta podób'a, de tóta puterea productiva si se se lase — vrea séu nu vrea — la odichna, la somnulu celu lungu de érna. Invierea numai in viitórea primavéra e cu putintia, etc. etc.

Asia suntu legile cele nestramutavere ale naturei.

Fiti sanetosi cu totii, ve poftesce din ánima

Alu teu adeveratu Unchiu

Metropolitulu Alesandru.

(Vedi partea I. „O lacrima ferbinte“, pagina 70).

A dóu'a epistola e unu respunsu la gratularea serbarei jubileului de 50 ani alu preotiei sale si suna asiá:

Blasiu, 21 decemve 1864.

Jubite Nepóte Josife!

Epistol'a Ta din 16/12 in care imi gratulezi la jubileulu séu diu'a in care am implenit 50 de ani a preotimei mele, cu mare bucuria si multiamita o am primitu. Multiamindu prin serbarea cultului Dumnedieescu — atátu induratu si puternicului Dumnedieu, care in asiá siru lungu a aniloru si printre atátia timpí viforosi mi-a stracuratu viati'a si mi-a daruitu a vedé si a ajunge — pe langa amaraciuni, multe, mari si folositóre lucruri pentru inpilat'a nóstra natiune. Desi inca multe suntu de doritu si de asteptatu, care nu se voru puté de odata, ci numai pe rëndu si cu timpulu viitoriu castigá; fundamentulu celu tare, pe care se póte la totu timpulu inca multe zidí, s'au pusu; — lauda bunului si puternicului Dumnedieu! Si noi betranii, cari asteptámu esirea din lumea acést'a ne putemu mutá cu mângaiere ducéndu cu noi celoru din alta lume vestea cea inbucurátóre pentru fratii loru de aici din lumea necasuriloru.

De am facutu si eu ceva pentru natiune si pentru cleru, n'am facutu se iau multiamit'a seclului presentu — care totdeauna s'a aretatu catra toti facétorii sei de bine ne multiamitoriu — ci am facutu pentru-ca mi-am iubitú natiunea, am fostu si sunt gata pentru déns'a a' mi jerfí tóte, **insusi si viati'a**. De am facutu ceva, si câtu am facutu? si sunt demnu — pre cum dici tu — se

mi remana memori'a numelui si dupa mórte-mi in gur'a si ánim'a natiunei nóstre romane? Iasu se judece posteritatea!

Asiu dorí inse cá, déca me va aflá, ca am fostu unu medulariu natiunei mele folositoriu, atunci dupa ce eu voiú incetá a fi, déca nu-mi va puté fi mie multiamitoria se nu-si uite de cei mai aprópe si demni din famili'a nóstra! Oftările tale cele bune si sincere cu ale familiei tale cea dragalasia, cu bucuria si multiamita mare le primescu.

In rugatiunile mele de tóte dilele nu incetezu nici eu a ve exorá tóte darurile ceresci, cari potu pe unu omu in lumea acésta a'lu fericí si a-i castigá si imperati'a Ceriuriloru.

Cându serbám iubileulu de 50 de ani a preotimei de care totu omulu ar' trebuí se se bucure, cà Dieu l'au ajunsu nesce dile asiá lungi si frumóse, eu inca eram odihnitu in placerea acestui evenimentu raru si imbucuratoriu; „atunci“ ca se se implínésca dis'a S. Scripturi: cà in lumea acést'a nici o bucuria statornica nu este, atunci dicu 'mi vení dela ministrulu de finantia prin cancelari'a aulica si guvernulu reg. acea neplacuta si tare apesatóre intimatiune, cà se reintorcu erariului 44,450 fior. adeca tóta sum'a, care am fostu capetatu-o cá intertentiune mensala de 8000 fior. pe anu, aplacidata de Maiestatea s'a. Ce e caus'a? nu sciú. Voiú se facu unu recursu la Maiestate; nu sciú incatu 'mi va mai sierbí fortun'a.

Voiú probá tóte si, fine finali, daca nu 'mi va succede, voiú fi silitu a platí cum voiú puté si in ce voiú avé. Cata bucuria, mai multu amaru! Tóte trebue suportate cu multiamita catra Ddieu, care bate si mangaie. Oftandu-ve serbatori ferice si cu bucuria la tóta famili'a ta remánu

Alu teu adeveratu Unchiu

Metropolitu Alesandru.

Apretiari simpatice si publice.

Estrasu din protocolulu adunarei generale a asocíatiunei pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu din Transilvani'a impreunata cu espositiune nationala; celebrata in Brasiovu in lun'a lui Iuliu 1862:

„Credú cà nu va fi deprisosu a aminti aici, cumca Dnulu „collectoru si Vice-comitele Iosifu Siulutiu a incunosciintiatu

„comitetulu prin scrisórea sa din 23 februaru 1862, cumca „Dsa a incheiatu contracte cu 10 comune, prin care a asiguratú fondului asocíatiunei unu capitalu de 5000 fl. v. a. „Mai descopere Dsa unu planu de a se ajutá fondulu asocíatiunei de pre locurile muntóse.“ etc.

Presiedintele Br. Siaguna a intonatu si adunerea a repetitu unu „intreitu se traiésca!“

Telegrafulu romanu din 5 martiu 1867 Nr. 19.

Bachnea, 2 martiu 1867.

Onorata Redactiune! Comun'a nóstra a dobenditu prin staruinti'a Domnului jude supremu Iosifu Sterc'a Siulutiu dela inaltulu Guvernu dreptulu de a tiené in totu anulu têrgu de tiéra éra venitulú se va impartí intre scól'a reformata si greco-orientala, care venitu de buna séma va fi vre-o câte-va sute de florini v. a. — Audímu, ca asemenea s'a propusu si pentru scólele din Haranglábu si Dicső-Szt.-Márton. In dilele trecute totu numitulú Domnu jude supr. a esoperatu pentru nenorocítii dearsi din Cetatea de Balta de la in. presidiu guvernialu 1000 fl. (un'a mie florini v. a.) Aceste fapte si altele vorbescu mai pre susu decâtu tóta laud'a.

Noi esprimandu-ne multiamit'a adaugemu „fericitu e acelu Comitatú, care are asemenea barbati.“

Locuitorii romani greco-orientali
prin judele satescu.

A magyar Polgár, 34 szám.

1867 — Juliushó 17.

A tisztikart közólni fogom a jegyzőkönyv nyomán mint-hogy némely állomásra még ma sem tudom kik vannak megválasztva; de addig nem tehetem, hogy elhallgassam mikép volt 1861 beli alispán később főbiró St. Siulutiu József ezuttal is azért nem nyert a főbiróságra szavazatokat, mivel a kijelöltek névsorából kihuzatta nevét, mint a ki tappointatos és humanus eljárása által a zordon Schmerling időszakban szervező tehetségét nem buroaucraticus bosszantásokra és méltánytalan tettekre használta föl, hanem mint közigazgatási főtiszt,

részt mint a főnölök gyakori távollétében helyettes megyei kormányzó igyerezett enyhíteni szomorú állapotainkat s midőn megyénkből, távorik nem követi senkinek részvétlen gunyja mint annyi sokat a provisorium embereiből, kik nem gondolva a jövővel sok helyütt botor agyuk hevétől ösztönöztetve szolgálatukat nem a rend sem a méltányosság s így a nép javára nem érvényesítették.

Hanem az elismerés, melyet a gyűlés is nyilvánított eljenzésével midőn főispán ő méltósága kijelentette, hogy azért nem tette kijelölési javaslatba mivel hogy visszalépett.

Cetatianulu magiaru Nr. 34.

(Traducerea romanésca)

— 17 julu 1867.

Numele functionariloru 'lu voiu comunicá pe bas'a protocolului, cà-ci pan'acuma inca nu potu sci cine suntu cei alesi. Nu potu inse a nu amintí, ca fostulu vice-comite din anulu 1861 mai in urma jude supremu Domnulu Iosifu Sterca Siolutiu si de astadata singuru pentru aceea n'a obtienutu voturi la postulu de jude supremu, pentru-ca si-a stersu numele dintre candidati. Domnulu Siolutiu cá functionariu cardinalu si in delungat'a absintia a comitelui supremu, cá gebernatoriulu comitatului, cu purtarea sa umana si plina de tactu in sistemulu celu aspru alu provisoriolui si-a intrebuintiatu talentulu seu organisatoriu spre alinarea sortii nóstre celei triste. Dreptu aceea, cându se departa din mijloculu nostru 'lu insočiesce simpathi'a si recunoscinti'a nóstra, pe care adunarea generala si-a esprinat-o prin salve de „vivat.“ — Din contra pe „acea“, cari ne-cugetandu la viitoriu s'au distinsu prin vecsatiuni biurocratice, indemnati de foculu capului hebeucu, nu si-au intrebuintiatu oficiulu spre binele poporului, nici alu ordinei si a justitiei, i-au insočitu dispretiulu generalu.

Gazet'a Transilvaniei Nr. 24.

Brasiovu, in Martiu 1868.

„Kolozsvári Közlöny“ in Nr. 21 et 22 respundiendu la unu articlu din Gazeta se mira, cum de romanii transilvani reclama in contra delaturarei si pensionarei mai multoru

amplioiati atatu din comitate, catu si din functiunile mai nalte, — adauga totuodata, ca acele persóne delaturate nu sunt auctoritati politice pre cum este d. Macelariu, éra amplotiit au sierbitu absolutismului.

Credu ca natiunea romana nu va suferi ca se i se poruncésca, ca pe cine se considere cá de auctoritate politica, precum nu va cutezá nimeni a porunci natiunei magiare séu celei sasesci, séu celei croatice, ca pe cine se tiena dintre ei de Pecsovits si pe cine de nationalistu de 16 probe, sange curatu si stracuratu.

Noi stimamu pe d. Macelariu mai alesu pentru energic'a lui purtare*) in diet'a din Pest'a, éra cumca elu de unguri inca e consideratu cá auctoritate, crede ca nu pucinu a contribuitu mentionat'a lui purtare. Exempla trahunt. Deputatii ardeleni aru puté invetiá din acésta lectiune.

Am puté cu mai multe ecsemples documentá, ca pe cum n'au suferitu nemtii, cá cineva, fia unguru ori romanu, se aiba principia patriotice, dicéndu „man muss ein österr. Staatsbürger und nichts weiter sein“, asemenea contrarii nostri politici nu potu suferi cá cineva se aiba principia nationali, poftindu cá totu omulu se fia „magyarérmü“, adica pe cum se dice, ei au tradusu pe Bach in unguria.

Amu demonstratu mai de multe ori, ca cati-va romani au fostu respinsi din resbunare politica, éra cei renegati fusera cautati cu luminarea.

Totu acést'a o sustienemu si astadi si le putemu demonstra cu acte, care le vomu pastrá pentru istoria. Intre scrisorile remase de bravulu si zelosulu mitropolitu Siulutiu s'au aflatu multe corespondintie fórté interesante, care voru reversá lumina mare asupra persecutarei romaniloru, preoti si mireni, atatu sub timpulu absolutismului, catu si de atunci incóce. — Asia de ecsempļu a fostu nepotulu seu Iosifu Siulutiu incependu dela anulu 1850 persecutatu sub pretecstu, ca este dusmanu sistemei nemtiesci; in 1854 sub pretecstu ca simpatiséza cu ungurii si se intereséza de miscarile din Orientu; in 1859, ca ar' avé prea mare cunoscintia cu ungurii, cu cari ar' simpatisá; ca ar' urí sistem'a nemtiésca

*) Erá si mai energica, déca nu-se lapedá de dreptulu limbii nici facia cu archangelii; rol'a lui Petru, nu o suferé caracterulu romanu. Culeg.

si pe ampoiati straini, ca s'ar esprima cu necrutiare in contra acestei sisteme, si (*horendum dictu*) ca nu s'ar sfii a se manifestá cá unu aperiatoriu alu uniunei tierei romanesci cu Moldov'a. Din aceste cause fú elu stramutatu in Sasime si amenintiatu cu dimisionare, déca nu 'si va scimba simtie-mintele. — Audi colo! Némtiulu dusmanu unirei Principatelor nu putea suferi cá unu romanu se se bucure de fericirea fratiloru de unu sange, de si subtu alta stapanire.

Scrisórea mitropolitului in asta privintia este unu capu de opera, care facú cá respectivii se'si ciulésca urechile.

Aceste corespondintie cu barbati de statu constatéza pe deplinu, ce crima erá atunci a arată, ca pe langa österreichischer Staatsbürger mai cutedi a fi si transilvanénu si inca romanu.

Prin acésta amu vrutu se demustramu, ca romanii carii au sierbitu sub absolutismu nici de catu nu au fostu favoratii nemtiloru, precum credemu ca cei mai multi dintre unguri nu din patriotismu n'au sierbitu, ci din simpl'a causa, ca nu iau aplecatu. — Cumca romanii dupa caderea absolutismului totu asemenea au fostu tractati, éراسi o scimu.

E fórté remarcabila intre altele un'a epistola a cancelariului contele Haller unde dice mitropolitului, ca nepotulu seu nu se póte substerne spre denumire de secretariu la curte, pentruca mitropolitulu a scrisu si vorbitu in contra sistemei inaugurate. — Va se dica pentru faptele unchiului se pedepsesce chiaru si nepotulu. Frumósa dreptate!

Ací avemu de a insemna, ca d. Josifu Siulutiú pe cum arată un'a epistola a d. guvern. cont. Cr. in 1866 au fostu recomandatu pentru meritele castigate prin activitate, diligintia, capacitate si eminenta purtare — spre a fi denumitu de secretariu la cancelari'a curtiei, ceea ce in adeveru a si meritatu, pentuca a fostu unu ampoiatsu fórté dreptu si impartialu, pe cum probéza nu numai multi numeri ai Gazetei din 1861: 2, 3, 4, 5, 6, 7 — dara chiaru si ungurii o marturisescu cu placere.

Si totusi ce se vedi! In Augustu 1867 candu s'au restauratu comitatulu Albei de diosu, unde se scieá ca intre 190.000 locuitori 170.000 sunt romani, proprietatea de pamentu, de baitu, darea de bani si de sange, e eclatanta in partea romaniloru, romanii cu rev. d. canonicu Papfalvi in frunte au pretinsu cá se se aléga din 2 judi supremi unulu

romanu, éra acela se fia d. Iosifu Siulutiu. Pe cei carii isi mai faceau ilusiuni despre simtiulu de dreptate alu maioritati, rezultatulu i-au desamagitu.

Cei carii totu de capacitate vorbescu, — făcia cu ai loru nici decatu nu suntu scrupulosi. — Déca le presentamu o asemenea persóna, o dobóra cu voturile comitetului, care e compusu de bajocura pentru romani. — Apoi déca le spunemu adeverulu, ei dicu ca jalimu pe Bezirkeri. Nu, noi nu jalimu pe Bezirkeri, numai ne indignamu de faptele acelora cari calca regulatu pe urmele Bezirkeriloru.

Tóte natiunile, prin urmare si cea romana isi pastréza stim'a facia cu unele familie meritate. Astfeliu de familia este si a Siulutiesciloru, nu numai pentru faptele mitropolitului Siulutiu, — alu carui nume va fi in istori'a natiunala inscrisu cu litere de auru si fundatiunea lui pentru natiune si cleru va vorbi preste secolu despre iubirea sa catra natiune si patria, dara pentruca mosii de stramosii lui erau insufletiti catra natiune si patria. —

Totu din acésta familia au fostu si episcopulu Aronu de Bistr'a, care isi tragea originea dela famili'a principelui Aronu.

Episcopulu Aronu a fostu frate bunu cu bun'a mitropolitului Siulutiu. Aronu a intemeiatu in Blasiu seminariulu diecesanu, a testatu tipografi'a si dominiulu Cutului la cleru, a sustienutu pe toti studentii din Blasiu 300 la numeru cu pane, la serbatori cu fiertura, pe unii si cu imbracaminte si carti, (vedi si istori'a lui S. Cleinu).

Famili'a Siulutiu este inaintea romaniloru fórté populara. Deci déca ei n'au fostu in stare a reusi cu unu asemenea individu — acuma candu dóra totu mai au ceva lipsa de romani, — apoi ce se mai astepti pe viitoriu?

Nu ve ascundeti rogu-ve simtiemintele reu mascate — sub numiri de Bezirker — si instrumente ale absolutismului, prin care insultati natiunea intréga, ci spuneti adeverulu, despre care in scurtu timp cu ocasiunea pertractarei causei nationalitatiloru va avé lumea intréga ocasiune de a se convinge. —

In timpurile nóstre conditiunea ampioiatiloru nicidecum nu este de pismuitu, éra de voru curge lucrurile precum au inceputu de ani 20 incóce, dupa alti vreo 20 ani voru intrá in functiuni numai tineri de aceia, carii nu voru mai avea unde se-si plece capulu, pentruca a serví statului va fi

totdeauna unu mare sacrificiu. Cu tóte acestea natiunea romanésca nu va incetá niciodata a pretinde, ca din sinulu si sangele ei se se sacrifice catu mai multi pentru derogatorii publice. —

O gluma potrivita la abusu de titlaturi.

In anulu 1861 reactivandu-se comitatele si alegundu-se d. Iosifu St. Siulutiu — actualulu jude la tribunalu reg. din Sibiiu — cu unanimitate atatu de unguri catu si de romani si sasi de vice-comite in comitatulu Cetatii de balta, indata incepura a-i gratulá toti de tóte partile titulandu-lu cu „méltóságos“, hochgeboren“, „mari'a ta.“ Domnealui inse liberalu, precumu e, a opritu indata prin cerculariu se nu-lu tituleze nimene altcumu decatu „spectabilu“ „tekintetes.“ La acésta s'au necajitu multi dicéndu, ca le strica „obiceiulu.“ Dlu Siulutiu inse a respunsu: „nu ve superati, ca daca celu mai intieptu unguru, Deák, e „tekintetes“, apoi pentru ce se nu póta fi toti?“

Preste pucine dile facundu dlu vice-comite o excursiune spre visitatiunea comuneloru, a sositu in Mic'a si tragundu deadreptulu la curtea dlui septemviru Ioane Gál, unde-lu asteptá judele comunalu, caruia i-a demandatu se aviseze pe dlu subprefectu Pallos si pre dlu notariu satescu Boeru — astadi capitanu mare alu tierrei Fogarasiului — se mérga la cas'a satului, pentruca si Dsa va merge acolo. La acésta replica judele: me rogu, spectabile dle vice-comite, Illustratea S'a dlu szolgabiró ve astépta dejá acolo. Mari'a S'a, dlu notariu inca merge de locu. Dlu vice-comite cu indatinat'a-i gluma i duplica: „pré bine, tóte suntu in ordine, numai tramite se vina si Exellentia S'a kisbireulu! (vatasielu, argatu). Acésta gluma nimerita a facutu la timpulu seu rondu in tier'a întréga; noi o reproducemu pentru aceia, cari de presentu prin diuare se disputa si 'si aróga titluri, cari nu le compete.

(Gazel'a transilv.)

„O lacrima ferbinte“,

sub care titlu se cuprinde un'a collectiune de monografii, fragmente biografice si genealogice, evenimente de inainte si

din 1848/9 compusa de Iosifu Sterc'a Siulutiu, nepotu de frate alu metropolitului Alesandru si Stranepotu alu unuia dintre martirii episcopi Petru Pavelu Aronu de Bistra. Mare meritu 'si castiga nepotu-stranepotulu Iosifu cu acesta colectiune; de aceea noi ne permitem a'lu invita ca se faca din ele si o editiune separata pentru acelu numeru considerabile, cari au a'si multiamí progressulu in sciintie si in civilisatiune unui séu altui din aci numitii archipastori, si éراسi multi, la alti membrii ai familiiloru Siulutiu si Aronu.

(Gazel'a transilv. Nr. 14. 1877.)

Iubitiloru mei copii!

Acuma aveti inaintea ochiloru vostri trecutulu si legaturile famaliei Sterca Siulutiu si Aronu, despre cari „Transilvani'a“, fói'a asociatiunei pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu, in Nr. 24 din anulu 1877, dice, cà: „e un'a din cele mai renumite si mai binecuvantate de Ddieu între două sute cincidiece de mii familii romanesci din Transilvani'a.“ Din biografi'a singuraticiloru veti aflá, ca multi dintre densii s'au binemeritatu de Patria, Natiune si Tronu. Pastrati si straplantati si voi in urmatorii vostri aceste „virtuti“ si darulu lui Ddieu se fia cu voi. Dorescu cá, la timpulu seu, si voi se continuati acestu „memoriu.“ Se dea Ddieu ceea, ce v'au doritu vóue sincerii mei amici: se vina o di candu unu cronicariu din familia se aiba ocasiune de a inregistrá si despre voi asemenea fapte si virtuti.

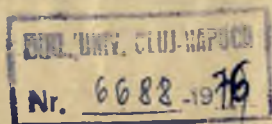
Errata din partea I-a:

- 1., pag. 41 sir. 21 in locu de „ziduri“ colosale cetesce „cladiri.“
- 2., pag. 47 sir. 3, 15, 17, in locu de „Todor“ cetesce „Vasile Fodoru.“
- 3., pag. 71 sir. 29 in locu de „diu'a“ cetesce „prediu'a.“

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Errata din partea a II-a:

1. pag. 44 sir. 28 „1850“ e titlulu episódei, care urméza.
2. pag. 47 sir. 3 in locu de „minoritate“ cetesce: „minorenitate.“
3. pag. 64 sir. 11 in locu de „Dupa reactionarea“ cetesce: „reac-tivarea.“
4. pag. 68 sir. 7 in locu de „libertatea“ cetesce: „liberalitatea.“

Partea a III-a

DIN MEMORIULU

lui

Iosifu Sterca Siulutiu

de Carpenisiu,

membru pe viatia alu asociatiunei pentru literatur'a si cultur'a
poporului romanu din Transilvani'a.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1880.

(Continuare din „O lacrima ferbinte“.)

Sibiu.

Tipografi'a lui S. Filtsch (W. Krafft).

1880.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fiat justitia, aut pereat mundus.

I.

Sau scremutu muntii si au nascutu o „biografia.” Da; si inca ce dragutia de biografia, limpede si coprindietóre, adeverata si obiectiva. Acésta nici cà se potea altcum, pentru cà biografi'a este istori'a unui omu; si daca acelu omu au avutu in societate o positia inalta, si daca elu a jucatu in politica unu rolu, apoi atunci biografi'a este o parte din istori'a contimporana. — Éra despre istoria éta ce dice renumitul presiedinte alu republicei franceze, Thiers:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Modulu de a scrie istoria.

„Nu cunoscu nimicu, in operele spiritului omenescu, mai pre susu de marea poesia. Dara mi se va acorda, cà suntu unele epoce mai proprii a o gusta de càtu a o produce. Eu nu credu cà Omeru si Dante buna-óra, aru fi simtitu mai viiu alta-data de càtu in epoc'a nóstra, totu-odata profundu erudita si profundu miscata. Cu tóte acestea, de si amu avutu poeti si pictori insemnati, timpulu nostru nu a produsu acea poesia naiva si energica a Florentiei din véculu alu trei-spre-diecelea, séu a Greciei primitive.

Societatile au vêrst'a loru cá si individii, si fia-care vêrsta isi are ocupatiunile sale particulare. Totu-d'a-una am consideratu istori'a cá ocupatiunea care convine, nu absolutu, dara mai bine, timpului nostru. Simtibilitatea afaceriloru celoru mari nu am perdutu-o si, in ori-ce casu, secolulu nostru ar fi fostu de ajunsu cá se ne-o întórca, si pe lâng'a acésta am dobanditu si acea esperientia, care permite a le aprecia si a le judeca. M'am datu asia

dara, cu încredere la studiulu istoriei din copilăria, fiindu sicuru că facému aceea, pentru care véculu avea mai multa aplecare. Am consacratu pentru scrierea istoriei trei-dieci de ani din viét'i'a mea, si voiu marturisi că, chiaru traindu in mijloculu afaceriloru publice, eu nu m'am deslipitu nici o data de art'a mea, că se dicu astfelu. Cându, în faci'a tronuriloru șiovaitóre, in sinulu adunariloru sgduite de tonulu poterniciloru tribuni, ori amenintiate de cătra multime, imi remanea unu minutu de reflecșiune, eu nu vedému pe cutare ori cutare individuu efemeru purtandu unu nume din epoc'a nóstra, ci vecīnicele figuri din toti timpii si din tóte locurile, care, la Aten'a, la Rom'a, la Florenti'a, lucrasera odinióra cá si acelea pe care le vedému miscându-se supt ochii mei. Eram totu-odata si mai pușinu superatu si mai pușinu turburatu, pentru că eram mai pușinu surprinsu, pentru că asistam, nu la o scena de o singura di, dara la o scena vecīnica, pe care Dumnedieu a asiediatu-o, punēdu pe omu in societate, cu patimele lui mari si mici, jóse si generóse, pe omulu totu-d'a-una acelasi, totu-d'a-una agítatu si tot-d'a-una condusu de legi profunde si neschimbátóre.

Viét'i'a mea, cutezu a o spune, a fostu dara unu lungu studiu istoricu, si, déca se lasa la o parte acele minute violinte in care actiunea te ametiesce, in care tórintele lucruriloru te rapesce astfelu in cătu nu'ti mai da pasu se'i zaresci marginile, eu mai totu-d'a-una am observatu ceea ce se petrecea inprejurulu meu, comparandu cu ceea ce se petrecuse inainte in alte locuri, cá se găsescu punctele in care se asémēna si in care se deosebescu. Acésta lunga comparare este, mi se pare, adeverat'a pregatire a spiritului, pentru formarea acelei epopee de istorie, care nu se descolorédia intru nimicu, déca este esacta si positiva; că-ci omulu realu, care se chiéma ori Alexandru, ori Anibalu, ori Cesaru, ori Carol-Magnu, ori Napoleonu, are poesi'a sa, cá si omulu inchipuitu, care se chiéma Achile, Énea, Roland séu Renaud!

Neintrerupt'a observare a ómeniloru si a intamplari-loru, séu, cum dicu pictorii, observare a naturei, n'ajunge numai; trebuie unu daru óre care pentru a scrie bine istori'a. Care este? É óre spiritulu, inchipuirea, critic'a,

art'a de a compune, talentulu de-a zugravi? Voi raspunde că aru fi unu lucru fôrte multu de doritu a avé cine-va tôte aceste daruri deodata, si că ori ce istoria, in care se gasesce numai un'a din aste calitati rare, este o opera de pretiu si scumpu pretiuita de generatiunile viitoare. Voi spune că nu e numai unu singuru modu, daru doue-dieci, pentru a se scrie istori'a; ea se pôte scrie cá Tucidide, Xenofonte, Polibu, Titu-Liviu, Salustu, Cesaru, Tacitu, Comines, Guichardin, Machiavelli, Saint-Simon, Frederic celu Mare, Napoleonu, si cá astfelu se scrie intr'unu modu inaltu, de si fôrte deosebitu. Eu n'asiu cere de susu de câtu puterea de-a face că celu mai puçinu emininte din acesti istorici, cá se fiu sicuru că bine am facutu si că voi lasá dupa mine o suveniru despre efemer'a mea existentia. Fia care isi are calitatea sa particulara si insemnata: unulu povesteste cu o abundantia care rapesce; unulu povesteste cu intreruperi si sarituri, dara, in trecâtu desemnédia in câteva trasuri figuri care nu se mai stergu din mintea ômeniloru; unu altulu, in fine, mai puçinu abundinte séu mai puçinu priceputu in a zugravi, dara mai linistitu, mai discretu, petrunde, cu unu ochiu de care nimicu nu scapa, in adencimea evenimenteloru omenesci, si le luminédia cu o lumina vecinica. Ori in ce modu au scrisu ei istori'a, o repetu, au scrisu-o bine. Și cu tôte acestea nu este ôre o calitate esentiala, mai pre susu de tôte celelalte, care trebuie se deosibésca pe istoricu, și care constituiesce adeverat'a lui superioritate? Ba da, si voi spune indata că, dupa parerea mea, acésta calitate este inteliginti'a.

Iau aci cuventulu acesta in intielesulu lui vulgaru, si, aplicandu-lu la subiectele cele mai diverse, me voi încercá se fiu priceputu. Se observa adesea, la unu copilu, la unu lucratoru, la unu omu de statu, ceva care nu se califica de odata cu numele de spiritu, pentru că 'i lipsesce stralucirea, dara care se chiéma inteligintia, pentru că acela care e dotatu cu densa petrunde ceia ce i se spune, ceia ce vede; pricepe dela jumetatea vorbei; intielege, déca e copilu, ceia ce 'lu invétia cine-va; déca este lucratoru, lucrulu ce i se da de facutu; déca este omu de statu, evenimentele, causele lor, consecintiele lor, ghi-

cesce caracterele, aplicările lor, purtarea ce trebuie se se aștepte dela densele, și nu e surprinsu, nu e incurcatu de nimicu, de și adesea intristatu de toate. Acesta e cea ce se numesce inteligintia și îndată, în practică, acesta simplă calitate, care în adevăru nu bate la ochi, e mai de folosu în viața de câtu toate darurile spiritului, afara de geniu, pentru că acesta, în cele din urmă, nu e altu ceva de câtu inteligintia chiaru, cu strălucire, cu forță, cu îndrindere, cu rapediciune.

Acesta este calitatea care, după părerea mea, aplicată la marele cestiuni ale istoriei, este calitatea esențială a povestitorului, și care, cându există, aduce îndată după sine pe toate celelalte, numai se se unească cu darul naturii și experienței, născută din practică. În adevăru, prin cea ce numescu eu inteligintia, se deosebesce bine adevăru din falsu, nu se mai înșelă nimeni de desierțele tradițiuni, său de falsele șgomote ale istoriei; critică e puternică; se petrundu bine caracterele oamenilor, și ale timpilor, nu se exageră nimicu, nu se face nimicu nici prea mare nici prea micu, se dau fie carei persoane adevăratele ei trasuri, se departează fardul care dintre toate podobește face mai multu rău istoriei; zugravim dreptu; intram în secretele resorturi ale lucrurilor; întielegem și facem și pe alții se întielegă cum s'au petrecutu; diplomația, administrațiune, resbelu, marina, toate aceste obiecte atât de variate le punem la nivelul ori-cărui spirit, pentru că amu știutu se le petrundem în generalitatea lor lesne de întielesu pentru toți, și, cându amu ajunsu se dobândim astfel elemente numeroase din care trebuie se se compună o vastă povestire, sirulu, în care se cade se le presintam, îl găsim în lămpiarea chiaru a evenimentelor; căci acela care a petrunsu legătura misterioasă care le unesce, chipulu cum sunt născute unele din altele, a descoperitu sirulu cel mai frumosu de povestire, pentru că este celu mai firescu; și mai multu încă, decât cine-va nu e de ghieție în faci'a scenelor celor mari din viața nemuritoru, combină cu dibăcia și tare toate, și le face se se urmedie cu ușurință și vivacitate; lasă în torintele înprejurarilor curgerea, puterea, grația sa chiaru, fără se și silască vr'o mișcare,

fàra se'si schimbe vr'unu frumosu conturu; in fine, cá cea din urma si cea mai inalta conditiune, este echitabilu, pentru cà nimicu nu linistesse, nu inmóie pasiunile cá adenc'a cunoscintia a ómeniloru. Nu voi spune cà ea face se cadia ori-ce asprime, cà-ci acésta ar fi o nenorocire; dara, càndu cine-ve cunósce omenirea si slabiciunea ei, càndu scie ce o supune si o stapanesce, fàra a urî mai puçinu reulu, fàra a iubi mai puçinu binele, are mai multa indulgentia pentru omulu care s'a lasatu se cadia in reu prin atâtea miî de insielaciuni ale ânimei, si nu adorédia mai puçinu pe acela care, cu tóte atractiunile cele injositóre, a sciutu se'si tîna ânim'a la inaltimea binelui, frumosului si marelui.

Inteliginti'a este asia dara, dupa mine, facultatea ferita care, in istoria, arata a distinge adevèrulu din falsu, a zugravi pe ómeni cu precisiune, **a luminá secretele politice** si ale resboiului, a povesti cu unu siru luminos, a fi echitabilu, cu unu cuventu a fi unu adevèratu istoricu. Cutezavoi s'o spune? — Aprópe chiaru fàra arta, spiritulu stravedietoru pe care mi'lu inchipuiescu n'are de càtu se cededie acestei trebuintie de a povesti, care se face stapàna pe noi si ne silesce a raportá altora evenimentele ce ne-au atinsu, si va potea turná capete de opera.

Dara, mi se va obiectá, art'a nu e nimicu asia dara? Inteliginti'a singura e destulu dara pentru ori-ce lucru? Primulu venit, inzestratu numai cu acésta pricepere, va sci dara se compuna, se zugravésca, se povestésca in sfirsitu cu tóte conditiunile unei adevèrate istorii? Asiu raspunde bucuros cà da, déca n'ar trebui cu tóte acestea se punu óre-care bariera acestei asertiuni prea absolute. A întielege este aprópe totu, dara insa nu e totu; mai trebuie inca óre-care arte de compositiune, de zugravéla, de potrivirea coloriloru, de inpartirea luminei; asemenea unu óre-care talentu de scriere, cà-ci de limba ne servimu, fia ea gréca, latina, italiana, francesa, cá se povestimu evenimentele lumii. Si, o marturisescu, trebuie la inteligintia sa se adaoge si esperiinti'a, calcululu, adeca art'a.

Astfeliu, omulu este o fintia finita si trebuie se faci a intrá in spiritulu lui aprópe infinitulu. Intemplarile ce ai se'i espui se petrecu adesea in o mîia de parti, nu numai in Franci'a, déca teatrul istoriei tale este in Franci'a, dara si in Germani'a, si in Russi'a, si in Spani'a, si in Americ'a, si in Indi'a, si, cu tóte acestea, tu care i povestesci aceste intemplari, elu care le citește, nu poteti fi in mai multe locuri d'o-data. Marele Fredericu se bate in Boemi'a, dara lupt'a se face si in Turingi'a, si in Vestfali'a, si in Poloni'a. Pe campulu de bataia unde elu conduce totulu, elu se bate in arip'a stînga; dara lupt'a se face si in centru, si la drépt'a, si ori-unde. Chiaru candu a petrunsu cine-va adencu lantiulu generalu care unesce tóte evenimentele intre dinsele, trebuie óre-care arta cá se tréca dela unu locu la altulu, cá se reia faptele secundare pe care le-a neglesu pentru faptulu celu mai inportantu; trebuie mereu se alerge cându la drépt'a, cându la stîng'a, cându inderatu, fàra a perde din vedere scen'a principala, fàra a lasá se lancediésca actiunea si fàra a omite cu tóte acestea nimicu, cã-ci orice faptu omisu este o gresiéla nu numai in contra esactitatii materiale, dara chiaru in contra adevverului moralu, pentru cà fórte raru se intempla cá, nebagandu in séma unu faptu ori-catu de micu, se nu facemu in tiesatur'a generala unu golu de o cauza, ori de unu efectu. Si pe lînga tóte acestea suntemu obligati se menagiamu acésta fintia finita, care ne asculta si care aspira mereu la infinitu; acésta fintia curiósá, care voiesce se scia totu si n'are rabdare se 'nvetie totu. Se sciu totu fàra se'mi dau vre-o silintia de atentiune, éta lectorulu, éta omulu, éta-ne noi toti!

Trebuie dara o arta óre-care de punere in scena, care cere esperienti'a, calcululu, sciinti'a, obicinuinti'a proportiuniloru. Dara nu e destulu inca; trebuie se scii a zugravi, trebuie se scii a scrie. **Trebuie se scii a petrunde intr'unu caracteru trasur'a dominanta care constituie fisionomi'a lui, intr'o scena circumstanti'a principala care face imaginea.** Trebuie a inparti colórea cu mesura, cu o dréptá gradare; se n'o resipesci astfeliu in càtu se nu mai remaie pentru partile care au trebuintia a fi tare colorate.

În fine, fiindu-cà instrumentulu cu care se facu tóte acestea este limb'a, trebuie se scii a scrie cu demnitate eleganta si grava care convine la lucrurile mari cá si la cele mici, care reusiesce a spune pe unele cu inaltime, pe altele cu usiurintia, cu precisiune si lamurire. Tóta acésta e art'a, o marturisescu; ba inca adesea de cea mai rafinata. E necesaru dara a uni cu o desever-sita pricepere a lucrurilor o óre-care obicinuintia de a le mania, a le asiedia, a le espune cu tóte maruntisiurile lor, in unu siru savantu si usioru, nobilu si simplu; strabatendu peste totu, petrunderu cându prin sangele de pe campiile de lupta, cându prin cabinetele diplomatiei, unde une ori esti silitu a merge pàna in budoare cá se affii secretele de statu, cându, in fine, in stradele noióse unde s'agita o demagogia furiósa si nebuna.

Dara, marturisindu cá art'a trebuie se se adaoge la inteligintia, voi spune indata pentru ce inteliginti'a, astfeliu cum am definitu-o eu, ajunge mai multu de càtu oricare alta facultate la acésta arta atàtu de complicata. Dintre tóte productiunile spiritului, cea mai curata, cea mai casta, cea mai aspra, cea mai inalta si cea mai umila totu-d'o-data, este istori'a. Acésta musa mandra, stravedietóre si modesta, are mai cu séma trebuintia se fia inbracata fàra podóbe.

Arta trebuie fàra indouiéla; dara, déca e prea multa, si déca se descopere, ori-ce demnitate, ori-ce veritate dispare, numai pentru cà acésta simpla si nobila creatura a voitu se ne insiele, si din acelu minutu orice incredere intr'insa este perduta. Esageredie-se gróz'a pe scen'a tragica; risulu pe scen'a comica; in epopea, oda, idila, marésca-se, infrumsetiéscă-se personagiele; facă-se eroii totu-d'a-una indrasneti, pastoritiele totu-d'a-una frumusiele; in fine se fimu puginu insielati de aceste arti cari se numescu arti de fictiune; nimeni nu póte se se pretindia insielatu, cà-ci toti au fostu prevestiti; si inca asiu sfatui pe autorii de fictiuni se remaie adeverati, de si dispensati de a fi esacti. **Dara se mintia istori'a, fia 'n fondu, in forma, ori in colóre, este lucru de nesuferitu!** Istori'a nu dice: Eu sunt fictiunea; ea dice: Eu sunt adeverulu. Inchipuiti-ve unu parinte intieleptu, gravu,

iubitu si respectatu de copiii sei, care, voindu se'i instrui-
ésca, ii stringe inprejurulu seu si le dice: Am se ve
povestescu ce a facutu mosiulu meu si tatalu meu, si ce
am facutu eu insu'mi, spre a duce starea si demnitatea
familiei acolo unde se afla acum. **Am se ve pove-**
stescu faptele loru cele bune, gresielele loru, defec-
tele loru, totulu intr'unu cuventu, cá se ve luminati,
cá se ve instruiti, cá se ve puneti pe calea binelui si a
onórii. Toti copiii suntu reuniti pe calea binelui si a
onórii. Toti copiii suntu reuniti, toti asculta cu o tacere
religiósa. Ati crede de cuviintia cá acestu tata se 'si in-
frumusetiedie povestirile, se le schimbe cu intentiune, se
dea copiiloru sei atâtu de scumpi o falsa ideia de afaceri,
de amaraciunile si de placerile vietiei?

Istoria este unu tata care isi instruiesce
copiii. Dupa acésta definitiune, o poteti óre
admite **pretentiósa, esagerata, fardata, ori declama-**
tóre? Suferu, o marturiscu, totulu dela ori-ce
arta; **dara cea mai mica pretensiune din partea**
istoriei me revolta. In compunere, in drama, in stilu,
istoria trebuie se fia adevrata, simpla si sobra. Dara
care, dintre tóte genurile de spiritu, va conservá mai
multu aceste calitati esentiale? De sicuru spiritulu adâncu
intielegatoru, care vede lucrurile asia cum suntu, le vede
dreptu, si voiesce se le spuna asia cum le a vediutu.

Priceperea destoinica a lucrurilor face se li se simtia
frumsetia loru firésca si le face se fia iubite pâna in
punctulu d'a nu mai voi se adaogamu nimicu, se scótemu
nimicu, si pâna in gradulu d'a cautá perfectiunea artii
numai si numai in esact'a loru reproducere. Se mi-se
permita o comparare, cá se fiu mai bine intielesu.

Rafaelu a creatu tablouri de inventiune, familii sante
mai cu séma, si portrete. Judecatorii cei mai delicati se
totu intréba mereu care pretiuescu mai multu, familiile
sante ori portretele, si suntu incurcati. Nu voi spune cá
cu timpulu ei ajungu a preferi portretele, cà-ci fôrte cute-
zatoru aru fi acela care ar indrasni se se pronuntie intre
aceste opere divine. Dara cu timpulu ajungu a nu vedea
nici o inferioritate intre densele, si feciórele cele mai ad-
mirate ale lui Rafaelu nu voru fi asediate d'asupra sim-

pleloru lui portrete, poesi'a unora nu va sterge nobil'a realitate a celorlalte. Dara cum a ajunsu Rafaelu se produca, de exemplu, acelu surprindietoru portretu alu lui Leon alu X-lea, un'a din cele mai perfecte opere care a esitu din màna omenésca? Voiá acestu frumosu geniu se zugravésca o fecióra; — elu cautá in tesaurele imaginatiunii sale trasurile cele mai curate ce a intalnit in viétia, le mai curatia inca, punea in ele o parte din grati'a lui propria, pe care o scotea din sufletu, si creá atunci unulu din acele capete rapitóre, cari nu se mai uita cându le a vediutu cine-va odata. Din contra, voiá buna-óra se zugravésca unu portretu; — elu se lasá de purificari, de combinari, de inventiuni in sfrsitu. In figura unui betranu capu alu bisericei, cu nasulu rosiu si boca-natu, cu fétii'a sensuala, cu ochii mici dara patrundietori, elu nu vedea nimicu urítu, nici respingetoru; elu cautá natur'a, o studiá in realitatea ei, se padiia d'a schimbá ceva dintr'insa, si nu punea nimicu dela dinsulu. de càtu corectiunea desemnului, esactitatea coloriloru, potrivirea luminei, — si aceste merite elu le gasia in natur'a bine observata, cà-ci, in uriciune chiaru, ea este totu d'a-una in desemu corecta, in colóre frumósá, in lumina imposanta.

Istori'a este portretulu, dupa cum feciórele lui Rafaelu sunt poesi'a. Dara, dupa cum ajungemu la portretulu lui Rafaelu luandu-ne dupa natura si dupa frumsetiele realitatii si silindu-ne a le aretá asia cum sunt ele, totu astfeliu vomu ajunge la marea istoria observandu faptele, contemplandu-le cum unu pictoru contempla natur'a, o admira chiaru inaintea unei figuri uríte si cauta efectulu numai si numai in adeverulu reproductiunei.“

Thiers.

Astfelu s'a urmatu cu biografi'a lui Siaguna? — cà-ci de aceea este vorb'a. — Nu, cà-ci biografi'a densului este unu lungu sîru de atacuri, contra tuturor natiuniloru din tiéra, in contra tuturor confessiuniloru; mai multu: este unu cutediatoru afrontu datu natiunei romane si la membrii ambeloru ei confessiuni.

În fine este unu atacu violentu în contra mai multor barbați de statu în genere, și în contra mai multor barbați distinsi în specie. — Abstragându delă această manieră, care nu prea s'asemăna cu recerintiele enumerate de Thiers, „biografia“ a redicatu numai unu colțisoru din velulu usioru. — A depinsu tabloulu, în care „lumin'a“ e reversată cu abundenția, și-a uitatu a 'i face și „umbr'a.“ — Firescel! maestrulu dă lucrările așa, că tabloulu se compăca, și se amageasca pe acela, care crede că vede unu „peisagiu“.

Scopulu meu nu este a face critic'a biografiei, nici a apăra pe cei atacați și vatamați; această 'i privesce pe densii, și ei o voru și face, așa, în câtu după dis'a iubitului nostru poetu rege „Alexandri“, se va putea cânta și despre biografia această: „Și în patru parti a lumii sbóra smulsele ei pene“.

Dacă am prinsu condeiulu, este, că între cei atacați se afla și unchiulu meu mitropolitulu Alexandru Sterca Siulutiu, a cărui memorie e sântă înaintea mea. — Așiu putea, ignorandu atacurile nedemne, se despretuiescu prin tacere calomni'a, așteptandu delă viitoru resbunarea și rectificarea, dacă nu m'ar obligă onórea numelui pe care ilu portu, și pe care famili'a noastră în decursulu secoliloru 'l'a portatu nepatatu, luptandu pentru „romanismu“ fără speranția de a reusi, singuru din iubire către națiune, pe acele timpuri, cându Românii gemeau în sclavie, și orbecau în întunerecu.

Biografia binevoindu a lua pe unchiulu meu de obiectu alu atacurilor sale violente și nedrepte, me pune nu numai în legitimă defensivă, dar chiar în legitimă ofensivă.

Biografia e agitată, intolerantă și plină de reuțate, cumu este totu deauna celu slabu din punctu-de vedere moralu, celu ce apăra o cauză nedreptă în contra opiniei publice. Dară éta că lumea întregesce colorile tabloului, respective 'i face și „umbr'a“.

Tabloulu e unu ce unicu în felulu seu: totă lumea se afla depinsă negru, întunecat, singuru Siaguna e „illuminatu“. — A uitatu biografia, că „lumin'a mare“. are și „umbr'a mare“? Se pôte că „biografia“ se nu scia,

cà: precumu nu urmeaza, cá daca cineva e negru cá unu țiganu, se scie dice si cu viór'a; asia nu urméza cá: pentru cá cineva face tablouri se fia si »pictoru«.

Eu insumi am vediutu unu tablou, representandu »marea«; erau corabii, multe animale sburatóre, dara cá se fia de »tôte«, erá si unu leu.

Aceste suntu lucruri de gustu, pâna ce nu vatama pe altii, tréca duca-se.

Dar inainte de tôte se 'mi lamurescu situatiunea fatia de cetitoriu.

Declaru din capulu locului, cá eu cu mitropolitulu gr-orientalu n'am d'a face nimicu; cu atátu mai puçinu cu confessiunea gr-orientala, care e confessiunea fratiloru mei de acelasi sânge, si pe care eu o veneresu cá si pe a mea propria. Eu me voiu ocupà singuru singurelu de »marele politicu si diplomatu« — pre cumu ilu numesce biografi'a — de baronulu Siaguna; si de neadeverurile, depuse de insusi Siaguna, in biografi'a densului.

Tôte afirmarile mele din acestu memoriu, se potu dovedi, prin acte autentice, prin martori classici, si prin juramentulu meu.

Me cunósce intregu Ardealulu, de celu mai tolerantu omu in privinti'a nationala si confessionala; si tocma spre a dovedi acésta, inaintea posteritatiei — cându nu voiu mai fi in viatia — am insiratu in partea a II a »memoriului« meu la pagin'a 77—82 unele »apretieri«, din cele multe care le possu.

Totu din asemenea indemnu — nu din vanitate — am facutu declararea din partea a II pag. 62 siru 17—28. — De altmintrelea, Dómne! fericitu ar fi némulu omenescu, candu toti individii, la finea carierei loru publice ar potea dice ceea ce eu am disu: »am servit 28 de ani statului, desfidu pe ori si cine, care va sci marturisi din viati'a mea publica, ori privata, o fapta ilegala, ori necorecta, se me denuntie in publicu«. Se voru aflá póte si ómeni de aceia, cari se voru inpedecá de simtiemintele mele romanesi, si cà am, avutu si eu curagiulu a'mi iubi némulu meu, pre cumu a disu contele Zay, cá elu isi iubescu pe alu seu.

Dar cu asemeni ómeni ar fi pecatu se stai de vorba ; acelora le respundu a priori, ceea ce dicea pe la anulu 1810 profesorulu de drepturi de la liceulu din Clusiu, Fortini, unu italianu. — Acestu omu invetiatu si originalu, cându se mania pe unii din discupulii sei, domnisiori desmerdati si resfatati, le dicea: „fumiſo, te et tuos parentes“.

Cei cari au cetitu memoriulu meu „O lacrima ferbinte“, voru fi observatu de siguru, la mai multe episóde, cà eu intru a dinsu am incungiuratu a numi cu numele, persóne cari au jucatu in politica unu rolu odiosu si contrariu vointiei natiunei romanesci din Transilvani'a; ba nici alusiuni n'am facutu, din care se fi potutu cineva trage consecintia la person'a mitropolitulu Siaguna, de si dupa cele intemplete intre ambii mitropoliti, amicii mei de principii mi-au inputatu, de ce eu, care, cá nepotu de frate, am statu in cea mai mare intimitate cu unchiulu meu, n'am descoperitu adeveratulu adeveru, care e o proprietate a istoriei si a natiunei.

Lucrulu se explica de sine: Nici unu romanu ardeleanu, care a luat parte activa la luptele nationale dela anulu 1848 încóce, n'au asteptatu se védia vre-odata biografi'a lui Siaguna, scrisa din partea aderintiloru sei; cugetá cà, dacà natiunea l'a parasitu, celu puçinu „ómenii sei“ ilu voru stimá mai multu, si nu voru face numerosiloru sei contrari placerea de a se vedea provocati si siliti la descoperirea faptelor pastrate in mintea si ánim'a fiacarui.

Ori daca totusi s'ar publicá dupa decurgerea mai multoru ani o biografia, aceea se va margini la activitatea si meritele lui pe terenulu bisericescu si scolasticu; si aici totu insulu 'i recunósce bucurosu numerósele si marile merite ce le are. — Dar in stele a fostu scrisu altcumu.

„Ardia mór'a — dice biografi'a — numai se ardia si siórecii.“

Tóte câte voiu descoperi eu in decurgerea acestui „memoriu“, suntu cunoscute natiunei romane, unele cari s'au petrecutu cu mine, si cu famili'a mea, le-am istorisitu eu insumi, chiaru si celoru mai mari adherenti ai lui Siaguna. — Si cu tóte aceste 'mi propusesem a nu scrie nimicu despre ele.

Éta pentru ce!

In anul 1872 fiindu eu denumitu de judecatoriu reg. la Sibiiu, de si sciam ceea ce Siaguna a disu despre unchiulu meu:

„Nu me inpacu cu motiulu si dacoromanistulu acela de Siulutiu nici in mormentu“, totusi calcându'mi pe ânima i am facutu visita, éra elu m'au primitu cá si de alta data; cá pe timpulu cându incà nu se sevîrsise rumperea relatiuniloru intre elu si unchiulu meu.

L'am cercetatu mai de multe ori in timpulu de pe urma; inainte de mórtea sa cu vreo doue luni cându 'lam cercetatu pe urma, s'a petrecutu intre noi unu actu, care m'a indreptatitu a crede, cà elu de siguru va dispune, cá biografi'a densului nu numai se nu vatame si se nu provóce pe nime, dar din contra, cá aceea se inpace umbr'a celoru morti; precum si pe cei vii — dupa proverbulu francesu: „la noblesse oblige“, — se'i desarmeze.

Éta faptulu:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cându am intratu la elu, m'a primitu siedindu pe unu fauteul, s'a silitu se zimbeasca, dar nu 'i venea; m'a suprinsu cu ce pasi repedi mergea spre sfîrsitu; nu mai erá Siaguna celu voinicu si frumosu, erá frântu trupesce si sufletesce. — Muritoriu si elu, cá totu omulu, a cadiutu in desperare vediendu cà: „ce-a fostu dulce s'a mancatu, ce-a fostu verde s'a uscatu.“

Si cà gerulu amenintia a inghiatia in ultimii sei fiori, celu mai dulce visu alu unei vietie întregi.

M'am incercatu a da conversatiunei o alta directiune, mai vesela: „Lasati Exelentia! va da D-dieu de éra ve Vetî insanatosia; sciti cà a'ti promisutatalui meu cà veti veni odata in muntii nostri, se cercetamu Cetatea, unde coloniile lui Trajanu au deschisu anteiasi data minele de auru; la Vidr'a; la Ghiatiari; pe la Isbit'a, la Detunat'a.“

„Nu'mi pomeni, D-le Siulutiu, de Isbit'a;“ atunci eram tineru au trecutu tóte si voru trece tóte“

Au urmatu o pauza lunga; eu me uitam la elu, éra densulu érá cufundatu in cugete.

De odata a exclamatu: „De un'a 'mi pare reu“

Apoi éra a tacutu.

Ce pôte fi aceea de ce lui 'i pare reu?

Elu care la atâtea conversari câte le avui cu densulu in decurgerea a loru 26 de ani, totu deauna a incunjuratu a vorbi cu mine altceva, de câtu lucruri indiferinte; ce a vrutu se 'mi spuna? Eram curiosu cá nici odata; dar elu a tacutu.

Nu 'lu voiu mai vedea, cugetam in mine, câteva dile inca, si „nóptea“ va acoperi „drumul“ pentru totu deauna cu „umbr'a“ sa; trebue se sciu ce a vrutu se dica.

„De ce ve pare reu Exelentia?“

„Mi pare reu cá nu m'am potutu inpacá cu unchiulu D-tale, fiindu elu in viatia; m'am convinsu cá elu a fostu unu sufletu nobilu si unu romanu rar.“

Cá mandrii Carpatii isi voru plecá creast'a care se scalda in nuori, si riurile isi voru schimbá cursulu, asiu fi mai creditu, dara cá se audiu din gur'a lui Siaguna aceste cuvinte, nu eram pregatitu.

M'au surprinsu intr'unu modu asia dicundu religiosu; eram electrizatu, am saritu la densulu cá unu copilu, i'am prinsu cu ambele mâni drépt'a sa, si am sarutatu-o cu caldura.

„Ve multiamescu Exelentia, in numele umbrei unchiului meu!“ dacă nu v'ati potutu inpacá cu elu, v'ati inpacatu astadi cu umbr'a densului. — Oh! câtu de mângaiatu ar fi muritu elu, dacă v'ar fi auditu dicundu acestea cuvinte!“

„Asia e D-le Siulutiu! Unchiulu D-tale a fostu unu sufletu nobilu, dara Blasienii suntu ómeni de nimica.“

Mi-a scuturatu man'a care mi-o tinea inca incelestata, apoi lasându-o a prinsu cu ambele mâni bratiulu fautelului, si lasându si capulu in peptu a tacutu. Faci'a sa care se parea inveselita pe unu minutu, s'a innouratu si intunecatu.

M'am inchinatu si m'am departatu. Cându eram la usia, m'am intorsu inca odata.

Elu m'a salutat cu mân'a; am esitu si mai multu nu 'lam vediutu.

Me departaiu emotionatu dela dinsulu; mi-am adusu a minte fàra voi'a mea de dical'a strabuna: „Sic transit gloria mundi“. — Tóte sunt trecatóre in lume; cine e acelu omu, care se nu fi induratu in viati'a sa lovituri de ale sortii? „Flórea si spinii trandafirului totu din aceeași radacina crescú“.

Dar ferice de acela, care dupa o viatia indelungata vede la or'a morței in jurulu seu fiintie iubitoare, in vinele carora curge sângele strabuniloru sei, si in alu caroru capu si ânima se mostenescu virtutile acelora. — „Amaru trebue se fia celu de pe urma paharu, cându te vedi singuru“.

M'am dusu acasa, m'am trântitu pe divanu; m'au venitu a minte tóte intemplerile câte s'au petrecutu in acésta tiéra dela anulu 1846 incóce; m'au inabusitu ideile; cas'a imi erá prea strîmta, m'am dusu la largulu.

Cându m'am intorsu, eram pe deplinu odichnitú; cugetamu in mine, că Siaguna de siguru va lasá cu limba de mórte, că nime se nu cutedie a resuscitá si a rumpe ranele trecutului cu mani profane; si va fi ingrijitu, cá umbr'a densului se se inpace cu umbr'a unchiului meu; va fi ingrijitu, cá se nu mai póta trage dusmanii nostri folosu din neintielegerea nóstra. — In fine își va fi adusu aminte chiaru in interesulu seu propriu, că: Romanulu iérta, dar nu uita.

Amaru m'am insielatu! Care 'mi fu mirarea cându am cetitu „biografi'a"! Se póte că Siaguna in ultimele sale óre se fi vorbitu neadeverulu? Ori dóra a abusatu cineva de ultim'a sa vointia? Aceste intrebari mi se infatiosiara, fàra cá se aflu la ele respunsu; cà-ci nu'mi po-teamu esplicá scopulu acestei „biografie“. — Lasu că scrierea aceea numai biografia nu este, ci numai o apologia si unu panegiricu pentru Siaguna, despre care s'ar potea dice: „omne nimium nocet, uti figura docet“; totu odata infatiosiadia pe Siaguna cá pe unu „acusatu“, care siede intr'o pertractare finala inaintea „juriului“, pe banc'a acusatiloru, si avocatulu densului se încérca a ilu apará in contra a sute si mii de acuse grave.

Cetitoriulu care nu a percursu inpreuna luptele de la anulu 1846—1873 se va mira fórté si se va afla tare incurcatu, si isi va pune intradeveru intrebarea: cumu se póte cá „toti“ se fia ómeni „slabi“, singuru Siaguna e mare si „infalibilu“, si totusi lumea întréga pe elu ilu condamna?

Negrisitu cà 'i va veni aminte proverbulu francesu: „qui se escuse s'acuse“. — Incà ceva:

In anulu 1863 eram in Blasiu, la unchiulu meu la metropolitulu.

M'am apucatu si am cetitu istori'a lui Horia, si a muntiloru apuseni, scrisa de densulu; cându am terminatu si i am datu-o indaraptu, m'a intreatu: „Ti'a placutu?“ „Fórté multu m'a interesatu; doue lucruri insa nu le pri-cepu:“ — Unulu cându Imperatulu la anulu 1852 la ro-garea Jancului, isi schimbbase „marsrout'a“ si trece muntii pe la Gain'a, Vidr'a, la Campeni, éra Janculu nu s'a presentatu.

Acestu lucru e o enigma, pe care Jancu póte o va duce cu sine in mormentu.

Nime n'a potutu revelá pàna' cuma caus'a cea ade-verata, pentru ce elu nu s'a aratu atunci la Imperatulu.

D-vóstra unchiule, presupuneti cà bucuri'a cea fàra margini a Jancului, pentru venirea M. S. imperatului in munti, se fi influintiatu intr'un modu atàtu de drasticu asupra densului, in càtu elu in urm'a acelei convulsiuni s'a bolnavitu si a fostu de faptu incapace d'a se presentá. Eu am auditu alta versiune de la moti; anume cà Janculu statorise planulu astfelu, cà M. S. imperatulu se urce pàna in vârfulu muntelui „Gain'a“, unde in piscu asteptá mam'a Jancului, calare cu unu steagu in màna. — De acolo in-torcênduse M. S. imperatulu, si trecêndu pe dinaintea casei Jancului, acolo tata-seu ilu asteptá cu o plosca cu vinu, a vrutu dupa obiceiulu stramosescu alu Romaniloru se inchine unu paharu de vinu, pentru „bun'a venire“ a imperatului.

Se dice cà Schwarzenberg, care érá suparatu, din cauza cà M. S. imperatulu la rugarea lui Jancu si-a schim-batu planulu de calatoria, si a venit in munti, a incruc-siatu si nimicitu planulu statoritu de Janculu; pentru care Janculu s'a suparatu, si nu s'a presentatu. — Fapta e, cà

M. S. imperatulu n'a urcatu in piscu; si cându a ajunsu cortegiulu la cas'a Jancului, unu ofieru superioru a calaritu înainte, si a strigatu furiosu catra calaretii romani — cari se postasera in doue ronduri facându spalier inaintea casei Jancului cu faclii aprinse in mâni: — „Vorwärts! Vorwärts!“

Suit'a s'a apropiatu; s'au auditu mai multe voci: „Vorwärts!“ cortegiulu s'a pusu in miscare, fâra a se opri la cas'a Jancului.

O alta versiune dice, că Janculu pentru aceea nu s'a infatiosiatu, fiindu-că elu s'a tienutu insielatu de catra regimulu nemtiescu, care 'iau facutu promissiuni pentru poporu, de care apoi dupa terminarea resboiului, n'au vrutu se scie nimicu.

Care va fi adeverulu, unulu D-dieu scie. — Eu am voitu se 'lu ispitescu pe Jancu in 1855, cându a fostu in Blasiu, dar abia a statu vre o câteva minute cu mine, s'a grabitu.

Cu tôte aceste eu asia credu, că adeverat'a causa este a se cautá in alungarea densului din Vien'a.

In anulu 1850—1851 a fostu Janculu timpu indelungatu in Vien'a, a avutu si o audientia in caus'a nationala. Intr'o di a fostu chiamatu la prefectulu politiei, care a luat unu procesu verbalu cu elu:

»Regimulu imperatescu iti trimite acésta decoratiune; am se 'ti-o imanuesu.«

»Nu o pociu primi.«

»Pentru ce?«

»Nu m'am luptatu pentru decoratiune; m'am luptatu pentru dinasti'a imp. si pentru némulu romanescu. — Pe némulu romanescu trebue se ilu multiamésca regimulu, dându 'i drepturi nationali, pe care 'i le a promis.«

»Atunci pentru ce ai primitu decoratiunele russesci?«

»Cu regimulu russescu n'am nici unu oblegamentu, nici elu n'are vre-unu oblegamentu fația de mine. — Decoratiunea russésca mi s'a datu in semnu de recunoscintia pentru bravur'a dovedida in resboiu; acésta o putému primi ori de la ce strainu. — Regimulu meu are oblegamentu fația de némulu romanescu, pâna nu ilu

va împlini, eu m'asiiu privi pe mine de tradatoriu, daca asiiu primi ori-ce distinctiune.“

A treia di dupa incheierea procesului verbalu s'a prezentatu la Janculu unu agentu alu politieii, făcându-i cunoscutu, că in 24 de ore are se parasésca Vien'a.

De si Janculu nu s'a prezentatu inaintea M. S. imperatului, in a. 1852 in muntii apuseni, dar omagiulu si veneratiunea datorita suveranului doinnitoru a manifestatu-o in modu eclatantu. Elu a organisatu si condusu tóta primirea, tóte banderiile.

„Eu totu astfeliu in dubietate am fostu asupra acestui secretu, dise metropolitulu. — Mi-am datu parerea, asia cum am combinatu eu; firesce aceea totu numai combinatiune remane.“

„Alu douilea e că, istori'a muntiloru apuseni se incede cu secolulu trecut, si continua pâna in timpulu de față; dar sare peste epoc'a din anii 1840—1847 fără leacu de amintire.“

Betranulu a zimbitu, apoi a disu:

„Acésta e epoca lui Siaguna cu Varga Catarin'a; nu s'ar fi cadiutu cá eu, colegulu densului, se i facu istori'a. — Istori'a trebue scrisa cu o scrupulositate adeverata, altcum e poesia, nu e istoria.“

Bine n'am potulu scrie ear reu n'am vrutu se scriu.“*)

„Nam cei face, eu cându imi voi publicá „memo-riulu“ meu, nu lu voi putea crutiá.

Tatalu meu, mosiulu meu si strabunulu meu, toti au jucatu unu rolu in istori'a muntiloru apuseni, de la mine va pretinde lumea că se descriu adeveratulu adeveru.“

„Din acésta cauza, eu mai bine n'am scrisu nimicu; tu de vei scrie, se scrii moderatu. — **Daca vei fi provocatu**, atunci firesce, înceta ori si ce consideratiune.“

Acum cetitorulu scie de ce am tacutu pân' acuma, si totuodata vede sil'a morala, care mi s'a inpusu spre propri'a aparare.

*) Se vede că mitropolitulu Siulutiu nu pândea dupa ocațiuni, si nu le exploată, ba chiar prezentându-se asemenea ocaziune, o încunjură.
Not. aut.

Înainte de toate me rogu de cetitoriu, că ori unde me voiui provocă la partea I-ea s'eu a II „din memoriulu“ meu, numai decâtu se cetésca acele siruri; că-ci numai asia va putea avea firulu de lipsa, si numai astfelu i va fi si mai clara si eclatanta sil'a moral'a, ce mi s'a inpusu.

Este mai bine de unu anu de cându audiamu in toate dilele sgomotulu despre biografi'a lui Siaguna, care érá data unei comisiune spre examinare. Nu e lucru curatu isi diceau unii, dlu Popea a scrisu o biografia, prin care provóca certe nationale si confessionale; ataca pe toti barbatii cari au jucatu unu rolu in politica; se încerca a 'i nimici pe toti, numai că se póta scapá pe Siaguna. — Se vorbea că biografi'a a colindatu si a facutu de trei ori drumulu la Pest'a, spre censurare, unde se'si fi si primitu toalet'a.

In comisiunea censuratóre, dlu avocatulu Dim. Racuciu cá referente si dlu Dr. Hodosiu cá membru, s'au declarat in contra primirei biografiei, motivandu că: sunt fórté multe contradiceri, si multe assertiuni fàra probe, érá o parte din trinsele sunt „poesii“. (neadeveruri) — Au facutu totu-odata atenti pe cei-l-alti membri, că se nu provóce critic'a, care ar esi spre daun'a lui Siaguna, etc.

Nimicu n'a folositu; „biografi'a“ s'a primitu. — Cu toate aceste „biografi'a“ nu este echoulu clerului gr. orientalu, ea n'a multiamitu pe nime; dela vladica pâna la opinca, cu totii condamna pe dlu Popea, dicéndu chiaru cei mai adicti de ai lui Siaguna — că se reproducu numai cele mai nevinovate observari ale loru — că: „Totu lucrulu e primitu.“

De si am cercetatu cu totu din-adinsulu, n'am potutu descoperi secretulu, că cine a conlucratu la acésta biografia, cá se sciu anume de cine se me tienu, si câtra „cine“ se me adresezu.

Se dice că au lucratu mai multi insi la ea; si in adeveru, combinandu dupa multimea contradiceriloru, eram

si eu aplecatu a crede asia ceva. „Nu va fi sciindu drépt'a, ce a facutu stâng'a," cugetamu in mine.

De alta-data éra cugetamu:

Dlu Popea singuru o va fi facutu-o, pentru-cà asia dice domnia sa in biografia, cà elu a adunatu acele „margaritare“, din risipiturile ei, cá se nu peara.

In fine mai multi dni mi spunu cà: Dieu, acele margaritare le-a adunatu insusi Siaguna, si i le-a inmanuatu domnului Dr. Puscariu cu acea provocare, cá dupa mórtea densului tóte actele, care erau arangeate si ajustate, cuprinse intr'unu „memoriu“ scrisu anume de Siaguna, se le dea dlui cavaleru Puscariu, cá elu se i faca biografi'a. — Actele s'au pastratu trei luni de càtra dlu protosingelu Puscariu; atunci Siaguna le a luat indareptu, si le au datu dnului Popea. — Dupa tóte aceste eu trebuie se credu, cà autorulu e insusi metropolitulu Siaguna, éra dlu Popea e numai editorulu. Cu atât mai tare trebuie s'o credu, cà-ci Siaguna nu odata a declarat càtra cei de aprópe ai sei, pe cându érá in vigóre, deplinu sanetosu: „Nu me incredú eu in nimene, biografi'a mea mi-o voi face si mi-o voi scrie eu insumi.“

Acesti barbati se afla in viatia, si sunt gata ori si cându a marturisi disele densiloru. In totu casulu „biografi'a“ acésta s'a publicatu dupa invoirea lui Siaguna. — Se dice cà „biografi'a“ la inceputu érá cu multu mai voluminósa; comissiunea a stersu „multe“, ba se dice cà, dupa ce a fostu definitivu satorita, si dup'aceea inca s'au mai stersu „unele“ si „altele“. — Mai multu: cându biografi'a se aflá subt tipariu, chiaru si atunci inca se se fi aruncatu vre-o câte-va cóle in focu.

Ce margaritare voru fi continuu acele, firesce nu se scie; dar „biografi'a“ ne spune, cà tóte câte nu s'au disu intr'ens'a, sunt rezervate pentru istoria, la care se lucra barbatesce.

Dau acést'a deslusire, care din mai multe puncte de vedere e prea interessanta, si declaru: cà eu nefiindu siguru intru tóte despre autorulu „adeveratu“, in totu decursulu scrierei mele, me voi adressá càtra „biografia“.

Sunt lucrări omenesci, despre care se dice că s'au nascutu mórte; asia sunt si opere, despre care se dice că n'au trebuintia de critica, pentru că se combatu ele pe sine.

Asia ar fi, daca n'ar esistá si ómeni, despre cari cu dreptu cuventu se póte dice, că au lipsa cá altcineva se cugete, se combineze si se rationeze în loculu dñiloru sale; că-ci pe ei dóra nu de aceea i-a facutu Ddieu, cá se isi framênte mintea si pentru altulu; apoi pe cine nu ilu dóre capulu, nu si-lu léga, dice proverbulu.

Me supunu dar acestei sile morale, si voiú istorisi unele intemplari, pururea memorabile, si de unu interesu cardinalu pentru istoria, că-ci de si le scie adi întrég'a romanime, precum si natiunile conlocuitoře, dar »verba volant, scripta manent«, se nu mi se inpute că am tacutu chiaru dupa o provocare formală. — Si daca posteritatea va aflá că am contribuitu si eu ceva la completarea istoriei, aduca-si aminte, că meritulu este alu biografiei.

Daca biografia nu imi puneá sul'a in cóste, acésta scriere nici odata n'ar fi vediutu lumin'a.

Mai înainte de a trece la meritulu obiectului, credu că voiú face unu bunu serviciu chiaru dlui Popea, despre care spunu unii dintre intimii sei, că traiesce o viatia cu totulu retrasa, izolata, si asia puçina ocaziune va fi avendu a aflá opiniunea publica, si cu deosebire parerea celoru de convingeri contrarie. — Apoi dñiei sale, care mi-a spusu insusi că se ocupa cu compunerea istoriei Ardealului, daca i voiú spune cum cugeta numerosii sei coreligionari despre »biografia«; ce dicu gr. catholicii; si in genere ce dicu romanii ardeleni, negresitu că i va fi binevenita descoperirea. Credu că despre ceea ce dicu magiarii si sasii, d-sa nu va fi curiosu a le audi. O facu acésta cu deosebire, pentru că inpressiunea pe care o a facutu biografi'a asupra contimporaniloru, va fi o busola pentru acela, care se va ocupá »seriosu« cu istori'a Ardealului.

II.

„De multe ori — ne spune biografi'a — si cele mai mici imprejurari, dau ansa la aflarea si constatarea adevurilor celor mai mari.“

Nimicu mai esactu in tóta biografi'a, decâtu acést'a asertiune.

„Trecutul este — dice Bossquet — o lumina pusa in prezentu, cá se lumineze viitorulu.“

En se aprindemu o lumina, si se trecemu inainte.

Incepu cu cei mai intimi ai dlui Popea:

Acestia vediendu efectulu durerosu, pe care l'a produsu biografi'a, au numitu scrierea dlui Slaviciu din convorbirile literare, aparuta inainte de pasci „unu ou rosu“. Că acést'a scriere avuse de scopu cá se puna unu balsamu pe ranele sângerânde, nu suferé nici o indoiéla. — Dar durere! „prea tardiu“; quod factum est, infectum fieri nequit. — Si intradeveru, daca „biografi'a“ n'ar fi pornitu cu o falca in ceriu si cu alt'a in pamentu, si daca ea s'ar fi marginitu la ceea ce i sfatuesce dlu Slaviciu, bucurosu m'asiu fi insoçitu si eu cu dloru, a depune o cununa pe mormentulu aceleuia, care si-a inaltiatu clerulu.

D-lu Slavici — pe care n'am onóre a'lu cunósce — de si dnia sa nu cunósce Transilvani'a, n'au cunoscutu nici pre unchiulu meu, si póte nici pe Siaguna, totusi e cu multu mai lealu. — Se vede că domnia sa a pipaitu cu unu „tactu“ mai finu, „pulsulu“ Ardeleniloru, cându dice că: „Parintele Popea nu trebuea se ne in-fatiosieze pe Siaguna, cá pe unu omu politicu; trebuea dar se vorbésca despre viéti'a politica a lui Siaguna, cá despre o parte secundara a vietiei lui, si se se fi pronuntiatu cu destula reserva, spre a nu atinge susceptibilitati, la urm'a urmeloru neintemeiate. — Ar fi trebuitu se se recunósca barbatiloru politici romani partea de merite, ce li se cuvine, cátu pentru timpulu in care au lucratu inpreuna cu Siaguna. — In fine ar fi trebuitu se se ferésca dlu Popea, a pune in cartea

„s'a vre-o fapta, ori vre-o vorba, care ar putea
»se fie pusa la **indoiala**.” (sic!)

Dómnice ce bine erá de s'ar fi urmatu astfeliu! Dar
nu; n'am asteptatu se se recunósca si meritele „altora”,
ne am fi asteptatu inse cu totu dreptulu, cá se nu insulte
pe „altii”; si eramu multiamiti si asia.

Cându am vediutu inse, cá in locu se recunósca
partea de merite a **altor'a**, ori celu puçinu se taca,
atribue totu meritulu lui Siaguna, éra pe cei-l-alti pe toti
i tavalesce prin tóte noróiele, — m'au revoltatu.

III.

Dara se aprindemu inca o lumina, si se trecemu la
gr. catholici.

De dóue ori am âmblatu de atunci in Blasiu, m'am
intalnit si cu alti barbati distinsi din clerulu nostru, si
i-am intrebatu: „Cetitati biografi'a lui Siaguna?” „Nu”,
respunsera dniileloru, n'amu cetitu; e prea lunga. — Cam
dám noi cu socotélla, **Ceal tavalesce** s'au strecuratu
„unele” si pâna la noi. — Apoi aceiasi ómeni, inspirati
de aceleasi principie, nu se potu purtá de câtu in acelasiu
modu, in orí ce inprejurari.

Vomu ceti, si la timpulu seu, ne vomu dá si noi pa-
rerea nóstra.“

De altmintrelea, me indrumara la brosiur'a domnului
canonicu metropolitanu Joanu M. Moldovanu: „Spicui-
ri in istori'a bisericesca a Romaniloru”, a carei
introducere suna asia:

„Sunt trei ani de cându imi veni la mâna Vechi'a
»metropolia, scrisa de domnulu Popea; cu nespuse
»doru m'am apucatu de cetirea ei, cugetându cá voiu aflá
»intr'ins'a, date istorice si prelucrare, dupa cum in timpulu
»nostru celu inaintatu in cultura, cu dreptu cuventu se
»astépta dela unu istoricu.“

„M'am insielatu amaru! Din'ainte de 1848 nu am
»aflatu in v. mitr. nici unu datu, care se nu fia fostu cu-
»noscutu din alti scriitori de mai inainte.“

„Ma inca spre nespuse mirare vediui, cá „unele” din
»cele publicate de altii in v. mitr. lipsescu de totu, éra

„altele“ ciuncarite, falsificate, si dupa dis'a italianului „tradate“, in locu de a fi „traduse“.

„Si apoi prelucrarea! Concluse din premise neadevurate, sau neadeverite; aserte in locu de probe; pathos in locu de documente; tipu si tendintie confessionale, de la inceputu, pâna la capetu.“

„Eram de credintia, că, dora va fi trecutu si peste Romani timpul, in care fericitul Eliade, desteptă pe Romani la imbraciosiarea si cultivarea literelor, strigându: „scrieti baietii scrieti ori cum, numai scrieti.“

„Eram de credintia că falsificarea istoriei nici de câtu nu póre fi, de câtu numai stricatiósa: că de vei avea **icóna falsa** despre trecutu, false voru fi si conjecturile si calculii viitorului, ce vei fi trasu dintru aceea **icóna falsa** a trecutului.“

Atâtu e totu ce am aflatu de la „uniti“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV.

Acum se mai aprindemu o faclia si se vedemu ce dicu gr-orientalii, cari nu numai că nu sunt de acordu cu „biografi'a“, dar o declara de unu atentatu in contra natiunei romanesci din Transilvania. Precum si acei correligionari de ai lui Siaguna, cari au traitu unu lungu siru de ani, in nemijlocita apropiere si in contactu continuu, cu densulu.

„De cându e lumea — dicea unu domnu, intr'o numeroasa societate, cu ocasiunea unei adunari sinodali, — nu s'a plesnit adeverulu cu atâta cutezantia in fația, precum o face „biografi'a“. — Lucruri, cari s'au petrecutu cu noi, se desfigureza cu totul totu, si se infatiosiaza asia, in câtu ar potea prea usioru se duca in ratacire pe acela, care n'a fostu contimpuranu; ori pe acela care nu cunósce starea lucrului din propri'a sa experientia.“

„Dati 'i pace — dise unu alu douilea — că-ci dora lumea scie cum s'a nascutu acésta biografia; apoi fiti siguri, că se voru aflá barbati, cari s'o scarmene dupa cum si merita.“

„Nu se voru potea escusá cu nimicu inaintea istoriei, pentrucà, n'au lipsitu din partea nóstra admonitiuni serióse, atâtu in comissiune, câtu si in consistoriu, cá se fia obiectivi, se nu faca politica si proselitismu; cu deosebire se nu vateme si se nu provóce pe nime.“

„Dar ce vreti — intrerupse alu treilea — vreti se i faceti critic'a; acésta ar esi ori prea lunga, din cauza cà biografi'a e scrisa fàra nici unu sistemu, e o aglomerare de laude; ori ce s'a facutu bunu si frumosu in acésta tiéra, singuru Siaguna le-a facutu. Totu ce s'a facutu reu „natiunea“ le-a facutu. — Sau critica ar fi si scurta; dar póte cea mai nimerita: „unter aller Kritik“.

„Nu e asia dloru, se me ertati — luà cuventulu alu patrulea — dar tocma pentru cà nime nu i néga meritele lui pentru biserica, trebuia cà biografi'a se i fi enumeratu tóte meritele lui, totu odata inse se fi recunoscutu „fapt'a“ cà totu ce Siaguna a facutu, cu ajutoriulu clerului si din banii clerului a facutu. — Daca Moltke ar dice despre sine, cà elu a cuceritu Franci'a, si ar negá meritulu armatei germane, s'ar face de risu, de si lumea intréga scie, cà elu a organisatu armata, a pregatit'o, si condus'o din victoria in victoria. — Apoi nu este adeveratu cà noi gr.-orientalii eramu tocma asia decadiuti, precum ne descrie biografi'a. — Toti aceia dintre Romani, cari au ocupatu functiuni mai inalte, erau la anulu 1848 juristi absoluti.

Clerulu de si numai toleratu si scapatatu, dar totu avea si vre-o câtiva barbati mai luminati si zelosi.

Se nu uitamu cà spiritulu timpului, revoluti'a francesa — care a ruptu catusiele sclaviloru in tóta Europ'a, — ne a scapatu si pe noi. Potea fi Siaguna inainte de 1848 o miie de ani in acésra tiéra si totu tolerati si batjocoriti amu fi remasu. Éra dupa 1848 s'ar fi aflatu si altulu, daca nu indata, dara mai tardiu — de siguru, care se ne puna trebile la cale. Ar fi in adeveru tristu lucru, daca fàra Siaguna s'ar fi alesu nimica de noi. — Asemenea este unu mare neadeveru, cà fàra de Siaguna s'ar fi stinsu ortodoxi'a.

— Daca nu s'a stinsu atunci, cându preotii nosri iernau câinii boieriloru (nemesiloru) — si pe atunci nu erá Siaguna — apoi dupa frângerea catusieloru a afirmá asia ceva, e ridicolu. Se nu uitamu dniloru, cà clerulu ortodoxu înainte de Siaguna cu 70 de ani au avutu „martiri“ pentru infintiarea mitropoliei gr. or., si pentru despartirea de sêrbi.“

„Par cà le ar fi intunecatu Ddieu mintea, la acesti ómeni, cà dóra celu mai mare dusímanu alu lui Siaguna nu i potea face unu reu mai mare cá tocma biografi'a; pecatu cà nu i-ati lasatu se isi faca de capu!“ Audiu, dise alu cincilea, cà au vrutu se 'lu faca sântu De s'ar trezi Siaguna, ar potea dice: „Dómne, aparama de amici neindemnatici.“

Audi acolo, ceea ce n'ar fi cutezatu Siaguna se dica nici cându, cà elu a desteptatu in noi simtiulu nationalu, si ne a facutu ceea ce suntemu, o dice biografi'a, pare cà vorbesce intr'o siedietóre pe sate; daca dóra scie lumea si tiér'a, cà noi amu facutu din elu romanu. — Ati uitatu de câte ori ne dicea mitropolitulu Siulutiu, cându vedea cà Siaguna cautá privilegiu se mérga dupa capulu seu, pe cararile sale, in contra opiniunei publice: „Ve rogu domniloru si fratiloru, fia ve mila de natiune, se lasamu tóte la o parte; âmblati cu elu cá cu unu ou rosíu, numai se nu se jignéscu solidaritatea, se nu se periclitaze caus'a.“ — De câte ori nu si-a calcatu mitropolitulu Siulutiu pe ânima, avendu binele natiunei inaintea ochiloru sei! Ne este inca in viua memoria si acelu scandalu, cându Siaguna a vrutu se introduca in biserica romana din Ardealu limb'a sêrbeasca, cându in anulu 1847 intro di de serbatóre a cântatu in cathedral'a din Sibiiu „Tedeum“ „Marire“ in limb'a sêrbésca. — Erá se parasasca „cu micu cu mare“ biserica, puçinu a lipsitu cà nu l'au intreruptu ascultatorii in servitiulu divin. — Ne amu de partatu cu totii mâchniti, scârbiti si ingrijati, de n'amu avutu bucuria de serbatóre. — Apoi limb'a magiara inca a introdusuo in afacerile interne oficióse, a le consistoriului ai carui membrii nu intielegeau de

locu limb'a magiara. Tóte aceste „proprio motu“, fàra cá cineva se ilu fi provovatu, cu atátu mai puçinu se ilu fi silitu a le face. — Ati uitatu cà, de câte ori se mania — si acésta se intemplá adese — totu deauna dicea: Ce! voi sunteti Romani? Tígani sunteti voi, nu Romani.*)

Ati uitatu cându a disu intr'o societate: „Ich liebe den Walachen, aber den Romänen kann ich nicht leiden.“

Ati uitatu cu câta ura s'a purtatu, in cóntra literelor latine, si cá scrisorile protopopiloru cari se incercara a-i scrie astfeliu, nu le primea; si cá celu din taiu protocolu scrisu de notariu cu litere, l'a sfârticatu.

Ortodoxu mare si preotu zelesu a fostu, dar numai Romanu adevveratu n'a fostu; cându a venitu in Ardealu, nu ne cunoscea nici trecutul, nici aspiratiunile; limb'a romana inca o vorbea fôrte reu, si cu unu accentu strainu.

In urm'a urmeloru va spune istori'a, cà óre „binele“ ce ni l'a facutu pentru biserica, ori „reulu“ ce ni l'a facutu neamului romanescu, cumpanescu mai multu?**) BCU Cluj / Central University Library Cluj

Istori'a va constatá si aceea, cà pâna nu a venitu Siaguna in Ardealu, „unitii“ cu „neunitii“ traiau cá fratii.

Siaguna erá façia de cele-l-alte confessiuni fôrte intolerantu; din care cauza a si nefericitu odata pe unu teologu, care isi alese de mirésa pe o gr. catolica. Siaguna inse l'a inpedecatu a se casatori cu densa, dicându: „Ce! dóra nu vrei se te mesteci cu sânge spurcatu.“

Fanatismulu religionariu alu lui Siaguna a mersu pâna acolo, in câtu elu a dictatu intr'unu asemenea casu „anatema“ asupra mirelui. Protopopulu respectiv — omu cu demnitate si curagiu — ia retrimisu ordinulu, dicându:

*) Dnului prepositu Cipariu inca i-a disu Siaguna, in residentia episcopului rom. cath. din Belgradu — unde Siaguna erá in cuartiru — fiindu vorb'a despre Romanii gr. orientali: „Ce Romani? Tígani neuniti suntu ei.“ *Not. aut.*

**) O sentintia filosofica germana dice: O fapta rea, totu rea si condemnabila va remanea si atunci, daca prin trens'a vei fi mantuitu nu numai protestantismulu, ci chiar si lumea intreaga.

Astfelu diceau in antichitate la Romani „moralistii rigurosi“ séu „rigorosii moralisti.“ *Not. aut.*

„N'am publicatu, nici voiui publicá vre-o data unu ce asemenea; astfeliu de lucru inca nu s'a pomenitu in tiér'a nóstra. Poporul romanu de ambele confessiuni, de același sânge si origine nu scie de deosebire, cu atât mai pușinu de ura confessională; nu e bine se ilu tulburamu.“

Cu tóte aceste Siaguna a inpedacatu casatori'a; éra mireas'a a muritu de superare.

S'a încerçatu Siaguna, a inpedecá asemenea casatorii chiaru între persóne din class'a culta, de si elu prea bine sciá, că toti mirenii, de ambele confessiuni, afara de vre-o doui ómeni obscuri si malitiosi, privescu cu dispretiu asemenea fapte, demne de evulu mediu.“

„Cându s'ar ceti biografi'a numai in Ardealu, continua alu siesilea domnu, totu ar mai merge; dar aceea se va ceti si in alte parti. In Ardealu sciu ómenii prea bine, ce însemnéza frasele din biografia: „Cum si de unde „potuse dara episcopulu Siaguna suportá atâtea spese din „salariulu seu celu neînsemnatu.“ precum si urmatóarele: „1. Că metropolitulu Siaguna se tragea din o familia „avuta si distinsa; 2. că elu cându a venitu la Ardealu, „a adusu avere cu sine. 3. că elu a erezitu o avere „considerabila de la fratele seu. 4. că elu a fostu unu „economu bunu, altmintrelea nu potea lasá o avere asia „însemnata la mórtea sa.“*)

Nimicu nu e mai neadeveratu cá tocma aceste asser-tiuni. Nu erá de lipsa cá, cu falsificarea adeverului se se înceerce a'lu deduce din parinti avuti si distinsi, ceea ce n'a fostu. — Că dóra in diu'a de astadi, n'o se ne rusi-namu, se ne negamu, si renegamu pâna si famili'a!**)

*) Vedi epistol'a fratelui seu, mai la vale.

Not. aut.

**) Nu Ddieu; éta ce dice Ferdinand I regele Ungariei in diplom'a renumi-tului Archiepiscopu din Gran (primatele Oláh János, 23 Noembre 1548.) Hæ vreo sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles tui, minime postremas habent, ut pote quos ab ipsa rerum Domina, urbe Roma oriundos constat, unde nunc quoque tua lingua Romani vocantur; tua ista gens fortitudine prepolens fuit multorum præstantissimorum Ducum genetrix inter quos Joannes Hunyades incliti Mathiæ Regis pater, etc. etc.

Aceste le dice înainte cu trei sute trei dieci si doi (332) de ani unu Rege magiaru. — In aceste pușine cuvinte, se cuprindu trei dovedi eclatante: un'a

Ve aduceți aminte cându l'amu rogatu pe Siaguna, pe timpul absolutismului, se chieme vre odata la sine și se cercetede și elu pe dlu Bendela, care eră judecatoriu la tribunalu, Romanu bucovinenu, barbatu cu demnitate și Romanu bunu. L'am rogatu că se distinga pe dlu Bendela și se i ridice vadia inaintea strainiloru.

Ce a respunsu Siaguna:

Mein Schatz! eu suntu baronu, eu nu me pociu mestecă cu totu omulu.

Ei! dar făcia de straini n'avea asemenea scrupuli aristocratice.

O scimu cu totii că tat'a lui Siaguna a fostu unu omu prapaditu, care si-a parasitu famili'a in cea mai mare miseria; si-a parasitu și religiunea, s'a facutu **popistasiu** și s'a bagatu in catane, unde a și muritu, că tamboru.

Cându a venitu Siaguna la Ardealu, n'avea avere de locu; elu insusi spunea: „Am facutu unu ferbelu sdravenu in Wersetz, si am castigatu paralele de calatoria la Ardealu.“

Avem u la mână epistola fratelui seu, — scrisa in limb'a magiara — unde i scrie lui Siaguna că: elu bani de datu inprumutu pe camata n'are, dara fără camata ilu

pentru „latinitatea“ Romaniloru; a dou'a pentru „romanitatea“ familiei Hunyady; a trei-lea pentru „talentulu, eroismulu și caracterulu“ poporulu romanu.

A fi ilustru prin nascere, și totu odata a fi mostenitu dela illustri strabuni și virtuti, este unu deosebitu favoru alu sorței; precum totu alu sorței favoru este, a fi unu omu genialu, unu omu frumosu, ori unu omu cu stare și avere. — A le intruni toate aceste, însemna a fi in „aliantia“ cu sorțea. — Cu toate aceste Romanulu, pentru că isi trage originea din parinti seraci și simpli, nici decâtu n'are a se rusina de densii — **daca altcum aceia suntu oameni onesti, că-ci „moral'a parintiloru e caracteristica din generatiune in generatiune; de unde Romanulu și dice: „neamu bunu; neamu reu.“**

Ôre se nu vina o'di, cându nobletia prin mostenire, se faca locu nobletiei prin virtute?

Aristocratulu Chateaubriand dicea: „Cându me uitu la Beranger, vedu că fruntea regala si-a perdutu corón'a, éra fruntea plebea asteapta pe a sa.“

Lumea cunoște foarte bine pe adeveratii nobili și patrioti, ori care ar fi nascerea loru, și pe cei cari lupta pentru nalucirile și interesele loru personale.

Poporulu romanu — dicu și eu la rondulu meu — e unu diamantu necioplitu; dar durere, o mare parte din inteligintia, e o sticla, o piétra falsa, fara valóre interna.

Nota aut.

imprumuta cu 1000 fl.; i daruesce si 4 procovitie pentru cai, pe care i le cerea imprumutu, — Acésta epistola sdrobesce tóte sofismele biografiei!

Éta unele passiage in traducere romanésca:

» Observarile tale nu'mi placu, érta-me se iti scriu sinceru. **Sci tu cà fratele teu nu se pricepe la politica,** inaintea mea stà iubirea fratiésca pe o trepta mai inalta decâtu **politic'a.*)**

» Te facu atentu cá se nu traiesci altfeliu, decum a obicinuitu a trai episcopii cei saraci ai valachiloru, onestu, dar nu cu fumu mare. — Me intrebi, cà cetitu-am **gazet'a germana** din Ardealu. N'am cetitu; te rogu scriemi pe scurtu ce stà intr'ens'a — Nu ospetá bine la inceputu pe multi (ne traktálj sokat jól eleinte); fã mai pușinu, **cà se nu iti para rau in urma,** ori se nu mai resbesci; tînete de proverbu: »incetu ajungi de parte.«

Al teu adeveratu frate

Pest'a in 30 Ianuariu 1848.

Vreta.**)

Averea care a lasatu-o clerului, n'a fostu din economisarea densului, ci din averea clerului. Firesce, cá se legitimedie, cum a potutu spesá pe anu 30,000 fl. din plat'a de 4000 fl.; dupa anulu 1860, 8000 fl. si in urma 12000 fl. trebuiá cá se inventedie »biograf'a« minunile care ni le in-sira; noi inse scimu fôrte bine, cà venitul lui Siaguna nu se marginea la salariulu densului; elu dela fiescecare in-vetiatoriu luá o taxa anumita, de 10, 20, 30 galbini, ba a luat si 100 de galbini. — Cu ocasiunea visitatiuniloru pentru santirea mormintelor in ca primea cate 5, 6, 7, 10, galbini! apoi dupa secerisiu si culesu curgeau bucatele si vinulu in curtea densului de la poporeni; venatu,***) pesci

*) Minune! nici chiar càtra fratele seu se nu fia fostu sinceru? *Not. aut.*

**) Epistol'a e scrisa in limb'a maghiara, adress'a in limb'a germana; dar sfatulu ce'lu contîne, e romanescu. *Not. aut.*

***) Despre venatu imi vine aminte, de cându eram odata in Blasiu; éta cà vine unu popa cu o caprióra; bucuri'a »curteniloru;* in Blasiu capriór'a e raritate, cunoscuta din istori'a naturala. — De locu o a apucatu bucatariulu cu servitorii se o belésca. Stati pe locu, le disei eu, se vedemu ce dice Mitropolitulu.

Intracea pop'a vine in josu: »De cându suntu asia n'am mai patitu; nu

s. a. t. s. a. t. Dela teologi inca luá taxe. Odata s'a intorsu acasa dintr'o visitatiune canonica; dicându dlui care l'a insoțitu: Me ducu acasa, cà-ci mâne am de a primi tineri la teologia, dela cari am unu venitu pâna la 4000 fl. Tu nu scii cà aceste primiri im aducu la 4000 fl.“

40—100 fl. erá tax'a usitata a primirei la teologia. Au fostu casuri cându a primitu si 100 galbini. D'apoi taxele de hirotonia, divortiu, dispensatiune, precum si „canónele“ dictate preotiloru, câtu au sporitu venitulul anualu alu densului. — Daca Siaguna n'avea aceste venituri, de unde potea elu spesá pe totu anulu câte trei dieci de mii, câtu l'au costatu „strainii“ dupa spus'a densului. Adeca in 10 ani câtu au fostu „nemtii“ in tiéra, trei sute de mii fiorini.

Biografi'a insulta si batjocuresce de „pigmei“ pe toti câti au fostu de principii politice contrarie de ale lui Siaguna; i provóca se mérga se ingenunchie inaintea monumentului lui Siaguna, si se se róge de iertare.

Las' cà acei „pigmei“ sunt tocma fruntasii clerului gr. oriental; d'apoi biografi'a trebuea se scia, cà acei „pigmei“ au cunoscintia despre multe lucruri, cari erá mai bine se remana „intra muros“.

Apoi biografi'a este fórté ingrata, cà-ci de nu erá unulu dintre acei „pigmei“, Siaguna nu potea scapá fàra mare compromisiune atunci, cându guvernulu ilu trasese la dare de séma, pentru acei 60 fl. pe cari elu i luase cá tacsă de dispensatiune de la unu bietu omu, a carui miresa erá gr. catholica. Sciti! atunci cându Blasienii remasera cu buzele înflate. Daca vomu fi siliti, vomu servi cu date autentice.

Asia dara elu a avutu venituri enorme; altcum de unde potea duce o casa splendida cá unu principe?!

vrea se primésca capriór'a, s'a superatu pe mine.“ Mergeti dvóstra domnule Siolutiu la Exelenti'a sa si i spuneti, cà dnul preotu n'are nici o cauza la noi, n'are de a cere nimicu; vine dela munte, trece prin Blasiu, si a adusu capriór'a numai din dragoste, cá raritate, îmi dise scretarulu Pamfilie.

M'am dusu si am disu:

„Dati 'i vreo 10 fl. se nu duca capr'a indereptu; i rusine bietului popa se mérga cu ea acasa.“ „Ce bucurosu i-asi dá si indoitu pretiulu, cum asiu mancă de bucurosu si eu din ea; dar cine ilu va fi vediutu intrându cu ea in curte, nu va sci cà am cumparat'o.“ N'a primit-o.

Nol. aut.

De ce dara vrea biografi'a se inbete lumea cu apa rece?

Apoi cum se póte, cá cineva se traiésca atátu de splendidu, si totusi se fia economu si simplu?

Din contra, elu erá — cu deosebire fația cu strainii, fórte galantu; multe mii de florini a trimisu densulu strainiloru, la anulu nou de „presentu.“ Dara cine se le tîna tóte aminte.“

„Cine se le tiena aminte? — dise alu sieptele dnu — noi cu totii trebuie se tienemu aminte!

Dar nu vedeti, cá ei cum intortoca si sucescu adeverulu; biografi'a dice, cá tóte congresele nationale le a esoperatu Siaguna, si elu a fostu presiedintele la acele, pe cându lumea intréga scie, cá congresele le a esoperatu ambii metropoliti impreuna cu inteliginti'a, si cá presiedinti au fostu pururea ambii metropoliti.

Totu ce a fostu bunu, ilu monopolisaza pentru Siaguna totu ce e reu si funestu, incarca in spinarea natiunei. — Apoi dóra noi BCU Cluj / Central University Library Cluj inca nu suntem morti, dóra nu vomu suferi cá se ne plesnésca in fația. Acuin pâna traimu trebuie se descoperimu adeverulu, altmintrelea ne va judecă posteritatea de poltroni.

Din partea mea se ilu fia laudatu, cum i-a venit la gura, dar se ne fi datu pace, se nu ne batjocurésca tiér'a si natiunea, se nu ne fi descrisu cá pe nesce hórde barbare, din care Siaguna a facutu ómeni.

Dar éra me întorcu, daca fapt'a cu Varga Catarin'a, inca o numesce fapta mare si nationala, apoi atunci intr'adeveru, óre ce ar mai potea fi, pe care se n'o numésca „fapta mare si nationala.“ Atunci se nu ne miramu cá lui Schwarzenberg i-a radicatu in gradin'a propria unu monumentu.

Siaguna insusi a disu — provocatu fiindu se publice diplom'a cu care a primitu crucea lui Leopold, pe bas'a carei-a, a castigatu apoi baronatulu. — Nu o publicu pentru-cá se amintesce intre merite fapt'a cu Varga Catarin'a, éra mie adi imi e rusine de acea fapta.

In biografia nu este nici o amintire despre acésta diploma. — Eu declaru tóte traducerile si cu deosebire re-

latiunea lui Siaguna, catra guber. Teleky in caus'a Varga Catharinei, de negenuine si false, pâna cându se voru depune in originalu tôte documentele citate in biografia, la notariulu publicu, spre vederea tuturor. — Siaguna in timpul din urma, totu cu biografi'a sa s'a ocupatu; elu a sciutu bine că »istori'a« ilu va condamnă pentru politic'a densului; au avutu timpu se isi indrepte si ajusteze actele cum a vrutu; vremu dara că celu puçinu asia cum au esitu acele din mân'a densului, se le vedemu in **originalu.**«

Se scie, că Siaguna a cerutu se se faca baronu, pre cum au cerutu toti, cari nu prin donatiune cá mai de multu, ci pe bas'a unei decoratiuni s'au nobilitatu.

In fine se mai dice, că inaintea lui Siaguna, altu Romanu, la o asemenea »dignitate« n'a ajunsu. — Si că in diplom'a de baronu a lui Siaguna, se numesce pentru prim'a óra »natiunea romana« cu acestu nume! Ve rogu! spuneti imi, poti cetii asia ceva, si se nu te îmflerisulu?

Câte asertiuni, atâtea neadeveruri.*)

Suntu unii ómeni, cari cându apara trecutul politicu alu lui Siaguna, totu deauna cugeta la sine. — In zadaru! cartile s'au sfetitu, si lumea ne cunósce pe toti.

Apoi »biografi'a« s'a prea incurcatu in politica; dice că: »Siaguna nici odata n'a avutu incredere in Magiari;« si totu intr'o resuflatura dice că: »unde amu stá astadi, se fia ascultatu Romanii de Siaguna, si se fia mersu cu Magiarii.« — Faptulu e că, Siaguna pururea a âmblatu, dupa ori si cine, care a fostu la putere; dara dupa nime atâta cá dupa Magiari; acestia inse dupa anulu 1848 n'aveau incredere in elu; cătra sfirsitu vediendu pe Siaguna parasitu de Romani, l'au parasitu si densii.

*) Inainte de acea diploma, sunt o multime de rescripte, decrete si diplome imperatesci, cu numire de »natiunea romana.« — Celu dintaiu e rescriptulu din 26 Iuniu 1848 respunsu la petitiunea adunarei din Blasiu. — Diplom'a imperat. din 12 Decembre 1850 cătra mitr. Siulutiu. Rescripte cătra regimentele de granitia romanesci etc. etc.

Apoi imi placu si povestile unde se dice, că Siaguna a crescutu in cas'a lui Grabowszki, care traiá in relatiuni amicali cu aristocrati'a din Pest'a.

Ar trebui cá cineva se nu fi âmblatu in viati'a sa in Ungari'a si Transilvani'a, se nu fi vediutu in tóta viati'a unu singuru nobilu magiaru, cá se nu scie cá asia ceva e imposibilu.

Dara nu scimu noi, cá pàna la anulu 1848 ba chiaru pàna in diu'a de adi cu ce dispretiu se pórtá aristocrati'a si fatia de unii dintre cei mai inalti functionari romani? d'apoi fatia de unu negustoru de romanu? ba chiaru fatia de unu negustoriu magiaru; a vorbi asia ceva, insemnéza a te da de golu.

Dara nu scimu noi din „gravaminele“ dietali, cá de câte ori s'a intemplat, cá unu szolgabireu puneá de 'i tragea unui burgesu de prin fundulu regiu câte 25 de bâte, si alte insulte.*)

) In adeveru asertiunea biografiei e o ratacire capitala. — Lasu cá pe timpulu acela (1809—1828) aristocrati'a nu locuía in Pesta; cá-ci numai mai târziu, la agitatiunile lui Kossuth si Széchenyi dupá anulu 1836 au inceputu pe rându a se reintorče in patria, si a se asiediá in capitala. — Cá Grabowszki a fostu omu cinstitu, cu stare si avere, o scimu; cá elu a traitu cu protopopulu Petru Majoru in relatiuni amicali, e posibilu; dara nu e de crediutu cá aristocrati'a a avutu cu ei conveniri. — Nu aristocrati'a, dara nici oficialii economi ai acelora nu s'aru fi impretinitu cu unu negustoru, si cu unu protopopu romanescu. — Dara tocma asia se fia, de Siaguna totusi nu s'ar fi lipitu nimicu din simtiemintele lui Petru Majoru, din simpl'a cauza, cá Petru Majoru a muritu in 16 Februaru 1821 éra Siaguna numai in anulu 1823 a mersu la Pest'a. Vedi de cei buna algebr'a morala! Cetiti istori'a lui Jakab Elek, si veti vedea, ce i s'a intemplat chiaru renumitu'ui literatu Farkas Sándor, care erá secretariu la Gubernu, cu unu baronu, care a intratu in biroulu densului, si nevediendu pe cei-lalti magnati pe cari 'i cautá, a intrebatu: „nu e nime aici?“ „Dara eu suntu niminea?“ dise Farkas Sándor iritatu. Nu numai in tier'a nóstra, dara in tóta Europa asemenea s'au petrecutu; de aceea ar fi de prisosu a enumerá esemple, despre care altii au facutu colectiuni intregi. — Mi aducu aminte, eram odata in cas'a unui magnatu din Ardeal; d-lu casei unu betránu venerabilu si umanu, dara pre cumu suntu magnatii, erá si elu conservatoru; fiulu seu erá „mare democrat“. — Eu si fiulu siedeamu pe sofá, éra betránul se preamblá in salon; se disputau ambii despre „aristocrati'a si democrati'a“. De odata se opresce betránul inaintea fiului seu, si 'i dice: „Ce! tu esti democrat? tu esti unu aristocratu atátu de îngâmfatu, in câtu tu nu afli pe unu omu, care nu e nobilu de nascere, demnu, cá se te uiti la densulu, cându iti vorbesce, ci li întorci spatele. — Tu vorbesci de democrati'a, fiindu cá acuma e moda.“

Eu inca am cunoscutu pe unu magnatu, care se uitá in oglinda, si de acolo privea, cá cine i vorbesce la dosulu densului. Firesce cá nu suntu toti magnatii

Nu ve mirati, roguve, daca unu omu caruia din generatiune in generatiune, i s'a prefacutu in sânge, a priví „nobilimea“ de dómna absoluta preste averea si viati'a „celor-l-alti“, nu póte aplicá egalitatea inscrista in codice, in viati'a sociala, nici fatia de ómeni, póte mai culti de câtu densii.

Vedeti si ve mirati de unu Siaguna, care era din parinti simpli si seraci, si cu tóte aceste, indata ce elu a devenitu baronu, s'a lapadatu nu numai de semenii sei de odinora, dara chiaru si de burgesimea de frunte. In lun'a lui Aprilie 1863 propuse mitropolitulu Siulutiu, de membru

astfelu, dara intr'aceea cu totii suntu d'o potrive, cà ei si cu deosebire sogiele lor, nu s'ar mestecá cu „burghesii“ nici atunci, cându acestia aru avea unu milionu de fiorini nu avere, ci venitu pe totu anulu.

Dara nu scimu noi, cà pàna la uniune magnatii din Ungari'a chiaru pe magnatii din Transilvani'a i despretuiiau, numindu-i „Oláh mágmás“ (magnatu valachu).

D'apoi pe unu negustoru si pe unu protopopu valachu? ba chiaru pe unu Vladica?

Se vede cà autorulu „biografiei“ nici chiar poesi'a maghiara n'o cunósce: „gratia magnatum fugit per lepura hâtum.“ BCL Cluj General University Library Cluj

Per asotiationem idearum imi vine aminte o scena ce s'a petrecutu in temniti'a din Blasiu intre Dlu O proprietariu din M., si intre unu baronu in 1848. — Poporulu inversiunatu a vrutu se navaleasca asupra Magiariilor cari erau intemnitiati, dicèndu cà: Magiarii au omoritu mai multi Romani, asia si ei voru omorí pe Magiari. Tribunulu s'a opusu; dara nu resbea; in urm'a urmeloru s'au invoitu, cà macaru pe unu Magiaru se 'lu scóta se 'lu spànzure.

Tribunulu intra in temnitia, si face cunoscuta teribil'a sentintia a poporului. Toti au incremenitu.

„Nu ve socotiti multu, dise tribunulu, alegeti pre unulu dintre voi, altcum 'mi voi alege eu pre unulu.“

Atunci a pasitu inainte baronulu dicèndu catra O : „Prea onorate dle, unulu trebue se móra dintre noi; dta ai traitu dím mil'a lui Ddieu vreo 70 de ani, noi suntemu toti mai tineri, fi bunu si decidete cá se mori (pe furci).“

„Dle baronu! eu in viati'a mea totudeauna am cinstitu aristocrati'a, si acuma ve dau anteietatea; n'asi pasi pentru lumea acést'a inaintea unui baronu. Ce ar dice lumea despre mine?“

„Baciule (bátyám), fi bunu si ai mila de noi, daca amu fi traitu câtu dta, totu ar mai fi; dara asia.“

„Fereasca me Ddieu, dle baronu, dóra eu am crescere, nu suntu moijicu; poftiti! poftiti dle baronu?“

Scrindu aceste imi vine alt'a aminte: nu ve inbiati cá Grecii la temnitia. De câte ori se aude acést'a dicala, fàra cà se scie ómenii cà ce insem-

alu unei deputatiuni la imperatulu, pe unu comerciantu onestu, cu stare si avere; Siaguna l'a respinsu cu dispretiu dicendu: »N'am obicei a me infatiosia la imperatulu, in societate de siusteri.«

Asia curend a uitatu Siaguna, cà unui asemenea comerciantu, Grabowski, avea elu de a multiami nu numai educatiunea, dara chiaru esistintia densului?«

»Ce diceti la tôte aceste dle Siulutiu?« se adressara mai multi insi, catra mine.

»Ce se dicu; sciamu si eu multe din aceste; le am auditu de repetite ori dela coreligionarii dvóstra in deosebite parti ale tierii, si tocma de aceea, cetindu eu biografia, nu'mi poteamu destainui »indemnulu« din care s'a scrisu acésta biografia.«

V.

Mai tardiu întâlnindume intr'o excursiune cu unu vechiu amicu alu meu, imi dise: »Cetit'ai biografi'a lui Siaguna?«

BCU Cluj / Central University Library Cluj

»Cum nu!«

»Eu suntu gr. orientalu, imi iubescu cofessiunea, i recunosc meritele lui Siaguna pentru biserica, dar biografi'a m'a indignatu intru atàta, in càtu am isbitu-o de pamentu. Te mira cum de Romanii gr. or. din Sibiiu, cari au traitu atàtia ani acolo, nu i-a facutu pàna acuma critic'a. Crede-me cà, mie imi vine totu lucrulu suspectu.«

»Cà dóra nu 'ti a venitu aminte istoria emanciparei jidaniloru, cu principele cancelariu Kaunitz?«

»Nu, cà n'o sciu; spunemi cum s'a ntemplat?«

neza. — Inainte de 1848 dominiulu episcopescu alu Blasiulu inca avea forum dominale; economulu curtiei facea judecata nu numai asupra jobagiloru, dara si asupra Blasieniloru.

Cându erau de judecati Blasienii la temnitia, pe ei 'i bagă in inchisorea din curtea resiedintiei, d'asupra carei astadi e cancelari'a economului.

Se fi vedutu pe bietii Greci, ómeni cinstiti, cetatieni, cându erau la usi'a temnitiei: »Poftiti kir Iordache inainte!« »Me rogu kir Manolache, dvóstra sunteti mai bestrani!« »Poftiti! poftiti!« »Me rogu! me rogu!« De aici se dice: nu ve inbiati cu Grecii la temnitia.

Tralescu încă ómeni in Blasiu, cari au vedutu pàna ce szolgabireulu a lasatu se i mesure primarului din Blasiu »kir Toni«, 15 betie.

Not. aut.

Înainte de şedinţile consiliului ministerialu în care eră se se decida despre emancipare, se înfaşoséza unu evreu de frunte la Kaunitz şi i dice: »Serenissime! aici Ve aducu acestu saculetiu cu galbeni; nu poftescu alt'a, decâtu că în şedinţia se taceti. — Kaunitz s'a nadaitu că ce-o se fia. — A deschisu şedinţile, da nu se apucara consiliarii mei, care de care mai infocatu a vorbi pentru emancipare: ba că meritele, ba că umanitatea, ba că spiritulu timpului, s. a. m.

Cându au terminatu cu totii, Kaunitz a enunţiatu: Vedeti saculetiulu acest'a cu galbini; radicându'lu de sub mēsa, unde ilu asiediasc de mai înainte — l'am primitu că se tacu. — Cātu a trebuitu se primi dñile vóstre, de ati vorbitu, de cugetamu că me aflu intro sinagoga; nu se va alege nimicu din emancipare.«

»Gluma că glum'a, dar biografi'a asia i-a batjocorit tocma pe densii, încātu fără compromisiune nu potu tacea.«

Acestea, si acestoru asemenea se vorbescu în ţier'a Ardealului.

Lumea e ciudata! — ómenii se mira, cum de biografi'a ne descrie ţier'a, natiunea si clerulu (se întielege si pe gr. catholici, că-ci dóra si ei sunt romani) asemenea unei provincie cu poporatiuni semi-barbare, din peninsul'a balcanica; si povestesc tóte minunile astfeliu, în cătu cetitorulu, care nu e ardeleanu, ar potea crede, că Siaguna a frântu catusiele sclaviei, elu a întemeiatu cele dintâiu scóle, elu ne a invetiatu carte, elu ne a desteptatu simtiulu romanescu, si totu elu ne a inspiratu adeverat'a credinţia, precum si cunoscinti'a confesiunei adeveratu orientale, etc.

Eu unulu nu me miru, decâtu de aceea, cum de s'a opritu biografi'a la jumetate calea; e greu a te conteni, cându ai apucatu de a durá, rotogolu pe cósta în josu la vale.

Trebuia se spuna totu ce'i jace la ânima; mănându'i vine omului apetitulu — dice francesulu, — daca e sacu, sacu se fia, dice romanulu.

Se fia continuatu. Daca nu eră Siaguna, nu se nascea Romulus, si nu întemeia Rom'a.

Daca nu erá Siaguna, nu se nascea Traianu, si nu intemeiá Dacoromani'a, si noi adi n'amu esistá.

Si asia mai departe cu asemenea „meruntiusiuri.“

Inca se mai mira ómenii si pentru aceea, cum de biografi'a isi aróga tristulu privilegiu de a dice cà: „toti càti vorbescu si scriu; toti càti voru vorbi si voru scrie despre Siaguna, ratacescu.

Se insiéla Laurianu, Papiu, prot'a Balinthu, Iosifu Sterc'a Schulutiú, baronulu Friedenfelds, Kossuth, baronulu Rajačići s. a. m.; se insiala Magiarii, Sasii, Sîrbii, Romanii, toti, toti se insiéla, singuru „biografi'a“ e „infalibila!“

Eu nici de acésta nu me miru.

Ducess'a La Ferte, dicea domnei de Staal Delaunay: „Ah! drag'a mea, nu cunoscú decátu pe mine, care se aiba in totu deauna dreptate.“

VI.

Lucrurile aurite — dice Göthe — nu stralucescu decátu pàna la o di; aurulu curatu se pastreza si trece la posteritate.

Biografi'a dice cà a adunatu „margaritarele“ din risipiturile ei, cá se nu péra: eu insa dicu cà biografi'a nu mai le au consemnatu, dara totu risipite se afla. — Se le adunamu dara, si se le punemu „nestimatele“ dupa omogenietatea loru un'a lâng'a alt'a fatia in fatia: margaritare lâng'a margaritare; auru lâng'a auru; diamantu lâng'a diamantu; brilantu lâng'a brilantu, si pétra scumpa lâng'a pétra scumpa; cá si celu mai simplu muritoriu se póta indata, la prim'a vedere, distinge falsulu de adevéru si se le póta pretiui valórea loru interna.

Cuventulu „morala, sciintia, maturitate si superioritate“, jóca unu rolu insemnatu in biografia; cu deosebire cuventulu „morala“.

Lucru frescu; fara morala omulu nu e omu. — Morala trebue se aiba omulu, in religiune, in viét'i'a sociala; in functiune; in resboiu; in compunerea opereloru (biografeloru), in istoria, in poesia, pe scene, in **politica**: „O doctrina de prudentia, care este indiferenta fatia cu morala, nu mai merita a fi numita

„politica“, de órece ea convine mai bine pentru o cétá de banditi, séu pentru o societate de hoti, da càtu pentru unu statu. — (J. C. Bluntschli, Geschichte des allgemeinen Staatsrechtes).

Pretotindenea moral'a, chiar si in mathematica.

»Daca toti ómenii aru cunósce, si aru observá algebr'a morala, dice Benjamin Franclin — multe prostii nu s'aru intemplá in lume. — Va se dica, se cumpanesci motivele pro si contra, mai multe dile, si numai atunci se te apuci a scrie.«

Moral'a, sciinti'a, maturitatea si superioritatea, numai prin morala, sciintia, maturitate si superioritate se potu invinge; dar fiindu-cà asemenea calitati altulu afara de Siaguna nu possede, nu remane alt'a, decâtu se'lu lasamu, se se combata elu pe »sine.«

Se dâmu dara cuventulu »biografiei, se aprindemu doue »faclii« si se luamu aminte:*)

A.

Genelogi'a metropolitulu Siaguna.

(Estras din opulu premiatu de consistoriulu respective sinodulu archidiecesanu orthodoxu romanu alu Transilvaniei).

»Parintii lui, tatalu Naum si mam'a Anastasi'a erau negutiatori macedo-romani din Grabov'a.

Prin urmare (!?) ei erau descendentií aceluor frati ai nostri, cari in secolulu alu 17 si 18 parasindu'si patri'a au inpopulatu orasiile din Romani'a, Transilvani'a (care sunt acele orasie?) Banatu, Ungari'a, Polonia.« (pag. 18).

Mitropolitulu Siaguna se tragea **cum vediuramu (!?)** din o familia avuta si de o positiune distinsa in societate, mai alesu intielegènduse aici unchiulu seu Grabowski. — (pag. 54.)

Intr'o di vorbiamu cu unu domnu germanu, o persóna distinsa, pe promenada despre biografi'a lui Siaguna si elu imi dise: Pe mine m'ar interessá mai multu se vedu genealogi'a lui Siaguna. La venirea densului in tiéra, si

*) Am estrasu din biografia vre-o câteva contradiceri eclatante, si le am insiratu dupa omogeneitatea loru, in deosebite grupuri. S'ar putea face o colectiune intréga, dar spre convingerea cetitorului si spre dovedirea tesei ajungu si aceste.

dupa mórtea densului s'a scrisu si vorbitu cà, elu ar fi serbu. Credu cà va fi cartea de botezu a densului, cu deosebire a tatalui seu publicata.* M'a petrecutu anume acasa. Dupa ce i'amu cetitu „geneologi'a“ a disu: „Intunereculu e si mai mare.

Ar fi interessantu a sci cà óre toti aceia cari au emigratu din Macedoni'a in secolulu alu 17 si 18 au fostu mosi de ai lui Siaguna? Asia trebue se fie, daca elu a fostu descendentulu acelora. — Dar Anastasi'a, mam'a lui Siaguna a cui fét'a a fostu? cum i'a chiamatu parintii? Biografi'a dice: cà ea inca a fostu descendent'a acelu emigranti. — Cum se ti-o esplici acésta?

B.

„Siaguna ar fi vorbitu tóta diu'a si despre tóte lucrurile, numai nu nimicuri.“*)

„Avea mare abilitate la glume. Ascultá cu placere glumele, povestele si anecdotele altora.“ (pag. 65).

„Cându vre unu studentu venindu dela universitatea din Vien'a, Lipsca etc. se ivea la densulu imbracatu mai elegantu, cu perulu dupa moda etc. mai antaiu ilu mesurá de dóue trei ori, din crescetu pâna in talpi, dicéndu: „Da tu esti N.? feciorulu popii N.? cantorului N.? crîsnicului N.? Da vii dela Londr'a? De unde ai tu aceste haine scumpe „Kerl?“ si asia mai de parte.“ (pag. 67).

„Nu erá adunare, nu erá conferintia se nu fi disu despre studenti: „Asia dragutii, ei traiesu cu Gebackenes si Schnitzele, si apoi tu platesce parinte.“ (pag. 68). — „Nu'ti placu bucatele dle N.? Da, cà-ci la parinti ai traitu totu cu pastete, si nu cu mamaliga si fasole.“ (pag. 67).

In camer'a din Sibiiu a disu: „Asia si eu sinceru voiú fi si lasu la judecata altor'a — in càtu adeca vorbindu cineva despre politica, póte fi sinceru.“ (pag. 295) (bravo din partea sasiloru)

In camer'a din Clusiu (1865) a disu in limb'a magiara;

*) Dar cele urmatóre, nu sunt nimicuri?

Eu privescu positiunea mea, de o positiune foarte nepronuntiata (palida, halványos).

»Marturisescu, că suntu gata a recunosc adevărulu internu si consciinti'a stimatului antevorbitoriu; (bravo din partea ungurilor), pentru că eu si cându me aflu pe terenu „politicu“ suntu totudeuna amicului consciintiei. — Eu recunosc asia dara consciinti'a si puterea cea mare a consciintiei altora etc.«

»N'amu obiceiul a âmbli la baluri, la teatru, ci siedu totudeauna lângă cartile mele etc.«

»Eu bunatatea constitutionalismului o-am invetiati a o cunoște in biseric'a mea; bunatatea constitutionalismului politicu — de si se dice că e o indreptare egala — inca nu o am simtitu.«

»Credu că aici potu vorbi claru, atatea lucruri am la guvernul, um desperat zu werden.« (ilaritate).

»Tocma pentru că sunt omu constitutionalu, am venit in diet'a acesta!« (tumultose aclamari de se traiască, din partea magiarilor) etc. (pag. 299.)

C.

»Inca in Versetz si Carlowitz spiritulu de binefacere incepuse a se manifestă in Siaguna, ajutându si ocrotindu pe mai multi studenti romani lipsiti, si sprijinindu chiaru si literatur'a că professoru si teologu.« (pag. 25.)

»Era in cătu pentru activitatea lui inainte de venirea lui in Ardealu, apoi aceea ia fostu marginita, că a unui subalternu, si se referesce mai multu la biseric'a serbeasca, afara de timpul celu scurtu, cătu functionase că professoru de teologia la despartimentulu rom. in Versetz.« (pag. 74.)

D.

»Ducea casa mare si deschisa, cercetata de inalte personalitati; iubea ospitalitatea, i placea se aiba de toate in abundantia. — Dupa mörte i se licita

unu magazinu întregu de materialuri aduse d'adrechtulu din fabricele din Vien'a, pentru totu felulu de vestminte, mobilie, utensilie etc. noua de noutia.“ (pag. 67.)

„Era in colo erá de totu simplu, atátu in inbracaminte câtu si in casa si la mésar“ (pag. 68).

„Urá luxulu de totu combatandulu din tóte poterile“ (pag. 68).

„Ducea o casa deschisa, dóra cea dinteiu in tóta tier'a.“ (pag. 54.)

„Siaguna tráia fôrte cumpetatu.“

„In mancare mai excedá uneori.“ (pag. 67.)

E.

„Erá omu bunu, cu judecata clara, matura, sanatósá, in tóte lucrările fâra deosebire.“ (pag. 64.)

„Temperamentulu i era colericu, lesne iritabilu, dara cându voia, asia cerèndu imprejurările, elu se scia moderá astfelu, cà nici cele mai mari vata mari nu ilu potea scóte din flegma. — In aducerea sentintieloru erá severu si neflecsibilu.“ (pag. 64.)

„Amblá cu mare gravitate, si cu unu aeru de barbatu ce isi cunósce si simte positiunea sa.“ (pag. 65.)*

„Elu isi intielese pe deplinu positiunea si missiunea sa; in biserica éra omulu bisericeii, in politica elu erá politicu, completu barbatu de statu.“ (pag. 68.)

„Cá unulu care erá crescutu in viati'a parlamentara.“ (pag. 213.**)

F.

„Da, moralitatea si sciinti'a erau armele lui cele tari, cu cari luptându au eluptatu triumfulu bisericeii si alu natiunei.“ (pag. 5.***)

*) Cátu de frumósá si avuta e limb'a nóstra, si ómenii totusi vorbescu latinesce; mai de multu se dicea romanesce: falosu, trufasiu, inbuibatu, incrediutu, sumetiu, inchipuitu, resfatiatu, desmerdatu etc. etc. *Not. aut.*

**) Nu cumva in parlamentulu din Miskoltz, Versetz, ori Karlowitz? *Not. aut.*

***) Daca ar fi astfelu, atunci cu dreptu cuventu s'ar potea dice: d'apoi ce ve mai bateti gur'a! daca Siaguna v'a eluptatu triumfulu natiunei, mai póte fi vorba de apasare? *Not. aut.*

»Erá omulu care scia precumpeni momentulu si oca-
siunea binevenita nu o lasá din mâna si nees-
ploatata. — Elu pândea dupa asemeni ocaziuni;
multe acte insemnate le efectui numai in modulu
acesta.“ (pag. 70.)*)

G.

»In petitiunea generala a deputatiunei romane din
1848 la tronulu imperatescu, prin mijlocirea lui Siaguna
se pusera urmatóarele cuvinte: »Ne rugamu pentru o ad-
ministratiune nationala de sine statatóre in privinti'a po-
litica si bisericesca, si pentru alegerea unui capu
bisericescu, si de sine statatoriu, si intaritu de Ma-
jestatea ta, caruia se i se subordine toti ceialalti epis-
copi nationali.«

»Intr'o scrisóre unde acusa si denuntiá mitropolitulu
Siaguna, pe mitropolitulu Siulutiu, cetimu urmatóarele:

„Cu câtu mai puçinu insa are de a face religiunea
si biseric'a cu natiunea si cu poporulu**) cu atátu mai
batetoriu la ochi este si trebue se ne prinda
mirarea, cà inaltulu emisu ministerialu vor-
besce despre greci, éra pastoral'a mitropoli-
tului Siulutiu despre romani,***) si intrebuintiéza
espressiuni (dela Tis'a pana in Balcani), cari cu multu
mai multu decâtu nevinovatele cuvinte „gr. orien-
tali“ suntu apte a provoca nu numai inpedecari in
cursulu oficialu alu afaceriloru, ci prin identi-
tatea nationalitateri cu religiunea, a promova chiaru

*) Frumósa morala, a pândi!

Not. aut.

**) E. S. Mitropolitulu primatelu din Bucuresci in anulu trecutulu cu ocaziunea
revisuirei art. 7 din Const. a disu intre aplausele senatului despre religiunea orto-
doxiloru din Romani'a: „Legea nóstra „cea romanésca“ a fostu pururea
toleranta.“

Va se dica, bisericelu nóstre sunt nationale, care tocma au d'a face cu natiunea
si cu poporulu.

Not. aut.

***) Ei! ei! cum ese cuiulu din sacu. — Daca noi sciamu, cà biseric'a nóstra
atátu cea neunita, câtu si cea unita e biserica nationale „romanésca“. Noi cre-
deamu cà la romani biseric'a nu constitue o corporatiune, o classa deosebita, care
ar potea vreodata deveni in opozitiune si contrastu cu „natiunea“. Nu ve mirati
dar, cà s'a disu adese cà: Siaguna a abusatulu de positi'a s'a de archiereu, in folo-
sulu „unoru“ scopuri politice.

Not. aut.

si tendintie a le caroru urmari politice din atâtea
 exemple triste a le istoriei lesne se potu cu-
 nósce. (Dacoromânia?) (pag. 92.)

In alta scrisóre Siaguna càtra gubernatorulu Schwarzenberg dice:

„Circulariulu mitrop. Siulutiu cuprinde unele locuri,
 cari pentru biserica lui Christosu, pe care am
 onóre a o representa **Eu,*)** suntu **suspecte**; anume
 mitrop. Siulutiu dice: II. Cumca si mântuitoriulu
 nostru Isusu Christosu pentru unirea tuturor
 s'a rogatu dicèndu: **parinte sânte, pazesce'i pre ei,**
ca se fia „un'a“. — VI. **Scandalicosu** si turbura-
 toru e cà, mitropolitulu Siulutiu infatioseaza
confessiunea gr. catholica ca nationala romana si
identica cu a nóstra orientala catholica, va se dica cu
 biserica ecumenica. etc.**)

— VII. In fine mitrop. Siulutiu nu se inpedeca, a insarcina preotimea,
 cá in diu'a de Rosalii se seróge pentru intrég'a
 natiune, cá spiritulu sântu se o lumineze, cá
 se se unésca sub **unu capu bisericescu.** etc.
 — „Cerculariulu metrop. Siulutiu a trebuitu
 se neliniscésca **si pe credinciosii celorlalte confe-**
siuni.“ etc.***) (pag. 113.)

In diet'a din Sibiiu 863 Siaguna a disu:

„Acumu findu cà e vorba despre projectulu de
 lege despre inarticularea natiunei romane si
 a confessiuniloru ei, atátu numai imi iau voia
 a dicecà, eu preamultu asiu fi doritu, cá in locu
 de unu articolu de lege, se fi capatatu din
 partea regimului doi articoli,†) pentru cà ori

*) Altu cineva nu?

Not. aut.

**) Biografia in rea credintia a publicatu o epistola a. m. Siulutiu din 22
 Febr. 1862 càtra Siaguna. (pag. 123.)

Efectulu acestei epistole sincere si convingetóre inse e tocma contrariu, pre
 cumu crediuse biografi'a. — Aceea e unu eclatantu documentu despre simtiem-
 tele mitrop. Siulutiu. — Se dea Ddieu se fiu eu profetu falsu, càndu dicu cà
 voru trece secolu pàna ce unu archiereu gr. orientalu, va mai primi, de la unu
 archiereu gr. catholicu o asemenea epistola.*

Not. aut.

***) Nu cumva s'a temutu Siaguna cà se voru uni calvinii cu popistasii sub
 unu capu bisericescu, si se voru face Romani?

Not. aut.

†) Firesce! nu cumva se se mestece natiunea cu religiunea.

Not. aut.

cumu va gândi cineva, că ău cá unu preotu, séu episcopu vorbescu, **dara ca omu practic**u asiú fi doritu, cá unu articulu se fi fostu despre natiunea romana, **si altulu** despre confessiunile ei. („So ist's!“ din partea sasiloru.)

H.

Dintr'o epistola privata alui Siaguna 1864.

„**Nu cumva se ve opuneti** regimului, ci cautati se fiti cu cea mai mare bagare de séma pe cumu v'am spusu cu graiu viu, asia si acuma in scrisu dicu: cá prin cuventari scurte **se inaintati interesulu** regimului, cá-ci acésta cere dela noi positiunea natiei, a bisericeii si a persoanei nóstre. Eu (Siaguna) voiu fi cátra Regimu până la mórte, acela care am fostu până in diu'a de astadi.“ — (pag. 142)

In anulú 1864 Siaguna n'a luatú parte la diet'a (camer'a) din Sibiiu, afara de vreo doue ori. Elu se desgustá de **ómenii regimului**, care incepura a terorísá in modu absolutiscu pe deputatii oficiali, silindu'i a votá in sensulu regimului. Vice-cancelariulu baronu Reichenstein venise anume la camera, cá se faca **pressiune***). Mitropolitulu Siaguna

*) B. Reichenstein s'a incercatu cá se me terorisedie si pe mine, dara nu sia aflatu omulu. — Intr'o di, cândn la ordinea dilei érá unu proiectu de lege, de care regimulu se interessá fórte, Romanii din contra „nu prea“, inainte de siedintia imi dise: Domnule de Siolutiu! óre cine face batjocura cu adictii regimului? Eri, pe cându unu domnu deputatu, din statulu preotiescu cuventá, i s'au trimisu o hartie inpaturata; densulu cugetându cá i trimite vre-unu amicu, nisce motive, mai bune póte, de cátu pe care le a disu elu, desface cu graba harti'a; si ce se vedi? érá o mitra de archiereu. — Acésta l'a adusu in confusiune si-a uitatu bagsama si motivele proprii. — Asemenea a patitu-o unu altu deputatu; pe harti'a acestuia érá unu imblatitoriu, érá d'asupr'a aceluia o „cruce“ pentru merite.

Dicéndu aceste cuvinte, m'a privitu cu o ochire diplomatica.

„Se me pardonati Escelenti'a! imi adresati Escelenti'a vóstra — acésta intrebare, cá Vice-Cancelariu, cátra vicecomitele? ori cá deputatu cátra deputatu?“

Escelenti'a sa isi perdu firulu; dupace gângái vreo doue minute, imi dise: „Ba, cá colegu o intrebare amicala . . .“

„Eu sunt mai seriusu, decâtu se facu insumi asia ceva; érá se'lu denuntiu pe acel'a care a facut'o, nu sunt capace.“

Not. aut.

inca avuse multe vorbe cu Reichenstein etc. Pre mai multi oficiali superiori romani isbutise a i trage in partea sa etc.

Dela acésta inpregiurare isi tragu tóte neintielegerile, tóte frecarile si tóte relele ce urmara de atunci incóce pàna astadi in afacerile nóstre politico nationali.“ (pag. 143)*)

Din alta epistola totu pe aceeaşi pagina, se vede lamuritu cà Siaguna tocma de aceea a parasitu camer'a si a mersu la Vien'a, cà se agiteze, cà nu cum va se cada Reichenstein. — „Opositiunea a fostu de lipsa pentru intarirea ministeriului lui Schmerling. Elu a castigatu multu, **dupa combinatiunile mele** etc.

„Cade Schmerling, au cadiutu si Reichenstein. — Reu ne este astadi, **dar mane va fi si mai reu si inca** adaogu, de siguru.“**)

I.

„Avut-au Siaguna niscariva patroni prepotenti, cari se'i fi asiguratú intreprinderile sale la locurile decidie-tóre? „**Nici de càtu.**“ (pag. 72).

„Da, elu a avutu si amici, si patroni **destui** dintre straini se intielege (totu pag. 72).

K.

„In comitate, partea cea mai mare a tierei, locuita mai intréga de Romani, nu erá nici o scóla, ómenii crescea fàra de a fi sciutu **celu puçinu ceti scrie.** Despre vreo cultura mai inalta, despre barbati de specialitate, nici vorba nu póte fi.“***) (pag. 12)

*) Bravo Petre! Biografi'a recunósce tóte scaderile regimului; mai multu: marturisesce cà totu reulu ce a urmatu pentru Romani, dela acelu regimu isvoresce. Si cu tóte aceste, Siaguna in secretu: **jura** acelui regimu „**credintia pàna la mórte**“. Sermana natiune!!!

Not. aut.

**) Biografi'a dice, cà Siaguna a fostu unu adeveratu „profetu“, cându a scrisu acele siruri.

Rogu pe cetitoriu cà se revóce in memoria acésta „profetie“ atunci, cându va ceti capitólulu XXIII din acestu memoriu.

Nota aut.

***) Audi acolo! daca biografi'a dice cà: „Strabunii lui Siaguna au fondatu biserici si scóle in numeru considerabilu, si in modu elegantu, dândune multi barbati

„Inca de timpuriu indata la sosirea sa in Ardealu, Siaguna o rupse cu obscurantismulu celu vechiu.

Elu incepù a'si trrage barbati culti si inteligenti in jurulu seu.“. (Pag. 161.)

Inaintea venirii lui Siaguna in Ardealu inca se trimeteau tinerii absoluti in filosofi'a si unii si de drepturi, din partea episcopiei cu spesele clerului, la Vien'a pe basa rescriptului reg. din 13 Aug. 1816.“ (pag. 16.)

L.

„Siaguna se duse la ministrului presedinte principele Schwarzenberg, si rezultatulu fu, cà Clam Gallas care éra se fia totuodata si gubernatorulu Ardealului, remase pe josu denuminduse in locu'i generalulu Wohlgemuth.“ (pag. 255.)

„Numai Siaguna cunoscea pe Wohlgemuth, dice biografi'a, si nu simpathi'a dara antipathi'a lui fatia de romani, si pentru aceea si avuse Siaguna atatea neplaceri cu densulu; ne prinde mirare, cà au fostu si mai suntu inca romani, cari nu potu indestulu laudá pe guvernatorulu Wohlgemuth, in càtu pentru simpathiele lui càtra romani.“

„Ba inca unii din deputatii nationali facura pasi la Vien'a fàra scirea lui Siaguna, pentru denumirea fratelui seu (Wohlgemuth) de comissariu imperialu pentru Transilvani'a“

Siaguna éra se duce la Vien'a, face aratare asupra lui Wohlgemuth, acesta este citatu la Vien'a, inse móre pe drumu.*)

renumiti din sinulu loru, si contribuindu astfelu in gradu mare la cultur'a intelectuala si materiala a Romaniloru din tóte partile. — (pag. 19). De siguru cà „Albumulu Macedo-Romanu“, nu de aceea s'a facutu, cà se'i scapamu noi pe ei de peire, ci pentru cà ne au scapatu ei pe noi in secolulu trecutu de desnatio-nalisare.

Not. out.

*) Ce privelisce! odata merge la Vien'a se ilu faca pe Wohlgemuth de gubernatoru, a dou'a óra, cà se ilu restórne.

Apoi si mai ciudatu lucru e cà, cu acela cu care simpathisá Romanii, nu simpathisa Siaguna; et vice versa.

Not. aut.

M.

» Incetându resbelulu civilu, urmă periodulu de 10 ani alu absolutismului cu regimulu militariu in frunte*) care sugrumase orice miscare libera, nationala si bisericesca.«

» Pàna si datinele si obiceiurile nationale si religioase inca le atacase, **voindu a le sterpi cu totulu.**“ (pag. 44.)

» De aici incolo cam din anii 1852 si 1853 védi'a si influinti'a mitropolitului Siaguna incepù a cresce din ce in ce mai multu, atàtu la regimu càtu si in tiéra **la tôte nationalitatile.**“**) (pag. 267.)

» Principele gubernatoru Schwarzenberg, care se denumise in loculu lui Wolgemuth, deveni adevèratu amicu alu lui Siaguna.« (pag. 45.)

» In anulu 1860 numai pe lângà asistentia militare se decise a calatori prin Ungari'a. — Unu capitanu de cavaleria ilu petrecù pàna in resiedinti'a episcopésca.« ***) (pag. 50.)

» In anulu 1849 numai scimbându si numele i succese càtra tòmna a se strecurá prin pustele Ungariei càtra casa la Sibiu. (pag. 217.)

» Era biserica si natiunea, poporulu romanu prestetotu ilu iubias si venerá cu pietate **pàna la adoratiune.**“ (pag. 338).

» Ce se vedi! unii din deputatii congresului bisericescu se aflara ofensati prin cuvintele parintesci a le veneratului Mitropolitu, de si elu spuse unu puru adeveru; ei batura alarmu, facura imputari **aspre** mitropolitului intr'o conferintia privata, cerendu nici mai multu nici mai puțin, decâtu se i se dea o **reproba**, cà a vetematu preotimea.«

» Siaguna amarítu pàna la sufletu, càtu esi din siedintia, isi aruncà testamentulu in focu.« (pag. 58.)

*) Caruia Siaguna i-a radica unu monumentu.

Not. aut.

**) A dispusu anume se nu ilu ingrope in Sibiu, dicundu: „nici mortu nu vreu se fiu intre Sasi, càtu m'au superatu si mi-au amaritu viati'a.“

Not. aut.

***) Totu pe lângà asistentia militara, calatorise si in anulu 1853 la Abrudu.

Not. aut.

» Reinti'a unora mersese asia de parte, in câtu la adunarea generala a Asociatiunei transilvane pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu, in anulu 1867 tînuta la Clusiu, chiaru si din presiedinti'a acelei asociatiuni, a carei presiedinte, celu mai competentu din tôte punctele de vedere, fusese siese ani, inca 'lu amovara (pe Siaguna) si inca intr'unu modu nemeritatu.“ (pag. 331.)

N.

» Dupa sosirea episcopului Siaguna de la Pest'a (1848) situatiunea se schimba cu totul, inversiunarea spiritelor ajunsese la culme, etc. In acestu timp criticu Siaguna inca emise unele cerculare,*) si in specialu unulu pentru inarmarea poporului, sfatuindulu ca se se ferésca de abusuri, si armele se le intrebuintiedie **numai spre sustinerea ordinei celei bune in tiéra.** (pag. 282.)

Éra intr'o epistola secreta trimisa comandantului generalu baronului Puchner intre altele éta ce scrie Siaguna:

„Cá unulu, care inca am inbarbatatu la resbelu, me simtiu in consciinti'a mea responsabilu inaintea lui Ddieu si a natiunei pentru sângele celu nevinnovatu versatu in siroe.“ etc.***) (pag. 234.)

Eta ce dice Kosuth in proclamatiunea sa din 26/4 1849:

» S'aruncam velu asupra delictelor politice, din trecutu, insa cu esceptiunea a celui omu, care a abusatu in modu infamu de nalta sa positiune bisericésca, si de increderea poporului, cal-

*) Unu circulariu alu densului din 1848 l'a aflatu Gubernulu magiaru demnu de alu inregistrá intre actele evenimentelor din 1848—9 (okmánytár). — Ér corespondintiele densului cu br. Puchner devenindu la cunoscinti'a lui Kosuth, acele inca au contribuitu la emiterea proclamatiunei, ce se va vedea mai josu. — Totu asia ne istorisá in Abrudu in lun'a lui Maiu 1849 si Dragosiu. *Not. aut.*

) Biografi'a, spre dovada cá Siaguna a trebuitu se fia bunu Romanu, se provoca la proclamatiunea lui Kosuth si intreba: „cumu de Kosuth numai pe Siaguna nu 'lu értá? Dara lumea e a naibei, ómenii tragu cu totul alte conclusiuni; ei dicu: Siaguna i va fi juratu si lui Kosuth — cá tuturoru guverneloru, — credintia pâna la mórte, i va fi facutu in numele ardelenilor promisiuni, de cari ardelenii n'au vrutu nici se audia, va fi âmblatu se faca **politica, dara nu s'a sfetitu. *Not. aut.*

»cându in modu rusinosu datorintiele sale càtra Ddieu si
»càtra patria, nu numai a amagitu poporulu romanu la
»rescolare, si prin acésta a fostu indemnatoriulu la atàta
»prapadire si versare de sànge, ci si la aceea tradare
»de patria, ce nu i se póte ertá nici odata, încàtu nu
»s'a infioratu a provocá, a indemná si a mijloci
»irumperea de putere armata straina in tiéra, pentru a
»macelá pe poporulu propriei sale patrie; — si aceste
»tóte le face asia, încàtu totu odata a fostu
»destulu de vilu, a jocá unu rol de fatiarnicu
»mincinosu, pentru cà in mijloculu pecatelor sale
»tradatore de patria, se adórma cu cuvinte dulci
»atentiunea si priveghiera mea, si a sociloru
»mei de la gubernu.«

»Numele acestui omu este: Andreiu Siaguna, asupra
»capului caruia multulu sânge ce s'a versatu, striga resbu-
»nare drépta, si care precumu este dechiaratu de trada-
»toriu de patria, asia nu póte avé parte de iertare pe
»acestu pamentu.«

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O.

»O ideia mare ocupá spiritulu lui Siaguna, mai in
urma dorea se faca unu apelu la »natiune«, dara cople-
sindulu ból'a, trebuí se o duca cu sine in mormentu.«
(pag. 307.)

»Elu bietulu in amaraciunea sa nu 'si pótea aduce
aminte, ca ból'a lui principala erá psihica; a muritu mach-
nit, suparatu, isolatu, si parasitu. (pag. 61.)

»Unde am stá noi astadi, se fi ascultatu de Siaguna?«
dice biografi'a.*)

P.

»Siaguna erá solidu si seriosu.« (pag. 387.)

»Daca eram eu inainte de 1848 cu 10—15 ani in
Transilvani'a, facému minuni, dicea de multe ori Siaguna.«**)
(pag. 63.)

*) D'apoi daca nu mai ascultá nime de elu, catra cine a vrutu se indrepte
apelulu? Not. aut.

**) Da inca daca erá pe timpulu pricipiloru nationali magiari aici, cându
popii romanesci trebuia se duca pe popii calvinesci in spinare la sinodu, atunci

»Cându ve veti întorce dela gróp'a mea, veti cunósce pe cine ati perdutu.« (pag. 63.)

»Se sciu locurile unde amu batutu si persónele cu care am avutu de a face, cà au fostu si suntu inalte. — Si mi s'au deschisu usi'a si am fostu ascultatu, cà-ci moralulu si sciinti'a nu se potu usioru ignorá si despretiui.« (pag. 141.)

»Eu asiu fi de parere — dice Siaguna — se faci visita episcopului Hackman, ne cautandu la **rusticitatea** lui, cà-ci elu ori si cum, este episcopu gr. or.« (pag. 140.) (ba si consiliariu intimu de statu alu M. S. Imp. Not. aut.)

Q.

»Romanii inca totu numai de paria se socoteau in patri'a loru etc. Erau iobagi legati de voi'a despotica a domnului seu pamentescu astfelu, cà acela potea dispune cu elu dupa placu: 'lu potea bate, maltratá, ba si ucide fàra temere de a i se potea intimpla alt'a, de càtu celu multu, cá se 'lu **plátésca** in bani.« (pag. 111.)

»**Tinerulu Anastasiu** (Siaguna) ar fi pututu, **dupa cursulu** lucrurilor si natura ómeniloru se 'si aléga o alta cariera mai avantagiósa si mai seducátore, cum facu cei mai multi de conditiunea lui, **stándui portile in tóte directiunile deschise,***) cautându si elu a satisface pasiunile si ambitiunile omenesci.«

»Romanii din fundulu regiu erau mai liberi, dara si iei asupriti si batjocoriti etc. de si se admitea la scóla si le erá iertatu se se inbrace in haine vinete; ce folosu! **cà-ci erau eschisi de la serviciulu statului, nu se primiau in posturi** cá romani, numai daca isi schimbá religiunea si nationalitatea, trecându adeca la vre-un'a

potea se faca adeverate minuni. — Fiindu elu celu mai mare si mai tare popa romanescu, i ar fi incarcatu in locu de „unulu“ trei popi calvinesci in càrca, se-í duca la sinodu.

O minune totusi a facutu inainte de 1848 in Carlovitz a fostu profesor de limb'a sîrbésca, fàra a fi sciutu unu cuventu sîrbesce (dice biografi'a pag. 23).

Not. aut.

*) Se scie ca pâna la anulu 1848 numai acela potea fi functionariu, care erá nobilu, si totu-odata avea si proprietate; ér Siaguna nu erá nobilu si proprietariu.

Not. aut.

din cele patru confesiuni si trei natiuni recepte,*) **romanii** erau avisati numai singuru la statulu preotiescu.“**) (pag. 12.)

R.

„Ar fi potutu Siaguna se remana la sêrbi si se se inaltie treptatu pàna la patriarchu,***) daca ar fi voitu; dara elu mai preferi a veni la o episcopie saraca si asuprita, pentru cà erà romanu si cà atare avea o missiune inalta de implinitu.“ (pag. 26).

Insusi Siaguna ne spune, cà elu a venitu in Transilvani'a, cà pre romanii Transilvani **din adànculu loru somnu se 'i destepete**, si cu voia càtra totu ce e adeveratu, bunu si placutu se itraga.†)

„Scopulu regimului magiaru cum se vede erà, cà Vicariulu Siaguna **se apuce numai a intra** in numerulu ternariu, apoi celelalte voru urma de sinesi, cum se si intimplà.“††) (pag. 36.)

*) In constructiunea acêsta sunt dôi neadeveruri: a) in zadar s'ar fi facutu unu romanu d. e. magiaru, daca nu erà nobilu, nu potea fi functionariu; b) daca erà nobilu si gr. cath. potea inaintà la cele mai inalte functiuni. *Not. aut.*

**) Tocma de aceea s'a facutu si Siaguna preotu, cà-ci altceva nu se potea face. *Not. aut.*

***) De ce nu? totu asia a inaintatu si parintele mitropolitu Procopiu Ivacicoviciu. *Not. aut.*

†) Un amicu de ai mei — unu magiaru — cetindu „motto“ din biografia a disu: „Pentru unu motto de regula se alege o sentintia filosofica, éra dis'a lui Siaguna e politico-diplomatica; e unu „ibis redibis.“

Inaintea cui se fie bunu si placutu?

Inaintea lui Ddiu?

Inaintea Regimului?

Inaintea episcopatului sêrbu?

Inaintea poporului romanu?

Poporulu romanu l'a parasitu. — Episcopatul sêrbu l'a declaratu de calcatoru de juramentu. — Regimulu l'a declaratu in anulu urmatoriu de tradatoriu. — Ce va face Dumnedieu sântulu? firesce nu potemu sci. *Not. aut.*

††) Asia dara scopulu au fostu alu regimului; Siaguna erà „celu alesu.“ Dovada cà elu a introdusu in anulu **premergatoriu** limb'a magiara in afacerile interne ale consistoriului, fàra a fi fostu silitu ori provocatu la acêsta. Ceea ce cei mai slabanogi vladici neuniti inaintea densului n'au facutu-o.

E de insemnatu, cà nici unulu din membrii consistoriului nu intielegea limb'a magiara. *Not. aut.*

Éra Siaguna cându la sântitu patriarchulu sêrbescu de episcopu, a disu:

Nu e nici unulu nici dintre cei ce sunt, nici dintre cei ce nu sunt de facia, care nu ar sci, că sfintirea mea de astadi de episcopu alu Transilvaniei, este urmarea osteneleloru acelu multe ale escelentiei vóstre, care bine ati voitu ale pune inca de la inceputulu veduviei scaunului episcopescu din Transilvani'a inaintea pre inaltului tronu alu c. r. sale mariri; exelenti'a vóstra vedeti astadi ostenelele vóstre cele in lucrulu acesta puse, incoronate cu prea inalt'a reg. mila, si acêsta se ve fia spre cea mai mare mangaie si resplatire; éra cele mai departe urmari a le osteneleloru acestora a le exelentiei vóstre atârna de la mine, de la mine dicu, că-ci viitoriulu eparchiei nóstre transilvane, l'ati injugatu cu persóna mea.

Fiindu eu inamiculu fagaduintieloru viitóre, cá celu mai aspru implinitoriu alu juramentului, si alu datorintiei mele inaintea fetiei biserice, prea umilitu rogu pe exelenti'a vóstra, cá se binevoiti acêsta adevărata a mea marturisire a o primi cá semnu de resplatire pentru inalt'a gratia spre mine aretata, că-ci eu nu numai dupa castigatele'mi de mai multi ani convingeri, ci mai vertosus si pentru aceea, cá exelenti'a vóstra din numerosulu cleru alu nostru (sêrbescu), pe mine m'ati aflatu vrednicu de acêsta grea, inse si deschilinita dignitate*) (aici se vede că a remasu ceva afara; lipsesce constructi'a), lucrurile chiamarei mele asia le voiu indreptá si seversu, in câtu voru potea fi spre folosulu celu mare alu poporului si bisericei.***) (Pag. 39).

*) Se vede că episcopatul sêrbu insusi avea o misiune de a implini in Transilvani'a. — Siaguna érá celu „alesu“ spre acestu scopu. — Acêsta o dovedesce mai claru cá lumin'a sórelui fapt'a, că Siaguna in anulu 1847 a cãntatu in catedral'a din Sibiu „Tedeum“ „Marire“ in limb'a sêrbésca, ceea ce a causatu unu scandalu publicu. — Ceea ce n'a cutezatu a face inaintea densului, nici unu episcopu de nascere sêrbu.

Not. aut.

**) Patriarchulu sêrbu atacá aspru, intr'o brosiura pe Siaguna, cá si-a calcatu acestu juramentu.

Not. aut.

S.

Mitropolitulu sârbru Stratimirovici 'lu iubea fôrte multu pe Siaguna.*) Nu e mirare cã secretariulu seu Siaguna in scurtu timpu in-aintã pãna la trépt'a de Archiereu. (pag. 24.)

„In Ungaria biserica ortodoxa nu erã asia apasata cá in Ardealu din partea regimului politicu, si a legislatiunei, s'ar fi pututu miscã cu multu mailiberu, progresãndu chiaru in afacerile sale. — **Reulu celu mare** si pedecile cele multe, ei i veneau din partea suprematiei sêrbesci, respective a episcopatului sêrbescu, care din motivu nationalu sêrbescu, persecutã pãna la môrte pe romani, pe cari dejã i subjugase siesi bisericesce, cautãndu cu ori-ce pretiu a 'i des-nationalisã si ai preface in sêrbi.***) (pag. 17.)

Biografia se mira cum de nu i-a venitu nimerui in minte dupa môrtea episcopului Moga se cêra de vicariu unu romanu din Ardealu, si dice:

„Astfelu de s'ar fi urmatu, i s'ar fi taiatu calea mitropoliei sêrbesci din Carlovitz de a se amestecã in afacerea acêsta (alegerea lui Siaguna) din punctu de vedere alu seu alu mitropoliei sêrbesci.“ (pag. 27.)***)

T.

In 20 Martie 1849 Siaguna scrie intre altele colonelului Urban (croatu), care erã pe atunci in Bucovina, cã elu — Siaguna — l'a propusu la ministrulu-presiedinte principele Schwarzenberg spre a'lu in-aintã de generalu, si cã atare a'lu denumi de comandantu supremu alu trupeloru din Transilvania. (pag. 235).

In 20 Octobre 1849 provocatu fiindu Siaguna de Romanii din Viena, se mërca acolo cá se

*) Cum asia? daca pe romanii 'i persecuta pãn' la môrte? *Not. aut.*

**) Cum de Siaguna i-a lasatu? Nu s'a auditu de numele lui Siaguna, cã elu se fi încercatu ceva pentru bietii romani? Ei! d'apoi Sêrbii nu l'ar fi iubit

Not. aut.

Not. aut.

***) Bravo!

sprijinésca si elu denumirea lui Andreiu Mocionide comissariu pentru Banatu, a respunsu:

» Calatori'a mea acum indata nu póte fi de nici-unu folosu, de órece acestu pasu mi s'ar esplicá de patimasíu.«*)

Mai la vale:

» Cà timpulu impartirei de resolutiuni a trecutu.**)

Convingerea mea interna este acésta, cà acuma se se róge inaltulu ministeriu, pentru de a conchiama din partea romaniloru ardeleni, barbati de incredere ai regimului.

Acésta se fie tem'a romaniloru cari se afla in Vien'a.

Si daca regimulu ar chiama si puçinatatea mea, atunci asíu potea pasi si promova caus'a nóstra cu tóta onórea.

Acésta s'ar potea propune inaltului regimu, de si nu din punctu de vedere politicu, dara din celu bisericescu. — In acésta directiune poti Dta si Dlu M. luá cuventulu, s. c. I. «***) (pag. 262.)

VII.

Terra Abrudu.

Cine nu'si aduce cu placere si doru aminte de locul unde si'a petrecutu anii tineretiloru? Cui nu'i palpita ânim'a la amintirea acelui »nume,« unde cá baiatu a alergatu dupa fluturi; cá tineru si'a ziditu cetati de aur; vediendu viitoriulu in colori de trandafir, éra lumea intréga, buna si morala, cum erau parintii la alu caroru sinu duiosu a crescutu. Unde cá barbatu si'a creatu unu idealu spre intemeierea si fericirea unei familie, si spre desrobirea neamului seu. — Câte ilusiuni; câte visuri de aur; câte

*) De unde? Daca trecere cá dânsulu — dice biografi'a — nime n'avea.

Not. aut.

**) Cum se tréca, daca biografi'a dice la pag. 267 cà cam din anulu 1852 au inceputu timpulu resolutiuniloru.

Not. aut.

***) Biografi'a a vrutu se'lu infatiosiedie pe Siaguna cá pe unu »mare politicu«, i-a facutu insa unu fôrte reu serviciu, cà-ci l'a infatiosiatu cá pe unu »mare intrigantu.«

Not. aut.

speranție îndreptățită prefăcute în fum; — numai suveranitatea a mai rămas din trecut. — Și cu toate acestea, același loc — firea elu unu petec de pământ cât de modest — unde repausa oșmentele părinților și ale străbunilor, are o putere magică asupra omului.

Cându acestu loc și nume e legendar; cându știi, că pe totu pasul pe care-lu faci, înainte cu 18 secole au pasit frunții Dacilor și ai Romanilor din a VI legiune din coloniile lui Trajan; te cuprinde unu sântu fior, că cându intri într-o capela mucedită și de secole parasită, ruina monumentu alu seclilor trecuți și gloriosi.

Omul cugetător vede și posteritatea degenerată trecându că și cându trece călătoriul nepăsător pe lângă crucea trântită de fortune, se rușinează, și spărit și poartă cugetul prin amurgitul timpilor pierduți, temându-se nu cumva o umbră legendară se-lu întîmpine și se-lu întrebe, precum întreba Domnedeu în cântul gîntei latine: „In 18 secole, ce ai făcut pe acestu pământ?”

Abrudulu și munții apuseni, lăganulu și mormentulu străbunilor mei, ^{BCCECaj} ^{Occatractiune} ^{Lsi} ^{unul} farmecu deosebitu pentru mine.

Acestu pământ clasic, care în totu timp a fost unu focular al romanismului, a jucat totdeauna unu rol însemnat în tota istoria Romanilor; merita dar că în puține cuvinte se-l descriu „monografia”, consultându în această privință, vre-o câți-va croniciari magiari, precum și istoria Horei și a munților apuseni, scrisă de mitropolitul Siulutiu.

Abrudulu era pe timpul lui Decebalu, centrul operațiunilor montaniste din Dacia, și se numea „Alburn.”

În deosebite epoci, prin deosebite variațiuni: Avrug, Abrug, Avrud, a devenit Abrud.

La anul 105 după Christos, imperatul Trajan după cucerirea Daciei au asediat a VI legiune romană la Abrud, numindu-lu „Auraria Daciae”; mai târziu „Auraria major.” — A organizat așa numitul „collegium aurariorum” sub unu capu montan numit „magister.”

Minele se lucrau cu 20,000 lucrători; pe tota săptămîna se scotea din mine 205 puncte de aur. — Prefecții trimeteau în totu anul peste o sută cîntare (dieci mii de puncte)

de auru curatu la Rom'a. — Despre insemnatatea antica a Abrudului »atesta maretiele remasitie romane »cetatea mare si cetatea mica«, unde coloniele lui Traianu au deschisu mine de aur, precum multe inscriptiuni si descoperiri archeologice, cu deosebire inscriptiunea de pe cele trei table de c  ra (tabulae ceratae), cari in anulu 1786—1788 si 1855 s'au aflatu in cetatea mare; si cari adi suntu ornamentulu museului din Pest'a, si cu totu dreptulu, fiindu c   afara de aceste altele nicairi in Dacia nu s'au aflatu. — Abrudulu a fostu in toti timpii c   »opidum montanum« inzestratu cu autonomia si privilegiuri, dar fiindu »tesaurulu« tierei, multi lacomeau dupa posesiunea acestui orasiu, de care se tineau la inceputu »muntii apuseni;« mai t  rdiu insa numai patru comune: Abruzelu (satulu Abrudu) Carpenisiu, Bucium, si Musica; cari t  te la olalta constituiau »Terra Abrud.«

Nu e mirare daca s'au asediatu atâtea familii magiare la Abrud, si c   in timpii vechi, cele mai de frunte familii magiare din tiéra aveau acolo proprietati de mine asia, in c  tu in urma tóta puterea a devenitu in m  nile lor. — Abrudulu devenise unu factoru puternicu alu avutiei si culturai magiare. — La anulu 1569 se află o tipografia in Abrudu. Toti lacomeau la »Terra Abrudu.«

Natiunea sasésca a radica  tu unu procesu formalu de proprietate asupra Abrudului. — Acestu procesu l'a judecatu insusi »supremus tavernicus« in Timisióra la anulu 1320, rej  pt  nduse Sasii cu pretensiunea lor neintemeiata. — Asemenea pretensiune si-a formatu si capitolulu rom. cath. din Belgrad asupra Abrudului.

Lucru de miratu ar fi numai, cum de »muntii apuseni« si dupa ce toti Romanii din tiéra isi perdusera drepturile lor, densii totu se mai sustinura, in vechile lor privilegie. — Ac  sta se esplica prin unii cronicari asia, c   locuitorii acelor munti că cei mai renumiti venatori din tiéra, erau totu odata si cei mai viteji ostasi. — Ei faceau mari servitie Domnitoriloru si erau cunoscuti c   ómeni cu capulu a m  na. In anulu 1271 regele Stefanu alu V subtu nume de terra Abrudu (tiér'a Abrudului) l'a donatu capitolulu rom. cath.

De si guvernatorulu Joanu Hunyadi a sustinutu capitolulu in dreptulu castigatu, totusi Ladislau alu V in anulu

1453 în diu'a sântului Marcu a întaritu drepturile si privilegiulu avutu „ab antiquo“ alu Abrudului. — Regele Mathia Corvinu a fostu celu dinteiu care a oblegatu acele 4 comune cari se tineau de Abrudu, si împreuna constituiau „terra Abrudu“, cá pre cumu se dicea, în interesulu montanu (alu baitului) se pazasca caii Abrudieniloru, cari 'i întrebuintiá la mine.

Ioan Zapolya (1515) cá voda alu Ardealului, Ludovicu alu VI (1524), regele Ioanu Zapolya (1538), Isabella (1542), Bathori Stefanu (1578), Bathori Sigmundu (1585) au întaritu privilegiulu opidului Abrud. — Éra Georgu Basta în anulú 1604 în 18 Aprilie a asiguratú dreptulu Abrudului facia de cele 4 comune susnumite.

Abrudulu au castigatu dela Rakoczy Sigmundu (1607), Bathori Gábor (1608) si Bethlen Gábor (1616) deosebite inmunitati.*)

În anulú 1607 Sigmund Rakoczy a daruitú comunele Bucúm, Abrudielu, Carpenisiu si Musica formalu opidului Abrudu, cá afara de decima din miei, tóte cele-l-alte beneficiuri se le traga de la acele comune, cu conditiunea inse, cá totu minieriulu (baiasiulu) din Abrudu se platésca în cass'a statului pe anu, unu florinu de aurú adevveratu; a fàra de acésta pentru cuchn'a principelui, la craciunu se se administre, 2 ferii de miere, 2 ferii de untu si 2 junci de câte 3 ani.

Aici se încérca inteia óra a se supune acele comune. Acestu privilegiu alu Abrudului l'a întaritu Bathori Gábor (1609), Bethlen Gábor (1617), insa cu acelu adausu, cá Abrudulu se platésca statului 100 de galbini pe anu.

În anulú 1715 s'a urcatu contributiunea, s'a introdusu decima din aurú (urbura).

Abrudulu insa n'a avutu nici odata linisce cu comunele numite; acele n'au vrutu se recunósca supremati'a Abrudului, dicéndu cá ele au asemenea dreptu cu orasiulu, fiindu cá ele la olalta constitue „Terra Abrudu“.

*) Cine ar vrea se se informeze despre organisarea interna a Abrudului, respective despre jurisdictiunea lui, o pote ceti în opulu lui Alexiu Sofalvy de So-falva (fratele mamei mele).

„Institutiones juris metallici, in usum M. P. Transilvaniæ.“
Clusiu 1834.

Si in adeveru respectivele comune au primitu din timpu in timpu, dela toti domnitorii Ardealului, diplome asigurátore pentru drepturile si privilegiile loru, aceste diplome — dice mitropolitulu Siulutiu in opulu seu „istori'a Horei si a muntiloru apuseni“, le — au vediutu, si le au cetitu si elu.

Intre altele Diplom'a principelui Apafy din Belgrad la 20 Maiu 1676 alt'a din 18 Decembre 1689 pretinde dela aceste sate, cá si dela cetatea Abrudu, anumite sume de pisete si cosasi de auru; miere si untu pe sém'a mesei Domnesci, nimicu alt'ceva.

In secolii trecuti, mai de multe ori s'au intemplatu rescóle in muntii apuseni; cetatea Abrudu, si cu deosebire ungurii abrudieni totu d'auna au avutu multu d'a suferi.

In anulu 1727 s'au sculatu Romanii cu mân'a armata asupra Unguriloru din Abrudu, au constituitu unu magistratu dintre dinsii romanescu, si s'au pusu cu puterea in-stapanirea drepturiloru revindicate.

Intervenindu militi'a au imprasciatu pe Romani, si au restauratu Abrudulu in privilegiile sale.

In anulu 1760 s'a intemplatu a dou'a revolta. — Si de asta data militi'a i-a supusu pe Romani, ear pe conducatorulu loru l'a trasu in tiapa.

In anulu 1763 éراسi au vrutu se se revolte Romanii, dara pe semne in estensiune mai mare. Documente despre acestu din urma casu n'am vediutu; dara am auditu „unele“ si „altele,“ din care trebuie se conchidu asia ceva.

Pentrucà nu'mi pociu esplicá altfeliu, nici cuvintele episcopului Aronu, care le a disu in tómn'a acelu anu in Abrudu càtra sor'a si càtra cumnatulu densului (strabunii mei):

„Natiunea trebuie crescuta, luminata, zelulu nationalu, desteptatu; atunci si strainii voru avea respectu de noi; si daca se voru jertfi 10, voru resari 100 si 1000, si natiunea va fi scapata. — Cine este astadi natiunea? Poporulu e suptu pàna la óse, elu dórme somnulu celu de mórte, si inpreuna cu preotimea orbeca in intunerecu; nobilimei îi e rusine a se numi Romanu. Preotimea nóstra numai dupa secolu va ajunge gradulu culturei; fàra care nu póte stá in fruntea natiunei. — Pe altii n'avemu „Oh Ddieule! daca neamulu romanescu s'ar

»potea mantui prin jertfa, ce n'asi fi eu in stare
»se facu. — Dar nu! de o mie de ori nu! Sabia nu
»strabate prin intunerecu; prin intunerecu numai lumin'a
»strabate, si numai lumin'a resbesce asupra intunerecului. —
»Numai omulu cultu si religiosu se póte entusiasma; altii
»se potu fanatisa, va fi flacara, dar lumina si caldura nu!«
etc. (vedi part. I pag. 25.)

In anulu 1784 sub Hora, intrându Romanii cu putere
in Abrudu, au scosu tóte diplomele si privilegiele
Abrudului din archiva, si in piatia au pârjolit cu
acele pergamente unu porcu ucisu; éra comunele s'au
proclamatu pe sine de libere.

In acestu anu Abrudulu si'a perdutu jurisdictiunea, si
a devenitu sub jurisdictiunea Comitatului Albei de josu. —
In urm'a petitiunei din anulu 1785 la anulu 1791 éra si'a
redobanditu privilegiele de mai inainte, nu inse si
dreptulu asupra comunelor Bucium, Carpen-
nisiu si Abrudielu. — Cu acésta ocasiune la anulu
1784 coron'a (fisculu) a pusu mân'a pe acele comune, si
le a indatoratu se platésca pe totu anulu fiesce-care co-
muna, câte 3 puncti de aur, ce in adeveru au si platitu.
— In anulu 1789 s'a incercatu fisculu a'i sili la robote,
dar muntenii au vrutu se se rescóle de nou. Cu acésta
ocasiune s'a incheiatu intre ambele parti unu contractu,
prin care fisculu s'a obligatu a plati ómeniloru pentru fa-
cerea stingeniloru; cu tóte aceste in anulu 1817 éراسi a
vrutu se le faca ómeniloru sila, si se'i supuie la robote si
mai grele.

In acestu anu calatorindu imperatulu Franciscu prin Ar-
dealu, Romanii au fostu sustinuti in usulu de mai inainte.

In conscriptiunea urbariala din 1820, se afla acele
comune conscrise cá iobagi.*) — Fisculu pretindea cá aurulu
care'lu platea comunele érá tax'a pentru rescumpararea
robotelor; ce insa n'a fostu adeveratu, cà-ci tocma asia

*) Totu in conscripti'a din anulu 1820, se află afara de fiscu (coróna) o
singura familia cá comproprietariu cu donatiune nobilitara in Abrudielu, famili'a
Ranta, despre care dice unchiulu meu in istori'a Horei, cá Ranta Gabrielu a fostu
veru cu mostulu meu. — De siguru despre bun'a mea. — Prin acést'a mi s'a esci-
tatu curiositatea, amu cautatu si amu aflatu, cá famili'a Ranta s'a nobilitatu in 6
Aug. 1698 prin Leopold I. — Se vede cá acést'a familia s'a stinsu. *Not. aut.*

platea si cetatea Abrudu 100 de galbeni pe anu, cu tóte c'au fostu ómeni liberi.

De aici incolo fisculu s'a incercatu a supune aceste comune la prestatiuni jobagesci; dar comunele basate pe documente vechi, nu s'au supusu. — Din contra ei au incercatu in anulu 1836 pe bas'a unoru documente aflate mai tardiu, a face insusi procesu fiscalui; dar acum nu si-au mai aflatu nici unu advocatu care se fi cutezatu a le inaintá procesulu — erau amenintiati cu actiune fiscala. — S'au dusu dar la protopopulu „unitu“ din Bistra, Alexandru Sterc'a Siulutiu, cá se le faca instantia càtra sedri'a comitatului.

„Am venitu la Dta, Dle protopopu; Dta ne cunosci necazulu si dreptulu nostru; tat'a Dtale, fia iertatu ne a fostu permester (Bergmeister, magistru montanu), ce nu putea fi, daca noi eramu jobagi; cá-ci Dsa erá domnu si nemesiu, nici nu locuiá in satu, ci in orasiu in cas'a dsale. Dlui avea plata dela imperatulu, afara de plat'a, ce io dá satele, cá la judele loru, si erá intaritu pe viatia, totu de càtra imperatia.

Dta, dle protopopu, sci cà, la anulu 1789, cându erá p'aici se ne scóta din vetrele strabune si se aduca „nemti“ pe mosiile nóstre, Tat'a dtale inblândise poporulu din toti muntii, cari erau se se rescóle din nou.

La anulu 1817 cându a fostu imperatulu Franciscu in tiéra, Dta ai mersu cu diplom'a nóstra, si cu o instantia la densulu, si ai doveditu dreptulu munteniloru. — In lun'a lui Februaru totu la sfatulu dtale ne am invoitu, cá pe lângá sustinerea dreptului de a inprocesioná pe erariu, pentru cá elu nu se tienea nici de contractulu incheiatu in anulu 1789, se facemu stîngeni de lemne, firesce pentru plata, pàna ne va esi judecat'a.

Acuma nici de acésta invoiala nu vréu se mai scie, éra se încérca se ne faca, nu jobagi, ci robi.

Mai cercamu un'a: mai mergemu si noi odata la imperatulu, pre cum a facutu Horia. Daca nu ne va remanea alta indaraptu, vomu pune si noi mán'a pe arme,

dara jobagi nu ne damu; ne ar blastema copiii in mor-mintele năstre.

Adi mane ne vomu stinge cei betrani; urmatorii nu voru mai sci de drepturile cele scumpe, pe care le-au avutu parintii lor, privilegiile si dovedile cele multe, pe care le am avutu, care cumu le am bagatu in vre-unu procesu au peritu; cu urmatorii nostri voru potea apoi face cumu voru vrea.*

Numitulul protopopu, de si insusi amentiatu si episcopulu dinsului provocatu se 'i impuna »perpetuum silentium«, dara totusi sciindu că: »homo nobilis nisi coram suo iudice legitime citatus, et convictus, de iudicari non potest;« nu s'au infricatu, ci le au facutu instantia si a si substernutu-o la tribunalu.

In lun'a lui Maiu 1836 protopopulu Siulutiu a fostu denumitu de vicariu alu Silvaniei,*) si asia caus'a acestoru comune a remasu, — cum dice Romanulu — balta.

In anulu 1837 s'a ordinaru esecutiunea in contra acestoru comune, din motivu că suntu turburatori; a esitu asia numitulul brachium militare, infanteria si cavaleria, in faci'a locului in satulu Bucium.

Aici s'au adunatu că vre-o 200 ómeni, nearmati, in frunte cu Cosma Manasie, care tienea in ambele mani radicate, »privilegiulu« in copia. — Capitanulu de husari Vizner s'a repeditu asupr'a lui Cosma, si a vrutu se 'i smulga din mână scrisórea, acesta in sa nu s'a lasatu. — Capitanulu Vizner a inceputu a 'lu bate cu sabi'a peste capu. — Cosma vediendu acésta tractare, a prinsu cu o mână de freulu calului, si cu cealalta pe capitanu de peptu, ca se 'lu traga josu de pe calu.**)

Atunci militi'a a navalitu, i a incunjuratu si 'i a arestatu pe toti. — In alta di, i au mesuratu prin 4 caporali dela husari lui Cosma 100 de betie; in urm'a careia au remasu schilavu, si ne mai putându lucra, a amblatu a cersi.

Asemenea au patitu-o si cei-lalti; cari erau mai neputinciosi s'au pedepsitu cu nuiete pe trupulu golu. —

*) De ce asia cu graba? se potea face si mai tardiu. — Nu cumva: promoveatur ut amoveatur?

Not. aut.

**) In diu'a urmatore la prândiu a disu Capitanulu Vizner, că daca ar fi fostu inca 200 că Cosm'a, militi'a avea s'o patiasca reu.

Not. aut.

Militia a statu 9 dile in Buciumu, a esecutatu vre-o 20,000 fl. in argintu, de pe ómeni, a mai belitu si vre-o 50 de vite, apoi a plecatu la Abrudielu, si de acolo la Carpenisiu, asemenea in executiune.

Dupa acésta s'a confiscatu tóta averea miscatóre a corifeiloru, cari au àmblatu in caus'a procesului; totu-odata s'au transportatu acei corifei in temniti'a din Aïudu, unde au fostu statu in lantiuri (pente, féra) grele optu ani. — In 14 Decembre 1842 prin deliberatulu gubernului sub Nru. 3429 — socotindulise robî'a de pàn' atunci in pedépsa, — s'au pusu pe picioru liberu. — Cu acésta oca-siune s'au inpacatu — rezervandu'si dreptulu, cá pe bas'a documentului aflatu mai târdiu, se pórte mai departe procesulu, s'au obligatu locuitorii aceluor comune — a face 42 de dile pe anu.

Aceste dile de lucru, le implinea primaver'a si tómn'a, scotiendu lemnele aruncate din munti, in apa.

Din partea comisiunei s'au asiguratú ómenii, cà voru primi si ei o plata órecare, de la erariu (fiscu) pentru acele dile de lucru.

Unii primiau plat'a promisa, alții ba; ce e dreptu, cu tóte executiunile si cu tóta rigórea, cu care s'a procesu in contra acestoru comune, totusi n'au succesu a-i potea aduce la totala supunere. — Unii mai cu capulu amàna nici odata nu s'au supusu.*) — Asia au trecutú vre-o cativa ani, traganànduse lucrulu in susu si in josu, pàna ce ómenii érasí au inaintatu procesulu lorú, la tribunalulu din Aïudu.

De-odata se pomenesce oficiulu reg. spanalu cu o scrisóre compusa in limb'a magiara din comun'a Buciumu, in care aparatoriulu comunelu Buciumu, Abrudielu si Carpenisiu face atentu pe oficiulu camerariu, ca nu cumva se esarendeze cârciúmele, cà-ci acest'a este unu dreptu alu aceluor comune, cari n'au fostu nici odata jobagi, ci ómeni liberi. Subscrisa éra: **Varga Catarina.**

*) Prin ce fase au trecutú tóte comunele din muntii apuseni, ce lupte si procese gigantice au purtatu, si cu tóte aceste cum s'au perdutu, pe rondu pe rondu, tóte drepturile avute; in fine la ce robote ne umane se siléu bietii munteni, se potú vedea din istori'a metropolitului Alexandru St. Siulutiu, si cu tóte aceste dorulu de libertate si independintia nu s'a stinsu nici odata. *Not. aut.*

Cá unu tunetu din ceriulu seninu, a uimitu acést'a fapta pe totu insulu.

Nu s'a auditu mai inainte nici odata de acestu nume. O femeia aparatoriu, a aceluor comune „vestite!“

Ce póte fi acésta? Indata dupa ce s'a asediatu aceea femeia, cu locuinti'a definitivu in Bucium, respectivele comune au denegatu ori ce prestatiune de robote; — mai multu: ele au luat u o positiune amenintiatóre fatia de oficiulu spanalu camerariu. Gubernulu a incercatu „tóte“ spre a potea departá pe acea femeia, care acuma devenise unu tribunu fórt aprigu si periculosu pentru dnulu pamentescu (fisculu), dar nu i-a succésu; nu numai cá administratiunea politica n'a cutezatu a merge in acele sate, dar militi'a, care a fostu comandata, pentru a prinde pe Varga Catarina si pentru a aduce la supunere si ascultare acele comune, a primitu contramandatu, din cauza cá prin agitatiunile acelei femei se latise cá fulgerulu intre jobagi, si din alte comune dorulu de eliberare; si cu deosebire pentru cá, precum marturisesce insusi consiliariulu de curte dnulu baronu Friedenfels, comandantele ofier din statulu majoru, a recunoscutu pericolulu intreprinderi si, **imposibilitatea vre unui resultatu**. A voitu astfelu a inconjura versarea de sânge **fâra resultatu**.

Eventualu a ferí armele imperiale de unu **reusitu reu si daunosu**.

Intraceea iritatiunea spiritelu in tóta tiér'a luase mari dimensiuni; erá ceva in aeru, care mirosiá a prafu de pusica.

Cu deosebire in urm'a proiectulu de le lege urbariale, care apoi s'a si primitu in anulu 1847, precum s'a mai observatu si airea, mai de multe ori erá se sparga nesmintitu indata cu introducerea aceluor legi, o revolutiune sociala din cele mai teribile.

„La noi, erá se vina revoluti'a si fâra revoluti'a din „Paris, pentru cá, ce nu terminase anulu 1842 a terminatu „anulu 1847; cá-ci majoritatea camerei lucrased cá orbita de „Ddieu, spre peirea sa si a tieiei.“ (Vedi Episode din viét'a episcopulu Leményi in Observ. din 1880).

Cá signalulu revolutiunei s'ar fi datu, si de astadata,

in muntii apuseni, si cá Varga Catarina erá numai o firma, este unu secretu publicu.

„Biografi'a" insasi dice cá: Siaguna a sositu in tiéra intr'unu momentu, cându totulu avea se se schimbe, cându o era noua avea se se incépa in viéti'a popóreloru etc. (pag. 18).

Nu e dar mirare, cá poporulu din muntii apuseni a primitu unu nutrimentu prin aceste agitatiuni, cu deosebire cá Janculu pe timpulu acela erá juristu absolutu; la densulu priveau „moltii" inca de pe acelu timpu, cá la unu „pro-fetu". De multe ori audiamu, mai vêrtosu in anulu 1848—1849 dicându-i mai alesu femeile si copii, „craisiorulu nostru."

Totu pe acelu timpu studiase si absolvase scólele o multime de tineri romani, cá nici odata mai inainte, care de care mai zelosu, ardiendu de sacrulu focu alu romanismului.

Va trece multa apa pe Muresiu si Oltu, pâna ce va mai urmá o generatiune asia „romanésca", precum a fostu aceea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Istoriculu, cautându dupa causele si motivele diferintiei, intre „atunci", si „adi", va fi silitu se esclame cu durere: „O tempora! O mores!"

Intr'aceea evenimentele zoriau; Varga Catharina despre care se vorbeau multe minuni, nu se mai gená de nimeni, venea mai in tóta septeman'a nu numai la Abrud, dar chiaru in cancelari'a spanatului camerariu care eser-ciá totu odata „forum Dominale" asupra acelu comune. La acestu oficiu, pe acelu timpu, spanulu camerariu erá Vida János, de nationalitate secuui, éra tatalu meu erá controloru si fratele meu Dionisie, care adi e consiliariu reg. la tribunalu in Turda, erá practicantu.

Varga Catarina, scotea estrase din Archiva, si cerea unele informatiuni, despre care s'ar fi potutu conchide, cá in adeveru, acele dovedi ar fi trebuincióse in procesulu comuneloru.

A mai disu Varga Catarina odata si aceste cuvinte: „Nu credu se incerce cineva, cá se me arestedie, cá-cí acela de ar avea diece capete, pe tóte le ar pierde; apoi eu nu voiú càdea in gresiél'a, in care au cadiutu capitani

lui Horia; eu n'amu indemnatu pe nime, se omóre, se rapésca, nici se dea focu. — De cându este opritu a te apará, in contra nedreptului si a asuprirei?«

VIII.

Gubernatoriulu Graf Teleky Jozsef provocà pe Siaguna se prinda dânsulu pe Varga Catarina.

Siaguna firesce primesce insarcinarea; cá-ci elu pândeá dupa asemeni ocațiuni — dice biografi'a — si nu le lasá neesploatate; merge de repetite ori la Abrudu, se pune in intielegere cu preotii si cu capii comuneloru, le promite a mijloci resolvirea procesului pendentu, scrie din cându in cându si Gubernatorului, despre rezultatulu escursiunei densului; in fine indupleca pe respectivele comune, prin preotii lor, cá se 'lu chame pe elu (Siaguna), cá elu se celebreze in biserica din Buciumu in diu'a de Apa-botéza 1847 cu care ocasiune se va informá si despre starea procesului; / Central University Library Cluj

Siaguna sosesc in Bucium. (Ce s'a intemplat mai de parte, cumu a prinsu elu pe Varga Catharina, se se citésca din memoriulu meu: »O lacrima ferbinte« partea I pag. 41—44.)

In trecerea sa cortegiulu s'a opritu in Zlathna la administratorele c. r. Nemegyei,*) care a scrisu o relatiune lunga despre meritele lui Siaguna castigate cu acésta oca-siune. In Aiid s'a intemplat asemenea din partea ofi-ciolatului administrativu, de aici s'a transportatu Varga Catharina la Belgrad (Alba-Juli'a), in aceeaa temnitia, in care fusese si Horia.

Siaguna insusi descrie faptul in relatiunea sa càtra Grf. Teleky; recunósce cà a prins'o cu propri'a sa mâna, totu-odata 'si descopere credeulu seu poli-ticu, asigurându pe Gubernu despre insufle-tirea si credinti'a sa, care arde in pieptulu seu,**)

*) Nemegyei fu omoritu de Romani in anulu 1849.

Not. aut.

**) Asemenea credintia a juratu tuturoru cari erau la putere, cu deosebire lui Reichenstein, precum vediuramu.

Not. aut.

(ipsissima verba), se recomanda „in optima forma“ si declara acele comune de rebelli. — Se róga totu odata, ca Varga Catarina se nu se elibereze nici odata din temnitia, si afara de acésta se se si pedepsésca aspru.*) Asemenea pedépsa exemplara cere si pentru capii aceluor comune, cari s'au insocitu cu aceea rebela.

„Aflu cu scopu — dice Siaguna — cà in sensulu celu mai strinsu alu legiloru, se nu se lase nepedepsiti fruntasii poporului, carii facusera cauza comuna cu acea rebela.“ (se se tragà in tiapa?) Gubernulu in sa fiindu mai intiepletu, ba póte si mai umanu, a datu buna pace aceluor comune, si fruntasiloru aceluora.

Anulu 1848 a eliberatu tiér'a intréga, si asia a devenitu, precum erá „ab antiquo“, libera si „Terra Abrudu“.

Biografi'a dice, cà Siaguna n'a fostu gendarmulu regimului.

Aici 'mi vine aminte anecdot'a:

„Mei Tígane!“

„Ce ciocane?“

Daca eu si cei-l-alti, cari am descrisu fapt'a aceea mare nationala a lui Siaguna, n'amu disu cà a fostu gendarmu.

Ei! opini'a publica? va fi, va fi de fostu.

Cându s'a intorsu tatalu meu si fratele meu din acea vestita espeditiune cu Varga Catharina, Spanulu camerariu Vida Iános, pe care in 1849 l'au omoritu Romanii, erá la cas'a nóstra, si intre mare frica asteptá impreuna cu mam'a mea, reintórcerea tatalui si a fratelui meu.

Tatalu meu temându-se, cà acésta asia va fi, a trimisu pe husariulu Menyhard Antal**) care la excursiuni

*) Ubrich Barbara? Sau póte 'i va fi venitu a minte parerea lui Iosafatu — unulu din cei 20 judecatori ai lui Christos: se se puna in temnitia legatu si in temnitia se se pazasca pururea.

Not. aut.

**) Secuiu de nascere, a fostu 40 de ani in Abrudu, unde numai vorba romanésca a auditu, dara limb'a romana n'a pututu-o invetia. — Mam'a mea avea

oficiose mergea in uniforma calare, cu sabi'a trasa in-
aintea trasurei — se grabésca înainte acasa, si se spuna,
cà pe Varga Catharina a prinsu-o si a dusu-o la Belgrad;
dara loru nu li s'a intemplatu nimicu.

Mam'a vede pe Antal venindu in fug'a calului, ese
afara in curte, si intréba inspaimantata:

„Unde e barbatulu si fiulu meu?“

Antalu cându a vediutu cà Siaguna prinde si duce
pe Varga Catharina, s'a spariatu atâtu de tare, in câtu
nici pâna acasa nu si-a capatatu graiulu.

„Vai de mine! unde e barbatulu si fiulu meu?“

„Eu chindu vediutu, dna draga, rositu cum pesce
galbinitu!“(*) dise husariulu.

„Ce ai vediutu? spune iute! Au omoritu pe barbatulu
si pe fiulu meu? dise serman'a mama jumetate mórta.“

„Ba nu; Domnu și Dnisioru vini aci; dara prins pe
dna Catalina.“

„Cine a prinsu-o?“

„Pop'a mare. — Alu dracului popa. — Catalina inca
a dracului; Pop'a mare, tienutu pe dna Catalina cá lupu.“

Baronulu Friedenfels dice in opulu seu „Beiträge zur
Zeitgeschichte Siebenbürgens: Catharina Varga fu condam-
nata la robia de mai multi ani, ér Siaguna in anulu ur-
matoriu s'a denumitu episcopu.***) Pentru afacerea cu
Varga Catharina, Siaguna primise si in scrisu o recu-
noscintia prea-inalta, ér preotii cari 'i au datu mâna de
ajutoriu, au primitu remuneratiuni in bani.“

„Totu in asemenea modu s'au meritatu si
protopopulu gr. orientalu din Abrudu Iosifu
Adamovitsch care a mijlocitu arestarea lui
Horia; si preotulu gr. or. din Carpenisiu, Popa

mare placere s'asculte cumu vorbia elu romanese, de aceea nu'lu lasă se vor-
bésca altfelu.

Pe Antal inca l'au omoritu Romanii in 1849.

Not. aut.

*) Adeca romanese curatu: eu cându am vediutu, de frica am rositu, si
că pescele m'am ingalbinitu.

Not. aut.

**) Infuintianduse in anulu 1850 tribunalele nemtiesci, Varga Catarina, care
a statu 3 ani si vre-o câteva luni in temnitia, a fostu data peste fruntari'a tieiei.
Pre cum se aude, densa a muritu.

Not. aut.

»Moise, care a mijlocitu arestarea lui Cristianu. — Ambii au primitu tagli'a de 300 galbini.« — (Schaser a. a. o. s. 93 Szilágyi a. a. o. 217. 318.)*)

Constatu totu odata, că cronicarii magiari, ómeni serioși, atribue acelei femei o importantia cu multu mai mare decâtu se preface biografi'a a crede. — Ei dicu, nici mai multu nici mai puțin că, Varga Catharina a avutu intentiunea a eliberá jobagi'a in tóta tiér'a, si că evenimintele din 1848—1849 au fostu preparate prin densa. Ba unii afirma susu si tare, că Varga Catharina ar fi avutu in tocma cá si Horia legaturi cu regimulu din Vien'a.

IX.

Opiniunea lui Andreiu Mocioni in afacerea cu Varga Catarina.

Erá in anulu 1865 in lun'a lui Februaru, cându congresulu sêrbescu in Carlovitz consultá inpreuna cu delegatii romani in caus'a despartirei averei bisericesci, a Romaniloru de ale Sêrbiloru, subtu presiedinti'a generalulu Philipovits (comandantele supremu din Bosnia).

La prândiulu diplomaticu datu de archiereulu sêrbescu s'au ridicatu multe toaste; conversarea curgea cu multa vioiciune. — Cându de odata éta că Siaguna incede a istorisi caus'a cu Varga Catarina, si intre laude pentru sine dice: „Dieses miserable Gubernium**) war nicht im Stande eine Landstreicherin einzufangen; man hat mich aufgefordert dies zu thun, und ich that es.“

D. generalu Philipovits si cei-lalti au rîsu, ér Romanii, dnulu Mocioni si Babesiu, au tacutu, ei s'au simtitu vatamati in demnitatea lor de Romani. Més'a s'a ridicatu; toti óspetii treceau in salonulu de conversare. In momentulu cându ér se ésa pe usia Siaguna, éta că d. Andreiu Mocioni inaintéza cu pasi repedi spre usia,

*) Adamoviciu au primitu si o decoratiune.

Not. aut.

**) In relatiunea lui Siaguna către acelu Gubernu se dice cá: i arde peptulu de insufletire si credintia pentru Gubernu.

Not. aut.

cuprinde trecătoare, si 'i dice lui Siaguna cu unu tonu, din care reflectă demnitatea vatămata a barbatului de merite si de caracteru; indignarea Romanului adevăratu: „se 'ti fie rusine a te laudă cu fapte de sbiru; a ne umili inaintea strainilor.“

X.

Ce mai dice „biografi'a?“

„Se 'nsiela Dnulu Siuluti — dice „cinstit'a biografia“ — că-ci Siaguna a mai fostu in muntii apuseni si inca chiaru vér'a. — La pag. 47 dice c'a fost tómn'a. — Acuma care e adevărată? Un'a din doua; tómn'a ori vér'a? Răspunsulu e, nici un'a, pentru că in muntii apuseni n'a fostu nici vér'a nici tómn'a, ci numai la Abrudu a fostu;*) ér „Abrudulu“ nu este „muntii apuseni“. — Că dóra nu voru fi venitu calatorii din Franci'a, Itali'a si Germani'a, se védia unu orasielu cá Abrudulu. — Eu am descrisu in „memoriulu“ meu, că pentru ce veniau strainii in muntii apuseni.

Dara tocma se fi fostu Siaguna, si prin „muntii apuseni“, eu totusi n'asiu fi schimbatu nimicu in „memoriulu“ meu, din cauza că precum se pôte vedea din N. 17/877 alu Transilvaniei, eu mi'am compusu acelu „memoriu“ in anulu 1851, éra Siaguna numai in anulu 1853 a fostu, si, si atunci numai in Abrudu. — Nu este adevăratu nici aceea, că Siaguna a impartitu in muntii apuseni bani, pentru bisericile arse si depredate de unguri, din cauza că acolo n'au fostu biserici arse. — Asemenea nu este adevăratu că „ultramontanii“ au impededatu infintiarea scólei reale din Abrudu, din cauza că acolo nu sunt „ultramontani“. — Pedec'a a fostu intentiunea lui Siaguna de a dá scólei unu caracteru confesionalu ortodoxu, ér fundulu pisetalu si obligatiunile din cari s'ar fi sustienutu acea scóla, nu este numai alu ortodoxiloru. — Siaguna

*) Despre acésta l'am fostu facutu si eu atentu pe Dnul Popea inainte d'a fi esitu „biografi'a“. — Se pôte se fie fostu Siaguna inca odata pâna in Zlathna: acésta va fi fostu atunci, cându i s'a facutu cartiru la unu Romanu fruntasiu la Jancu, ér acesta intielegându despre lucru, si'a incuiatu usiele si pórt'a, si s'a dusu de acasa, asia că „óspele“ neputendu intră s'a intorsu.

n'avea nici idea despre toleranți'a confesionala a munteniloru nostri, cari in dile de serbatori mari, isi cercetau bisericile inprumutatu. — Densii au voitu se infintieze o scóla reala romana, si spre acestu scopu ar fi depusu obligatiunile de imprumutulu statului preste un'a suta mii florini; proprietate a Romaniloru uniti si neuniti.

Pecatu de Ddieu cà s'a nimicitu intentiunea aceea nobila a Romaniloru; daun'a e ireparabila, pân' acuma ar fi adusu rezultate mai mari, decâtu ori care altu institutu romanescu.

Apoi cându a fostu Siaguna in Abrudu?

In anulu 1853 cându domniá legea martiala; si si atunci numai sub escort'a unui majoru c. r. s'a incumetatu a merge pâna acolo.

Dar aceste sunt flécuri; ori a mai mai fostu, ori ba, intrebarea e cà: ceea ce elu a facutu la Apa-botéza in Isbita, intr'unu momentu cându tóte aveau sese schimbe, prin urmare nu mai erá lipsa se se insufletiesca nimeni pentru jobagia, fostu au o fapta démna de unu prelatu, si de unu barbatu seriosu, se nu dicemu politicu? ori a fostu o fapta démna de unu gensdarmu?

Pentru a potea constatá seriositatea „biografiei“, suntu datoriu a aminti, cà unu anu inainte de a fi esitu „biografía“ me preâmblamu cu dnulu Popea pe dinaintea resiedintiei mitr. si i-am istorisitu cum am patitu-o cu Siaguna cându l'am vediutu pe urma. — I-am spusu cà Siaguna 'mi dise: „Nu'mi pomeni dle Siulutiu de Isbita, etc.“ — La care dlu Popea facù o observare escelenta: Isbit'a, l'a isbitu“, dise Dsa.

Toti, carora le-am istorisitu indata, numai decâtu observarea dlui Popea, au aflatu-o de prea nimerita. Mi-a mai disu dlu Popea totu atunci cà: pe tatalu meu si pe fratele meu, de siguru de aceea i-a rogatu Siaguna, cá se'lu insotiesca la Isbita, cá la casu, daca lui nu i ar succede se póta duce pe Varga Catarina, si poporul l'ar prinde, tatalu meu si fratele meu, se'lu apere de furi'a poporului.

„Cà dóra nu'lu va asemená dlu Siulutiu pe Siaguna cu tradatorulu de Dragosiu?“ dice biografi'a.

Apoi se me ierte cinsti'a biografia: dar Dragosiu n'a fostu tradatoriu. — Elu a intreprinsu tocma o asemenea fapta mare nationala, cá si Siaguna, cu deosebire numai cà, Siaguna si aici cá in multe altele, a avutu **unu mare norocu**. — Ce au voitu acesti doui barbati? Ambii au fostu trimisi din partea Regimului magiaru, unulu se prinda pe Varga Catarina. — Biografi'a dice cà, a fostu provocatu se conlucre si elu **cu mijlócele sale morale**.*)

Cell-altu avea se prinda pe Janculu si pre socii densului. — Lui Siaguna i-a succesu, din cauza cà Varga Catarina si poporulu erau pregatiti, a intimpiná arm'a cu arm'a; dar la o pacalitura (poporulu o numiá infama tradare) in astu modu nu s'a asteptatu.

Dragosiu a platitu-o cu viéti'a, din cauza cà elu a avutu a face cu Janculu, si nu cu o femeia, care de si erá destépta, istétia si curagiósa, dar in fine totu numai o femeia erá.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Daca lui Dragosiu i ar fi succesu, se póta prinde pe Janculu si pe socii sei, atunci firesce, in aceeași di muntii apuseni erau cuceriti; éra Dragosiu ar fi fostu remuneratu cá unu barbatu prevedietoriu, intieleptu si cá se vorbimu cu cuvintele „biografiei“, cá unu barbatu plinu de morala, sciintia, maturitate si superioritate. — Dar ce se'i faci, daca elu n'a sciutu asia bine se pândésca dupa ocașiune cá Siaguna.

XI.

„S'a mai intelnitu Siaguna cu Janculu, cu fiulu muntiloru, dar nu iau disu nimicu,“ ne spune biografi'a.

Acuma érası mi se face sila morala, mi se punu dóue sule in cóste.

Se aprindemu dar si noi, patru candelé, si se conversamu nitielu cu umbrele acelora, cari in istori'a némului

*) Bagséma moral'a inca va fi de mai multe feliuri?

Not. aut.

romanesco, de câte ori se va aminti anulu 1848, va trebui se fie amintitu si numele lor.

»Se luamu aminte.«

Erá in 8 Maiu 1849 intr'o di de Marti; Dragosiu, inpreuna cu Hatvanyi si cu armat'a de Honvedi erau in Abrudu. Dintre prefecti, Dobra, dându crediementu promisiuniloru facute de càtra Dragosiu, cà daca voru intrá honvedii în Abrudu, nici unu firu de peru nu li se va clatiná, ci se voru continuá pertractarile de impaciuire, a remasu in Abrudu.

Janculu din capulu locului a disu, cà elu nu are in-credere in Dragosiu, si s'a dusu la Campeni, inpreuna cu ceilalti càti apucasera a se stracurá inaintea sosirei lui Hatvany la Abrudu. — Advocatulu Dobra erá cunoscutu cu noi; a venitu la noi in cartiru; cei-l-alti prefecti si tribuni erau asemenea incartirati pe la alti Romani.

Erá o óra la amédi; sup'a s'a pusu pe mésa; parintii mei, eu si ambii frati ai mei, cu Dobra 6 insi, amu cuprinsu locu la mésa.

Lupt'a între Romani si Magiari, in jurulu orasiului si pe dealuri curgea cu mare inversiunare; Romanii castigasera terenu.*)

Ungurii se luptau cu mare curagiu; dar »motii,« cari sciau pe Romanii din Abrudu, si mai alesu pe iubitiu loru prefecti, pe Dobra, Buteanu si Moldovanu, si mai multi tribuni in Abrudu, si-au incordatu tóte puterile cá se intre cu o óra mai 'nainte, in cetate, cá se nu fie prea tardiu.

»D'apoi nici unulu nu mâncati«, dise biat'a mama, care de spaima se bolnavise.«

»Fericiti sunt Romanii, cari se lupta pe dealuri si potu muri cu arm'a in mâna; dar eu nu 'mi pociu ertá gresiél'a cându am remasu aici in ghiarele lor. — dise Dobra. — Oh! numai acésta dupa-amédi de ar trece; pe inserate voiu incercá se strabatu in taber'a Romanilor.«

In acelu momentu s'audu prin odaile laterale zuraindu armele; unu ofieru cu 10 honvedi cuprindu ambele usi

*) Vedi »O lacrima ferbinte« pag. 50—59.

Not. aut.

ale odaei; oficerulu înaintéza pâna la mész, saluta, apoi întreba: „Care dintre Dvóstra e Dnulu Dobra?”

„Eu”, răspuns Dobra, întorcéndose spre elu.

„Aveți se veniți cu mine la comandantele domnulu colonelu Hatvany.”

„După prândiu, dlu meu, di se mam’a.”

„Nu; în data, numai decâtu, răspuns oficerulu seriosu. Totu odata se ve luati cu Dvóstra, ori ce scrisori veți avea și banii cei aveți.”

„Scrisori n’amu; banii câți îi am sunt la mine”, răspuns Dobra încremenitu.

Dobra s’a ’ngalbinitu că cér’a, s’a sculat delă mész și a disu:

„Ve sarutu mân’a Dna draga; ertati-me cu totii de v’am gresitu ceva în acésta viétia; presimtirile mele s’au înplinitu, n’o se ne vedemu mai multu în acésta viétia. — **Am cadiutu si eu în curs’a lui Dragosiu, precum a cadiutu Varga Catharina în curs’a lui Siaguna.**”

Preste vre-o câteva ore am auditu, că pe Dobra într’atâta l’au torturat în temniția, încâtu au saritu din catulu alu douilea pe feréstă afara pe pardoséla, și acolo mai primindu și vreo câteva pusícaturi a muritu. — Se dice că cadavrulu densului fu aruncatu în odaí’a de unde a saritu; și că în alta di cându a arsu cetatea, s’a prefacutu în scrumu.

Pe tribunulu Molnár l’au pusícatu înainte bisericeí, éra pe prefectulu Buteanu l’au spendiuratu în Jozasi. — Prefectulu Moldovanu și cei-l-lalti, după spaime și suferintie teribile au scapatu în nóptea din 9 Maiu, cându au intratu Romanii învingatori la Abrudu.

În acea di venindu Janculu în cas’a preotului Amos Tobiasiu — unde erau parintii și fratii mei, eu și vre-o 50 alti cetatieni din tóte nationalitatile;*) în data ce ne a zaritu, a venitu spre noi dicendu: „Ce bine că ati scapatu în viétia! Sciu că ati suferitu multu.”

„Am suferitu cumplitu; înca o di, si n’ati mai fi aflatu nici pe unu Romanu în viétia; dar bine că n’ai remasu Dta în Abrudu, s’ar fi terminatu „tóte” prin o teribila catastrofa”, di se tat’a.

*) Vedi partea I. pag. 57.

»Eu nu sunt capra, nici Varga Catarina«, — response Janculu — »pentru că unu alu doilea tradatoriu, cá Siaguna, se puna mân'a pe mine. — Celu ce vrea se me prinda, se poftésca la lupta drépta. — Me dóre inim'a de Dobra, Buteanu, si ceil-alti, cari n'au potutu scapá de timpuriu.«

XII.

In luna lui Martie a. c. mergêndu eu, aici in Sibiiu la preâmbulare către arini, éca că intelnescu pe prot'a Balinth si pe Dlu Dr. Hodosiu.

»Ei! bine ai venit tata mosiu, de cându esti in Sibiiu?«

»Astadi am venit.«

»Lupus in fabula; tocma la Dta cugetamu venindu singuru pe drumu.«

»Cum asia?«

»Me fremêntamu cu biografi'a lui Siaguna; cetitu-ai ce dice? cá Jancu nu ia facutu nici o imputare lui Siaguna, pentru c'a prinsu pe Varga Catarina. — Daca Dta l'ai auditu destule ori ce dicea, si cum injurá. — L'ai auditu si in cas'a lui Amos in 1849 in 9 Maiu ce a disu câtra tatalu meu.

»Lumea si-a formatu parerea sa inca de atunci, response Balinth; cu câtu mai multu se va scociori unu lucru, cu atâtu mai reu va fi. — Nu biografi'a, dara nime in lume nu 'lu va scapá pe Siaguna de osênd'a generala.

Partea comica a lucrului e, că acela care nici nu scie încâtrau suntu muntii apuseni, vrea se ne invetie pe noi, că cum s'a intemplat.«

Intr'aceea ne intelniram cu Dlu protonotariu Tobias, si conversarea a luat alta directiune.

XIII.

Mai vrei se scii, că ce a disu Janculu, fiulu muntilor?«

Ascultá:

Erá in 27 Iuniu 1849 dupa — amédi la 5 óre, intr'o di de miercuri.

„Aide se mergemu se ne scaldamu!“ disei eu verului meu, aseminea cu numele Iosifu Sterca Siulutiu, functionariu la oficiulu c. r. spanalu cameralu in Campeni, fiulu lui Iosifu Sterca Siulutiu, spanu c. r. cameralu in Ofenbaia.

Te voiu insoci si eu, — dise verulu meu — apoř am mersu ambii, in gradin'a medicului cameralu Kalcher; de a lungulu carei curge Ariesiulu, riulu celu frumosu si limpede.

Acolo este unu locu facutu anume pentru scaldatu. Honoratorii si cei cunoscuti se potu scaldá acolo.

Am intratu in gradina; intr'o „filegoria“ (foisioru) sie-dea Janculu inaintea unei mese, si scriá.

Pe mésa erau mai multe epistole, parte adresate Jancului, parte de Janculu adresate altora; unele sigilate, altele purisate, dar inca nesigilate, mai multe concepte inca nepurisate.

La cas'a acestui medicu, erá cartirulu Jancului, totu d'auna de câte ori veniá elu la Campeni.

„Servus frate Jancule.“

„Servus fratiloru Iosifiloru Siulutiesciloru, dise elu, cu indatinatulu seu umoru placutu.“

„Ce faci Jancule?“

„Am facutu nesce dispositiuni, in privinti'a respingereí unoru atacuri, ce se repetiescu de vre-o câteva dile asupra muntiloru,*) si am facutu si unu respunsu, la o epistola din Pesta.“

„Lui Kosuth?“

„Nu, cu elu am terminatu. — Deputatului Gozman vréu se 'i trimitu unu respunsu, la provocarea densului de infratire.

Cugetu insa cà si elu totu din indemnulu lui Kosuth 'mi va fi scrisu.“ „Vrei se cetesci?“

„Nu; vreu dintei se me scaldu.“

„Eu nu me scaldu, dise Janculu, pâna tu te desbraci, eu 'ti istorisescu.“

Cându a terminatu, eu inca am saritu in ap'a crista-

*) Vedi partea I. pag. 59—69

lina, si m'am scaldatu pe cum te poti scaldá numai in Ariesiu — care e celu mai adàncu riu de munte.

»Vino frate Siulutiu, se bemu unu paharu de vinu la olalta, dise Janculu, dupa ce am esitu din apa, si m'am apropiatu de densii!

A implutu trei pahara cu vinu si cu apa de Borszék; »pro futuris bene contingentibus« dise elu.

Am ciocnitu, si am golitu paharele.

»Ce dici, frate Siulutiu, de respunsulu meu, datu lui Gozman si generalului de brigada de honvedi Simonfy?«

»Cestu din urma nu l'am auditu; éra celu dintaiu nu'lu intielegu.«

»Cum nu?«

»Tu intrebi pe Gosman, cà cetitau elu undeva in istoria, cá unu poporu se fie lasatu cá se intre dusmanulu in óstea sa, dându'i voi'a d'a vorbi, cum va vrea, precum aulasatu Romanii pe Dragosiu?

Apoi dici:

Mai avemu unu esemplu, si mai momentosu, in sa 'lu retacemu pâna la alta oca siune.

»Ce esemplu e acesta?«

»Dar ai uitatu, cà in anulu 1847, cându a tramisu regimulu magiaru pe Siaguna cá se prinda pe Varga Catharina, cum a abusatu acesta; cá capu alu bisericei sale, de increderea poporului? — Apoi n'ai auditu ceea ce a disu Dragosiu, in cas'a lui Boeriu, despre Siaguna?

Va da Ddieu si pace odata; dóra nu vomu perí cu totii, câti suntem harnici, a scrie o istoria; vomu dá fiesce cui ce i se cuvine.«

»Siaguna este in'aintea mea o enigma — dise verulu meu.«

»Pentru mine, enigm'a e deslegata,« — continua Janculu.

In anulu trecutu (1848) in Blasiu tinerimea intréga s'a intr'unitu in jurulu densului, tóte le am facutu numai cá se 'lu putemu castigá si deobligá si se'i putemu escitá o iúbire pentru acést'a tiera.

Mie nu mi s'a nparutu d'atunci de dênsulu; l'am auditu dicêndu càtra poporu pe »ici« pe colea: »mereti

a casa, eu vre bunulu vostu^e (a vrutu se dicà: mergeti acasa, cà-ci eu ve voiescu binele vostru).*)

Totu in anulu trecutu (1848) 'lu trimite „poporulu romanu^e din câmpulu libertatei, se mearga la tronulu maiestătei sale, cu conditiune că se nu mérga la Clusiu, nici se se abata in Pesta pe la ministri.

Elu insa merge la Clusiu si se face memorabilu prin aceea, cà elu a fostu celu de pe urma episcopu, care a depusu juramentu pe constitutiă vechia a Ardealulu „unio trium nationum^e.

Merge la Pesta, conferéza cu ministrii pâna ce li s'au gatatu banii celorlalti Romani, cari asteptau dupa elu in Vien'a.

Merge la Insbruck, unde eră Imperatul, si fàra voi'a si scirea celorlalti Romani, se duce **singuru** si dà protestulu Romaniloru in contra „uniunei^e: Comitelui Eszterhazy.**)

— Acéstea nu i le va iertă Romanulu nici odata.^e

„Pe dènsulu nu 'lu dóre de tiér'a acésta; nu e tiér'a dènsului,^e dise verulu meu.

„Cu care mesura ti se mesura, cu aceea i vei mesurá^e, dise Janculu, si ne despartiramu.

XIV.

Mai vrei se audi, ce a disu Janculu, fiulu muntiloru?
Asculta:

Ce larma, ce sgomotu neusitatu turbura linistea Blasului? a acestui orasielu modestu, in a carui piatia cadrata, in dile normale nu vedi altceva, decàtu studenti,

*) Din cuventu in cuventu, tocma asia 'mi au istoristu lucrulu, cei mai multi prefecti.

Not. aut.

**) Totu asia mi a istorisutu-o si alti tremisi ai natiunei, cu acelu adausu insa cà, cându eră se mérga cu totii la imperatulu, Siaguna nu eră nicairi. — La unu târdiu sosesc si dice: „Na, am bagatu suplic'a nóstra.“ — „Cându si unde?“ întrebau cei-lalti uimiti. — La Gr. Eszterházy.“ Cu totii fura opariti; dara dnulu Moldovanu Dimitrie consiliariu aulicu in pensiune, pe atunci tineru si infocatu, ia disu: „Cum ai cutezatu mari'a ta? Cum ai cutezatu? dara ce man datu avemu din Blasiu?“

„Daca am gresitu, me ducu si o ceru indaraptu.“

„Atata ne ar mai lipsi, dise dlu Moldovanu, se 'lu mai intaritam si pe acela asupra-ne.“

Not. aut.

teologi si profesori, mergându si esindu din seminarium, ér din casele din jurulu pietiei, unde locuescu dnii capitularisti, vedi esindu betrâni venerabili, martori ai seculului trecut, cá radiele indreptându-se spre unu centru: »la biserica.«
— Ce vrea multimea acésta de ómeni? Lume necunoscuta?

Ici o grupa de domni nobili magiari, vorbescu in limb'a magiara. — Colo alta grupa de domni, vorbescu in limb'a germana. — Inaintea ta trecu fisionomii ne mai vediute, vorbindu in limb'a italiana.

Poporulu in vestminte de serbatóre, strabate stradele si se vede a fi in mare asteptare. — Equipage stralucite se invertescu prin piatia.

Multime de servitori straini in tienuta de gala, intra si esu din resiedintia.

Dignitari si prelati din tiéra intra in curtea mitropoliei cu trasurile lor.

Éca sosesc gubernatoriulu principele Schwarzenberg. Acést'a e trasur'a de gala a mitropolitului,* in trinsa siede pronuntiulu apostolicu din Viena Cardinalulu Viale Prela.

E diu'a de 28 Octobrie 1855. Diu'a instalarei mitropolitului Alexandru Sterca Siulutiu. — Me inbetasemu de capu, de larm'a aceea estraordinaria, de acelu amestecu de fanfara, sunete de clopote si de tréscuri; o adeverata vijelie, care isbinduse in dealurile invecinate, se respandea pe valea ambeloru Têrnave, care se inpreuna la Blasiu. — Am intratu in gradina, cá se scapu de invalmasial'a aceea.

De odata vine camerariulu mitropolitului, si'mi dice:
»Me rogu dle! ve cauta unu domnu.«

»Di se vina aici.«

»Écata'lu cà vine.«

»Ei! bine ai venitu Jancule!«

»Servus frate Siulutiu.«

Audindu camerariulu de numele Jancului, a remasu cu gur'a cascata.

»Cà dóra nu dvóstra sunteti Janculu din munti?«
dise vechiulu si confidentulu servitoriu.

*) Se dice cà in acésta trasura a intratu Kosuth in anulu 1849 in Buda-Pest'a in triumfu, dupa ce magiarii au cuprinsu cetatea Buda. Dupa revolutia facându-se de vendiare, s'a fostu cumperatu pentru unchiulu meu. *Not. aut.*

„Ba eu suntu!“ fù respunsulu.

„Ddieu se ve tienă; n'asiu dá cà v'am vediutu pe dvóstra pentru toti strainii, càti sunt adi in Blasiu; depar-tandu-se se mai întórse de vre-o câte-va ori si s'a uitatu la „Janculu.“

„Am o rogare càtra tine, frate Siulutiu!“

„CREDU cà va fi posibilu de implinitu; si eu me voiu bucurá, de a'ti potea face o placere. — Dar vino se sie-demu subtu acestu stejaru giganticu, care de si e numai singuru din némulu seu, aici in gradina, ajunge cu o pa-dure intréga; se dice a fi de pe timpulu principelui Apaffy. De multe ori siedemu cu unchiulu meu la umbr'a lui; totudéuna mi vine aminte, cà tocma cu 100 de ani, in-ainte a siediutu un altu unchiu alu meu subt acestu ste-jariu, Episcopulu Aronu. — Cine scie, dupa alta suta de ani, cine va mai siedea subt elu?

Câte suspine romanesci, nu se voru fi radicatu intr'o suta de ani, la ceriu de sub acestu stejariu!“

„Frate Siulutiu! eu am venitu aici cá se ceru o au-dientia, dela Schwarzenberg, càci n'o mai pociu duce cu nemtii, prea me persecutéza, nu mi pociu primi nici partea parintiésca, dupa mórtea tatalui meu. — Se portu pro-cessulu munteniloru, nu me lasa; adi mâne va trebui se âmbli la cersitu.

Rógate de unchiulu teu, de mitropolitulu, se'mi spri-ginésca rogarea.“

„Va fi forte greu, frate Jancule! Nu vedi tu, ce e pe capulu unchiului astadi? Mi-a spusu de adi deminétia, cà ori cine se fie, inainte de biserica, nu póte se'lu pri-mésca. — Abstragêndu dela visitele ce i se facu din partea celoru mari, pe cari nu 'i póte refusá, are a se pregati cu mai multe cuventari de instalare etc.

De ce nu mergi la Sibiiu, acolo si Schwarzenberg are timpu destulu; in caus'a ta 'ti póte stá Siaguna in-tr'ajutoriu, elu e mai bine vediutu inaintea strainiloru, de câtu unchiulu meu; daca ai merge inpreuna cu Siaguna pe la respectivii, de siguru te ai folosi mai bine.“

„Nu'mi aminti de Siaguna; cându a fostu imperatulu in 1852 in Ardealu, l'am rogatu cá pe Ddieu, se vina in muntii apuseni, cá se primimu acolo pe imperatulu, cà-ci in Ar-

dealu numai acolo potu romanii arată acte de mare vitejia, acolo se cuvine se'lu intimpinamu. N'a vrutu, a disu: ce! eu se me ducu in muntii vostri? muntenii éra voru stá inainte cu procesulu loru, póte si cu Varga Catarina. — Cine mi stà mie bunu, cà nu me voru compromite pe mine, chiar inaintea imperatului?

In zadaru mi-am legatu eu, capulu meu, de i se va intemplá cea mai mica neplacere, n'a vrutu.

In urma m'am sfaditu cu elu, si i'am spusu, precum elu inca nu va fi auditu dela nime.

Acestu lucru i l'am facutu cunoscutu in scrisu si lui Baritiu.

Hei frate! Siaguna potea face multe pentru bietii moti atunci, cându Schwarzenberg m'a bagatu in arestu, càci ei la olalta bancatu-iau; Janculu a fostu bunu pâna s'a luptatu cu motii in cotra Unguriloru, acum Siaguna se genéza de mine. Dar eu nu'lu voiu incomodá. Siaguna e in culmea gloriei sale, éra eu in culmea nefericirii mele. Cându m'au escortatu din Belgrad la Sibiiu, acolo toti romanii m'au cuprinsu cu cea mai mare dragoste, afara de Siaguna; elu me incunjurá, si se purtá cu o recéla si dispretiu fačia de mine.

Totu pe acela timp u avea Siaguna la dênsulu in cartiru pe fratele capitanului Ivanovics, alu celui mai mare inamicu alu meu, care m'a si denuntiatu.

Pe acestu omu lu provedea Siaguna cu tóte cele de lipsa, si pe deasupra ii mai dá pe fiesce care luna 25 fl. bani de cheltuiala. Firesce! Ivanovics erá Sêrbu, nu Romanu cá mine.

Eu incredere in Siaguna n'am avutu nici odata; dar de cându mi s'a spusu, cà esindu elu impreuna cu unu colonelu, intr'o nópte dela Schwarzenberg, a disu colonelului in continuarea unui discursu:

Daca Valachii ar sci câtu de puçinu valachismu e in mine, s'aru mirá — nu numai cà n'am incredere in dênsulu, dar si simtiu unu feliu de aversiune fačia de elu. Si cu deosebire, de cându m'ia spusu unu „anumitu omu“, cà dênsulu a vediutu cu ochii sei proprii in ratiotiniulu ministrului de finantia magiaru Duschek, ru-

bric'a: 30,000 fl. dati lui Siaguna pentru scopuri de impaciuire.*) — Frate Siulutiu, daca nu se va intrepune unchiulu teu pentru mine, cu ocasiunea acésta binevenita, eu nu speru nimicu. — Sciu eu prea bine, cà unchiului teu i se face o sila; am auditu si eu, — de si traiescu retrasu in muntii nostri — cà lui Schwarzenberg i s'a demandatu din Vien'a, cá nu cum va se absenteze dela instalare Dar, cu tóte aceste, te rogu frate

Ddieule! cându 'mi vine a minte, cà acei ómeni (nemtii), pentru a caroru causa m'am luptatu eu si care a triumfatu, cu ce dispretiu si cu ce urgia se póta in contra Romaniloru, cari 'si versau sângele, pe cându ei erau alungati peste granitia, stà se mi se desfasie ânim'a.

Cându 'mi vine aminte, cà inainte cu doui ani, cându eramu robu in Belgradu, cum s'au purtatu de infamu cu mine

Erá intr'o dup'amédi; me preâmblamu inaintea ,arestului meu;^c eramu adâncitu in cugete, despre ironi'a sortei facia de poporulu romanu, despre infami'a ómeniloru si despre aceea, cà totu in Belgrad au fostu arestati Horia, Varga Catarina, in urma eu; cei d'anteiu in forterétia, ér eu in orasiu; deodata functionariulu Höhn, care avea supraveghiarea peste persón'a mea, vrêndu insusi se se duca in preâmbulare; m'a provocatu, cá se me intorcu in inchisóre.

Cine n'a fostu robu, nu scie câtu de scumpu e aerulu si sórele lui Ddieu

L'am rugatu se me mai lasa puçintelu . . .

Elu n'a vrutu; atunci l'am reflectatu, cà inca n'a trecutú timpulu pe câtu aveam dreptu se fiu in aeru liberu.

Hm! dreptu Eu uitasemu, bietu de mine, cà eramu robu . . . si cà robulu n'are dreptu . . .

Elu s'a rastitu càtra mine . . . dar eu cá se'mi stâpânescu simtiulu ce'lu are chiar si robulu, ori póte cá se nu me védia umilitu inaintea sa — nu mai sciu nici eu — mi-am continuatu drumulu.

Atunci elu a demandatu se me prinda, si se me duca cu sil'a in arestu; cându am intratu, indata a lasatu de

*) Acelu „omu“, o persona distinsa, se afla in viatia.

Not. aut.

au pusu (zale) fere pe ambele mele mâni . . . si, oh Dumnedieule! . . .

Janculu isi întorse capulu, dar eu am zaritu dóue lacrimi, cari curgeau pe faǵa densului, cá nesce margele.

Dupa acésta elu isi acoperi ochii cu ambele mâni, si cu o voce tempita si plina de durere imi dise:

„Ddieule! cu ce credintia m'am luptatu eu si poporulu si éta acuma sunt tractatu mai reu de câtu inamicii.

Ce cugeti frate Siulutiu! nici dóue tunuri, — pe care le luase motii dela magiari cu asaltu — n'au vrutu se ni le lase de suvenire.“

Apoi cá si cându ar fi vrutu se alunge o cugetare, care'lu torturá . . . s'a opritu . . .

De odata a saritu in susu de pe scaunu, s'a facutu palidu cá mórtea, si a strinsu ambii pumni, cá si cându l'ar fi apucatu sgârciulu; s'a uitatu catra ceriu . . . nuori negri si fulgeri treceau prin ochii sei . . . ia esitu unu gemetu din peptu, cá si cându isbucnesce furtun'a in munti.

„Ce cugeti frate! functionariulu Höhn, dupa ce m'a vediutu inferecatu, mi-a trasu, mi-a plesnitu vre-o câteva palmi preste faǵa!

Infamu! de o miie de ori infamu! dar noroculu dênsului cá eramu in fere, cà-ci l'asiu fi isbitu, de s'ar fi lipitu de parete.“*)

*) Tóte cele istorisite de Janculu, le-am mai auditu si de la altii, de altmintrelea sunt lucruri cunoscute inaintea Romaniloru. — Observu cá Janculu, carele a fostu insielatu se mérga la Belgrad, numai trei dile a fostu detinutu acolo; s'a latitu sgomotulu, cá „motii“ voru se nevalésca asupra Belgradului si se ilu sdrobésca; din acésta cauza Janculu a fostu transportatu nóptea, prin adjutantulu comandantelui fortaretiei, alu generalului, Springensfeld, anume prin Dnulu locotenente Nicolae Siandru, si duoi gendarmi, la Sibiiu. Aici dnulu Ilie Macelariu l'a primitu in cartiru, si si-a datu tóta silinti'a, cá se-i indulcésca si inblândiésca sórtea dênsului.

Indata dupa sosirea Jancului la Sibiiu s'a prezentatu colonelulu Baronu Heydte, — care erá siefulu cancelariei presidiale alu — gubernului — si la rogatu pe dlu Macelariu, se se duca se se ispíteasca pe Janculu cá **ce dorintia ar avea elu, pentru persón'a sa**, oferindu'i numai de câtu o functiune cu 2000 fl. pe anu, numai se mérga celu puǵinu pe unu anu, ori duoi la Vien'a, cà-ci aici in tíera, si cu deosebire in munti, nu e bine pentru dênsulu. (E rea fric'a).

Janculu a respunsu verde, cá **pentru person'a dênsului n'are nimicu de**

Cine eră acelu patriotu, si mai alesu romanu adeveratu, pe care nu l'au persecutatu mai multu, ori mai puçinu acestu sistemu blastematu:*)

Puçini voru fi fostu, pe cari se i fi persecutatu atâta câtu pe mine; eu inse nu m'am miratu, cà-ci eu cunoscému pe acei ómeni si secretele loru, fiindu cà eramu cu ei in functiune; i despretuiuam din totu sufletulu meu, si ei o sciau acésta. (Vedi part. II. pag. 45 sir. 9—40).

Dar Janculu sermanulu nu'si putea inchipui: cum se pôte se fie ómenii tocma asia de miserabili si nemultiamitori?

Elu nu sciá cà: tocma aceea gená si tulburá mai tare pe „multi“, de ce Janculu, singuru cu „motii“ lasatu in voi'a lui Ddieu, si in mani'a dusmaniloru sei, s'a sustinutu cu vitejia? pe cându ei au tulitu-o la sanatós'a.

M'am incercatu se dau conversatiunei alta directiune, si am disu: „Aduci'ti aminte vre-odata Jancule, cându parintii ne-au trimisu in liceulu din Clusiu; a dou'a di cându mergeamu din scóla acasa, vedu in piatia o grupa mare de studenti, erau vre-o dóuedieci de unguri, juru in prejuru, éra tu singuru in mijlocu.“

Toti vorbiati si sbierati deodata; eu nu intielegeamu unu cuventu, cu deosebire tu gesticulai cu ambele mâni.

Ingrijatu cà ti s'a intemplatu ceva neplacere, m'am repeditu acolo, mi-am deschisu calea cu cotele pâna la tine si te am intrebatu:

doritu. „M'am luptatu pentru némulu romanescu, eara nu pentru favoruri personali.“

Mi spune Dnulu Macelariu cà intr'o diminétia a aflu pe Janculu in patu plângendu; plangea cu atâta gele si amaru, atâtu de teribilu, încatu i curgeau lacri. mele nu pe facia, ci pe perina cá plói'a.

Biograf'a mai povesteste, cà pe Janculu Wohlgemuth l'a arestatu. — Intr'a-deveru a scrie asia ceva, si inca sub firm'a clerului gr. oriental, e mai multu de câtu usiurintia.

Sérmame Jancule! ti ai potutu espune viét'i'a, daca nici atâta n'ai meritatu cá coreligionarii tei se scie, cà cine te a nefericitu. — Schwarzenberg l'a arestatu, caruia Siaguna i-a radicatu monumentu.

Se scie, cà Janculu in Belgradu, dupa aceea tractare barbara, a eruptu intr'o furia teribila, si'a frântu ferele de pe mâni, si a sdrobotu totu ce eră in odaia.

De aici se datéza nefericirea dënsului, intunecarea mintei sale. *Not. aut.*

*) Pe acelu timp, cându eră Janculu in arestu, gendarmii trimisi de Schwarzenberg, au calcatu resiedinti'a mitr. Siuluti, cautându dupa proclamatiuni, arme si munitiuni.

Not. aut.

„Ce e cu tine Jancule?“

„Ce se fie; éca acestia nu vréu se créda, cà Hunyadi au fostu romanu.“

„O bata-te se te bata noroculu! numai atâta e totu?“

„D'apoi nu e destulu?“

„Eu cugetamu cà dór ei vréu se te bata.“

„Ti-ai nimeritu-o! daca eu nu me temu de ei, de toti câti suntu aici.“

Câtu de bine le tii tu tóte ameruntele in minte, dise Janculu mai veselu. „Eu uitasemu; cine le póte tienea in minte tóte? suntu multi ani de cându ne cunós-cemu, frate Siulutiu, din pruncia. — Unu lucru, ce mi l'ai disu tu in anulu 1849 nu'lu voiu uitá pâna traiescu. — Scii in Campeni, la tîrèu? (isvoru).

Aceste cuvinte ale tale imi vinu forte desu aminte, 'mi ardu la ânima cá jarateculu.*)

Dar te rogu frate Siulutiu, continuà elu intindiendu'si drept'a — dute la unchiulu teu si'lu róga.“

„Se mergemu“, diseiu eu; si parasiramu gradin'a.

Marturisescu cá d'astadata amu intratu la unchiulu meu cu sfiala, de si eu 'lu iubeamu forte pe dènsulu, si si eramu convisu cà elu inca me iubescu.

„Ce vrei nepóte?“ întrebà betrânulu nu prea inbucuratu de visit'a mea; elu avea nesce cârti in mâna, din care cetea, stându inaintea unui cofferu, din care servitoriulu scotea ornatulu densului.

„E aici Janculu.“

„Bine; invita'lu la mésa, vedi se capete unu biletu la mės'a din resiedintia, dar eu acuma n'am timpu se vorbescu cu elu, fi bunu nepóte si lasame acuma singuru. Tocma asteptu se vina capitululu, cá se me petréca la biserica.“

„Unchiule! Janculu se róga, cá se'i spriginesci cererea densului la Schwarzenberg.

„Pentru Ddieu! numai acesta mi-a mai lipsitu, dar nu vedeti ce e astadi pe capulu meu? Nu se póte, nu se póte! Fii bunu si lasa-me singuru!“

*) Vedi part. I. pag. 67 siru 27—39.

Ce se facu! vedému greutatile, dar vedeamu cu ochii mei sufletesci, si figur'a Jancului, asia cum o vediusemu sub stejariu.

Mi am luat suflétulu in dinti.

»Unchiule! se nu'lu lasamu se ésa nemangaiatu din curtea acésta, in care elu a intratu cu atâta incredere.«

Nu sciu cuventulu curtea acésta, ori tonulu cu care am pronuntiatu aceste cuvinte, au facutu de betranulu au trasariu.

»Bine dici tu! spune'î se vina, dar pân' ai bate in palmi (la momentu) se fie aici.«

Atâta mi-a trebuitu si mie. Cu câteva sarituri am fostu peste cele 22 de trepte in coridoru.

»Vino Jancule! se va duce.«

Totu cu asemenea pasi am mersu la betranulu. Elu asteptá cu palari'a in mâna, gata de duca.

Janculu l'a informatu in puține cuvinte despre dorinti'a dânsului. Betranulu a intratu la Schwarzenberg.

Peste 5 minute a esitu si a impartasitu Jancului, cà Schwarzenberg, si-a facutu notițiile trebuintóse, si a promis, cà indata ce se va întórce la Sibiiu, va dispune cele de lipsa.

Janculu s'a departatu cu bucuria si plinu de sperantia.

»Ti multiamescu frate Siulutiu; am sciutu eu, cà betrânulu nostru mi va implini rogarea mea.«

Janculu n'a remasu la prandiu; mai târdiu am auditu dela nisce studenti, cà l'au vediutu trecêndu peste câmpulu libertatii, cu capulu desvelitu, cu palari'a in mâna.

Sêrmanulu Jancu! 'si va fi adusu aminte de 15 Maiu 1848, cându elu a sositu cu cei diece mii de „moti“ ai sei pe câmpulu libertatei; de orcanulu de vivate si strigate de bucuria, cu cari l'au primitu cei-l-alti 30,000 frati romani, cari asteptau sosirea dânsului. — Atunci gemea valea Tarnaveloru de strigate de bucuria; ear acuma gemea peptulu dânsului de jale si dorere.

Mitropolitulu Siulutiu, descrie in istori'a lui Horia si a muntiloru apuseni cu o adeverata pietate, purtarea poporului adunatu in Blasiu, ear Siaguna 'si atribue totu meri-

tulu si-esi. Biografi'a merge pâna a afirma, că de nu erá Siaguna, s'ar fi întemplatu turburari; adunarea s'ar fi spartu, si cine mai scie ce urmari rele mai erau.

Pentru numele lui Ddieu! D'apoi chiar si acea adunare trebuea se cada jertfa, pentru laud'a lui Siaguna? — Nu! de o miie de ori nu! Romanimea va pastrá eternu stim'a cãtra acei 40,000 de sclavi adunati la unu locu, pentru deliberari asupra emanciparei lor, si cari s'au purtatu cá si cându ei ar fi fostu totu atãtia sãnti.

Eu pe acelu timpu nu eram in patria; dar mi-au spus mai multi dni Magiari si Sasi, cu admirare, purtarea loiala si frumósã a poporului adunatu. Mi-au spus-o oficierii, cu deosebire dnulu capitanu Ielinek, care inca a fostu cu compani'a dënsului acolo, cu acestea cuvente: Sub tóta decurgerea adunarei de mai multe dile — nu s'a pututu vedea nici unu tieranu beatu, unu singuru omu âmblá beatu, tóta diu'a; ear acela nu erá nici tieranu nici Romanu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acei oficeri nu se puteau indestulu mirá de purtarea poporului romanescu. — Nu patru dieci de mii de sclavi, dar nici patrudieci de mii de soldati regulati, nu se potu timea in disciplina mai buna — dicea dnulu capitanu — de câtu cum 'i au tienutu acei tineri tribuni, de cari ascultá poporulu, cá de nisce profeti!

In diu'a aceea am vediutu pe Janculu, mai pe urma. — Si'mi pare fôrte bine că nu l'am mai vediutu, pentru-cã in ultimii ani ai vietiei dënsului, intr'atãta au apasatu jelea si durerea sufleteasca asupra dënsului, încãtu i s'a intunecat si mintea.

Sufletulu dënsului, dreptu si umanu, s'a frântu, n'a pututu suportá durerea, vediendu'si neamulu seu si pre sine, de nisce venetici si sdrentie de ómeni, batjocoritu, insultatu si maltratatu.

Cautá locurile singurate, ori siedea cu órele intregi, si suflá din fluieru „doine de jale“, in acei munti, cari cu 7 ani inainte resunau de strigatele de vitejia ale „motiloru“, pe cându acei ticalosi, cari pe acelu timpu pitulati cine scie unde tremureau si admirau pe Janculu,

acuma i dedeu lovituri, precum a datu si magariulu cu lab'a sa, in leulu mortu.

Asia s'a terminatu vieti'a acestui fiu bravu alu muntiloru, pe care poporul desmerdându-lu numia: „regele muntiloru“.

Nu 'mi pociu esplicá, cum se intempla cá de câte ori 'mi vine aminte Janculu, totu deauna mi se infatiosiedia calare. Densulu era unu tineru voinicu, cu trasuri placute, era totu odata unu calaretiu passionatu si minunatu.

De multe-ori me desfatamu cându ilu vedeamu calarindu; si cu atatu mai multu, cându i ascultamu cuventarile sale catra poporu, cându acesta era se plece la lupta. — Janculu stetea calare in mijloculu poporului, vorbea cu o elocintia si logica rara, plinu de focu.

O tacere profunda domnia cându elu vorbea, cá in biserica, vedeai cá totu cuventulu densului intra dreptu in sufletulu poporului.

Privindu pe Janculu 'mi revocamu in memoria pe cei mai populari barbati ai secului presentu; cu popularitatea densului nu se potea asemena nimenea.

Janculu — acelu martiru alu natiunei romanesci, martiru dicu, cá-ci e mai usioru a muri cu o morte silnica, decâtu din durere de sufletu, — e inmormentatu in cimiteriulu bisericei gr. or. din Tiebea in Zarandu, la trupina' acelu stejariu gigantu, care se numesce „stejarulu lui Horia“; carui asemenea pucini ómeni au vediutu.

Se scie cá Horia subtu acestu stejariu a planuitu revolutia densului la anulu 1784.

Cas'a unde s'a nascutu si unde a locuitu Janculu in Vidra, adi sta pustia si parasita, cá o ruina monumentu.

Calatoriule! cându vei rataci prin acei munti giganti, cautându desfatate in mareati'a natura, ori singuratatea, alungatu de valurile vietiei, se nu incunjuri acelu locu; intra in acea „casa pustia“; dar mai antaiu desvelesce'ti capulu teu, si adu'ti a minte, cá in pieptulu acelu fiu de tieranu, iobagiu, care s'a nascutu intréns'a la anulu 1824, a batutu o ánima, celu pucinu atatu de nobila, incatu a meritatu numele de „regele muntiloru“.

XV.

Dupa aceste puține cuvinte, cu cari am fostu datoriu umbrei conscolariului si amicului meu Avramu Jancu, se revenimu la obiectu.

Daca Siaguna ar fi cunoscutu istori'a aceluor munti, care e o drama sângeroșă, de siguru n'aru fi intratu acolo, că se prinda pe Varga Catarina.

Daca elu ar fi sciutu, că in anulu 1784, in acelu satu, unde elu a prinsu si arestatu pe tribunulu poporului, ce s'a intemplat, ori câtu de doritoriu se fie fostu a'si castigá merite si titlu la episcopi'a Ardealului — despre care a disu protopopulu Ighianu, la actulu de alegere: noi neunitii, in aceasta tiéra, avemu numai o pâne alba, si **aceea n'o damu strainului** — de siguru că s'ar fi infioratu a intra in acelu satu, daca alte simtieminte nu l'au retînutu dela intreprinderea dînsului.

In anulu 1784 dupa ce se publicase in tiéra amnesti'a tuturor, câti se resculara sub conducerea lui Horia, cu conditiune, că ~~se depuna armele~~ si se mearga acasa: si dupa ce acuma erá sciutu si vediutu de toti, că soldatii imperatesci nu numai nu tienu cu Horia, ci pe totu loculu au puscatu asupra poporului, si că aceia tocma spre inabusirea revolutiunei suntu trimisi, a sositu capitanulu lui Horia, Crisanu, in Carpenisiu, si a provocatu pe preotulu gr. orientale Siulutiu Todoru, că elu se tienă câtra poporu o cuventare, spre a se resculá, cu cöse, cu furci, cu securi, si se mérga se omóre pe unguri, că-ci aceasta ar fi porunc'a Imperatului.

Betrânulu si venerabilulu preotu, spunêndu poporului cum stau lucrurile in tiéra, a provocatu pe poporu, se mérga acasa, si se nu asculte de Crisanu.

Poporulu s'a departatu; dara Crisanu care erá unu omu fórte selbaticu, omu fâra de fric'a lui Ddieu si de o putere estraordinara, unu adeveratu Samson, intr'atâta s'a infuriatu, încâtu a prinsu pe bietulu popa de barba, l'a radicâtu pe calu si a fugitu cu elu.

Cându a sositu cu elu la otaru, l'a torturatu, numai că se 'lu nduplece se tîna cuventare câtra poporu; dar elu n'a vrutu.

Atunci Crisanu a trântitu pe pop'a de pamentu, ia legatu cu o fune ambele picióre si cel-l-altu capetu alu funei l'a legatu de cod'a calului, si au alergatu cu elu pintre bolovani, pâna in Bucium la Muntari.

Ajunsu aici, a descalecâtu si a intrebatu pe preotulu moribundu:

„Vrei se tieni cuventarea“? „ori vrei se mori“?

Betranulu a respunsu:

„Mai bine vréu se moriu“.

Atunci éra a incalecatu si au alergatu cu victim'a sa, pâna la unu locu, unde erau adunati vre-o câtiva Crisieni beti, pe cari i adusese Crisanulu cu sine.

Dupace descalecâ, vediendu cã bietulu preotu încă mai resuflá, unu Crisanu i a strapunsu cu furc'a de feru pieptulu, si asia a muritu sêrmanulu preotu, dupa care multu timpu a plansu comun'a întreaga.

La locul unde a fostu omoritu preotulu Siulutiu, poporenii, inpreuna cu famili'a dênslui au pusu o cruce de pãtra cu inscriptiunea scrisa cu slove cirile: „Aici la acestu locu si-a datu preotulu neunitu din Carpenisiu Todoru Siulutiu sufletulu seu, in mân'a lui Dieu in anulu 1784. Mai bucuros a muritu mórte de martiru, de câtu se graiasca neadeverulu, si de câtu se 'si primesdueasca poporenii. Calatoriule! cinstesce-i umbr'a dênslui.

La anulu 1822 s'a innoitu crucea prin fiiulu mortului, cu numele Todoru, aseminea preotu in Carpenisiu. Cu acésta ocasiunea s'a celebratu la acelu locu prin preoti numerosi o ceremonia mare, sântinduse crucea. — Adi nu i se mai cunósce nici o urma.

Traditiunea acestui actu infioratoriu s'a stersu cu totulu din memori'a poporului. — Unu singuru omu isi mai aduce adi câte-ceva aminte, din spus'a parintiloru sei. — Petru Coroiu, omu de 71 ani dice, cã Crisanu voindu a intari spusele sale inaintea poporului adunatu, a provocatu pe cel-l-altu preotu pe Moise Manoviciu se le ceteasca unu decretu trimisu de imperatulu Iosifu alu II-a. Moise a respunsu, cã preotulu Siulutiu scie mai multe limbe, elu singuru póte se le ceteasca acelu decretu.

Atunci Crisanu a datu decretulu imparatescu preotului Siulutiu, carele sciindu mai multe limbe, l'a cetitu

si tâlmacitu cu dreptate si in adeveru, precum a fostu. — Dar Crisianu vediendu că nu-lu pôte nici de cătu sili pe preotu, că se le talmaceasca decretulu asia, precum a vrutu elu, a luat preotu cu sil'a, l'a dusu cu sine, si au demandatu Crisieniloru pe cari i'a adusu cu sine, se-lu omóre.

Vedeti ce crudimi se intemplá in epoce estraordinarie, chiaru si cu ómenii cei mai onesti si mai nevinovati.

Acuma inchipuiti-ve casulu cu Varga Catarina, unde erá vorb'a de libertate ori de iobagia, ce se intemplá cu Siaguna, daca puneá ómenii mân'a pe elu. — Eu cá proprietariu de mine, in anulu 1847 in tóta sâmbat'a mergeamu la Buciumu, dupa aurulu ce se scotea in acea septamêna din mine; totu de-auna îmi spunea ómenii, ce 'i ar fi facutu ei, daca prindeau pe Siaguna. — Eu inse credu că este mai bine se nu spui. — La totu casulu erá o mórte, de se pôte si mai teribila de cătu a preotului Todoru. Si pe crucea mormentalá a lui Siaguna nu s'ar fi pusu inscriptiunea: »Calatoriule! cinsteste-i umbr'a densului«.

Cătu de aspra trebuie de fie judecat'a Romaniloru asupra lui Siaguna, pentru că, densulu a prinsu pe tribunulu »motiloru«, cându in conferinti'a literara »Motii si curcanii« se dice:

»Adeveru este, că epoc'a in care s'a sculat Horia, in capulu tieranimei din Ardealu, corespunde intocmai cu aceea, in care se luptau, pentru revindecarea originiloru, nóstre latine eruditii din Blasiu.

»Dar nu vedu nici unu semnu, că prin instigatiunea acestora, sese fie urditu macaru, rescól'a tieranilor«.

XVI.

A crede că »Motii« aru fi privitu cu sânge rece si fâra urgia fapt'a lui Siaguna, cându elu a prinsu pe Varga Catarina, este o mare ratacire.

Gubernatoriulu contele Teleky, care erá unu barbatu de totu ageru si invetiatu, erá ingrijatu, nu cumva se scape acea femeia renumita; elu intretienea adese corespondentie cu comandantele generalu din Sibiiu in acésta privintia.

Éta ce scrie comandantele Br. Puchner in 3 Aprilie 1848 sub nro 703 gubernatoriului Teleky: „De cându ,amu fostu facutu Es. Vóstre propunerea se se transporte agitatorea poporului Varga Catarina in Ghierl'a, se ,aude cà in cerculu Buciumului inca totu duréza o mare ,nemultiamire, pentru arestarea ei; si cà tieranii ,d'acolo au venitula Alba-Julia, cà se spioneze ,intariturile arestului. — Óre daca numita ,agitatore s'ar transportá in Ghierl'a, nu s'ar causá prin ,acésta tulburari? si fiindu-cà in timpul presentu, in ,acésta tiéra ori ce motivu de atítiare ar fi de a se in ,cunjurá, n'ar fi póte mai consultu, cà dens'a se se trimita ,intr'o cetate afara de tiéra? d. e. la Aradu, ori la Timisióra etc. etc.“

Credu cà acést'a n'are lipsa de comentariu.

Se nu cugete cineva, cà dóra eu a'si vrea se glorificu pe Varga Catarina, ori dóra a'si vrea se facu politica, feritu-au Ddiu, nici de câtu; scopulu meu e, a rectifica assertiunile neadeverate, laudele nemeritate, a reproduce faptele istorice asia, precum s'au intemplat, — in intreag'a loru ,golatate“.

Puçine cuvinte incà si voi terminá. — „Pe cine avému noi atunci“? intreaba biografi'a.

Intr'adeveru curiósá intrebare: „Pe cine aveamu noi la anulu 1847“?

Aveamu pe toti aceia, pe cari i aveamu si in anulu urmatoriu 1848. — Dreptu cà atátia Dni mari... inca n'aveamu; dar aveamu „preoti cu crucea'n frunte“ preotii romanismului; unulu cá unulu gata a muri pe cruce pentru natiune. — Si dintre acestia, nici pe unulu nu 'l'a crescutu Siaguna.

La anulu 1847 lumea erá in antic'a ei virginitate; pe acelu timpu inca nu erá cunoscuta ,fatal'a morala“: cine dà mai multu?

Geniulu farmecatoriu alu Romaniloru a fostu intreag'a generatiune de la anulu 1848. Brazd'a a fostu trasa in tielin'a romanismului, seménti'a erá aruncata cu o suta de ani mai inainte;*) aceast'a a crescutu cum cresce

*) Vedi part. I pag. 22.

flórea la tulpin'a stejarului, unde nu 'i pasa de viforu si furtuna.

Nu! Siaguna nu 'si va putea revindică aici, niciodata, nici unu meritu.

XVII.

Si pentru inpreunarea tuturoru Domnului se ne
rugamu.

Aceste cuvinte le-a disu metropolitulu Alesandru Sterca Siulutiu la suirea sa pe tronulu arhiepiscopiloru din Blasiu. Si pentru aceste cuvinte si-a esitu biografi'a din fire.

„Ce! Cà dóra nu va fi voitu Siulutiu se-i faca pe Romani renegati, turci, ori tatari“?

„De unde“! elu a voitu se esecuteze conclusulu némului romanescu din anulu 1848 din câmpulu libertatii, care suna asia:

„Ne rugamu pentru alegerea unui capu bisericescu de sine statatoriu si întarindu de maiestatea ta, carui'a se i se subordine **toti ceia-lalti episcopi nationali**“.

„Ei! dara Siulutiu a vrutu, cá acelu capu bisericescu se fia „unitu“.

„Apoi in câmpulu libertatii nu s'a disu, cá numai „neunitu“ póte si trebue se fia acelu capu“.

Mitropolitulu Siulutiu nu din proselitismu, ci din inspiratiune nationala a vrutu se faca, cá se fia „un'a“.

Si-apoi cându a fostu acésta?

In anulu 1850, despre care epoca éta ce dice biografia: „absolutismulu cu regimulu militariu in frunte, care sugrumá ori-ce miscare libera nationala si bisericesca; pâna si datinele nationale si religioase le atacase, voindu a le stirpi cu totulu“.

Singuru in unirea cu biseric'a, care erá si biseric'a Dinastiei, mai sperá mitropolitulu Siulutiu ceva usiorare.

Cá se se infintiedie o mitropolia gr. orientala, pe acelu timpu nici pomana nu erá.

„Cestiunea mitropoliei si reso!varea ei mi se pare, „cà nu este asia aprópe“, dice Siaguna in 1 decemvre

1864, adeca 14 ani mai tardiu. (v. pag. 143 din biografia.)

„Dar óre voindu se-i faci se fia „un'a“, putu-s'aru fi se se faca „neuniti“?

Nu credu se se afle o singura vóce, nu in Ardealu, dara in lumea 'ntréga, care se dica: da.

Eru acésta nu pentru cuvintele biografiei cà: „Clerulu neunitu nu avea nici o valóre inaintea strainiloru. „Ba póte nici ei insii nu se considerau pe sine indestulu, „pentru cà le lipsiau conditiunile de a se considerá si pretiui, si asia erá prea naturalu, cà insasi biseric'a se n'aiba „nici o védia inaintea lumei“.

Ci pentru-cá se retacemu alte obstacole, si se amin-timu numai „unulu“, pentru cà insasi Dinasti'a, care a ocrotitu confessiunea gr. cath. peste o suta de ani, s'aru fi opusu cu tóta puterea maiestatica: cà-ci in Romanii neuniti tocma pentru identitatea confessiunii cu Russi'a, n'a avutu nici-odata incredere — ne spune si dnulu Slavici — si tocma pentru aceea a desvoltatu curtea din Vien'a atâta zelu pentru unirea Romaniloru cu biseric'a catholica.

Biografi'a se supera, cà episcopulu Leményi a disu la anulu 1848: „Daca ne numimu Romani, acést'a ne este marirea cà mai voiosi ascultamu de Romanulu decâtu de Tiarigradeanulu, Carlovitianulu“.

Dara pe diuarulu „Timpulu“ nu se supera? pentru cà elu dice in 3 Mai 1880: „Din nenorocire biseric'a „constantinopolitana n'a avutu nice cându unu caracteru „universalu, ea a fostu o restrinta biseric'a speciala gre-cesca, si e naturalu, cà de vreme ce n'a cautatu a-si dá „o importantia umanitara, ingaduitóre, universalu, nimeni „nici nu i-a dat-o. Pap'a dela Rom'a nu erá unu archi-ereu italianu; patriarchiulu din Constantinopole nu e altu, „decátu unu archereu grecu“.

„Va fi póte „un'a“ mai natiunala decâtu „ceea-l-alta din aceste doue biserici“?

Nici decâtu! Poporulu romanescu, care la noi nu nu-mai e temeli'a natiunii nóstre; dara elu e insasi natiunea,

le numesce ambele confessiuni „lege romanésca“ (Mitrop. Siuluti le numea la anulu 1842: ambele biserici ale resaritului. V. part. I-a pag. 80).

Apoi daca se póte aplicá la vre unu poporu dis'a lui Michelet: „Daca nu poti stá de vorba cu Béranger, „cu Lamartine etc. se convorbesci cu unu omu din poporu; „de la cei din treptele mijlocii nu poti invetia nimicu“, acela de siguru e poporulu romanescu, desteptu si inteligentu.

„Ori va fi póte „un'a“ mai mantuitóre, mai adevărata dacátu „ceea-l-alta“?

„Feritu-a Dumnedieu! Nici cea mai mica deosebire nu este in credintia; deosebirea ce este e numai in Forma. Renumitul juristu publicistu Emil de Girardin dice in minunat'a s'a scriere „Iustitia universală“:

„Credintia e legea Ddieiasca; ér' form'a e legea „omenésca.“ Si apoi intréba: „Cum omulu vine si cutéza „a pune legea omenésca mai pre susu de legea Ddieiasca“?

„Dar va fi póte „un'a“ mai vechia decátu „cea-l-alta“, si aceea va fi pe care au avutu-o strabunii nostri“?

„Se póte, eu unulu nu sciu. M'au pusu odata si pe mine pecatele, se me apucu se cetescu, pre cum le numesce lumea, „certe“ popesci.

In anii trecuti mersesemu odata la munte, pe timpu mai indelungatu; mi-am luat armele si cânii de venatu cu mine.

Ei! dar nu va fi totu timpu frumosu de venatu; de ce se te apuci, daca te ajunge in munte unu timpu ploiosu, neguros, cu burhaiu?

Muntii sunt destulu de poetici, 'mi voiu lua cu mine o lectura mai prosaica. Se vedemu odata, ce dicu „teologii“ despre originea confessiunii nóstre, despre legea romanésca?

Am adunatu tóte scrierile câte le-am aflatu in limb'a romana, germana si magiara, uniti neuniti, popistasi, catechisme calvinesi etc. de a valm'a. M'am pusu pe ele, si

le am cetitu tóte. Ba cà uniti; ba cà ortodoxi; ba cà catolici; ba cà calvini; ba cà pagani am fostu.

Cându am terminatu, m'am intrebatu: na Iosife, ce dici la aceste procopseli?

Cá respunsu mi-a venitu a minte o anecdota, ce mi-a istorisit-o unchiulu meu mitropolitulu: „Erau odata doui amici, frati de cruce, acesti'a pururea se certau despre immortalitatea sufletului! despre iadu si raiu; despre lumea cea-l-alta. Si detera ambii cuventulu, cà care va muri mai inainte, in cea d'antâia nópte va aparea si va aduce amicului seu scire din cea-l-alta lume. A datu Dumnedieu de a muritu unulu, celu-l-altu abia asteptá se insereze, cá se-i apara amicul seu.

De odata numai ce vede in somnu, cà amicul seu soscesce gâfaindu de ostenitu; firesce calea din ceealalta lume e camu lunga.

„Bine c'ai venit! asia dara cumu e acolo“?

„Bâc! apoi nu e asia precum diceai tu; dar dieu! nici asia precum 'ti spuneamu eu“.

Celu mai intieptu lucru, ce pôte face omulu dupa o asemenea „lectura“ e, se esclame: „Dómnne Dumne-dieule dà, cá preste caosulu incurcatureloru religiose se planeze spiritulu amorului eternu“!

Dar nu va fi avendu merite, îi va lipsi trecutul istoricu confessiunei gr-cat. din Ardealu“?

Toti eruditii ardeleni, romani, nemti, unguri, se unescu in parerea cà, daca Romanii ardeleni voru ajunge vre odata la cultura mai inalta, meritulu si glori'a este a episcopului Aronu, pre care siematismulu clerului arch. din anulu 1876 dupa ce constata, cà Aronu a intemeiatu cele d'antaie scóle romanesci, ilu numesce: invetiatulu si zelosulu Aronu; care celu d'ântai a pusu fundamentu la cultura româna ardeléna, elu a infiintiatu cele dântaie scóle in Blasiu, celu de ântaiu Romanu, care a studiatu in Rom'a, elu celu dântai ne-a decopiatu cartea de botezu de pe column'a lui Traianu (vedi p. I-a pag. 18—30.) Aronu a fostu celu d'ântai „fundatoriu romanu“. Pe fun-

datiunea densului au studiatu mai multe generatiuni, chiaru si ortodocsi, între alții: d-nulu Branu de Lemeni, capitanu supremu; ilustritatea s'a d-nulu episcopu Metianu; Avramu Jancu vitezulu; George Circa, socrulu d-lui Aronu Densiusianu si Piposiu; Oprea (Albertu) Circa, majoru c. r. — Patru frati Hodosiu; Const. Secarianu, fostu c. r. consiliariu de tribunalu; Dim. Orgidan; Petricu protop; Joan Popu, fost ingineriu in Jassi; Joanu Rusu functionariu, Dim. Leca profesoru; Joane Zsipa, geometru in Bucuresti, Dr. Naslimu, medicu (acesti din urma 8, brasioveni); Nicolae Gaetanu, consiliaru la institutu de apelu; Orianu, prof. gimnasiale. Mai multi Zernesceni, Brasioveni, Vladareni, pe cari i ducea — patronulu loru Nicolae Baiulu avocatulu, dicend episcopului in Blasiu: Da mari'a ta si acestora cipai (pane), ca-ci amu se facu din ei protopopi, secretari, consiliari, oficiari etc. Au studiatu dintre ortodocsi, in Blasiu, din tier'a intréga in seclulu trecutu si in celu presentu, sute si sute de insi pe fundatiunea episcopului Aronu; unii primiau burse din fundatiunea lui Ramonczay. Pe timpul mitr. Siulutiu inca erau mai multi ortodoxi in gimnasiulu din Blasiu si din Bucovina.

Astadi sunt 49 de studenti ortodoxi in Blasiu. Eu am enumeratu cu numele numai pe cei mai insemnati, de a caroru urma am potutu dá. Pardonu! acusi era se uitu, ca si dnulu archimandritu Nicolae Popea a studiatu in Blasiu.

De voiu avea timpu, voiu compune, pe bas'a listeloru de clasificatiune, o consemnare a tuturor ortodoxiloru, cari au studiatu in Blasiu, firesce cu pana seminariului, de la anulu 1753, de candu a pusu episcopulu Aronu fundamentu scoleloru din Blasiu.

Scriitorii romani ortodoxi din Romani'a deriva inceputulu culturei romanesci de la scolele din Blasiu.

„O singura schinteia mai licureza pintre negurile ceriului, si asemenea luciferului despre di, se aprapie de noi dice dnulu Misailu.

„Pe candu la noi nu mai esista, decatu vre-o doue trei buchernitie grecesci, din colo de Car-

„pati in floriau scólele adevèratu-romanesci din Blasiu. Originea scóleloru din Transilvani'a nu datéza mai inapoi de mijloculu seclului alu 18-lea. Dar cu câtu inceputulu loru este mai incóce, cu atâtu soliditatea temelieloru, pe cari fusera asiediate, sunt mai sanetóse, cu atâtu fructele ce au adusu ginteii întregi, sunt mai mantuitóre pentru generalitatea natiunei.“

Asemenea a scrisu si vorbitu renumitul Eliade, si alti literati din Romani'a. Totu asemenea se scrie si se vorbesce si astadi. Inainte cu vre-o câte-va luni a disu unu barbatu distinsu din Romani'a: „Cându vomu privi la monumentulu lui George Lazaru, totu-deauna ne vomu aduce aminte de Transilvani'a.*)

Dnulu Slavici dice: „Biserica gr. cat. este aceea, care a pusu temeliele culturei Romaniloru ardeleni, si a otaritu órecumu timbrulu culturei nóstre moderne.

„Erá deci unu feliu de datoria pentru fia, care Romanu bunu de a starui, cá Romanii se se unésca cu biseric'a romana, de a combate consciinti'a de unitate cu Russi'a, de a accentuá natiunalitatea romana, de a acoperi ortodoxi'a prin latinitatea nostra.**)

Si noi, carinu judecamu din punctu de vedere religionariu, ci avemu in vedere numai desvoltarea poporului ro-

*) Cu deosebire de ne vomu aduce aminte — între altele — de cuvintele dlui Jón Ghica din pretiosulu si instructivulu opu „Convorbirile Economice.“ „Un'a din casele cele mai maretie din Bucuresci érá cas'a Dudesciloru, familia venita de peste Carpati, cá Vacarescii, cá Golescii, cá Sturzescii, cá Cândescii, familie avute si cu pretensiuni feudale.“

Va se dica, aceste familii, acesti luceferi ai romanismului, aceste diademe in coroná Valachiei si a Moldovei totu din Transilvani'a au emigratu in Romani'a.

Not. aut.

**) E lucru sciutu, ce lupta si ce incordari a costatu pe emigratiunea din Romani'a, se convingá chiaru si pe cei mai binevoitori ai Romaniloru, Napoleon si Cavour, cá: „ortodoxi'a nu impedece pe „Valachi“ de a fi „latini“; si cá identitatea de confessiune nu constituie identitatea de vederi si aspiratiuni omogene cu ale Slaviloru“. — Si óre astadi, dupa atâtea dovedi stralucite din partea Romaniei, inlaturatu-s'au cu totulu acesta indoieía?

Not. aut.

»**manu**, nu osendimu pe metropolitulu (Siulutiu),
 »care a voituse-i tragape Romani la unirea cu
 »biserica romana, nu vomu osendi pre acei
 »barbati romani, cari in timpu de 150 ani au
 »staruitu se asigure desvoltarea Romaniloru
 »**de** peste Carpati, prin unirea loru cu bise-
 »rica romana«.

»Adeveratulu patriotismu a traitu pururea in sinulu
 »poporului nostru — incinsu si ferbinte — in tocma cá
 »jarateculu sub spuza, dice dnulu Odobescu in limb'a sa
 »dulce si frumoasa. — Meritul dacoromanistiloru (Blasieni-
 »loru) este acela, a fi suflatu cenusi'a ce ascundea si pas-
 »trá nestinsa aceea schinteia neperitóre«.

Mare adeveru! Va se dica, Blasiulu a facutu pentru
 romanismu in secolulu trecut, ceea ce face astadi
 Romani'a pentru Romanii din Macedoni'a.

Cu deosebire cá adi traimu in secolulu luminiloru si
 alu nationalitatiloru éra secolulu trecut resplatea cu „mar-
 tiriu“ p'acei „rari nantes“.

Si inca ceva: én nu suflati cenusi'a din Mace-
 doni'a, inca numai intr'o generatiune, apoi
 atunceá póte se mérga acolo intrég'a „ginta
 latina“ cu tóte aparatele de suflatu, si nu va
 mai fi in stare ascóte o singura schinteia din
 carbunii reci si morti.“

Nu va fi esistandu ide'a intre Romanii ar-
 deleni, cá se fia **un'a** si cá o idea noua a su-
 prinsu?

Ba da! éta ce cetimu in biografi'a lui Aronu Budai:

„In acelu timpu (1800) intre multele lupte ce avuse
 „Budai, a urmaritu mai cu séma dóue scopuri; unulu in
 „adeveru prea cutezatu, adeca cum s'ar potea, cá intre
 „Romanii ardeleni se incete ur'a confessionalá? spre care
 „scopu in întielegere cu barbatii cei mai alesi din ambele
 „cleruri s'a si compusu unu planu, care inse nici o multia-
 „mita n'a adusu autorului; pentru cá regimulu isi avea
 „ratiunile sale politice, cá Romanii se nu se póta
 „impacá „unii“ cu „alii“ in veci. De aceea pro-

„iectulu Romaniloru fu opritu, cá nici se se póta
„vorbi despre elu.

„Pe lângă acésta Budai si atrase si neplacerea epis-
„copului Bobu, mai multu din cauza, cá-ci punctulu primu
„alu proiectului a fostu, cá episcopulu Bobu decurêndu
„denumitu, se renuntie la episcopia, cá asia clerurile, proprie
„Romanii, dupa ce voru declará de stérso numirea de
„unitu“ si „neunitu“, se-si aléga unu episcopu **de religiunea**
„**numita romana.**

„Aici se vede, cá zelulu si iubirea de natiune a lui
„Budai a fostu mai mare de câtu se-si fi potutu luá timpu
„de a ponderá si prevedea obstacolele, ce i se lungeau
„in cale.“

„Asia se va fi întêmplatu si la anulu 1850,
va fi provocatu Siuluti pe Siaguna, cá se re-
nuntie „ambii“ ori póte tocma se renuntie Sia-
guna in favóre alui Siuluti?”

Nu; éta cum s'a intemplat.

In anulu 1850 fiindu ambii archierei cá episcopi, timpu
mai indelungatu in Vien'a, merge Siuluti la Siaguna si-i
dice: „Fratia ta! am venitu se-ti marturisescu unu
secretu alu meu. Din copilaria mea me fremênta o
idea; de cându am devenitu episcopu, me persecuta, si de
asiu muri inainte d'a fi incercatu realisarea ei, asiu fi
nefericitu, n'asiu avea odihna nici in mormentu.

Sórtea ne-a despartitu in doue confessiuni. Scimu
causa, care a silitu pe strabunii nostri se primésca unirea.
Noi gr. cat. n'avemu cauza d'a ne cãi cá amu primitu-o.
Se ne impreunamu érași, este dorulu sufletului meu. Dar
cum? Se ne facemu neuniti cu totii, credu cá ar fi im-
posibilu, dupa parerea mea, póte si reu; de si legea, care
proscie confessiunea neunita e stérso, dar vai! ce-ti folo-
sesce legea, daca acela care o face n'o respecta. Nu re-
mane alt'a, de câtu se ne facemu cu totii uniti. Cându
vom fi un'a, multe drepturi, cari astadi nu ni se considera,
se voru potea recâstigá etc. etc.“

Infintiarea metropoliei gr. cat. este dejá decisa. Eu
renuntiu in favóre fratiei tale. Fa-te metropolitulu tutu-

roru Romaniloru din Transilvani'a si Ungari'a. Eu me voiu retrage si voiu fi fericitu a me potea rogá lui Ddieu pentru fericirea némului romanescu.

Daca primesci frati'a ta, bine; daca nu, ve rogu se remana între noi.“

Radie de bucuria straluceau in ochii lui Siaguna.*)

„Ve multiamescu, respunse elu emotionatu; intr'adeveru m'ati surprinsu fôrte, nu m'am asteptatu la asia ceva. Recunoscu adevverulu argumenteloru fratiei tale, ve admiru iubirea de natia si abnegatiunea, carei asemenea numai in istori'a popóreloru antice vedemu. Dar obiectulu e atâtu de ponderosu, încâtu adi nu ve potu dá respunsu; ve rogu se meditezú asupra lucrului; in 8 dile me voiu declará.

„De adi in 8 sile voiu fi aci.“

A opt'a di, cându a intratu Siulutiu, Siagun'a l'a primitu cu o fația la vedere ingrijata dicêndu:

„Mi pare fôrte reu, dar nu se pôte face nimicu. Am intrebatu pe ministrulu, elu a saritu cá de aici colo de necasu, nu se invoiesce ferésca Ddieu.“

„Apoi mie-mi pare si mai reu cá a-ti spusu ministrului. Daca me nadaiamu de asemenea lucru, pentru lumea acést'a nu v'asiu fi comunicatu nimicu. Cà ministrulu nu se va invoi, atâta potea sci ori si cine; divide et impera, e vechiu cá si lumea.“

„Ve repetu cá imi pare reu. Fapt'a fratiei tale inanu-si perde nimicu din valórea ei; posteritatea va sci pretiui nobleti'a si intentiunea inimei. etc.

Asia se despartira ambii archierei, fiesce-care mai avutu in **esperientia**.

Acum vine cinstit'a biografia si ne dice, cá Siaguna a respinsu cu **dispretiu** propunerea lui Siulutiu.*)

Dar intrebu eu: ore afla-se-va in lume unu singuru omu, care de si nu se va potea inaltia cu spiritulu seu pân' la acea abnegare, cá pentru fericirea némului seu se

*) Elu pândeá dupa ocaziune — dice biografi'a — si nu o lasá neexploataa.

Not. aut.

*) Biografi'a ne spune, cá a scrisu mitr. Siulutiu in 14 Iulie 1850 si o epistola lui Siaguna in acestu obiectu. Ce pecatu cá nu s'a publicatu! De siguru va fi in termini prea romanesci.

Not. aut.

renunție la dignitatea de mitropolia, se crédia că Siaguna a refusat cu dispretiu.

Siaguna a fostu unu omu cu multu mai cultu, că se póta face o asemenea fapta, nici chiaru atunci, cându nu Siulutiu s'ar fi jertfitu pentru Siaguna, ci dela Siaguna s'ar fi cerutu o jertfa. Nu erá causa si nu se potea portá cu dispretiu față de unu colegu alu seu in propri'a sa casa.

Biografi'a dice (pag. 4): cei ce nu sciu pretiui pe altii, nu potu face pretensiuni la cultura, si remanu pururea fii ai intunerecului. **Unii cá aceia nu merita nici numirea de omu.**"

Totu intr'o resuflare dice biografi'a, că si Iesutiloru le a refusat Siaguna cu dispretiu propunerea de munti de auru inca cá tineru in Versietiu. Ce blamagi! daca ordinulu Iesutiloru s'a stersu cu totulu inca la an. 1774; inaintea nascerei lui Siaguna! si numai la anulu 1855 i'a adusu inderetu primatele Scitovski.

Firesce, unu blamagi mai multu, ori unulu mai puțin, nu impórta, aceea nu geneza spiritele mari.

Unii dicu că si Sêrbii i-au oferitu lui Siaguna se le fie patriarchu. Acesta in biografia nu se dice; spunu in sa acei dni gr. orientali, cari au traitu in apropierea dênsulu si sunt inca in viétia, că elu de multe ori le dicea: „Daca m'ar alege Sêrbii de patriarchu, nu m'asiu uitá nici de voi ardelenii.“ Va se dica, s'ar fi dusu bucurosu indereptu la Sêrbi.

Stati pe loc! acuma am nimeritu-o: Mitrolitulu Siulutiu va fi vrutu din ceva interesu se-i faca pe toti „un'a“. I va fi promisú póte regimulu, dominiulu din „Deva“ ori „Sâmbata“. Ori dóra din bigotismu càtra Papa? Ori póte va fi fostu terrorisatu, si intr'unu momentu de slabiciune omenésca i-a provocatu se fia „un'a“?

Bucuri'a regimului de a-i vedea pe Romani „un'a“, o vediuramu mai insusu.

Tier'a si lumea scie, că chiaru daca ar fi fostu vreodata unu regimu, care se dorésca impreunarea tutu-

roru, si i-ar fi asigurat lui Siolutiu tóta lumea, si cá adaosu inca unu satu pe deasupra, elu nefindú omu de „treburi“, totusi n'ar fi facutu unu singuru pasu in contra natiunii. — De terorismu nu-i pasá, se'lu fi picuratu cu resîna aprinsa, nici atuncia n'ar fi potutu stórce din elu unu singuru cuvêntu in contra némului romanescu.

In conferinti'a regnicolara din Alba-Julia in a. 1861 éta ce dice Siolutiu între altele:

„Pap'a Gregoriu IX. decretà asupr'a imperatului româno-bulgaru Ivanu Asanu, (care cu mare putere domniá la muntele „Hemu), resboiu cruciatu, numai pentru cá s'a lasatu de unirea bisericei sale cu Rom'a, care de unchiulu seu Ioanichie séu Callo Ioanu imperatulu româno-bulgaru mai nainte cu 30 de ani se facuse, poruncindu arhiepiscopului din Strigону si Caloci'a si tuturor episcopiloru Ungariei, se predice asupr'a amintitului imperatu romanu si a regatului acestuia resboiu cruciatu, impartindu cele mai bogate indulgentie tuturor acelora, cari voru lua parte la acêsta cruciata nedrépta. Ne indestulandu-se cu tóta puternic'a si inalt'a s'a autoritate si tóta vertutea cuventului, aducêndu-i aminte si de juramentulu mai nainte pusu, intarità asupr'a amintitului imperatu romanu si pe regele Ungariei Bela IV, daruindu in numele sântiloru apostoli Petru si Pavelu nu numai deplinele indulgentie, dara si tóta tiér'a schismaticului imperatu Ioanu Asanu, conferindu-o regelui Ungariei Béla IV si altoru regi catolici, cari o voru putea cuprinde.*) — Asisderea totu pe acestu rege alu Ungariei, Bela, érase cu tóta puterea cuventului si in puterea juramentului storsu dela regele acesta mai nainte, se nevoia a'lu convinge, cá nu i se cade lui cá rege catolicu, a suferi in regatulu seu pe schismatici, si ar face lucrú pré placutu lui D-dieu si ómeniloru, daca pe Romanii schismatici din episcopatulú Cumaniloru (Moldoveniloru) i va sili cu puterea, ca se primésca pe episcopulu latinu, datu si inpusu lorú dela scaunulu apostolicu alu Romei.**)

Bine este de a se 'nsemná, cá scaunulu apostolicu alu Romei pe regele Bela IV mai nainte d'aceea l'a adusu acolo, încatu inaintea venerabilului parinte Jacobus Praenestinensis, legatulu scaunului apostolicu si inaintea mai multoru altora, cu juramentu pe sânt'a evangelia a lui D-dieu depuse, se obligà, cá pe schismatici si alti crestini, cari nu ascultà de biserica Romei, i va sili cu tóta puterea lui regésca se asculte de biserica Romei.***)

„Pap'a Clementu VI nu numai cá-lu laudà pe regele Un-

*) V. Rainaldus ad annum 1238. §. 7 Alvisias Guerra in epist. const. pont. pag. 272 Nro. 18.

**) Documente istorice tiparite in Vien'a in anulu 1850 pag. 10 si 20.

***) Rainaldus in an. 1234 Nro. 10.

„gariei Ludovicu celu mare si-i aprobéza nedreptele-i invasiuni, cari le intreprindea acestu rege asupra veciniloru principii si principate, cari se tineau de biserica orientala (principatele romane dunarene etc.) spre stirpirea schismaticiloru, dara inca i daruesce lui si erediloru sei prin autoritatea s'a apostolica, tóte provinciile, cetatile, castelele, vilele, forteretiile si orice alte locuri, cari le va puté cuprinde de sub man'a schismaticiloru si de sub puterea necredinciosiloru acelora si le va puté supune potestatei sale.*)

„Observamu, cà de vomu deschide istoria regiloru Ungariei, vomu aflá, cà ei dupa donatiunile facute de acesti Papi intr'adeveru au si deprinsu dese incursiuni in susnumitele provincii si n'au lipsitu si cu puterea armelor a aduce la ascultarea de scaunulu Romei pre schismatici. Nu ne putemu indoi, cà totu din astfeliu de donatiune papala pretindu regii Ungariei si mai vértosu Maghiarii pana astadi, cà principatele romane dela Dunare inca s'aru tine de coróna Ungariei, de si scimu bine tocma din istoria regiloru Ungariei, cà de si regii Ungariei au deprinsu dese invasiuni nedrepte in principatele romanesci cu cugetu, cà se le supuna corónei Ungariei, totusi a le supune cu desever-sire nu au pututu, ci adese ori si cei mai renumiti regi unguresci, precum a fostu Carolu Robertu, Ludovicu celu mare, Sigismundu si Matia Corvinulu, cu atáta taria a armelor romanesci fura respinsi si alungati, catu abia au scapatu cu viaétia.“ (v. pre Turoczi, Bonfiniu etc.)“

Cându ar fi cutezatu Siaguna se pronuntie unu asemenea discursu in faci'a cancelariului, gubernatoriului, mai multoru dignitari si represintanti ai tierii si ai clerului rom. catolicu?

Facu acésta intrebare, si aprindiendu o facia, trecu inainte.

Dupa terminarea conferintiei, mitropolitulu Siolutiu a fostu denuntiatu la Papa Pio nono, cà elu ar fi inamicu alu catoliciloru si cà e unu schismaticu fanaticu.

In anulu 1866 fiindu eu cu familia mea in Előpatak, unde se aflá si unchiulu meu, mi aducu aminte de lupt'a cea turbata, ce purtau diariile in contr'a unchiului meu, cà de ce elu, cá archiepiscopu gr. cat. merge la biserica gr. orientala si nu âmbla la biserica rom. cat. Unchiulu cá se faca capetu, a respunsu cà biserica gr. orientala e mai aproape.

*) Rainaldus in an. 1352 Al. Guerra E. c. P. tom. II. pag. 278.

Ei, dara ómenii sunt dracosi, ei nu se lasa cu un'a cu dóue; numai ce mesurara distanti'a si aflara, cà dieu, dela cartirulu mitropolitulu Siululutiú pâna la biseric'a gr. or. e cu multu mai departe, decâtu pân' la biseric'a rom. cat.

Eramu curiosu intr'adeveru se vediu ce va raspunde acuma betranulu. De asta data se scii cà a pusu capetu disputei; le spuse verde, cà elu inainte de tóte e romanu, si cà biseric'a orientala e totu biseric'a romanésca.

Aoleo! acuma s'a datu pe fația, cà cine este „clu“, disera respectivii.

La anulu 1858 s'a tînutu o conferintia sub presidiulu nuntiulu apostolicu, Antonio di Luca si in presinti'a mai multoru prelati si preoti de o eruditune distinsa, veniti anume din Rom'a, cá se induplece clerulu, cu deosebire pe mitropolitulu Siulutiú, cá se primésca disciplin'a bisericei rom. cat.

Luptele mitropolitulu Siulutiú cu acesta ocasiune se potu vedea din opulu seu, compusu despre decurgerea acestei conferentie.

Unu altu opu alu dînsulu „o seriós'a cautare in trecutulu si viitoriulu Romaniloru din punctu de vedere alu religiunei“, precum si dispositiunea dînsulu, prin care s'a infintiatu din fundatiunea „Siuluti-ana“ o catedra in Blasiu pentru dreptulu canonicu: „quam ecclesia orientalis ante concilium Florentinum — in quo ritus et disciplina eius e pactis asecurata fuit — tenuit et patres nosri etiam post initam unionem inviolabiter custodierunt, jus canonicum et disciplinam ex professo traditurus est. etc.

Tóte aceste sunt cea mai eclatanta dovada, despre alipirea dînsulu câtra biseric'a si datinele orientali.*)

*) Istoricultu va constată de siguru, pe bas'a actelor si documentelor de cari geme archiv'a archidiecekana, cà in secolulu acest'a nici unu arhieru n'a avutu atâtea lupte si n'a fostu atátu de persecutatu de ultramontani, cá mitropolit. Siulutiú.

„Mi aducu aminte, eramu odata in Blasiu la betranulu, ne preâmblamu in gradina; éta cà numai ce vine unu popa obraznicu si dice: „Am mai venitu odata se ve rogu pe Escelenti'a vóstra in caus'a mea! daca n'asiu dobândi nici acuma, apoi eu si vreo câtiva insi din satu ne facemu „ne-uniti.“

„Ce cugeti, cà pe mine me sparii cu aceea, cà te vei face neunitu? Totu români veti remané si atunci. Unu sfatu insa v'asiu dá: decâtu se ve faceti dintr'unu sacu, doue straitie de sarantoci, mai bine treceti cu totii; mai intielesu?

Pop'a s'a dusu opàritu si rusinatu.

Totu pe acelu timpu intr'o dupa-amédi de câtra séra, betrânulu a esitu din conferintia, nu galbenu, ci verde de nacajitu si machnitu; atunci s'a si bolnavitu reu.

„Lasa-i la naiba unchiule, nu e vrednicu capulu loru se te bolnavesci! Romanulu dice: va fi cum a mai fostu.“

„Asia! ei nu vréu se fia precumu au mai fostu, ci ei vréu se fia **precum n'a mai fostu**. Dara eu nu me lapedu de disciplin'a bisericei mele, nici atunci, daca m'aru trage josu la pamentu, si asiu pati-o precum a patitu-o episcopulu Brancovénu, pe care l'au batutu pe ismene, pân' a cadiutu carnea de pe trupu.“

Vediendu eu marea superare a betrânului, am datu alta directiune conversarii si i-am istorisitu o scena escelenta, ce s'a petrecutu in acea di la prândiu:

Voindu eu, cá óspetii din Rom'a se se afle câtu de familiari in Blasiu, am intocmitu tréb'a asi'a, cà dnulu locotenente primariu Milotinovicu, care erá comandantulu gensdarmiloru din Blasiu si cá atare inca a fostu poflitu la masa, fiindu-cà elu vorbea bine limb'a italiana, se ocupe locu lângă monsigniorele Bianca, pare-mi se advocatu la Curi'a papala.

Asia s'a intemplat; conversarea curgea in frumós'a limba italiana, cu mare vioiciune.

Vinulu celu vestitu din Blasiu spumegá in pocale. Italienii beu bucurosu vinulu bunu, mai alesu vinulu celu rosiu le-a placutu de minune. — Eu ii intrebamu, cà mai buna e lacrima Christi?

Toastele urmau unul dupa altul, toate cu refrenul: *vivant fratres nostri Italiani; vivant fratres nostri Romani.*

Aceste cuvinte resunau bine printre zidurile vechiei resedintie. Me perdusem cu cugetul p'unu momentu in timpii de gloria ai nemului nostru, cá cu atât mai tare se simtu tristulu adeveru alu presintelui. Intr'aceea vecinii isi petreceau de minune.

Dar nu s'a bucuratu Bianca de vecinulu seu, da nu'mi multiamea pentru atentiunea observata faća de elu. Da nu i-a datu bilete si moneda cu chipulu sânteii feciore si alte suvenire aduse din Rom'a.

Deodata sare sântulu parinte de pe scaunu dreptu in susu, cá muscatu de sierpe, face o faća sarbeda si indruga la cruci exclamându: „Per amorem Dei!“ Ofici-rulu ridea, de acusi erá se cadia sub mеса.

„Ce s'a intemplat?“ intrebaiu eu.

„Ce se se intemple, eramu cei mai buni amici, me pusera pecatele se-i spunu, cá sunt ortodoxu. Atâta i-a trebuitu italianului; se mira cum de a potutu petrece atâta timpu cu unu schismaticu!“

Dupa prândiu mi-a facutu monsigniorele inputare, cá de ce i-amu datu unu asemenea vecinu; si s'a miratu, cum de mitropolitulu invita la mеса densului astfeliu de ómeni. A terminatu cu cuvintele: non sunt veri catholici! Unchiulu meu se parea cá si'a uitatu pe unu momentu necasulu, cá-ci a risu, precum arare-ori l'am vediutu se rida; rídea de-i curgeau lacrimele.

Cându s'a infintiatu metropoli'a gr. orientala in 1865 eu am fostu unulu dintre cei d'ântaiu si cei mai sinceri gratulanti de ai lui Siagun'a. Éta respunsulu dânsului prin o epistola autografa:

„Multu onorate Dnu Iosifu Sterca Siulutiu, jude pri-mariu alu Inclitului comitatu (Districtu) Cetatea de Balta; „la Cetatea de Balta!

„Multiamindu-ti multu onor. domniei tale descoperirea „simtiriloru de bucuria, cá-ci ne-a ajutatu Ddieu a vedea „dorintiele nóstre implinite cu infintiarea mitropoliei de „multu oftate — unescu eu si simtirile mele de ati

„pofti din sufletu, cá bunulu Ddieu se-ti dea sanatate sta-
„tornica si totu darulu de susu, carele vine dela Tatalu
„luminiloru spre coronarea virtutiloru si insusiriloru, care
„le posiet i.

„Remanendu cu binecuventarea archierésca alu multu
onor. Dtale de totu binevoitoriu

Sibiiu 4 Ianuarie 1865.

Andreiu m. p.,
AEppis. si Mitr.

Peste câteva dila m'am dusu la Blasiu, unde erá si
unu altu unchiu alu meu, Boeriu de Scorei; intre altele
am spusu unchiului, mitropolitului, cá i-am gratulatu lui
Siaguna, si cá elu ce respunsu mi-a datu.

„Bine ai facutu“, dise betrânulu.

„Dupa parere mea ai facutu reu, nepóte, dise Boeriu;
Siaguna a denuntiatu pe mitropolitulu la Schwarzenberg
si la ministrulu Thun, de dacoromanistu, si cá inpreuna
cu Ungurii emigrati si cu Romanii din Romania vrea se
faca revolutia*); Schwarzenberg a invitatu pe unchiulu
teu la Belgrad sub pretestu, cá are de a conferi cu elu;
in absentia dñsului însa Ce-au calcatu cu gendarmii
resiedinti'a, cautându dupa arme si proclamatiuni. Unchiulu
teu a trebuitu se mérga in capu de érna la Vien'a. Erá
se si puna capulu pe drumu. Imperatulu insusi cu blândeti'a
dñsului i-a disu: „molcomiti-vel nu le credemu
noi tóte, câte ni se relatiune dia.“

„Siaguna avea cunonsciintia cu tatalu meu, si pe relati'a
aceea, de câte ori me aflu in Sibiiu, totudéuna me chiama
la sine, si me primesce de totu amicabilu“, am respunsu
eu unchiului Boieriu.

„Ei, dá; cându erá se-i puna bine capulu si tatalui si
fratelui teu; cându a prinsu pe Varga Catarina. Frumósa
suvenire.“

Tóte cá tóte, dar va fi póte „destinulu“ Romaniloru
de a fi gr. orientali.

Aicia se damu cuventulu domnului Titu Maiorescu,
care in siedinti'a din 24 Febr. 1879 in camer'a deputatiloru

*) Vedi part. I. pag. 17

din București a pronunțiatu între aplausele frenetice ale deputatiloru următoarele cuvinte pururea memorabile:

„Cine mai vorbesce în Europ'a apusana „cultă, de misiunea creștinătății speciale? „Este numai Rusii'a dela Nordu, care a venit cu crucea ortodoxiei, că se deslege cestiunea „Orientului. — **Romania însă n'a fostu creată ca statu, pentru că e ortodoxă, ci pentru că e sentinel'a „gintei latine** înaintate în Orientu, că unu oasu „în mijloculu pustiiului de alte rase. (aplause)

„Dar atunci D-sa întreba: **gint'a latină are „ea a face în specialu cu ortodocșii'a, ori cu creștinatatea?** Romanii vechi au fostu păgâni; Italianii suntu catolici, Francesii suntu catolici „și protestanți; suntu **Romanii uniți și neuniți.** „Religiunea ori câtu aru fi ea de importantă, „este o notă accesoria a naționalității; **sângele, „limb'a, aspirațiunile comune, acéști'a este gint'a „latină.**“ (aplause)

Aru fi păcatu se mai adaugu o iotă din parte-mi la acea cuventare convingătoare și zdrobitoare, constatu numai, că eu am avutu o di de serbatore, cându am cetitu-o.

Presupunemu, dară nu cutezamu a crede, că Romanii în 20 de ani a percursu și înaintatu două secole. — Marire tie D-dieu!

De aici încolo nu-mi mai pasa, n'amu téma că certele „popiloru“, la cari poporul romanu de multu privesce cu mila, și le numesce „secaturi“ popesci, certe pentru prescura, se mai póta vre-o dată turbura conștiința națională. De acea am și risu, de m'am tavalitu, cându am cetitu într'unu diariu din București sub rubric'a „Pascele romănesci la Brășiovu,“ între altele: „Marea majoritate a Romaniloru transilvăneni apartinendu comerțului, meseriilor și țierăniloru, a rămasu credincioasă stramosiescei religiuni ortodoxe; așa numit'a parte inteligentă din „nenorocire s'a convertitu la uniune și servește dilele mari în același timp cu biseric'a catolică.“

Eu dau cu socotela, că acestu „voyageur“ va fi

cunoscutulu preotu din tíera ungurésca, carele in anulu 1852 inainte de a trece M. S. Imperatulu prin comun'a densului, s'a dusu si elu se védia pórt'a triumfala, care o ridicase solgabireulu. Vediendu tabl'a cu inscriptiunea „**viribus unitis**“ (simbolulu imperatului), a disu: „**Mei!** si aici 'si au vîrîtu unitii nasulu! Crîsnice! ean ia josu tabl'a aceea si du-o la mesariulu, si-i spune, cà **eu** am disu, se spele josu scrisórea acésta si se scrie din nou pe tabla: „**Viribus disunitis.**“ Vedi! de ce-i buna limb'a latínésca. Acuma daca eu nu sciam latinesce, Imperatulu ar fi crediutu, cà „unitii“ i-au facutu cinstea acésta.

„Gozpodî pomilui!“

Astfelu de procopsiti se afla in tóte tierile, la tóte natiunile si la tóte confessiunile; dar astadi nu mai sunt periculosi, a-i capacítá ar fi timpu perdutu.

„Mit der Dummheit kämpfen Götter selbst vergebens“, dice Schiller.

Confessiunea gr. cat. avù se inplínésca o missiune sublima per eminentiam natiunala, si ea a implinitu cu sântienia: a resuscitatu originea latinitatei; identitatea rasei si a némului romanescu. Acésta missiune e terminata, adi nu mai face lipsa, cá preotii din Blasiu se peregrineze la Rom'a. Adi stindardulu Romaniei dupa o despartire de 18 secole fálfaié cu mândria in cetatea eterna, si spune „urbi“ et „orbi“, cà Romanulu nu pere.

Cându am cetitu telegram'a, cà regele Italiei trecêndu armat'a in revista a salutat stindardulu românú, mi-a isbucnit „ceva“ din peptu; nu sciu fostu-a unu suspinu, fostu-a o convulsiune de bucuria, ori o durere nascuta si crescuta de odata cu inim'a mea . . .

Daca mum'a si surorile au recunoscutu „orfan'a perduta“ si au strinsu-o la sinulu loru, ce voru cleveti babele din vecinatate, puçinu 'mi mai pasa.

Inca puçine cuvinte si voi terminá si acestu capitolu.

Cându toti Români si-ar iubi natiunea, precum a disu contele Zay in a. 1859; cà elu iubescé nati'a magiara: „mai pre susu de câtu omenimea, mai pre susu decâtu

libertatea, mai pre susu de câtu pre sine insusi, mai pre susu de câtu Ddieirea si fericirea“, atunci de siguru ar încetá pentru totudéuna ori-ce întrebare confessionala.

Dicu si eu la rëndulu meu: „nationalitatea mai pre susu de tôte“. Cându nu voiú mai potea fi românu — quod Deus avertat — atunci puçinu 'mi mai pasa, cà fi voiú unitu, neunitu, ori voiú avea religiunea locuitoriloru din Pegu, care suna asia: „Se nu omori, se nu furi, se nu faci reu aprópelui teu; sei faci din contra totu binele, ce-ti va stá in putintia.

Cu acéstá ei credú, cà vei fi scapatu, de ori-ce religiune ai fi.

Locuitori din Pegu! aveti dreptate, dice Emilu de Girardin, provocându-se la citatulu de susu in meditatiunea sa „justiti'a universală.“

Êr eu cetindu acea meditatiune, mi-am întrebatu consciint'a, p'acelu judecatoru micu si tainicu, p'acea schinteia dumnedieésca ce locuesce in omu: muritoriule! implinitu-ti-ai chiamarea, cá omu si judecatoriu pe acestu pământu?

Cá respunsu miaa venitú aminte o frumósă poesia magiara, care termina astfelu:

Légyen biró, légyen álom, báteran megyek elibe;
Hogyha biró; nem fúrdal vád;
Hogyha álom, nyugalmat ád.

(Fia somnu, ori fia jude,
Me ducu cu curagiu inainte.
De e jude, n'am mustrare:
Somnulu 'mi dà repausare.)

XVIII.

Conferinti'a regnicolara din Alb'a-Julia in anulu 1861.

Dupa 400 de ani acuma întâiasí data i s'a datu si natiunei romanesci ocasiune a-si arată dorerile sale.

Pâna la anulu 1848 a domnitu nobilimea, dupa aceea absolutismulu nemtiescu — cum dice poetulu — cu întrég'a lui orbire.

Nu e mirare dara, cà anulu 1861 l'au salutatú tôte

popóarele, dar cu deosebire Românii cu mare bucuria. Pregatirile se faceau din tóte partile cu mare zelu; Magiarii au vrutu, cá cu ori-ce pretiu se se proclame in conferinti'a din Alb'a-Julia impreunarea Ardealului cu Ungari'a.

P'acelu timpu eu eramu functionariu la pretur'a din Elisabetopole. Intr'o di intra dnulu K. P. cu mai multi dni magyiari cunoscuti de ai mei, si in decursulu conversarei, vine firesce vorb'a si la conferinti'a din Belgrad.

Magiarii in societate sunt ómeni, cu cari poti petrece de minune; au in sa o trasura in caracterulu lor, care de si e o trasura frumoasa, nu e in folosulu lor. Magiarii nu sciu tinea secretu. Indata ce 7—8 magiari au cunoscentia despre unu lucru, n'ai grija, cá in 7—8 zile o sciu toti magiarii.

„Mergemu la Alb'a-Julia domnule Siulutiu?“ intreba dnulu Boer.

„Ce se facemu acolo?“

„Se fmu de faia pre cându se va proclamá uniunea.“
Cred, cá pân' atunci mai este inca „ceva“.

„Nu mai este nimicu; mitropolitulu Siulutiu e bolnavu de mórté, prin urmare Siagun'a va avea de asta data intaiulu cuventu. — Despre elu suntemu siguri, cá va vorbi in sensulu regimului si va intrá in camer'a din Pest'a, cum a intratu si in 1848.

Pe dñsulu ilu voru sprigini mai multi Romani. Cãti ilu voru sprigini? aceea nu impórtá. Atãta-i trebue regimului, altu nimicu.“

Din mai multe vorbe scapate de óspetii mei m'am convinsu, cá ei sciu mai multu decâtu simple vesti.

Aida! se damu o róta prin satele din comitatu, se mai vedemu, ce mai facu amicii si cunoscutii mei, mai cercetezu si vreo câtiva din cei mai de frunte, se audiu ce se vorbesce in lume si in tiéra?

Am trecut prin Bonyha, am prånditu la contele Bethlen, pe nópte am remasu in Gálfalva la Földváriy, in alta di am prånditu in Santu-Martinu la dnulu Pekry Sándor, nóptea am petrecutu-o in Blasielu la contele Haller György, vechi cunoscuti, cavaleri de totu ospitali.

In acestu „voiagiu“ am intâlnitu o multime de domni nobili, proprietari, aristocrati.

Hm! par'ca-s' toti dela o mama; unulu cá unulu
»Ce face escelenti'a sa unchiulu D-tale? intrebara ei. Audiamu cá e morbosu periculosu.«

»Cà e morbosu, mi s'a scrisu, dar se fia periculu, nu credu, cà-ci atunci m'ar fi incunoscintiatu.«

»Fiti siguru cá e fôrte reu; o spunu ómenii, cari vinu din Blasiu.«

Mi-am propusu cá in alta di se mergu la Blasiu.

Vediendu acesti domni ingrijirea mea, au disu:

»Va dá Ddieulu de 'i va fi mai bine unchiului Dtale; dar pe cându se va scolá, se va pomeni in Tiér'a ungurésca, adaosera ei glumindu.

Siagun'a vediendu-se singuru, va avé mâna libera, va face cá la an. 1848 si va intrá in camer'a din Pest'a.«

»Nu credu cá va face-o.«

»Negresitu,« me intrerupsera mai multi de odata.

In diu'a urmatóre am plecatu la Blasiu.

»Bine cá ati venit«, dise dnulu secretariu Pamfilie; »cându ati primitu epistól'a mea?«

»N'am primitu de locu, eu am plecatu de alalta-ieri deminétia de acasa. Dar ce face unchiulu meu?«

»Reu, fôrte reu, alalta ieri 'i erá mai bine, dar de odata s'a schimbatu spre mai reu; intregu capitulu a fostu aici, s'au tînutu rogaciuni pentru densulu. Me ducu se vedemu nu dórme, cà-ci mi-a disu, cá indata ce Dvóstra veti sosi, se intrati la escelenti'a s'a.«

Am intratu, betrânulu m'a primitu cu unu zimbetu pe buse; dar eu m'am spariatu d'acelu zimbetu. Mi s'a parutu asemenea acelei luciri, cându sórele inainte de a apune, mai luminésa inca odata cu radiele sale vêrfurile muntiloru, le dà ultimulu sarutatu; apoi luandu-si adio... nóptea acopere universulu.

»Vei fi avutu drumu reu Nepóte?«

»Nu; am plecatu de alta ieri diminétia de acasa. Pe drumu audiendu cá sunteti morbosu am grabitu aci.«

»Ce se mai aude de conferinti'a din Belgradu?«

Tu te 'ntâlnesci adese cu maghiarii, ce mai dicu ei? Noi p'aci audimu lucruri slabe.«

»Ómenii vorbescu multe; maghiarii cu temperamantul lor infocat, firesce au sperantie mari.«

„Tari'a maghiariloru va fi asta data slabi-ciunea Romaniloru,“ dise betrânulu, apoi a tacutu; eu inca n'am vrutu se sporescu multe vorbe, cà-ci betrânulu erá tare slabu, trebuiá se odihnésca, se se reculéga mai de multe ori pâna terminá vorbirea.

Betrânulu erá tare 'ntristatu, eu l'am consolatu, elu inse mi-a respunsu:

„Nu cugetá nepóte, cà eu asiu fi ingrijatu de persón'a mea; eu suntu ingrijatu pentru natiunea nóstra.

De 400 de ani acuma are natiunea nóstra ocasiune a-si descoperi inaintea natiuniloru conlocuitóre, inaintea tronului si inaintea Europei durerile si dorintiele sale; si tocma acuma se lipsescu eu de la apararea sângelui meu? Acésta me baga in mormentu, **pentru cà vai! me temu, tare me temu.**“ (v. part. I. pag. 70.)

„De ce te temi unchiule?“

Betrânulu a tacutu lungu, lungu; erá cufundatu in cugete. De odata a disu cu o voce plina de durere si amaratiune:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Ajutati-mi se me'ntorcu câtra parete, si lasati-me singuru.“

M'am departatu, dar tóta nóptea n'am potutu dormi; eram ingrijatu de „tóte“, cu deosebire de viéti'a betrânului.

„De ce se va fi temendu betrânulu? intrebaiu eu pe dnulu secretariu, cându ne vediuramu singuri in oda'i'a mea.“

„Escelenti'a sa nu spune, elu e prea delicatu; dar noi o scimu cu totii, cà se teme fôrte tare, cá nu cumva Siagun'a se se pórté cá si la an. 1848. Ungurii o spunu pe faça, cà Siaguna 'si are in busdunaru cuventarea pentru „uniune“. Acésta temere e generala si instinctiva la toti Romanii, cu câti numai am vorbitu eu. Mare nefericire, cà Escelenti'a sa tocma acuma e bolnavu. Ieri mi-a disu: numai pâna in 12 Februarie (8 dile) asiu mai dori se potu trai in putere, apoi asiu muri linistitu...“

In diu'a urmatóre cându am intratu la betrânulu, l'am aflatu mai veselu. Arare-ori se va putea observá la unu

omu o schimbare asia rapede; de multe ori cugetam, că in 48 de ore va fi unu cadavru, si peste alte 48 de ore ilu vedeamu sculându-se din asternutu.

Medicii mi diceau, că in trupulu acelu betrânu si slabu, locuesce unu spiritu de totu energicu si vivace.

»Cum ati dormitu unchiule?»

»Prea bine, de 8 dile n'am dormitu nimicu, dar nóptea trecuta m'am odihnit de minune.»

Am resuflatu mai liberu. Diu'a aceea si cea următoare am petrecut-o cu ingrijirea lînga betrânulu, i vorbiamu totu lucruri, despre cari sciam că lu desfata.

Betrânulu meu se restaurá vediendu cu ochii. A trei'a di nu mai erá periculu, si recapată puterile din ce in ce.

Un'a, dou'a numai ce neamu pomenitu, că conversamu despre venatu. Acésta erá tem'a cea mai placuta a betrânului si a mea; i istorisiamu despre sesonulu de venatu; unde si cum l'am petrecutu. Éra densulu mi istorisía patieniele densului din tineretie. Cetitoriulu care nu e venatoriu, ne avendu idea despre acésta poesia sublima a vietii, nu va intielege nici atragerea ce are o asemenea conversare; éra cei ce suntu venatori, sciu prea bine, in ce dispositiune placuta se afla spiritulu sub asemenea impressiune.

»Spune'i lui Pamfilie (secretariu) se vina se continuamu a descrie cuventarea, care am vrutu se-o rostescu in conferenti'a din Belgradu.»

Cându a fostu gata cuvêntarea, care a dictat-o betrânulu din patu, s'a sculatu, dicêndu:

»Me ducu in persóna la conferentia; fia ce va vrea Ddieu!»

»Nu vei fi in stare unchiule se mergi.»

»Asia! apoi ce mi se póte ntemplá? voiu muri in sal'a conferentiei? hm! aci in patu ori acolo, totu atâta..»

Ne-am miratu cu totii, erá numai umbr'a de elu, semaná mai multu unui spiritu, de câtu unui omu.

In conferentia a trebuitu se intrerumpa mai de multe ori cuventarea, se ésa afara, dar nu s'a lasatu, pâna ce n'a terminatu (vedi partea I. pag. 70).

Biografi'a dice, că Siaguna a fermecatu cu glumele sale pe maghiari, dar maghiarii totu maghiari au remasu si dupa acésta intalnire (conferintia).

Că dóra nu va fi cugetându biografi'a, că maghiarii se voru lapedá de politic'a loru milenara pentru „glumele“ lui Siaguna?

Éra la conferinti'a regricolara din Alb'a-Julia, Siaguna 'si precisà **directiunea politica**, prin urmatórea cuventare*) (dice biografi'a):

In brosiur'a „Die Karlsburger-Conferenz vom 11. und 12. Februar 1861.“ se dice:

In diu'a a doua, Siaguna a luat celu d'ântâiu cuventulu; a vorbitu la inceputu in limb'a romana; apoi fàra a fi fostu provocatu de cineva, a continuatu in limb'a magiara.

Noi reproducemu — dice brosiur'a — cuventarea densului, spre **caracterisare**, (zur Charakteristik,) din cuventu in cuventu, precum urmédia:

Natiunea romana din Ardealu cá si celelalte natiuni din tiéra nesuesce cãtra libertate si **luminare**. Nasuial'a acésta nu este productulu unui momentu, ci este urmarea unei convingeri morale, care **fia-care romanu** o a invetiatu **din viéti'a s'a sociala de tóte dilele**. Natiunea romana intielege sub libertate starea cea normala a patriei sale constitutionale, care se asigure viéti'a, onórea si averea ei; éra sub **luminare** folosirea darului vietii constitutionale, in folosulu religiunei si alu natiunalitatei, spre cultivarea si intrebuintiarea limbei sale. Nasuial'a acésta a natiei romane precátu jace in firea si lips'a ei, pe atâta este desteptata intr'ensa prin nesuiél'a celoru-lalte natii din tiéra, care ânca **nu do-**

*) Biografi'a regreta, că nu póte impartasi cuventarile lui Siaguna de la congresele nationale, din cauza, că acele cuventari s'au disu „ex abrupto“.

Audi acolo! inteliginti'a, proprietari, industriari etc. petitiunéza pentr'unu congressu (nu Siaguna l'a esoperatu, precum dice biografi'a). Ambii mitropoliti se incredintédia din partea reginului cu convocarea congressului, si „unulu“ dintre presiedinti nu afla demnu de a se pregati cu o cuventare. Se póte presupune atâta desconsiderare? D'apoi toastele, pe care le publica biografi'a, au fostu studiate de mai nainte? Cum de le-a pastratu conceptulu?

Cuventarea mitrop. Siulutiu se afla alaturata la protocolulu conferintiei.

Not. aut.

rescu alta, decâtu a se sustinea in libertatea si luminarea, de care s'au folositu **pân' acum**.

Deci culmea cea mai innalta a nesuielei natiei romane este, a ajunge la acea stare de libertate si lumina, la care celelalte natii au fostu ajunsu si mai inainte.

In acésta impregiurare vedu eu unu lucru minunatu si ddiescu, va se dica, vedu **un'a si aceea si nesuiéla, un'a si aceea tînta** din partea natiilor ardeline, avêndu angir'a sperantie lor in constitu-tiunea patriei, cá intr'ocarare sigura, ce duce la multiamirea obstésca.

De aceea **se nu ne spariemu**, cá-ci vedemu intre membrii conferintiei opinii diferite. Trebuie se scimu caracterulu acestoru opinii diferite. Caracterulu lor nu este antipatrioticu, nu este anticonstitutionalu, nu este vrasmasiescu, ci este unu resunetu alu convingerii proprie, spre binele patriei constitutionale. **De aceea opiniile acestea diferite nu vatema nesuiél'a natiilor, nu slabescu ajungerea lor la tînt'a dorita**, (cum se slabésca, nici decâtu. Uti figur'a docet. Not. aut.) nici nu primejduescu paladiulu patriei constitutionale.*)

Se nu ne spariemu me rogu nici de feliuritele limbi, in care membrii acestei conferintie isi descopere opiniunile sale. Acésta ivire nu este turnulu Vavilonului, ci este icón'a cea adeverata a serbatórii crestine de Rusalii. Deosebirea limbelor s'a socotitu de pedépsa numai in testamentulu vechiu, éra in celu nou s'a cinsitu de darulu Duchului sântu, ceeace eu dorescu, cá si preste acésta conferintia sa se reverse in cea mai bogata mesura. Asia dara diferinti'a limbelor din acésta conferintia este resunetulu fratietatiei natiunilor din tíera, este caracterulu celu de frunte alu patriei nóstre constitutionale, care cá o maica buna imbratisiéza cu asemenea iubire si caldura pe toti fii sei! este factorulu celu puternicu pentru adeverirea maturitatii natiilor din tíera; este factorulu

*) Care constitutia a întielesu Siaguna:

A Ardealului „unio trium nationum”?*

„Uniunea cu Ungari'a”?*

„Ori a lui Bach”?*

Not. aut.

acela, care garantéza pacea si multiamirea obstésca si pune stavila la orice iregularitate. In sfêrsitu feliurimea limbiloru din conferinti'a acésta representéza in originalitate patri'a nóstra — Ardealulu.⁶

— Ce? acésta cuventare a asteptatu-o natiunea de la marele politicu, despre care biografi'a dice, cà a crescutu in viéti'a parlamentara?

Acesta se fia óre programulu, stindardulu némului romanescu, cu care a percursu 18 secole de gloria si de sclavia?

Astufeliu de programu a asteptatu dupa 400 de ani, la revedere, natiunile conlocuitoare, tronulu si lumea 'ntréga?

Acésta e o cuventare, despre care nêmtii au disu: spala-mi jococulu, dar ai grija se nu se ude.

Eru Romanulu dice: ,téca si punga⁶.

Éta stindardulu némului romanescu, cu care elu a strabatutu 18 secole de gloria si de sclavia.

Cuventarea Mitropolitului Ales. St. Siulutiu:

Sine ira et studio. (Tacitus).

Esceletissime Domnule Presiedinte alu cancelariei aulice transilvane!

si

Marita conferentia regnicolara!

Voiu avé iertare, daca trairu nu numai cu dreptulu naturei, dara si cu dreptulu prin inaltele diplome si manuscise din 20 Octombre 1860 tuturoru nationalitatiloru datu, voi se graiescu in limb'a mea materna si nationala romana, pentruca in acest'a, sugunduo cu laptele mamei mele, cugetele mele si lucrurile mai bine le potu descoperi si esprima.

Me rogu dara cu umilintia, se fiu bine ascultat si bine intiesu, tóte cuvintele mele se se iee numai intru acelu sensu si se li se dee numai acea potere in care le voi dice eu, si intielesu care-lu voi dá eu, éra nu in altu intielesu.

Si de cumva cineva pre mine si cuventele mele nu le v'a precepe bine, si nu aru poté cuprinde intielesulu lor, aiba bunatate a me pofti se i le desvalescu, si declaresu cà sunt gat'a in câtu voi poté si voi sci si limb'a sororiloru colocuitoarielu natiuni, — cu a carora reprezentanti in acésta marita conferentia amu si eu onóre din partea natiunei mele a siedé, — in limb'a fiesce-caraia a i le dechiará.

Patru sute de ani trecura, de cându natiunei nóstre i se curmà norocirea aceea, cá si ea cá natiune se siéda cu celelalte colocuitórie natiuni in adunari si la consultatiuni regnicolare; ci Domnedieu si singura provedinti'a lui, care previghésa si carmuésce sórtea toturor natiuniloru, si a previgheatu si carmuitu prin atâtea pericule si fatalitati si sórtea natiunei nóstre, aduse si acestu tempu doritu de astadi; dupa 400 de ani se afla fericita si natiunea nóstra dinpreuna cu reprezentantii sororiloru si colocuitóreloru natiuni mai antâiu in acésta conferentia regnicolara a fi reprezentata prin fiii sei cei de incredere.

Póte cà fiindu lucrulu acest'a unu lucru nou, ne mai obiceiuitu, plinu de asteptare, si domnindu neincredere si o instrainare óre-care pâna acum între colocuitóriele natiuni, stamu aici toti de tóte partile cu mare sfiéla si cu frica facisiu, ne sciendu de chranimu cev'a imprumutate simpatii séu antipatii? de avemu séu ba asia multe, asia grele imprumutate postulate séu negatiuni unii la altii, câtu fàra pericolulu libertatei vreunei natiuni se nu se póta implini? si de va fi imbucuratoriú séu ba rezultatulu consultatiuniloru si alu conferintieloru nóstre?

Si acestea cugete inspaimantatórie pre nici un'a parte nu ar' poté se o neodichnésca mai tare si sei însufle un'a grigia mai mare, cá tocma noue Romaniloru, carii cá ómeni noi, pasiendu pre terenulu acest'a ne mai umblatu, si coborandune la certamenu pentru drepturi politice si civile in aren'a cea neobicinuita pecióreloru nóstre cu 24 Magiari, toti cu nascere straluciti si in tactic'a, arta si in armele parlamentarismului — cari pâna acum in tóta viéti'a loru cu onóre si admiratiune leau portatu — de totului bine esercitati, avemu a decertá una lupta cu poteri neasemenea cutedietórie si dubie.

Inse dupa ce noi toti — carii neamu adunatu aici, fiii tuturor natiunalitatiloru charei nóstre Patriei, nu la cérta, nu la lupte inversiunatórie, ci mai multu insuflati de spiritulu pacei, alu iubirei fratiesci, cu acel'a santu si bunu cugetu neamu adunatu, cá in acésta marita conferentia se punemu fundamentu la un'a infratire si amicitia eterna între tóte colocuitóriele natiuni.

Si dupace postulatele natiunei nóstre sunt asia de cuvintióse si drepte, câtu nece unu iubitoriu de adeveru nu i le póte denegá — fàra calcarea institiei in pecióre, — si dupa ce mie nu-mi este necunoscutu nobilulu semtiu alu maritei natiuni magiare, care scie iubi cu caldura si pretiui nu numai libertatea si nationalitatea sa propria, dar' si a altoru natiuni, nu mai potú portá nece o temere in ânim'a mea nece atunci, cându nu 24, dar' si integ'a natiune magiara aru stá cu noi 8 romani aici facisiu.

Multe sunt, Escelentiloru si Maritiloru Domni si Frati diferintiele si imprumutatele nóstre postulate, si dóra e mai multu netemeinica fric'a unuia de altulu, de care numai asia ne vomu liberá, daca acelea ce avemu a pofti unulu dela altulu; le vomu descoperi unulu altui'a chiaru fàra sfiéla, fàra retragere, cu ânima

deschisa si sinceritate limpede, cà acest'a va fi nu numai terenulu celu mai invederatu alu imprumutatei nóstre increderi si apropiari a unei natiuni câtra alt'a, dara si calea cea mai buna, pre care ne potemu întielege fratiesce unulu cu altulu si incheié cu multa sete dorit'a între noi fratieta si vecinica amicitia.

Êta dara eu facu inceputulu si, tienendume de acestu prea folositoriu principiu si norma a vietiei practice, impreuna cu toti acei'a, cari avemu onóre aici in acésta marita conferintia regnicolaria a siedé si a fi chiamati din partea natiunei nóstre romane, nu tainuimu de câtra fratii nostri magiari nimic'a, ci cu una ânima deschisa si sincera, cu tóta increderea fratiésca ve descoperimu, cà nu poftimu dela voi prea stimatoru sororiloru si colocuitorieloru natiuni si anumitu dela nobil'a natiune magiara alt'a aici in acésta conferintia regnicolaria, (unde prin unu proiectu de una lege electorale se va pune fundamentulu la tóte drepturile civile si politice ale tuturoru nationalitatiloru), decâtu cá, ce au facutu strabunii nostri la Esculeu magiariloru, se faca si nobil'a natiune magiara acumu si in dietele venitórie ale tieiei, natiunei nóstre romane; si fratiésca acea drépta, care strabunii nostri o au dat'o lui Tuhutum si magiariloru lui, de buna voia primindu'i in societatea Patriei sale si in egalitatea tuturoru drepturiloru sale civile si politice, se ni o intenda si fratii nostri magiari acum nóue; se ne recunósca de buna voi'a s'a pe natiunea nóstra de natiunea legiuita, precum este si iacean magiara, si se ne respectedie dreptulu limbei cá si pre alu loru, si se nu se retraga a ne dá tóte egalele drepturi politice si civile in acea drépta proportiune, in care pórtá natiunea romana si greutatile publice ale patriei si in care concure ea si cu bunurile, sângele si viét'a ei intru aপরার comunei nóstre patrie, cari drepturi egale pâna camu pre la inceputulu veacului alu 15-lea le a avutu comune cu nobil'a natiune magiara, de care nu prin vin'a si prin crim'a s'a, ci numai prin unu fanatismu si persecutiune relegiunaria, dupa acelu tempu, pre rându s'a jefuitu si s'a despoiétu.

CREDU si sciú, cà multi voru trage la mare indoiéla asertiunea acést'a a mea, cà dóra aru fi fâra fundamentu si lipsita de totu adeverulu si documentele istorice, si voru dice in ascunsulu ânimeloru s'ale, dóra si mie apriatu in faça: cà natiunea romana in Transilvania dupa asiediarea magiariloru aici n'a figuratu nece odata cá natiune cu drepturi egale politice si civile comune cu natiunea magiara, ci cá supusa de magiari cu arme a esistatu in Transilvania numai cá o „misera plebs ad perpetuam servitute[m] condemnata“. Cum dara potu eu dice: cà natiunea romana numai cá de vreo 400 de ani si-arú fi pierdutu drepturile sale cele istorice, politice si civile, care nu lea avutu nece unadata!?!.

Iertati-mi maritiloru si buniloru Domni, cá nu numai in interesulu adeverului istoricu, dara si alu adeveratei fratinatati (care natiunea romana cu natiunea magiara doresce a incheié, si a carui fundamentu inca aici in marit'a acésta conferintia ar' debui se se

puna) se imprastiu si se lamurescu acésta retacita opiniune si convictiune — care dóra unii aru avé — prin documente istorice ne'nfrante, scóse tocm'a din isvórele istoriciloru natiunei magiare, dupa cari cu totu dreptulu potemu dice: — cà

Magiarii n'au supusu Ardealulu si pre natiunea romana cu puterea armeloru, ci din contra, natiunea romana dupa ce a vedutu mórtea Domnului seu Gelu (séu Julius) séu magiaresce (Gyula), numai din buna voi'a sa, dandu fratiésca drépta, si'au alesu loru-si de Domnu (dupa cum pâna mai târdiu au avutu si magiarii obiceiulu si dreptulu de asi alege regele seu) pre magiarulu duce Tuhutum tatalu lui Horca; — si acésta alegere o au intaritu in loculu ce se dice acum Esculeu cu juramentu, si Tuhutum si magiarii lui, fiindu asia prin romani ascurati, din diu'a aceea Transilvani'a o au stapanit'o cu pace si cu norocire; — cà asia dice Anonimus Belae Regis Notarius*) „Tunc habitatores terrae, videntes mortem Domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes, Dominum sibi elegerunt Tuhutum, patrem Horca, et in loco illo, qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmaverunt et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu, eo quod ibi iuraverunt. — Tuhutum vero a die illo, terram illam obtinuit pacifice et feliciter“.

La citatele cuvinte ale Anonimului Notariu, cele mai depre urma „Tuhutum vero a die illo terram illam obtinuit pacifice et feliciter“ (care in istori'a s'a scriendu intemplarile intre Tuhutum si natiunea romana fara nice o indoiéla mai multu a favoritu causei si gloriei belice a magiariloru, decâtu celei a romaniloru.) Marita Conferentia! bine se luamu amente, cà acestea au unu intielesu de fórté mare ponderositate pentru adeverulu istoricu alu natiunei romane si alu asertiunei mele, si au acel'a neegabile intielesu, cà de si Tuhutum cu magiarii sei (calcându drepturile genteloru, venindu fara de veste si fara de a avé causa drépta si de a anuntiá mai inainte bataie principelui romanu Gelou la riulu Almas, mai multu au imprastiatu decâtu au devinsu si infrantu pre romani, si au omoritu pre Gelou; totusi romanii, déca prin darea dreptei si prin pace de buna voia nu ar' fi voitu a'si alege si a'si primi loru de Domnu pre Tuhutum si pre magiarii lui in societatea Patriei si a beneficiuriloru ei, nu lear' fi lipsitu nece decâtu puterea de a resista si a respinge cu puterea armeloru sale pre Tuhutum si pre ostasii lui asia, câtu acel'a nici odata nu ar' fi potutu supune Transilvani'a si a domni preste romani cu pace si cu norocire.

Asisderea partea cea frumósa si grasa, care erá intre Muresiu si Tisa si se tiermuria de câtra nordu si resaritu cu Somesiulu si cu Muresiulu, care despartia atunci regatulu acel'a de câtra Ardealu, si a carei Domnitoriu pre tempulu venirei Magiariloru in Panoni'a, Menumourutu (latinesce Minos Marius), a cui capitala erá

*) Capite 27.

la Bihoru lunga Oradia mare — Magiarii nu au luat'o cu puterea armeloru s'ale, că dupa doue batalii crunte nece nu au putut'o, ci éra au capetat'o magiarii prin iubirea si amicitia romaniloru cu egalitatea tuturor drepturilor politice civile de comunu prin romani si magiari folosinde, si au stapanit'o prin legatur'a afinitatei cei strinse, care pomenitulu Domnitoriu romanu Menumourutu a voitu a o face cu vestitulu duce magiaru Arpadu. — Pentruca Domnitoriulu romanu Menumourutu avendu de mosténu imperatiei s'ale numai o féta, pe acést'a a dat'o de muiere fiului lui Arpadu, lui Zultus séu Zoltan, cui cá genere, Menumourutu dupa mórtea s'a ia testatu in tipu de diestre fetei sale si imperati'a s'a.*)

Éra despre natiunea sasésca, că ea s'a adusu in Transilvani'a si s'a asediatu de regii Ungariei pre pamentulu romaniloru, celoru ce intru aperiarea patriei de incursele vecineloru gente erau tare decimati si rariti, cu acea conditiune: „Ut a terra Varus usque Boralt cum terra Sebus et terra Daraus constituent cum ipsis Valachis et Bisenis unum et eundem populum et communem cum Valachis et Bisenis usum capiant ex silvis et aquis terrarum illarum Valachorum et Bisenorum. — Ce póte aratá mai chiaru decátu diplom'a lui Andreiu regelui Ungariei din anulu 1224, că sasii in Ardélu nu potu avé alte drepturi istorice si cu alte privilegiuri, decátu cari le au si romanii?

Romanii din tempulu acela s'au impartasitu din glori'a séu nefericirea armeloru in batalii asupr'a inamiciloru patriei si ai invasiunei barbariloru cu fratii si socii sei magiari, totudeaun'a fratiesce intru aperiarea patriei.

Si ve intrebu eu pre voi, stimatiloru frati magiari, spuneti-mi — punendu mân'a drépta pre ánim'a vóstra cea nobila — ce batalia gloriósa a'ti dobanditu voi vreodata, care se nu o fi reportatu regii Ungariei séu principii Transilvaniei cu insoçitele cu voi arme si ale romaniloru, si inca in proportiunea copiosului loru numeru?!

Din care nenorocire si pierire, ce au ajunsu cându-va pre dulcea si iubit'a nóstra patria, n'au luat'u partea cea mai mare dupa proportiunea numerului si a poteriloru ei, natiunea nóstra romana?!

Care câmpu de batalia póte nobil'a natiune magiara aratá din istoria patriei, unde sângele romanului se nu fi cursu cá ap'a dinpreuna cu alu magiarului, si se nu se fi infratitu si inchiagatu la olalta si acolo pre acelea campuri gelnice?!

Din tempulu acela natiunile acestea doue, magiara si romana, avendu comune tóte, atátu binele câtu si reulu, drepturile si beneficiile politice, câtu si greutatile patriei, intru atât'a s'au fostu unitu la olalta, câtu acumu s'au fostu legatu nu numai celea mai fruntasie familii, dara si domnitorii si dinastiele ambeloru acestoru

*) Anonimus Belae Regis Notarius capite 51.

natiuni — magiara si romana — prin legaturile celea mai tari si mai sânte ale sângelui si ale afinitatei.

Si cá se nu pomenescu de nenumerate casuri de acestea in vechime intemplete, „voiu pomeni numai despre sor'a memorabilului rege alu Ungariei Bela alu IV., care a fostu maritata dupa romanulu Ioanu Asanu, imperatulu Romaniloru si alu Bulgariloru,“ care cu multa gloria domniá la muntele Hemu.*)

Muierea regelui Ungariei Stefanu V. si mam'a lui Ladislau IV regelui Ungariei Elisabeta, a fostu fat'a principelui romanu Cuteanu.**)

Nu remane dara nece un'a indoiéla, cá in tempurile acelea, cându in modulu mai susu espusu romanii si-au impartasitu cu magiarii patri'a si tóte beneficiurile si drepturile sale, ei au avutu in patria din natiunea s'a aristocratia inalta, puternica si inavutita, cu pamenturi si posesiuni intense indiestrata, precumu a fostu tocm'a si pre tempurile regelui Ungariei Ludovicu celu mare, voivodulu romanescu Dragosiu, care intemeiá principatulu Moldaviei, pe care nece Ludovicu, nece altii lui urmatori regi ai Ungariei nu'lu potura surupá mai multu, séu cu puterea armeloru de totu a'lu supune;***)

Si precum au fostu voivodii romanesci ai Fogarasiului si altii.

Au avutu nationalitatea si limb'a sa administrativa, si cá natiune au avutu tóte drepturile politice si civile, cá si fratii si acum soții sei magiarii.

Unde sunt acum tóte acelea? cum leau potutu romanii pierde? Dóra au conjuratu cându-va asupr'a patriei?

Séu s'au resculatu cu arme asupr'a domnitoriloru sei, si cu asemenea crime mari politice se-si fi meritatu despoiarea de tóta libertatea si esistenti'a s'a politica nationale?

Ferésca Dumnedieu! nice un'a dintre acestea crime nu au facutu nice un'a data, (precum nea lasatu istori'a insemnata despre alte colocuitórie natiuni); cá in tóta istori'a si legislatiunea Ungariei si a Transilvaniei nice cea mai mica urma nu se vede despre astfeliu de fapte, care déca s'aru fi intemplat, cu buna sém'a nice decátu, nice in istori'a, nice in legile Ungariei séu ale Transilvaniei, neinsemnate cu litere mari si negre, nu aru fi lip-situ; ci tóta nenorocirea, vin'a si crim'a natiunei romane a fostu numai aceea, cá ea tocma in tempurile acelea fatale cându dupa desbinarea bisericei orientale de cea occidentale, acést'a pre fii besericei cei de antaniu, ad. orientale, cari locuiau séu in provin-

*) Vedi Pray Annalium Partea I. pagina 218. Apud Sincai Chron. ad annum 1238.

**) Chronic'a lui Sincai tiparita in Iasi in a. 1853 ad annum 1285 pag. 281 si 287.

***) Ibidem ad annum 1359.

ciele regiloru si principiloru catolici, séu in alte — precum diceau, schismatice principate vecine, cu tóte midilócele si poterile se siliea ai reduce la unire si la ascultare de beseric'a Romei, si cându autoritatea pontificiloru romani la acelu gradu si culme de potere ajunsese, câtu ei tocma dela Dumnedieu se tineau impoterniciti a poté imparti dupa placu coróne regesci, regaturi si provincie regiloru pamenteni, cu totu sufletulu si trupulu si cu tóte sacrificiurile, insusi si cu pierderea libertatiei nationale si a tuturor drepturiloru s'ale politice si civile se alipia de biseric'a orientala si de ritulu ei.

Sciu cà multi, si acésta asertiune a mea voru aduce-o la cea mai mare indoiéla si o voru socoti fara fundamentu si lipsita de totu adeverulu istoricu, si me voru pune intru acea neplacuta pusetiune, cá si preste voia mea se atingu o córda si mie si altora prea durerosu sunátore, si se pomenescu nesce fapte patrate istorice cá acelea ale unoru înalti barbati besericesci, cari au siediutu pre celu mai antâiu scaunu apostolicescu, cu care si eu sunt in eredintia unitu, pe care pentru veneratiunea lui si eu de mii de ori mai bucurosu le-asii fi acoperitu cu o vecinica tacere, decâtu cându-va se le descoperiu, déca cu trecut'a gelnica sórte a iubitei mele natiuni nu aru fi si acumu intr'o prea strinsa legatura, si déca fara vetamarea adeverului istoricu si fara pagub'a dreptei cause si a drepturiloru si intereseloru politice si civile ale natiunei nóstre romane (pre cari dreptulu naturei me obléga ale aperá, si cari sunt unu obiectu prea momentosu de discussiune nu numai pentru drepturile politice si civile ale natiunei mele, dara si pentru fericirea publica a tóta char'a nóstra patria), le asi fi potutu tacea.

Cercustarea acést'a grea debue dara se me escuse inaintea tuturoru intieptiloru si iubitoriloru de adeveru, cá radimatu pre date istorice neresturnabile se aratu: — cà

Pap'a Gregoriu alu IX. decretà asupr'a imperatului romaniloru si bulgariloru Ioanu Asanu (care cu multa potere domnia la muntele Hemu) belu cruciatu numai pentru aceea, cà s'a lasatu de unirea besericea sale cu Rom'a, care de unchiulu seu Ioanichie séu Callo-Ioanu imperatulu romaniloru si alu Bulgariloru mai înainte cu 30 de ani se facuse, poruncindu archiepiscopiloru din Strigonu si Caloceas si tuturoru episcopiloru Ungariei, se predice asupr'a pomenitului imperatu romanu si a regatului acestuia belu cruciatu — impartindu celea mai bogate indulgentii tuturoru acelora, cari voru luá parte la acésta agresiune cruciata nedrépta.

Si neindestulinduse cu aceea, cu tóta poternic'a si înalt'a sa autoritate si cu tóta virtutea cuventului, aducându'i amente si de juramentulu mai înainte pusu, intarita asupr'a memoratului imperatu romanu si pre regele Ungariei Bela IV. daruindu in numele sântiloru apostoli Petru si Paulu nu numai deplinele indulgentii, dá si tóta tier'a schismaticului imperatu Ioanu Asanu conferindu-o

regelui Ungariei, lui Bela si altoru regi catolici, cari o voru putea cuprende.*)

Asisderea totu pre acestu rege alu Ungariei Bela érase cu tóta puterea cuventului si in puterea juramentului storsu dela regele acest'a mai înainte se nevoi'a alu convinge, cà nu i se cade lui cà rege catolicu a suferi in regatulu seu pre Schismatici, si aru face lucru prea placutu lui Dumnedieu si ómeniloru, déca pre romanii schismatici din episcopatulu Cumaniloru (Moldoveniloru) 'i v'a sili cu puterea, cà se primésca pre episcopulu latinu datu si impusu loru del'a scaunulu apostolicescu alu Romei.**)

Bine este de a se insemná, cà scaunulu apostolicescu alu Romei pre regele acest'a alu Ungariei Bela IV. mai 'nainte de aceea la atâta 'lu adusesese, câtu inaintea venerabilelui parinte Jacobus Praenestinis legatului scaunului apostolicescu si inaintea mai multoru altor'a cu juramentu pre s. evangelia a lui Dumnedieu depusu se oblega, cà din tierile, cari erau jurisdictiunei lui supuse si cari de aici înainte se voru supune, pre schismatici si alti crestini, cari in tierile sale nu asculta de beseric'a Romei, cu tóta puterea regésca i v'a sili se fia ascultatori de beseric'a Romei.***)

Pap'a Clemente VI. pre regele Ungariei Ludovicu celu mare nu numai tare 'lu lauda si 'i aprobédia nedreptele invasiuni, cari le întreprindea acestu rege asupra veciniloru principi si principate schismatice, cari se tineau de biseric'a orientala (precum este Serbi'a, Bulgari'a, Bosni'a si principatele romane dela Dunare), spre sterpirea schismaticiloru, dara inca 'i daruesce lui Ludovicu si erediloru si urmatoriloru lui cu autoritatea apostolica tôte provinciile, cetatile, castelele, vilele, fortaretiele si ori-ce alte locuri, cari va putea se le iee de sub mân'a schismaticiloru si de sub puterea necredintiosiloru acelora si le va putea supune potestategi sale.†)

Dupa acestea demandari pontificale n'au lipsitu nici odata regii Ungariei (neluandu afara nece chiaru pre romanulu Ioane Hunyadi gubernatórele Ungariei, nece pre fiulu acestui'a Mathia regele Ungariei), cà cei mai fideli clienti ai scaunului apstolicescu si cei mai zelosi protectori si promotori ai catolicismului, cu tóta scumpetatea a se acomoda.††)

*) Vedi Rainaldus ad annum 1238 § 7. — Aloysius Guerra in Epist. Const. Pontif. pag. 272 Nr. 18. — Apud Sincal cronica ad annum 1238 pag. 262 si 263.

**) Documente istorice tiparite in Vien'a in an. 1850 pag. 19 si 20.

***) Rainaldus la anulu 1234 Nr. 40. — Apud Petrum Major Hist. ecles. Valachorum. — Documente istorice pag. 21.

†) Rainaldus la anulu 1352. — Aloisius Guera in Epit. Constit. Pontif. Tom. II. pag. 278. — Documente istorice Vien'a 1850 pag. 22 si 23.

††) Observamu: cà de vomu deschide istori'a regiloru Ungariei, vomu aflá, cà ei dupa donatiunile de acesti Papi facute intru adeveru au si deprensu dese in-

Era la deplinit'a subjugare a natiunei nóstre romanesci si la jafuirea ei de tóte drepturile nu numai civile si politice, dara si omenesci, si la degradarea romanului la statu de dobitocu si lucru de vendiare, precum si la total'a proscriptiune a natiunei si a bisericeii romanesci, au pusu corón'a fanatismulu celu ne'nduratu alu reformatiunei, despre carea celea mai adeverate, dara deodata si celea mai triste documente (cari in istori'a omenimei si a legislatiunei antice transilvane pururea voru remanea cá o pata négra nespalata si gretiósá), ne-au lasatu nóue legile patriei.*)

De aci a urmatu aceea, de aristocratia cea inalta romana, cá se nu-si piérda in persecutiunea cea relegiunaria cu drepturile politice si civile si bunurile sale, a fostu silita a trece cu totul la relegiunea catolica séu reformata, si prin acest'a a se uni si contopi in natiunea magiara. — De aci a urmatu reulu si nefericirea cea mai mare a natiunei romane, cà acumu parasita fiindu de puternic'a si inalt'a s'a aristocratia si acest'a facunduse proselita relegiunei si natiunei magiare, totudeodata s'a facutu si celu mai mare inamicu romanilor. — Mi-aducu amente, cà istoriculu Wolfgangus Bethlen. — Liviulu magiariloru, se geluesce tare asuprá unui magiaru renegatu si turcitu de pre tempurile acelea, cându o parte mare a Ungariei o domniau Turcii, dicédu: cà nece Tatarii, nece Turcii cei adeveratei atât'a necadiu si stricatiune n'au facutu natiunei magiare, cà tocm'a magiarulu acest'a renegatu si proselitu turcescu.

cursiuni in mai susu numitele provincii, si n'au lipsitu si cu puterea armeloru a a aduce la ascultarea de scaunulu Romei pre schismatici.

Nu ne potemu indoi, cà totu din astfelu de donatiune papale pretendu regii Ungariei si mai vertosu magiarii pâna astadi, cà principatele romanesci dela Dunare inca s'ar' tienea de corón'a Ungariei, de si bene scimu tocma si din istori'a regiloru Ungariei, cà de si regii Ungariei au deprinsu dese invasiuni nedrepte in principatele romanesci cu cugetu se le supuna corónei Ungariei, totusi statornicesce ale supune n'au potutu, ci adeseori si cei mai vestiti regi ai Ungariei, precum au fostu Carolu Robertu, Ludovicu celu mare, Sigismundu si Matia Corvinulu — cu atât'a taria a armeloru romanesci fura respinsi si alungati, câtu abia au scapatu cu viéti'a. — Vedi pre Thurotzi, Bonfiniu si cronic'a lui Sincai.

*) Aprob. Const. Part. I. Tit. 8 — art. 1 et 3.

„ „ „ I. „ 9 — „ 1.

„ „ „ III. „ 7 — „ 2.

„ „ „ III. „ 30 — „ 1.

„ „ „ III. „ 31 — „ 1, 2, 3 et 5.

„ „ „ III. „ 35 — „ 1.

Tripartit. Verbőczí Part. III. — Tit. 30 et 31.

Aprob. Const. „ IV. — „ 5 — art. 1.

„ „ „ V. — „ 6 — „ 2 et 4.

„ „ „ V. — Edict 38, 44, 47 et 66.

Compilat „ „ IV. art. 1. usque 7 etc. etc.

Ce a fostu magiarulu acest'a renegatu si turcitu natiunei magiare, tocma aceea a fostu si pentru nefericit'a noastră natiune romana aristocrati'a romana proselita si magiarisata; si asia parasita fiindu natiunea noastră romana si neavendu pre nime in dietele tiei de aperatoriu drepturilor sale, ci numai dusimani fanatici, asupritori si conjurati in contr'a sa, firesce debui se vina jafuita de toate drepturile s'ale celea civile si politice si se ajunga rob'a si sierbitórea toturoru colocitóreloru sale natiuni.

De aci inainte jafuirea si subjugarea romaniloru nu a mai avutu tiermuri si margini, ci persónele romaniloru si toate averile si proprietatea lor se socotea de res nullius, pre care regii le daruiau cui vréu, si nobilimea le putea libere trage sub iobagia si a dispune dupa placu cu proprietatea loru.*)

Capii romaniloru cei politici**) si cei bisericesci***) erau cu temnitia si cu batai tirane numai pentru aceea maltratati, că urmau besericei orientale.

Éra regii Ungariei (tocma nece pre dreptulu si romanulu rege Matia luandu'lu afara) tienuturile celea libere si persónele romaniloru celea care apearau fortaretiele de pre marginile tiei si erau libere, dupa placu le vendea pre bani la natiunea sasésca, si le daruia la alti aristocrati si nobili magiari.†)

Totu din acésta cauza s'a formatu si unirea celoru trei natiuni ale Transilvaniei dela 2 Februarie 1438, asupr'a bietiloru nostri tierani, pentruca acestia asuprinduse cu nedreptulu de episcopulu latinu Lorandu Lépés, — care se întielesese cu nobilimea spre asuprirea tieraniloru — numai cu armele in mâna puteau se se apere in contr'a jafuirloru episcopului si ale nobilimei.

Escelentiiloru si maritiloru Domni! Cu tota fratiésc'a incredere si iubire me rogu, se aveti câtra mine acea bunatate, că se nu socotiti, că dóra eu atunci, cându amu adusu inainte istoricesce toate acestea — singuru numai spre cunoscienti'a avutelor si prin fatalitatea temporiloru pierdutelor drepturi istorice ale natiunei noastre romane — asiu voi a face nobiliei natiuni magiare séu celorualte colocítóre natiuni ceva imputari.

Nici decatu, marita adunare, că sumu pâna in adânculu ânimei convinsu, că generatiunile acestea ale tuturor colocítórieloru natiuni la toate acelea ce in tempurile mai de inainte s'au intemplat, tocm'a asia suntu de nevinovate precum suntu si eu, si cu tota adevérat'a fratiésc'a incredere ve asecurediu, că natiunea noastră romana cele intemplate voiesce a le dá vecinicei uitari, si a incheia pre bas'a egaleloru drepturi cu toate sororile sale na-

*) Aprob. Const. Part. V. edict. 38 et 36.

**) Petru Majoru istori'a besericei romaniloru pag. 15 si 16. — Schneller Tom. I. pag. 273 si 360.

***) Manuscrisulu lui Cserei Mihaly pag. 264.

†) Vide: Vizsgálódás az Erdélyi Kenézségekrol Nagy-Enyed anno 1846 pag. 18, 21, 22, 23, 24, 39, 44 si 65.

tiuni colocuitorie si mai cu séma cu nobil'a natiune magiara un'a viétia politica noua si una eterna amicitia si fratinatate.

Acestea permitendu, acum me voiú întórce la meritulu desbateriloru si alu întrebáriloru si in merito voiú se respundu celoru doi prea vrednici cuventatori inaintea mea, adeca Escelentiei Sale Domnului episcopu alu Transilvaniei Ludovicu Hainald si Ilustritatiei Sale multu stimatului comite Dominicu Teleki.

Inse pâna asiú face acést'a, cu umilintia rogu pre Escelenti'a Sa Cancelariulu L. barone Franciscu Kemény, se binevoiésca a dispune, cá se se cetésca mai ántâiu aici publice prea inaltulu manuscrisu imperatescu din 20 Octombre 1860 cátra primariulu ministru grafulu Rechberg, datu in privinti'a Ardealului,*) cá se scimu, pre ce fundamentu ne amu adunatu la acésta conferentia si care iar' fi agendele ei prescrise de Maiestatea Sa.

Dupa-ce cu umilintia multiamescu Escelentiei Sale Cancelariului, cá a binevoitu a mi impleni post'a si a citi acestu prea inaltu manuscrisu din 20 Octombre 1860, — acum me voiú scobori dara la meritulu discussiunei.

Escelenti'a Sa Hainald si Ilustritatea Sa multu stimatulu comite Dominicu Teleki in prea maretiele sale cuventari infrumsetiate cu tóte florile si artea retorica — dupa cumu leamu intiesu eu — se silescu din tóte puterile a ne persvadá, cá noi in acésta conferentia regnicolare n'amu avea de a face alt'a, decátu punendu la una parte acestu prea inaltu manuscrisu imperatescu, se primimu tóte legile si celea electorale din 1848 ale Ardealului si ale Ungariei cu unirea acestoru doue tieri, cari — cum se vedu a crede mai susu veneratii oratori, aru fi pre lege unite si acésta unire ar' fi trecutu si in deplenire, dreptu care se alergamu de aici oblu la diet'a prosima a Ungariei, neavendu lipsa de vreo dieta tienenda in Ardealu.

Inse eu întrebu: au nu neamu adunatu noi aici pre temeliulu mai susu veneratului manuscrisu imperatescu din 20 Octombre? Si de e fara indoiéla asia, au nu tocma prin aceea, cá pre temeliulu disului manuscrisu imperatescu tienemu acumu acésta conferentia, in fapta amu si primitu acestu manuscrisu imperatescu?

Si dupa ce prin prea inalta dispositiune, care este cu apriate cuvente in veneratulu manuscrisu cuprensa si dechiarata, conferentiei acesteia, de Maiestatea Sa apostolicesculu rege alu Ungariei si marele principe alu Transilvaniei, nu'i este lasatu si datu de agendu nece primirea legiloru electorale, nece unirea Ardealului cu Ungari'a din 1848, ci categorice acea datoria i se demanda, cá se faca unu proiectu de un'a lege noua electorale si pe acel'a se-lu substérna Maiestatei Sale, au nu apriatu recunósce insusi Maiestatea S'a autonomi'a Transilvaniei? Si in declaratiunea aceea din veneratulu manuscrisu: „Ca in constitutiune si legile celea mai de inainte ale Ardealului sunt de a se face schimbari afundu

*) S'a cetitu publice.

taiatórie", au nu ignoré dia cu totul, ba dechiara si legile electorale si unirea Transilvaniei cu Ungari'a din 1848 de nevalide si nule?

Au nu tocmai în urma acestei dispozițiuni a prea înaltului acestuia manuscrisul ni s'a denumit și cancelariu și guvernator provisoriu, cari organele cancelariei aulice transilvane chiamandule, aceeasi cancelaria au și organizat-o și pus în lucrare?

Acetia tôte, Marita Conferentia, sunt fapte patrate, cari dovedescu, cã si noi manuscrisulu imperatescu din 20 Octombre l'amu primitu si in fapta si noi valôrea legiloru din 1848 si a uniunei Transilvaniei cu Ungaria de nula o amu declarat.

Că Maiestatea Sa atunci, cându în fația nu numai a tota monarhia s'a, dara si în fația întregii Europe sub sacramentul verbului regescu a emis si publicatu veneratul manuscris din 20 Octombrie, singuru numai autonomia Transilvaniei, éra nu si uniunea ei cu Ungaria a socoti'o si luat'o de valida si legale; că altumentrenea si espeduirea acestui manuscris, si publicarea lui, si dispușetiunile lui, si conferințiile noastre în care ne aflam acum, si denumirea provisorului Cancellariu si Gubernatore ale Transilvaniei, si organizarea cancelariei nu s'aru potea socoti alt'a, decâtu unu jocu insielatoriu de ochi, si de gândurile popóreloru, ceea ce neminea va pótea dice fiindu cu minte.

Deci dara natiunea noastră romana cu mine din preuna ra-
diemanduse cu toate puterile si lipinduse cu tota anim'a de diploma
si manuscrisulu imperatescu din 20 Octobre, de cuventele regesci
si dispositiunile in trensele facute, serbatoresce — declara, că nice
uniunea Transilvaniei cu Ungaria dusa in deplinire prin terorismu
si in contra protestatiunii noastre a natiunei romane si intarita
printrunu rege prea bun si induratu, inse terorisatu si de revolu-
tiune din tronulu seu alungatu, nece legile din anulu 1848, nece
decātu nu le póte primi; cauzele pentru cari nu le primesce si
opiniunea sa pentru unu proiectu de una lege noua electorale se
voru intielege mai pre largu din extractulu protocolare alu con-
ferintiilor s'ale natiunale romanesci tienutu in Sibiiu la 1/13
Ianuarie 1861 care aici publice 'lu vomu si ceti*) si me voiu
rogă, cá alaturatu la cuventarea mea in scrisu dânda, impreuna
cu aceea se se iee la protocolulu conferintiilor regnicolare.

Eu pre lângă cauzele în mai susulu atensulu extractu protocolare specificate mai adaugu și acea dechiaratiune a mea, că și din acela motivu nu pot primi legea electorale din 1848 a Transilvaniei, că-ți aceea, cându în § 4 liter'a a) pre bas'a articolului alu 12-lea din anulu 1791, dă după capete séu capitatim tuturu nobililoru fara nece unu censu séu alta restrictiune dreptulu de alegere înca și acelor'a, cari mai nainte n'au avutu usulu dreptu alu aceluiași; éra sub liter'a c) din acelasi paragrafu, dela locuitorii comunitatiloru, cari n'au senatu organisatu, postesce unu

*) S'a cetitu prin romanulu Consiliariu Ioane Branu de Lemény.

censu greu de o contributiune anuale, afara de tacs'a capului de 8 floreni m. c. — prin care cea mai mare parte a locuitorilor Ardealului si anumitu poporulu romanu s'aru eschide dela dreptulu alegerei, — legea acést'a, dicu, din acestu motivu trebue se o numescu a fi intr'o mesura fórte tare nedrépta si interesata.

Marita adunare! Eu nu un'a data amu auditu laudanduse nobilimea cu unu liberalismu mare facisiu cu poporulu celu de curendu emancipatu, si dicédu: noi amu radica tu poporulu la noi séu la starea nóstra (magunkhoz emeltúk a népet) si neamu impartasitu cu elu tóte libertatile si drepturile nóstre.

Spunu dreptu, cà poporulu romanu tiene acestea cuvente laudaróse de frase si vorbe frumóse, dara góle si fara efectu, si de nesce flori de pomi, cari cadu fara a legá si a aduce vreunu fructu; eu dara asi u pofti, cá nobilimea in faci'a lumei si in fapta se arate, cà romanii n'au fundamentu la indoiél'a s'a, si laud'a nobilimei nu e desiérta, si spre acést'a le aratu o cale fórte usióra si bine asternuta; adeca articululu alu 12-lea din 1791 si dreptulu de alegere si de a fi alesu, care acésta lege 'lu dà capitatim si fara nece o restrictiune tuturoru nobililoru, binevoiésca nobilimea alu estende numai si preste poporulu romanu si de alta natiunalitate, si atunci natiunei romana nu'i mai trebue nece un'a alta lege electorale si ea va remanea de minciuna, si deplenu convinsa, cà laud'a nobilimei: cà a radica tu poporulu la sine si sia impartitu cu elu tóte libertatile si drepturile sale, nu sunt frase góle si flori, cari cadu fara a legá si a face frupte; — éra pana atunci nu numai laud'a acést'a a nobilimei remane numai un'a frase góla, dar' si dreptulu pronunciatu cu atat'a emfase in articululu alu 7-lea alu dietei Ungariei, si in art. I. alu dietei Transilvaniei din 1848 in cuvintele: „Jogegyenlőség a hazának minden lakosaira nézve, nemzet, nyelv, és vallás külömbség nélkül“ (dupa ce in privinti'a dreptului de alegere articululu alu 2-lea alu dietei Transilvaniei din 1848, § 4 lit. a) au creatu o casta privilegiata a nobililoru, care e dupa capete si dupa nece unu censu daruita cu dreptu de alegere, éra totu in acel'a paragrafu sub c) pre celalaltu poporu 'lu incarca cu unu censu greu de 8 floreni m. c., si asia partea poporului cea mai mare se eschide dela dreptulu de alegere, le va tienea poporulu numai de un'a satira si de un'a insielatiune invelita in vorbe frumóse si góle.

Prea stimatii, mai inainte laudatii doi graitóri mari oratori, se silescu se ne mangaie si se ne convinga pre noi romanii, cà uniunea Ardealului cu Ungaria si pentru aceea ar' fi de folosu si pentru natiunea nóstra romana, pentrucà prin articululu alu 7-lea alu dietei Ungariei si prin celu I. alu dietei Transilvaniei din anulu 1848, se asecuredia tuturoru fara deschilinirea de natiunalitate séu confesiune dreptulu de representatiune si de alegere si egalitatea tuturoru libertatiloru.

Inse pre natiunea romana tocma articululu alu 7-lea alu dietei Ungariei din 1848 trebue se o infricosiédie si se o instrai-

nédie mai tare de câtra uniunea Transilvaniei cu Ungari'a si de câtra legile din 1848; că éra tocma în acestu articulu cetescu aceste cuvinte inspaimantátorie: „A magyar koronához tartazo Erdélynek Magyarországgal egy kormányzás alatti telyes egyesülését nemzetegység, és jog azonoság tökéletes jog alapon követelvén“, care mai luminatu decátu lumin'a sórelui arata si doveDESCU aceea, că scopulu unirei Transilvaniei cu Ungari'a n'aru fi altulu decátu numai singuru acel'a, cá se se faca din tóte popó-rele un'a unitate de un'a natiune magiara, care singura ar' avea de a figurá cá natiune in totu regatulu Ungariei, éra cealalte natiunalitati n'aru avé altu venitoriu si destinatiune prin unirea Transilvaniei cu Ungari'a decátu se fia unu poporu slobodu, contopitu in natiunea magiara, si numai cu acést'a se formédie un'a dorita unitate; prin articululu acest'a alu 7-lea ad. „Magyar nemzeti egység“.

Pre langa aceea pentru natiunea romana trebuie se fia in-strainatoriu si §§ 2, 3, si a 5 din pomenitul articulu alu 7-lea care celea trei natiunalitati ale Transilvaniei mai nainte privile-giate adeca, magiara, secuia si sasa constatandule si apromiten-dule sustienerea legiloru ardelene loru singuru favorítorie, pre natiunea romana cu totulu o ignorédia si, cá cându nece n'aru esistá, nece cu celu mai micu cuventu nu o pomenescu.

Marita Conferentia! Eu o spunu sinceru, chiaru fàra shiela si cu una ànima deschisa, că eu tare pretiuescu fierbentea acea iubire cu care nobil'a natiune magiara 'si imbratisiédia, se alipesce si'si apera natiunalitatea si limb'a s'a asia, câtu pre ea nimenea nece unadata si cu nece una sila o va potea plecá, cá se'si la-pede natiunalitatea si limb'a s'a si se se faca si contopésca séu cu cea germana séu cu cea romana.

Inse tocma cu una asia deschisa ànima si apriatu o spu-nemu si aceea, că si pieptulu natiunei romane pentru natiionali-tatea si limb'a sa una asia mare si fierbente dragoste si alipire 'lu insufletiesce, câtu pre romanu inca nece o sila, si nece unadata nu-lu va potea nime induplecá, cá se se faca séu germanu séu magiaru si se se contopésca in natiunea magiara.

Romanulu doresce si poftesce se fia magiarului soçi, amicu, frate de cruce si intru tóte asemenea, éra a se face desertoru na-tiunalitatei sale si apostatu dela sângele si limb'a sa, si a trece si a se mestecá in natiunalitatea magiara, nu va voi nece odata; de aceea, prea stimatiloru Domni frati magiari, ve rogu respec-tati cu tóta sinceritatea si in noi, ce cu atàta zelu pretiuiti si la voi, adeca natiunalitatea si limb'a, sciendu că si in pieptulu nostru tocma acela trufasiu si nobilu semtiementu locuesce pentru natio-nalitatea si limb'a nóstra, care locuesce si in pieptulu vostru pentru natiunalitatea si limb'a vóstra.

Nu socotésca nime, că pentru aceea, că semtimu si ne de-claramu asia, natiunea romana aru fi per absolutum dusmana unirei Transilvaniei cu Ungari'a.

Nu Domnii miei! ci nu e acuma tempulu ei, nici nu e sila calea acea, pre carea s'aru potea face si ajunge acea uniune; nu debue dara cu unirea acést'a grabitu si inainte de tempu a o precipitá, si a o face cu fortia fara cointielegerea natiunei nóstre si fara de a determiná cu ea deinpreuna si conditiunile acelea, cu cari amu voi si noi órecându se se intemple acea unire, cà ve spunemu, cà dela una unire silita, cá si cea dela anulul 1848 nu póte nece natiunea magiara nece cea romana, dara nece patri'a nece una fericire a asteptá; — cà 1.353,000 de romani din Transilvani'a, se-i luati numai din napoi cá pre o turma slabanóga de oi si se-i treceti in Ungari'a si fara voi'a loru, neamu tienea de cea mai mare batjocura si injuria, prin care ne ati vatemá tare si simtiulu celu invapaiétu si ambitiunea, ce o hranimu pentru nationalitatea nóstra, care noi nece unadata nu amu potea suferi; noi ve marturisiru, cà suntemu fórt trufasi si ambitionati cu nationalitatea nóstra, si ori in Transilvani'a, ori in Ungari'a numai cá natiune cu privilegiu de limba, cá si nobil'a natiune magiara ne place si voimu a fi si a esistá.

Si fara de aceea Domniloru! Generatiunile de acum ale tuturor natiunilor numai cu marirea strabuniloru sei s'au obicnuitu si se potu laudá; si daca nobilei natiune magiare 'i place a se mândri cu unu Atila séu cu unu Ludovicu mare séu cu altii, carii in istori'a loru s'au castigatu nume nemuritoriu; noi romanii inca suntemu prea trufasi si prea inamorati intr'unu Torquatus, Regulus, Fabricius, Fabius, Scipio Africanus, Paulus Emilius, Luculus, Crassus, Marius, Antonius, Pompeius Magnus, Caius Caesaru, Octavianus Augustus, Traianus si o suta altii, carii sunt esemplarele cele mai stralucite ale eroismului, iubirei de patria, ale sciencieloru de statu, ale intieptiunei, marânimitatei si autoritatei cei maiestatice inaintea tuturor domnitoriloru si popóreloru lumei si in acela senatu, in carele solulu regelui Pirhu din Epyru a vediatu a fi patri'a regiloru — si sunt si acuma admirarea lumei si a tuturor natiuniloru.

De aceea érase chiaru si cu ánim'a deschisa ve spunemu, cà noi la o unire a Transilvaniei cu Ungari'a numai sub acea nestramutabila conditiune neamu potea invoi cându-va si la tempulu seu, daca mai inainte de tóte la cea mai aprópe dieta a Transilvaniei ati sterge batjocura legiloru antice ale patriei de pre natiunea nóstra si prin una lege positiva noua, serbatoresce o ati recunósce-o de natiune legiuita cu privelegiu de limba in public'a administratiune si cu unu dreptu de representatiune in diet'a tierei, cá acela si in acea proportiune, in care natiunea nóstra pórtá si greutatile publice si concurge si contribue si cu bunurile si cu sângele si viét'i'a ei, spre aperarea cumunei nóstre patrie. Cà socotescu, cà nece o dreptate nu póte pofiti aceea dela natiunea nóstra, cà cându ea din greutatile si sacrificiele publice dânde pentru patria contribue partea cea mai mare, din

bineficiurile aceleiasi patrie, totusi se i se d  e ei numai partea cea mai mica. — Mai incolo.

Inc  tu privesce la articolulu 1. din 1848 alu dietei Transilvaniei, elu pentru noi romanii cuprende totu acelu pericolu, carele-lu descoperiu mai susu din articolulu alu 7-lea alu dietei Ungariei din 1848.

In acelu articulu prin cuventele acestea; „Ennek k  vetkez  ben, valamint a testv  r magyarhonban, minden lakosok jog egyenl  s  ge kimondva,   s   letben l  ptetve van, ugyan azon modon itt is, a haz  nak minden lakosaira n  zve nemzet, nyelv,   s vall  s k  l  mb  s  g nélkül   r  k   s v  ltozhatlan elv  l elismertetik,   s ezzel ellenkez   addigi t  rv  nyek ezennel elt  r  ltettek nyilv  nitattnak.” Nimicu mai multu danduse, dec  tu o libertate individuale si natiunea nóstra numai de unu poporu, de una gl  ta si de nesce locuitori cu libertate daruiti,   ra nu si de natiune prin lege positiva, cu privilegiu de limba recunosc  nduse, nu vedemu alta, dec  tu totu acea intentiune ce se manifest  dia si in articolulu alu 7-lea alu dietei Ungariei din 1848, de a se contopi t  te natiunalitatile celelalte in natiunea magiara, si asia de a se form  a unu „Magyar nemzeti egys  g;” s  u celu mai multu, ce s'aru potea dobandi dupa intielesulu cuventeloru legei citate, aru potea fi numai una natiune si o limba,   ra celelalte natiuni aru remanea si s'aru recunósce numai de unu poporu cu libertate daruitu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Marita Conferentia! A disu unu mare si bravu barbatu magiaru, c   lui libertatea f  ra natiunalitate nu-i trebuie; noi inca serbatoresce declaramu aici: că nece natiunei romane o libertate góla f  ra de natiunalitate si f  ra privilegiulu limbei in public'a administratiune nu-i trebuie, că de va si pierde libertatea, are sperantia că va aduce Dumnedieu unu tempu si pentru natiunea romana, precum a adusu acum de curendu si pentru natiunea magiara, — asia de favoratoriu, incátu   rasi o va recastig  ;   ra pierdut'a unadata nationalitatea nu se va potea in veci mai multu redobandi si restaur  . Natiunea romana — carea dupa marturisirea lui Bonfiniu mai multu s'a luptatu pentru limb'a si nationalitatea dec  tu pentru viéti'a si esistenti'a sa, — e dedata cu t  te nevoile, c   in privint  a ac  sta are o esperiintia f  rte mare, si c   se si póta pastrá si scuti natiunalitatea si limb'a sa, in 400 de ani a rabdatu sclavia, numai că se-si scape de perire natiunalitatea si limb'a sa. Că romanulu tiene de celu mai mare tesauru pre lume natiunalitatea si limb'a,   ra nu libertatea; c   libertate f  ra natiunalitate nici că se p  te supune a p  te esist  , f  ra e numai una fantasia, una imaginatiune si o idea abstracta, care aru presupune pre fiu f  ra, s  u inainte de tata, s  u nesce frupte f  ra de pomu.

Nime se nu numésca de reactiune său de postulate prea incordate portarea acést'a a natiunei romane, cându ea statornicesce 'si cere competent'a sa parte din t  te drepturile egale dela celelalte sorori si colocuitórie natiuni, c   statornicesce a'si pofiti

cineva alu seu dela altulu nece odata nu se pôte numi reactiune nici boteză de postulate incordate; decâtu reactiunea si postulatele cele incordate si nedrepte le face totudeaun'a acela care nu slo-bóde, ci vrea se retiena la sine si partea si competinti'a altui'a.

Altumentrele asiguramu pre nobil'a natiune magiara, că noi de instrumentu la nici o reactiune, ori de unde se vina aceea, nu ne vomu dá.

Noi dara inca odata serbatoresce aici descoperimu, că natiunea romana, (intru acea tare credintia fiindu, că si celelalte sorori si colocuitórie natiuni si mai cu sema nobil'a natiune magiara de acelasi spiritu alu dreptatiei, alu dragostei si alu fratinatatei fiindu insufletita, dreptele postulate si cu densele si fratiésca drépta de eterna infratinatate nu-i o va denegá) doresce si voiesce din totu sufletutu si ânim'a sa pre bas'a egalitateri tuturor drepturilor si beneficiurilor si e gata in totu tempulu si in tóta ór'a a dá man'a fratiésca cu tóte colocuitórele natiuni si anumitu cu nobil'a natiune magiara, si vrea a incheia cu densele o vecinica pace, amicitia si adeverata fratinatate, si de aceea noi, carii suntemu filii ei si pre partea ei aici in acésta conferentia regnicolaria chiamati si veniti, cu deplina incredere si cu ânima fratiésca deschisa din nou ve specificamu si ve descoperimu tóte postulatele nóstre celea drepte, cari suntu urmatórele:

1. Inainte de tóte in diet'a cea mai de aprópe a Transilvaniei printr'unu articulu de lege positiva tóte legile aprobatale, compitatele si verbótziane séu alti articuli dietali, cari s'au facutu mai inainte de 1848 si batujocurescu si proscriu natiunea romana si confesiunea ei, séu ori in ce tipu aru vatamá onórea si drepturile ei celea egale si sentiulu natiunale, se se stérge si se se declare die de nule pentru tóte veacurile; éra prin altu articulu de lege osebitu, se se decretedie, primésca si se se pronuntie natiunea romana de a patra natiune priimita si legiuita in Transilvania, indiestrata cu privilegiu si drepturi de limba in public'a administratiune si cu tóte acelesi drepturi si beneficiuri politice si civile, de cari si pâna aci si acum si celelalte natiuni si anumitu natiunea magiara s'au bucuratu, si se bucura.

2. Tóte beneficiurile patriei si dreptulu representatiunei si alu alegerei la dietele tiei se se impartia intre natiunea romana si intre celelalte colocuitórie sorori natiuni cu acea drépta mesura si intru aceeași proportiune, cu care mesura si in care proportiune natiunea romana pre langa celelalte sorori si colocuitórie natiuni pórtá si greutatile publice si concure in aperarea comunei nóstre patriei cu bunurile, cu sângele si cu viét'i'a ei; si pentru tóte acestea beneficiuri si drepturi natiunea romana in cea mai de antania dieta a tiei Ardealului printr'unu articulu de lege positiva se se asecuredie.

Nenegabilu adeveru e acela, că mai mare iubire nimene nu pôte arată, si mai mare servitiu séu meritu si jert'i'a patriei s'ale nime nu pôte face si dá, decâtu acel'a carele pre langa averea

sa intru aperarea si pentru libertatea si fericirea patriei s'ale 'si varsa si sângele si-si jertfesse si viéti'a s'a!

Ce tesauru mai de mare pretiu séu censu de avere mai mare póte omulu avea, decâtu viéti'a sa pre acestu pamentu? fâra de care posesiunea a tóta lumea nu platesce nimic'a! Asia dara vecinic'a dreptate inca poftesce, cá aceea natiune, care pentru iubit'a si comun'a sa patria face cu bunurile si cu sângele si cu viéti'a s'a mai mare jertfa si meritu, se capete si se iee si din beneficiurile aceiasi patrie una particica mai bunisióra si mai marisióra.

Se fimu drepti fratiloru făcisiu unulu cu altulu, se nu ne batemu capulu cum amu trage foculu numai la ól'a nóstra si cum amu potea gasi nesce cali fine diplomatice, cá se ne insielamu, se ne scurtamu si se ne pagubimu unii pre altii, retienendu si nevrendu a slobodi din posesiunea nóstra partea fratelui seu, a sororei nóstre, care loru cu tóta dreptatea li se cuvine! Se nu ne amagimu a crede, cá pre astufeliu de cali in comun'a patria, — unde Dumnedieu si sórtea neau adunatu la olalta — osebitu una natiune fâra de alt'a ne vomu potea ferici, séu natiunile nóstre, séu iubit'a si comun'a nóstra patria; cá, cá se potemu face acést'a, avemu lipsa de poteri unite si imprumutate, cari érase fâra imprumutat'a incredere a unei natiunei intr'alta si fâra adeverat'a si sincer'a infratire si unire a ânimeloru nu se póte nece una data dobendi.

De aceea asecurediu pre tóte colocuitoriele si sororile natiuni si anumitu pre nobil'a natiune magiara, cá de se va tienea de acésta vecinica si neresturnabila dreptate si norma a justitiei si a vietiei practice, natiunea romana e gat'a in totu minutulu ai intende fratiésc'a drépta si a'i jura ei un'a vecinica societate, amicitia si fratinatate, de care cá au primit'o — numai bine si nici un'a data nu-i póte parca reu, si prin care numai gloria, radiemu si taria nobilei s'ale natiuni si nespuse folóse pentru intrég'a, iubit'a si comun'a nóstra patria póte castigá. Cari tóte poftescu se se iee la protocolu.

In Alba-Julia séu Carolina 11 Februaru 1861.

Resultatulu se scie: 8 magiari si 8 secui (16 magiari) si 4 sasi, au votatu pentru „uniune“, propunerea episcopului catolicu; 8 Romani si 4 sasi au votatu contra „uniunei“, cu mitr. Siulutiu. Domnitorulu a primitu propunerea din urma.

Dupa terminarea conferintiei s'a trimisu o deputatiune la Vien'a, cá se staruiesca pentru convocarea unei diete (camere) ardelene, respective pentru primirea votului Romaniloru.

Mitropolitulu Siulutiu, precum vediuramu, a fostu fôrte slabu si bolnavu. — Membrii deputatiunei scriu lui Siaguna, cá elu numai decátu se mérga in susu la Vien'a; elu le raspunde: „**nu âmblati nimica, ci intorcetive acasa.**“

Atunci membrii deputatiunei se adreséza la mitrop. Siulutiu; acesta pornesce bolnavu la drumu; dupa calatoria de o di, cade la patu, zace intro cârciuma miserabila 8 dile bolnavu. A opt'a di se scóla din patu, éra pleca la drumu, precum a disu elu: cu sufletulu in dinti. (vedi part. I pag. 30 si r. 28.)

Ajunsu la Vien'a conduce deputatiunea, care a avutu de resultatu convocarea dietei din 1863.

Cu acésta ocasiune a disu mitrop. Siulutiu câtra membrii gr. orient. ai deputatiunei: „Scrieti eselentiei mitrop. Siaguna, cá elu se vina in susu, nici odata n'a fostu timpulu mai favoritoru pentru esoperarea infiintiarei metropoliei gr. orientale.“

Toti membrii sunt in viétia; întrebati 'i.

Biografi'a amintesce de multe deputatiuni, pre care le a condusu Siaguna la Vien'a. Dreptu, asia este; dar eu desfidu pe ori si cine, se 'mi arete **unu singuru casu**, cându o deputatiune condusa de Siaguna, de la 1848 incepèndu, a avutu de resultatu incuviintiarea petitiunei nationale.

O singura deputatiune a avutu, precum vediuramu, resultatu favoritoriu, ear pe aceea n'a condusu-o Siaguna.

XIX.

Diet'a (camer'a) din Sibiiu din anulu 1863/4.

Pe acelu timpu mai de multe-ori eram invitatu la mitropolitulu Siaguna la prândiu. Am fostu la deosebite ocasiuni la densulu. Odata s'a petrecutu o scena de totu interesanta.

„Am âmblatu astadi in gradin'a Esclentiei vóstre, — dise fericitulu Gojdu, — am vediutu acolo unu monumetu de bronzu. Pe cine reprezenta?“

Pe guvernatorul, principele de Schwarzenberg. L'am pusu in aducere aminte pentru multele binefaceri, ce le-a facutu Romaniloru.“

„D'apoi cà opiniunea publica a Romaniloru e tocma contraria“, respunse Gojdu.

„Cà e gresita opiniunea publica.“

Gojdu a tacutu, se uità uimitu si cu mirare; éru mie mi s'a parutu, cà se invîrte cas'a cu mine, nu m'am pututu rabdá se nu dicu:

„Me pardonati Escelentia, dar opiniunea publica nu e gresita, cà-ci elu a fostu aceea ce dice dnulu Gojdu, „inimiculu Romaniloru“.

„Nu este adeveratu“, s'a rastitu Siaguna câtra mine, nefiindu densulu dedatu a intimpiná resistantia, ba din contra, erá dedatu a aduce pe ómenii sei la tacere cu o cautatura de suveranu dispretiu.

„Este prea adeveratu“, respunseiu eu, care nu cunoscému servilismulu. „Sunt in stare a dovedi ori si cându.“

„Ve rogu dle Siulutiu!“

„De alta data Escelentia, cându veti pofti.“

„Ba nu, acuma numai decâtu; ve asiguru cà-mi faceti o placere, dise Siaguna nadusitu de mania.“

Gojdu s'a uitatu la mine, cá si cându mi-arú fi disu: acuma fâti tréb'a, daca te-ai angajatú . . .

„Eu nu voiu insirá Escelentia, ceea ce dicu Romanii in tiéra, cà-ci atunci n'asiu terminá tóta diu'a; nici voiu istorisi fapt'a, cându elu a calcatu cu gendarmii resiedinti'a mitropolitului din Blasiu, nici chiaru faptulú, cându a bagatu pe Janculu in temnitia. Eu voiu istorisi unu singuru faptu, care n'are lipsa de comentariu.

In 27 Decembre 1852 cu ocasiunea trecerei principelui Schwarzenberg prin D. Sântu-Martinu, dnulu Vasile Moldovanu functionariu la pretura (in 1848 prefectu; éru adi presedinte la sedri'a orfanala, totu acolo) fiindu denunțiatu de „dacoromanistu“, fû chiamatu inainte la acelu guvernatoru, care apoi fàra se'i spuna caus'a si fàra a suferi se se apere si justifice, l'a infruntatu in modulu celu mai brutalu, si a terminatu cu urmatóarele cuvinte: „**Merken Sie sich: ich liebe die Rumänen nur in**

Opintschen.“ (Insemna'ti-o bine, cà eu iubescu pe romani numai pâna ce âmbla in opinci).

Dupa aceste cuvinte a urmatu o tacere profunda. Nu mi-a mai disu cà nu este adeveratu.

In alta di intalnindu-me cu Gojdu imi dise: „Fórté bine ai facutu cà ia-i spusu-o verde; intru adeveru este o insulta pentru némulu romanescu acelu monumentu in gradin'a mitropolitului romanu.“

Scen'a acésta, precum si multe altele din „memo-riulu“ meu, cá manuscrisu, le cetise cu multi ani in'ainte, intre altii, dnulu G. Baritiu — si dnulu Iuliu Bardosi.

XX.

De la infintiarea „universitatis trium nationum“ in 2 Februaru 1438 au domnitu in acésta tiéra, nobilimea, natiunea sasésca si natiunea secuiesca. Tóte aceste trei natiuni aveau in legislatiune drepturi egali, votu curiatu si aveau sigile cu insemnele proprie etc.

Ele isi innoiau adese juramentulu „prin care se in-datorau, cá la casu daca un'a séu alt'a dintre ele ar fi amenintiata in drepturile si privilegiile sale, celelalte se le sara in ajutoriu, chiaru si in contra Domnitoriului. Sin-guru natiunea romana cá atare, erá numai suferita in acésta tiéra „usque ad bene placitum“. Se nu ne mi-ramu dara, cà mitrop. Siulutiu in anulu 1863 cându s'a inarticulatu natiunea romanésca, cá a patr'a natiune regni-colara cu asemenea drepturi, cá si celelalte natiuni, a disu in mijloculu odăii sale in genunchi, cu ochi plini de la-crimi: „Dau multiamita Ddieului atotuputer-nicu, cà a sfaramatu si cea din urma zala din lantiulu de sclavia, si cà m'a invrednicitu se potu plânge cá Romanu lacrimi de bucuria.“ (v. part. I. pag. 16.)

Multi Români si Sasi s'au luptatu, cá se fia numai trei natiuni: Români, Magiari si Sasi, pentru cà Magiarii si secuii sunt totu un'a si aceea-si natia genetica. Afara de acésta pâ'n la a. 1848 nu natiunea magiara, ci nobilimea, „natio nobilium“ a fostu a trei'a națiune. Tieranulu magiaru erá lipsitu de drepturi, cá si alti tierani.

Biografi'a dice? in Ardélú erau numai trei clase de Români: tierani, negustori si preoti. Dar proprietarii de mine de auru si nobilimea ce au gresitu? Intr'adeveru a vorbi astfeliu, însémna a nu avea idea despre dreptulu publicu si privatu alu Ardélului. Daca noi insine informamu lumea din afara astfeliu: apoi se nu ne miramu, daca unu barbatu distinsu a disu că: „in contra taiusiului ascutitu alu sabiei Magiariloru, Romanii voru potea opune lancea lui Horea inca netocita.“ Ar fi lucru prea tristu, cându noi in acésta tiéra n'amu avea altu dreptu istoricu, decâtu lancea lui Horea. Las' că n'avemu lipsa se incepemu de la Decebalu si Traianu; „propria voluntate dexteram dantes“ constitue dreptu istoricu evidentu.

Apoi „universitas valachorum“ isi are urmele sale in legile patriei.

In fine „natio nobilium“ a domnitu pâna la anulu 1848.

In mai multi cronicari magiari am cetitu biografi'a episcopului Aron*), unde se dice: „egy kitűnő régi oláh család

*) Cându am scrisu „monografi'a familiara“ (vedi partea I.), mai multi membri ai familiei din gresiél'a copistului au remasu afara. Anume Aronu Jacobu in secolulu trecutú prepositu, Niceforu canonicu in Oradea mare. Nicolae protopopu in Fogarasiu. Gabriel Aronu in regimentulu de granitia secuiescu soldatu, in urma majoru, omu cu mare talentu, si vitésu, din care cauza Maghiarii i-au datu numele de „Aronu celu vestitu“ (v. Kossuth und seine Bannenschaft. Pest 1850. — Biografisches Lexikon des Kaiserthum's Oesterreich. Vien'a 1857.) Teodoru Aronu la inceputulu acestui secolu capitanu de garda r. magh. in Vien'a. Capitanulu de garda are rangú de Generalu de cavaleria (Feldzeugmeister); de regula erau principi ori grafi, celu d'ântâi capitanu la garda a fostu grafu Pálffy, dupa elu a urnatu princip. Eszterházy. Éra gregarii au rangú de locotenentu. Toti gardistii erau din cele mai de frunte familie, cei mai avuti, cei mai frumosi barbati din tiéra. Gard'a s'a infintiatu pentru splendórea curtii imperatesci si pentru a intari nobilimea in simtiemintele dinastice si a-i se dá ocașinne de a-si câstigá o cultura mai inalta, la curtea imperiala.

Gardisti erau o suta; 20 transilvaneni. Completu n'a fostu acestu numeru niciodata: Diet'a Ungariei si a Transilvaniei votá in totu anulu 120,000 fl. cá ajutoriu pentru acei cavaleri. Puçini bani adi, dar fórte multu pe acelu timpu.

Eu am cetitu unu mandatu alu principelui Apaffy câtra Jurium inspectorulu seu, unde se dice: Asteptu unu trimisu plenipotentiaríu alu lui Voda din Valachi'a. Tóte se le intrebuintiezi, cá primirea se fia câtu mai splendida, cà-ci dinsii asemenea au primitu in anulu trecutú pe reprezentatulu meu. Se nu cruti spesele nici cându aru costá 100 floreni unguresci (80 lei). Tempi passati, cum ar dice italianulu.

Not. aut.

ivadéka.* (Descedentu alu unei vechi si ilustre familie valacha). Astufeliu de familie ilustre au mai fostu vreo câte-va. Êru nobili valachi preste totu sunt mai multi, decâtu maghiari nobili. Apoi drepturile si privilegiile magnatiloru cu ale nobililoru erau egali.

Si apoi Ddieule! ce Români zelosi, adeverati patricii, mai erau între acei nobili, ómeni cu casa si mésa deschisa, cá si inim'a lor. Apostoli ai romanismului. Par' cá a peritu seminti'a de astu feliu de ómeni; adi abia mai intimpini ici coalea câte-unu asemenea esemplariu. Generatiunea mai betrâna cunosce meritele aceluor familie nobile prea bine, precum cunoscutu este meritulu familieluor de boieri in Romani'a pentru némulu romanescu.

Romanulu cá atare, cá „natio valachica“, a fostu batjocoritu si asupritu; cá persóna nobila a fostu si elu „Corregentu“, cá si cei-l-alti nobili.*)

N'a folositu nimicu, s'au primitu patru natiuni, prin urmare maghiarii si secuii dupa dreptulu constitutionalu aveau atâta dreptu la tóte oficiile cardinale cá sasii si romanii la olalta.

Maghiarii nu intrasera in camer'a din Sibiiu, ei au datu unu protestu si declarându aceea camera de nelegala, s'au departatu. Si tocma din aceea cauza, cá se nu se

*) Cetiti conscripti'a din anulu 1809 privitoare la insurectiunea in contra lui Napoleonu celu mare si veti vedé multimea nobililoru romani. 'Mi vine aminte ca tatalu meu 'mi isorisá, cându a plecátu elu si doui frati ai densului in contr'a Francesiloru, bun'a mea, cá tóte mamele, 'i-a petrecutu plângendu pâna 'n curte.

„Vai de mine, n'o se ve mai vedu mai multu. D'aceea v'amu crescutu cu atâta ingrijire, cá acuma, cându ati absolvatu scólele, se ve omóre Frantiosulu.“

„Nu te superá mama draga, — dise fiulu celu mai mare Iosifu, — cându se pórtá sabi'a sângerata prin tiéra, atunci toti nobilii sunt datori a luá arm'a 'n mâna si a-o apará; astu-feliu au facutu mosi de stramosii nostri si éta-ne, cá n'amu peritu.

Tatalu meu erá celu mai tineru si tare desmierdatu.

„Nu plânge mama draga! vedi rândunic'a care sbóra dreptu spre curtea nóstra?

Daca o voiu puscá, ne vomu întórce toti trei fratii; altu cum ba.“

„Se nu pусci! strigá bun'a mea inspaiméntata, daca nu-o vei nimeri, mi-ai rapitu odihn'a.“

Dar bun'a nu-si terminase bine, cuventulu. cându pusc'a a trasnitu si rândunic'a 'si a datu preste capu.

Not. aut.

dica că: Romanii abuséza de majoritatea lor momentana s'a primitu se fia 4 natiuni regnicolare.

La vreo câteva dile dupa inarticularea natiunei române am facutu o excursiune la Elisabetopole spre cercetarea familiei mele, si de acolo m'am repeditu la Cetate de Balta, ~~F~~resiedinti'a oficiului meu, in frumosulu, romanticulu si istoriculu castelu alu familiei Bethlen. Se dice că in acelu castelu a locuitu odinióra Raresiu Voda. In anulu 1863 erá proprietatea unei contese italiene Gionella, veduva Bethlen si a ginerelui ei principele Gonzaga.

In Cetate de Balta ori cându ai fi sositu, ai fi întâlnitu mai multi óspeti de prin satele vecine, nobili maghiari, acumu âncă erau mai multi insi.

Dnulu B. J. unu vechiu cunoscutu alu meu, insa contrariu inversiunatu alu inarticularii romanesci, 'mi dise la mésa: n'o se ve folosésca absolutu nimicu inarticularea; noi Maghiarii n'amu intratu in aceea camera ilegala, si amu cugetatu că prin aceea vomu impedece si vomu face ilusorie lucrarile acelei camere.

Nu s'a ajunsu scopulu; ~~prea bine!~~ voi v'ati inarticulatu de a patr'a natiune, noi insa vomu inarticula acuma, indata dupa voi, ântâi pe Armeni, dup'acea pe Jidani, apoi pe Tígani.

»Cumu-ti place amice Siulutiu? intrebara mai multi de odata.«

»Fórte bine! cá s'o puteti face acést'a, trebue se intrati in camera.«

»Lari fari! n'ai grija, veti face-o voi insi-ve«

»Nu ve intielegu!«

»Vei intielege câtu de curendu!«

Ce dracia va mai fi si acésta? cugetamu in mine, si am vorbitu despre alte lucruri.

Abia au trecut vreo câte-va septemâni, numai ce me pomenescu in 9-lea Octomvre, erá tocma diu'a onomastica a fratelui meu »Dionisiu«, cá presedintele camerei Groisz anuntia că Lászlófy, care erá totu odata primariulu cetatii Armenopole, a prezentatu camerei unu proiectu de lege pentru inarticularea Armeniloru de-a cinci'a natiune regnicolara, cu asemenea drepturi

Finis

politice in sensulu constitutiunei Transilvane. La acelu proiectu erá subscrisu si br. Siaguna.

Daca ar fi trasnitu in mijloculu camerei, cu tóte cà in lun'a lui Octomvre nu se prea intempla, n'ar fi suprsu asia neplacutu cá acestu „anunciu“.

M'am uitatu la unchiulu meu la mitropolitulu, elu si-a lasatu capulu in peptu cu o espresiune durerósa, cá si cându elu singuru s'ar fi rusinatu de asemenea fapta.

Toti se intrebau: ce scandalu, ce satira póte fi acésta?

Armenii suntu cu totulu siése mii in Transilvani'a, adeca mai puçini decátu locuitorii din satulu Resînari; Armenii suntu cu trupu cu sufletu maghiari. Aici jace ceva la mijlocu: ori vréu se ne faca ilusoria inarticularea Romaniloru; ori vréu maghiarii se aiba cá maghiari, cá secui si cá armeni trei parti, trei drepturi, trei voturi, éra sasii cu romanii la olalta numai dóue.

Eu mi-am adusu aminte de discursulu din Cetate de Balta si m'am scârbitu, cu atátu mai tare, cà-ci conferinti'a (intr'unirea) deputatiloru romani, ai carei presiedinti erau ambii mitropoliti, éra secretari eramu eu si Gavrilu Manu, luase mai de multu „unu conclusu“, cà nici o motiune, nici unu proiectu de lege, ba nici-unu lucru mai insemnatu se nu se faca, pân' ce nu va fi fostu desbatutu in conferentia.

Cà Siagun'a avea de cugetu se inarticuleze pe armeni, n'a spus'o in nici o conferentia. Acésta in adeveru s'ar fi reieptatu cu dispretiu.

Cu acésta ocasiune a disu pres. camerei Groisz: „Hja! der Siaguna treibt eine Utilitätspolitik.“*)

Preste vreo câteva dile mi-am petrecutu famili'a la Elisabetopole. Sér'a cum am intratu in casina, celu d'ântâiu cuventu l'a adresatu câtra mine dnulu Szenkovits, oratorulu comunitatii: „Dle Siulutiu, spuneti 'mi ve rogu, de ce-si baga Siaguna lingur'a pe totu loculu, unde nu-i ferbe ól'a? Cine-lu pune pe elu se inarticuleze pe armeni? Nu'i este lui rusine a se 'nsoçi cu Lászlóffy, care numai pentr'aceea

*) Acuratu aceste cuvinte le-a spusu si adjutantulu Gubernatoriului, conte Crenneville, in Blasiu la mész'a mitropolitului.

a intratu în camer'a din Sibiiu, cá se-i platésca gubernulu datoriile, cari le avea si se-lu faca si pe densulu cavaleru.*)

Dlu Mihály Károly notariu primariu la Alba de susu, audiendu acésta conversatiune, apropiindu-se câtra noi, 'ia disu: „Nu injurá pe Siaguna, noi Maghiarii avemu lipsa de elu; a servitu Muscaliloru, Nemtiloru, Sêrbiloru, Romaniloru, trebue se ne faca si nóue Maghiariloru unu serviciu; vremu se inarticulamu pe armeni, apoi pe jidani si pe tîgani.“

„Dta, respunse Szenkovits iritatu, poti, impreuna cu Siaguna se inarticulezi pe jidani si pe tîgani, dar armenii protestéza, cá cineva se cuteze a jucá în numele loru o comedia politica, cu doi bani în trei pungi.**)

Noi nu vremu se servimu de instrumentu în contra romaniloru, nici de satira. Armenii, siése mii la numeru, au doue cetati regesci, cu asemenea privilegiu cá si Clusiulu, Sibiiulu si Brasiovulu.

Noi suntemu inarticulati în natiunea maghiara. Suntemu cu trupu cu sufletu maghiari, nu vremu se ne deosebimu de ei, dar nici cá putemu, pentru cá limb'a nóstra s'aperdutu, noi avemu limb'a maghiara. Apoi natiune fâra limba e „fából vaskarika“ (veriga de feru facuta din lemnu).***)

„Nu vremu se ne indusmanimu nici cu romanii, cu cari amu traitu pururea fôrte bine.“

„Eu nu voiu inarticulá pe nimeni, reluà cuventulu Mihály Károly, din cauza cá nu voiu intrá în aceea camera; dar vedi Dta, cá nici am lipsa se intru, le facu altii, cele ce suntu de facutu: est modus in rebus, dummodo nemo sciat.“

„Dta, pe semne, faci pe avocatulu lui Siaguna? continua Szenkovits.“

*) Indignatiunea Armeniloru a fostu generala pentru acésta fapta; toti cei presenti îndreptau complimente la adres'a lui Siaguna. *Not. aut.*

**) Cuvintele din urma le-a disu în limb'a romana; conversarea a decursu în limb'a maghiara. *Not. aut.*

***) Armenii au intratu în Ardealu în an. 1672. În an. 1696 prin art. de lege au câstigatu însemnate privilegiuri. Carolu III în 17 Octomvre 1726 a in-taritu aceste privilegiuri prin o diploma. Iosifu II în an. 1786 a declaratú cetatile Elisabethopolis si Armenopolis de cetatireg esci libere. Numerulu locuitoriloru armeni e 6000. *Not. aut.*

„Eu, unu maghiaru, facu pe avocatulu lui Siaguna? In privinti'a acésta intre maghiari e numai o singura vóce, o singura cugetare, aceea pe care a pronuntiatu-o Kossuth in an. 1849.

De va cadé sistemulu de adi, precum de siguru cà va si cadé, potu se vina barbatu maghiari la cârma, cari in interesulu loru se traga velu preste trecutul lui Siaguna, dar natiunea maghiara nici odata.“

Intorcându-me la Sibiiu, am istorisitu mai multora scen'a din casin'a Elisabetopolei.

„Scandalu mare se va intemplá atunci, cându se va pune la ordinea dilei acestu proiectu de lege, dise unulu.“

„Dar apoi, cându va veni pe tapetu inarticularea jidaniloru si a tîganiloru? dise alu douilea.“

Cà dóra i va fi rusine lui Nádasdy si lui Reichenstein a suferi o asemenea batjocura.“

„Cine póte impedecá pe Lászlóffy . . . se nu vina cu unu asemenea proiectu de lege inaintea camerei; apoi crede-me, cà daca ómenii voru simti vreo schimbare de sistemu; atunci apoi ai pusu-o de „mamaliga“; se voru aflá ómeni, cari nu se voru rusiná a propune inarticularea jidaniloru si a tîganiloru.

XXI.

Camer'a legislativa din Clusiu in an. 1865.

Sistemulu s'a schimbatu, tóte legile, prin urmare si legea pentru inarticularea natiunei romane s'au stersu si s'au dechiaratu de nulle.

S'a conchiamatu camer'a legislativa la Clusiu, spre a decide asupra impreunarii Ardealului cu Ungari'a (uniunea).

Deputatii si regalistii români se intrunescu in conferintia natiunala la cartirulu mitropolitului Siolutiu in Clusiu, spre a se decide despre tinut'a loru viitoare.

Mitropolitulu Siolutiu si acum, cà totu deaun'a, celu d'ântâi ia cuventulu si propune, cà Romanii se se póte făcia de camer'a din Clusiu intocma precum s'au purtatu Maghiarii făcia de camer'a din Sibiiu: se dea presie-

dintelui camerei unu „memorandu“ motivatu si se se departeze.

A două propunere a fostu a dlui Iosifu Hossu, care singuru a fostu consecuentu pe lângă intrarea in camer'a din Pesta, pe acelu timpu, cându „acea“, cari acum dupa 14 ani se detera **dupa peru**, îlu combatéu cu inversiunare. Dnulu Hossu propuse, că Romanii se intre in camera.*)

A trei'a vorbire a fostu a mitropolitului Siaguna; elu a disu: Eu nu potu partini nici pe Escelenti'a sa mitr. Siulutiu, nici pe dnulu Hossu; eu intru in camera, fiindu că m'a chiamatu imperatulu.“

Vediendu mitr. Siulutiu, că solidaritatea Romanilor e periclitata, i-a disu dupa siedintia mitropolitului Siaguna: Escelentia! cu durere vediu că solidaritatea pe care am juratu in a. 1848 in câmpulu libertatii, precum si conclusulu conferintiei natiunale din a. 1861 luatú atâtu in conferinti'a din Sibiiu, câtú si in conferinti'a regnicolara din Alb'a Julia, nu se mai respecta. (Conclusulu din Sibiiu suna astfeliu: **adunarea insufletita de cuintele presiedintiloru; că toti Romanii, fără distinctiune de confessiune sunt frati de acelasi sânge,**)** si că ast'a distinctiune de confessiune nu-i mai pôte desparti pe unii de câtra alții in caus'a nationala politica, a poftitu se se ieia la protocolu dechiararea că: **afurisitu se fia „acelu“ Romanu, care va mai incerca a strică acést'a legatura fratiésca.**

Escelenti'a t'a cu vreo câtiva veti intrá in camera, éru eu cu vreo câtiva credinciosi concludeloru nationali vomu dá unu protestu si ne vomu retrage. Ruptur'a va fi facuta, éru natiunea sfasiata va cadé victima, de

*) Biografi'a se acatia de totu omulu, inprósca in drept'a si in stîng'a: pe duoi Romani i numesce „magiaroni.“

Pentru ce suntu acei dni magiaroni? Pentru că au intratu in camer'a din Pest'a?

Dar Siaguna ce a facutu?

Ori cugeta biografi'a că: dum duo faciunt idem, non est idem.

Not. aut.

**) Se intielege că sânge curatu, nu spurcatu.

Not. aut.

asta data nu din vicleni'a contrariiloru, ci din slabiciunea Romaniloru.

Eu sub o conditia intru in camera: daca Escelenti'a ta me asigurezi, că trecerea noastră preste pragulu camerei, nu însemna trecerea preste otarele patriei.

In acestu casu la unu protestu, la unu votu separat, me invoiescu si eu, de si ve marturisescu, că mi se face cea mai mare sila morale.

Atunci asiu resigná, cá eu se tînu cea dé ântâia cuventare dupa usulu observatu pân' acum; fiindu-că eu sunt mai betrânu.*)

Ve asiu lasá se faceti Escelenti'a vóstra propunerea; éra eu memorandumu acesta (i l'a aretatu), care am vrutu se-lu trimitu la presedintele camerei, l'asiu spune in camera in aপরার propunerei Escelentiei vóstre.

Astu-feliu credu eu, că dóra s'ar putea scapá solidaritatea, fàr' a periclitá caus'a nationala.*

Ochii lui Siaguna straluceau de bucuria la audiulu acestoru cuvinte.**)

„Ve multiamescu Escelentia! primescu, dise Siaguna scuturându cu vioiciune mân'a betrânului. Si ve promitu că voiu fi credinciosu In acestu momentu s'au întâlnitu ochii ambiloru mitropoliti. Mitrop. Siolutiu a privitu aspru in ochii lui Siaguna voindu a strabate in internulu densului. Siaguna l'a întielesu si in tonu serbatorescu a adausu: „Asia se-mi ajute Dumnedieu!“

„Amin!“ respunse betrânulu.

Cele-l-alte le scimu.

Acuma vine „cinstit'a biografia“ si dice:

*) Betrânulu a disu din delicatetia, că prioritatea aru avé-o pentru betranetie. Nu; nici decátu; prioritatea e înca o remasitia a prerogativelor clerului catolicu. Eu nu dicu că e bine ori că e dreptu, ci numai constatu că e asia. La ori-ce solenitate oficiósa, diplomatica, unu prelatu catolicu, orj unitu, chiaru de e mai tineru, are prioritate asupra prelatiloru celor-l-alte confessiuni. 'Mi aducu fôrte bine aminte din an. 1865 ce disputa inversiunata a fostu in senatulu (cas'a magnatiloru) in Pest'a; unde se-i faca locu patriarchului serbu br. Rajaciç. Odata cu capulu n'a suferitu clerulu catolicu, cá se-i puna scaunulu alaturea cu ale catoliciloru.

Not. aut.

**) Elu pândea dupa ocaziune, dice biografi'a si nu o lasá neesplotata.

Not. aut.

„Traiescu încă martori, cari au auditu cându mitr. Siulutiu a disu către Siaguna:

Esclenti'a ta scii bine, eà eu nu me pricepu in politica; fă deci cum te va luminá D. dieu, si eu tóte le voi subscie.

Am intrebatu pe mai multi Romani „uniti“ si „ne-uniti“, cari au luat parte la aceea conferintia.

Cu totii unisono au disu, că nu e adeveratu.

Am consultatu lucrulu cu mai multi maghiari si sasi, dintre cari unii au luat parte, cu scopu că se vedemu pututu-s'a din purtarea ambiloru mitropoliti, formá o astu felu de presupunere. „Ridiculu! ridiculu! respunsera toti; unu omu, care a inbetrănit in lupte pentru poporulu romanescu pe acelu timp, cându Siaguna se insufletia pentru sërbi, se nu se pricepa la politica!“

Noi, mi disera nisce domni maghiari, am fostu totu déun'a contrarii mitropolitului Siulutiu, pentru politic'a dënsului prë romanésca; dar l'am stimatu pururea pentru caracterulu lui onestu, consequentu si desinteresatu.

Amicus personae, inimicus causae. Sherry Cluj

Fiti siguru, disera acei domni, că de cum-va a disu Siulutiu către Siaguna acele cuvinte, apoi le-a disu din satira, pentru că Siaguna ori de câte-ori se schimba sistemulu, 'si schimba si elu politic'a: mantéu'a dupa vëntu.“

„Nu; unchiulu meu n'a fostu capace, că elu in lucruri asia serioase se faca glume.

Dar' elu in adeveru, că nu numai nu a fostu omu „politicu“, ci a fostu sinceritatea incarnata. Elu sciá că de la politica pâna la intriga e numai unu pasiu. Elu sciá că in cugetele „unoru“, a fi omu politicu, în-sëmna a fi mesteru ambitiosu, lucrându pentru sine; si tocma de acea ar fi refusat din tóte puterile, daca cineva l'ar fi numitu „omu politicu“. Densulu erá petrunsu de convingerea că: **crucea nu se potrivește cu astfelu de politica.**“

Apoi cunoscëndu pe unchiulu meu, că elu pentru salvarea solidaritatii erá gat'a nu numai a se umili, **daru chiaru a se si jertfi**, cugetamu in mine: dara daca are acelu martoru dreptate?

Martoru si martoru! De cumva, acelu martoru nu

numai dupa codicele civilu si criminalu, dara si dupa **codicele moralu** e unu martoru clasicu.

Daca acelu martoru nu si-a denuntiatu némurile sale, cá se le ocupe postulu.

Daca nu e acel'a, inaintea caruia br. Kemény Ferencz cancelariulu, si gr. Mikó Imre, gubernatoriulu si-a incuiatu usiele, cá se scape de ofertele sale servile.

Daca nu e acela, care in a. 1865 a arestatu maghiarii paciuti, nóptea sub **falsulu pretestu**, cá vréu se faca revolutia, pentru a-si castigá merite.

Daca acelu martoru nu se va fi hranitu din fondurile de dispositiune.

Cu unu cuventu, daca acelu martoru e martoru clasicu, atunci firesce va fi constatat, cá mitr. Siulutiu a disu, cá elu nu se pricepe la politica.

Atâta si mai multu nimicu; pentru cá n'a potutu se dica cá elu va subscrie ceea ce Siaguna va face, din cauza cá Siaguna nici atunci, nici mai nainte n'a facutu, n'a scrisu felu de conceptu.

Asemenea acte le faceau totu deuna „mirenii.“ Apoi cine a auditu numai odata pe Siaguna vorbindu romanesce, s'a convinsu, cá Escelentia s'a n'a fostu in stare a face romanesce unu conceptu de „dai Dómné“. „Siaguna insu-si dice, cá elu a facutu odata unu conceptu de cuventare cu ocasiunea predarei unei adrese la Domnitorulu, dar comitetulu congressului n'a aflu de bunu acelu conceptu, va se dica a fostu reu. (biogr. pag. 282).

Românii au intratu in camer'a legislativa din Clusiu. Aicia s'a petrecutu o scena, mica la aparintia, dar importanta pentru acela, care se va ocupá cu istoria aceluor dile nu numai din punctu de vedere politicu nationalu, ci si din punctu de vedere psihologicu.

Unu barbatu distinsu maghiaru, contele Bethlen Gábor sen., inainte de a se deschide sedinti'a camerei in 2 Decem. a disu. Se mergemu, cá-ci cum audiu, indata la deschidere va se faca Siaguna o propunere; se-lu audimu ce o se dica.

„Mergemu, respunsera cu totii, si apoi fratele seu Bethlen Farkas mai adaugá: de altmintrelea, daca nu-lu asiú audí, nici atunci n'asiú perde nimicu.

Siaguna a vorbitu multe in viéti'a lui; elu a mai fostu aici si in an. 1848. A fostu si in Pesta, si totusi a mersu mâna 'n mâna cu absolutismulu. Acuma va merge cu noi *).

Dar eu sunt curiosu ce va dice acelu betrânu din Blasiu⁶.

Si intr' adeveru se vedé, cà toti maghiarii erau de unu asemenea cugetu.

Cându presiedintele camerei, Statuum praeses, a anuntiatu cà Escelenti'a s'a mitrop. Sterca Siulutiu are cuventulu, o miscare generala s'a observatu in sala; mai multi magnati maghiari, deputati si regalisti mai insemnati si-au parasitu bâncile, si s'au postatu cu totii in apropierea **betrânului din Blasiu**.⁶ L'au luat u juru in prejuru asia, încâtu bietulu betrânu nu se potea miscá, bá unii au pus u urechile tocma la gur'a betrânului, cá nu cumva unu cuventu se se pérda neaudit.

Mai tardîu, findu eu in castelulu contelui Bethlen Farkas in Bonyha, l'am intrebatu despre acea scena petrecuta intre elu si fratele seu. Elu a disu, cà asia s'a intemplat u si a mai adausu: Nu e mirare! Siaguna cându se afla intre maghiari, 'ti vorbesce de-ti vine se deschidi ferestrele, cá se-lu audia toti maghiarii.

Lui Bach, Schmerling, Reichenstein, Wohlgemuth, Schwarzenberg, et tutti quanti, le vorbea pe mór'a loru.

Intre Romani e Românu mare, cu gur'a. La urm'a urmeloru cartile se sfetescu. Unu asemenea om u apoi, cându e silitu se-ti vorbésca in publicu, de politicu mare ce e, se afla fórté 'ncurcatu; „se-'ti remâna cu-rechiulu si totusi se se sature si capr'a⁶, in dilele nóstre nu mai merge.

De aceea tóte vorbirile politice a le lui Siaguna sunt u preste mesura slabe.

*) Istoricultu va inregistrá si espresiunea lui Siaguna cà: „elu si a privitu positiunea sa in camer'a din Clusiu, de nepronuntiatu.“

Va combina-o cu cele cuprinse in „memoriulu“ partea I pagin'a 75 sîru 11.

Not. aut.

Mi aducu aminte din an. 1861, cându am fostu eu denumitu de prefectu (comite supremu), dise Bethlen, am avutu missiunea de a merge la Blasiu, spre a câstigá pe mitrop. Siulutiú pentru caus'a maghiara. Am fostu o di in Blasiu; ce mi-a vorbitu betrânulu inaintea canoniciloru, acea mi-a disu-o si intre patru ochi, totu aceea a vorbitu in Alb'a-Julia, in Sibiiu, in Clusiu si pretotindinea. Eu, cá maghiaru suntu cu totulu de alta convingere si am alta credintia politica, dar pentru aceea, cá pe omu pretiuescu fórte multu pe betrânulu.

Vedi Dta, continuà contele Bethlen, de cându am auditu cà Janculu, care si in 1848 s'a purtatu umanu, a respinsu decoratiunile, oficiulu, banii si nobilitatea, cu care a fostu imbiiatu, si mai bucurosu amblá pe la ai sei a cersí, decátu — dupa inchipuirea densului — **se-si tradeze némulu seu**, eu ilu pretiuescu.

Precum lips'a de caracteru trebue s'o despretiuiesci si in ómenii adicti; in tocma asia trebue se stimezi caracterulu chiaru in contrariu. (v. pag. 59 siru 36—60, pag. 63 siru 7—40 in part. II-a.)⁶

Cà si in Pest'a, totu asemenea pareri si convingeri au domnitu, se vede lamuritu din urmatoriulu articolu alu „Federatiunei“ din 13 Martie 1868 Nro. 41:

„Cine se fia noulu pastoriu spirituale alu turmei scapate romane?

„Dicemu pre Ddieu! gubernulu ungurescu erá se ,apara ,constitutionalu liberale“

.

„intielegemu liber'a alegere a noului archiepis-
copu gr. c. de Alb'a-Julia; cu tóte, cà jurnalele un-
garo-germanesci trasese clopotulu in dunga, pentru eter-
nulu pausu alu scaunulu metropolitanu de Blasiu, sub
cuvêntu cà, fericitulu Siulutiú, nu a fostu magicu, cá
se se faca unélt'a ultramontaniloru, pe cont'a
besericeii orientali; nu a fostu; nu a
fostu, dicemu, ,omulu momentuluí“, ci a fostu sin-
ceritate incarnata, pastoriu divinú, care mai
bine 'si-ar fi datu viéti'a, decátu

„Eramu in anulu trecutu pre timpulu incoronarei in
 „cas'a magnatiloru, — 'mi disese unu romanu, — eramu
 „curiosu pentru unu corpu asia grandiosu de prelati, co-
 „miti si magnati; intrau si se adunau, care de care in
 „gala mai mare. Mai nainte d'a se deschide siedinti'a:
 „stringeri de mana si conversari; doi romani m'au scâr-
 „bitu, conversându prea servilu unulu cu ministrulu de
 „finantia, celu-l-altu cu unu prelatu latinu; numai de-
 „câtu, intra in salonulu museului, presedintele Majláth,
 „primesce din tóte partile salutari indatinat. La locu! la
 „locu! toti senatori; presedintele se scóla cu gravitate
 „si dà cetire actului de incoronare s. c. l. Cetirea erá lunga
 „si cunoscuta, deci noi cesti din galeria sioptiamu unele
 „si altele. Mi dice sociulu meu: nu me saturu cu ochii
 „pentru tipulu sprintenu romanescu alu presintelui. Da
 „da fratele meu, fû respunsulu, de ar fi numai cu o palma
 „mai inaltu, s'ar para, unu Majláth Voda, scii tu, de ceia
 „ai nostri de órecându. Mai interesante au fostu inse
 „sioptele a doi unguri de lânga noi. Cine absentéza din
 „logea arhiepiscopiloru? credu, cà atâtu primatele, atâtu
 „archiepiscopulu de Agria si de Colocia, sunt de fatia. —
 „Lipsesce amice arciepiscopulu Romaniloru ardeleni,
 „Siuluti, barbatu plinu de taria sufletésca. — Nu'mi
 „dice! ori nu mai nainte 'mi aretasesi pre Siaguna
 „archiepiscopulu Romaniloru ardeleni? Da, asia este, se
 „scie cà Siaguna reside in capital'a circumspectiloru; a
 „fostu de fatia in 48 in adunarea nationala dela Blasiu
 „(in campulu libertatii); a fostu si in diet'a din Pest'a, cu
 „tóte ca adunarea nat. l'au alesu deputatu la Vien'a spre
 „immanuarea gravaminelor; (cele XVI puncte), i cunós-
 „cemu de atunci tóte momentele activitatii sale politice,
 „in diet'a dela Sibiiu, in senatulu imp., in diet'a din Clusiu
 „si in urma neactivitatea, séu mai bine passivitatea sa
 „presinte, prin cari au devenitu suspiciosu; ci scumpe
 „amice, atâta 'ti potu spune: pâna cându scaunulu acela
 „(aretându câtra logea destinata arcieppului gr.-cath. din
 „Ardélu) va fi golu, pâna atunci din ambele camere (a
 „tierii) lipsesce Transilvani'a. Vre-o doi birocrati romani,

, ei inca totu nu facu Ardélulu; s. c. l.

,

,Datu in lun'a lui Martiu 1868
 ,dela ambele ripe ale Somesiului.“

XXII

Non quid „juris“, sed quid „consilii.“

Erá in anulu 1867 dupa nascerea mântuitoriului nostru; camer'a legislativa din Pest'a se consultá asupra pregatirilor de incoronare. Vre o câtiva dintre deputatii romani, cari se aflau impreuna cu mitropolitulu Siaguna in Pest'a, s'au adunatu la cartirulu mitropolitului, cá se se consulteze asupra unei ingrijiri, si totu-odata motiuni, facuta din partea unui colegu in sinulu deputatiloru romani, cá ôre cum de nu se aminteste in formul'a de juramêntu alu majestatei sale si numele „Ardealului“ intre tierile de sub corón'a maestatei sale. Si cá ôre n'ar trebui se se faca pasii de lipsa la ministeriu pentru întregirea formulei de juramêntu; cu atâtu mai multu, cà-ci acêsta e o ilegalitate, de ôre ce camer'a din Ardealu e numai amanata tocma din caus'a incoronarei. — Ea are se'si continue lucrarile sale; va se dica, noi am venitu aici numai pentru actulu de incoronare, Ardealulu are se remana Ardealu.

Betrânulu diplomatu, Siaguna, — pe cum ilu numesce biografi'a — deschide siedinti'a acelei conferintie, si pune întrebarea astfeliu: „Domniloru! avemu se decidemu asupra întrebarei, cà se ne tienemu noi de „quid juris?“ séu se ne tienemu de „quid consilii?“

Abia apucase unu dnu deputatu — care cel d'ânteu luà cuventulu — se dica, cà Dieu, bagséma ar fi mai bine se ne tienemu de **quid consilii**, cându éca cà intra servitoriulu mitropolitului, si insinua pe presedintele consiliului de ministri, Lonyai, care cere intrare. Siaguna sare dela mésa, devine in cea mai mare perplesitate: „Vai de mine! ce se facu cu voi, mein Schatz? Nu e consultu cá se afle Lonyai cà ne sfatuimu la olalta Ce ar cugetá?“

Se uita ingrijatu juru inprejuru

„Am aflatul veniti dupa mine mein Schatz; numai iute; bagati-ve aici in acést'a camara. Asia vedi!“

Lonyai a intratu; Siaguna scapându de Valachi, l'a primitu cu ânim'a mai linistita. Departanduse Siaguna cu Lonyai, parintii patriei Ardealului au esitu unulu câte unulu din camera unde erau internati, si machniti pentru acésta dejosire ce li s'a facutu, s'au departatu.

In alta di, totu acei dni deputati cari facusera si motiunea, au informatu pe Deak Ferencz despre ingrijirea loru. Deak cá omu de caracteru si omulu legalitatei, a aflatu pretensiunea Ardeleniloru de justa si legitima. Nu mai decátu a si esoperatu intregirea formulei de juramentu cu cuvintele: Marele principe alu Ardealului.

Din punctu de vedere moralu si psihologicu va fi bine se se noteze si celu mai neinsemnatu lucru la vedere, dar care conduce — pre cum dice biografi'a — la descoperirea celoru mai mari adevaturi.

Daca Siaguna era — ceea ce n'a fostu — unu romanu adevratu; si daca pentru dênsulu cuvêntulu patria si natiune, n'ar fi fostu precum dice „Thiers“, motive, pretexte aparente cá se pecatuiasca necontenitu, atunci de siguru cá nici prin minte nu 'i ar fi trecutu tristulu si dejositoriulu cugetu, cá se ascunda pe deputatii romani de inaintea lui Lonyai. — Din contra, elu ar fi salutat cu nespusa bucuria, ocaseunea binevenita de a potea descoperi lui Lonyai, ingrijirea Romaniloru, si de a'lu rugá pentru indreptare.

Scen'a acésta s'a petrecutu in cas'a lui Grabovski, unde se aflá Siaguna in cartiru, si unde elu cá baiatu a crescutu; in aceea casa, in care precum dice biografi'a, Petru Maioru petrecea de multe ori.

Se dice, cá pe cându parintii patriei Ardealului intrau in „camara“, spiritulu lui Petru Maioru trecea pe la feréstra, repetindu cuvintele episcopului Aron: „Ardealu pamentu de jale, scumpa tiér'a mea!“

XXIII.

Solidaritatea lui Siaguna.

Daca ar mai fi ramas o singura scânteia de dubietate, in privinti'a aceea că, tóta sciinti'a politica a lui Siaguna a constatu din a'si indreptá pasii densului astfelu, că se complaca celoru dela putere, — fire-ar fi fostu aceia ori si cine — biografi'a a sdrobotu-o cu desevisire.

Lumea dice, ér faptele ne dovedescu, că daca din întâmplare, vederile guvernului au fostu de acordu cu ale Romaniloru, Siaguna a fostu solidariu.

Indata ce némulu romanescu a ajunsu in opositia, — si acésta, durere, s'a intemplat adese — Siaguna l'a parasitu si a mersu cu cei dela putere, ori-care a fostu devis'a acelora.

Celu ce se va ocupá cu istori'a contimpurana, va aflá unu materialu pretiosu in biografia. Marturisirea propria inaintea judecatoriului e cea mai convingátore dovada; ér asemenea marturisiri se afla intrênsa „*quantum satis*.”

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dar se lasamu verdictulu istoriculu si se vedemu ce dicu contimpurani.

De cându esista némulu romanescu pe acestu pamentu, elu totu d'auna a fostu in cause nationali solidariu; multa, puçina intieptiune căta au avutu, se vede că s'au sciutu folosi de dens'a, că-ci Romanulu n'a peritu.

Elu s'a stracuratu prin mii de pericle; tóte vijeliile au trecutu preste dênsulu, elu in sa a ramasu verde că stejarulu, — pâna cându alte popóra s'au stinsu cu desevisire.

De la venirea lui Siaguna in Ardealu, durere, istoriculu nu va putea inregistrá asemenea solidaritate; si va fi constrinsu a constatá, că solidaritatea Romaniloru din ce in ce a totu scadiutu, ér in anulu 1867 tocma cându lips'a erá mai imperativa, a disparutu cu deseversire.

Toti rateceau si orbecau in tóte partile. Ingrijirea erá mare; se audiau strigate din tóte partile pentru unu congressu nationalu.

Ce va otari majoritatea, ori in drépt'a ori in steng'a, numai se fimu solidari, diceau cu totii.

În acestu timpu am îndreptatu si eu o epistolă către unchiulu meu mitropolitulu, pentru esoperarea unui congresu nationalu.

Éta respunsulu:

Blasiu 5 Februaru 1867.

Iubite Nepóte Iosifel!

„La chartea t'a din 28/1 a. c. 'ti respundu: E adeveratu, că eu pâna acum amu capatatu 2. adrese de incredere si de provocare la adunarea unui congressu, séu baremu unui comitetu permanente.

„În tóta intemplantarea în adunarea unui Congressu nu octro-
atu si convocatu numai de arhieriei, ci prin electiuni libere înfiintiatu — m'asi învoi si eu

„În tóta intemplantarea după parerea mea unu congressu, în care natiunea liberu se se declareze si se 'si enuntie postulatele, sale față cu ministeriulu maghiaru si cu lucrarile lui, si ea în-
sasi după discordia întrevenita pe sine în lăintrulu seu se se consalideze si se vină éra la cointielegere, pentru natiunea romana e una cestiunea vitală. Natiunea nu póte face se nu se îngrijéscă de mijlócele, prin care unulu că acela se se esopereze. Întrebarea cea mai delicată si mai grea acum de presente e aceea: după ce adresele pomenite provóca pe ambii Archierei spre esoperarea congressului, din doi Archireii carele se faca acum initiativa?

„Eu în privinti'a congressului si a conlucrării, de două oriamu facutu-o si mi-amu provocatu coleg'a la conlucrare; — dara elu de ambe ori mi s'a contrariatu, ba mi-a statutu cútóta maestri'a si puterea auctoritatéi sale în contra, si s'a silitu a nimici nasuintia mea, pentru a esoperá unu congressu si a conlucrá într'o conglasuire.

„Asia dara eu mai multu initiativ'a în privinti'a acésta n'o potu face; eu mai multu incredere, că si de asta data initiativele mele nu voru fi reieptate si vendute, nu mai potu avea; asia dara eu voiú astepta provocarea si initiativ'a de la altulu. Pe atunci imi reservu liber'a mea lucrare si opiniune, si pe lângă totu ce voiú vedea a fi în interessulu si pentru folosulu si asigurarea drepturiloru nóstre nationali, nime altulu nu va fi mai aplecatu că mine.

„Aceste scriindu-le -- ad propriam scientiam — si oftându-ti tótu binele remanu Alu teu.

adeveratu unchiu.

Metropolitulu Alexandu.

Spre dovada că nime n'a fostu atât de în suflétu pentru solidaritatea Romaniloru că mitropolitulu Siu-

lutiu, si cã singuru Siaguna a nimicitu solidaritatea dintre Romani, dovedesce in modu eclatantu mai claru de câtu lumin'a sórelui intre altele si marturisiria dniloru Antonu Mocioni si Babesiu din Nr. 117, 118 alu diuariului „Albina“ din 12 Ianuariu 1877 care suna astfelu:

Planulu ce se facuse la 1867.

A fostu pe la pasci 1867. Legile cu sistem'a dualistica erau votate si substernute pentru sanctionare. Santiunarea avea se urme nemedilocitu cu incoronarea, si cu juramentulu Monarchului pe acêsta constitutiune . . .

.
dupa multa frementare a mintei, in fine concepuramu idei'a si combinaramu unu planu, d'a ne presentá printr'o deputatiune compusa din cei mai de frunte 10—12 barbati ai natiunei la MSa,

Spre acestu scopu, dupa-ce ni-a succesu a cascigá recerutulu numeru de deputati, si inca pre cei mai de frunte, mai fiindu-ni neaperatu de lipsa a càscigá pre ambii Metropoliti, pre Siaguna din Sibiiu si pre Siulutiu din Blasiu, 8 dile dupa pasci plecara din Pest'a Mocioni Antoniu si cu Babesiu la Transilvani'a, mai antâiu la Sibiiu, fiindu securi, **cã o data** parinteie Andreiu capacitatu si cascigatu, capacitarea si cascigarea parintelui Alesandru **nu pôte** se intempine greutati.

Dupa o consultare secretissima de 4—5 óre cu Siaguna,

.
fie-iertatulu archipastoriu a plecâtu capulu si a disu: „Dieu, cauta se recunosc, cã temerile si prevederile domniiloru vóstre fratiloru, sunt indreptatite, si eu deplinu recunosc, cã planulu vostru este nu numai intieptu, dar si de celu mai puru patriotismu si de cea mai sublima loialitate, care tocmai pentru acêst'a pôte sa faca ceva efectu! Insa — me temu, tare me temu, cã nu va fi realisabile; me

temu că nu ne vomu putea întielege cu cei dela Blasiu, de óre-ce acei'a — de cându sunt, pururea au fostu in contra planuriloru esite dela noi.“

„Acel'a las' se remana lucrulu nostru, Escelentia!“ — i-a respunsu Mocioni.

Acést'a s'a intemplatú mercuri sér'a. Joi desu de diminétia M. si cu B. plecara cătra Blasiu, peste Mandr'a, si dupa médiadi pe la 3 ajunsera acolo; dar parintele Alesandru tocmai lipsiá d'a casa, aflându-se la mosi'a Springulu; mintenu inse se porni din curte unu curieru calare, cá se-i anuncie pe ospetii rari si ne-asteptati, si dupa patru óre, tocmai spre séra, éta prea veneratulu betranu vine in carutior'a de tíera,*) in alergatulu cai-loru si — bucuri'a lui este nemarginita!

Dupa cele mai cordiali imbracisiari si sarutari si dupa-ce ospetii i vediura curtile si locuinti'a, sér'a fiindu fôrte frumósá, fie-iertatu Mitropolitulu i luà pre ambii de braciú si îi duse in gradina; firesce — pricepea agerulu betrânu, că — are se afe unu planu secretu. Preamblându-se prin gradina, B. in puține trasure i descoperi motivulu misiunei si resp. caus'a de care se lucrá, la cari venerabilulu Archipastoriú nu sciá sa-si mai ascunda suprinderea si placerea. Urmà cin'a, la care fusera chiamate numai inca dóue persóne, cele de cea mai completa incredere a betrânului, cari fiindu-cà traiescu, nu ni este permisú a le numi. Dupa cina, persón'a mai tenera se retrase, si remasera patru, cari continuara unu discursu puru nationale, cu privinti'a la trecutu, presente si venitoriu, de cea mai mare insemnatate, încátu bunulu betranu, carele regulatu se culcă pe la 8 óre sér'a, nici nu senti cum trecura !! In fine petrecându pre óspeti la chiliile loru, acolo li dise: „Auditi, dragii mei, atât'a este iubirea si increderea mea cătra voi, încátu me supunu planuriloru vóstre neconditiunatu; mergu cu voi — ori unde me veti duce; ér fratelui dela Sibiiu spuneti-i, că ori-ce programa va face cu voi impreuna, eu din capulu

*) Trasur'a mitropolitului se află in Blasiu.

Not. aut.

locului am primit'o,*) si — ori-unde me veti pune, voiú stá cu demnitate, si ori unde mi-veti comandá se mergu nainte, voiú merge cu demnitate! Si acum — nópte si odihna buna!“ . . .

Manedi — dela dejunu pân' la prândiu ne'ncetatu se urmà discursulu asupr'a misiunei, totu mai multu spli-cându-se important'i'a planului, ér betrânulu totu mereu repetindu: „Dragii mei, fratii mei, dispuneti de mine pân' la mórtel!“

Aceeasi di sér'a, M. si B. fiindu-cà inca de diminétia spedasera trasur'a loru pân' la diumetate de cale, cá se-ii astepte acolo cu caii odihniti, ér pân' acolo ii transportà repede caruti'a Mitropolitului dela Blasiu, — inca destulu de timpuriu ajunsera éراسi la Sibiiu, unde Mitropolitulu Andreiu ii asteptà cu o cina luculica. Cu tóte cin'a s'a terminatu iute, numai intre trei, carii pe la 9 óre retra-gându-se in estrem'a aripa si localitate a curtii, au ince-putu discursulu asupra rezultatului adusu din Blasiu. Pa-rintele Andreiu, fie iertatu, asta data porta in fația o serio-sitate si ingrigire inca mai mare, de câtu cu dóue dile mai nainte, si dupa-ce ascultà si aflà tóte, cu unu feliu de ne-incredere atátu câtra ambii sei óspeti, dar mai espresu câtra Blasiu, încercá éراسi a radicá indoi-iele peste indoiiele in privinti'a succesului si temeri de unu fiasco. B. i reflecta si argumenta cà — „deto-rinti'a barbatiloru de caracteru si convictiune in astfeliu de casu este: a încercá, a face si intreprinde tóte, pentru de a feri Tronu, patria natiune de reu, temerea de fiasco, nu póte sa fie motivulu unoru barbati de resolutiune si devotamentu; in fine cà, in acestu casu mai usioru este a luá respunsabilitatea fația de venitoriu si de istoria, pe langa încercari energice, so-lide, serióse, apoi macaru cu diece fiasco, de câtu fàra de atari!“

Tóte in daru. Parintele Siaguna in urm'a urmeloru dechiara cà: s'a socotitu si nu póte se se ingagieze! Apoi scóse unu procesu verbale, ce pregatise asupr'a

*) Audi cinstita biografia! mitropolitulu Siulutiu éra nu se pricepe la poli-tica; éra subscie ceea ce Siaguna va face, **inpreuna** cu „alesii neamului rom.“

acestoru intelniri si consultatiuni si pofti, cá acel'a sa se subscrie de toti trei „pro eterna memoria”. Babesiu i reflectà, cà — prea bucurosu, numai câtu atunci trebue completatu cu unele puncte esentiali, cari tocmai lipsescu, si trebue facutu in dóue esemplarie; dar adause, cà densulu este convinsu, cumca ESa acést'a nu va voi, de óre-ce ESa cá barbatu politicu atâtu de experimentatu, nu se póte se nu fie petrunsu de absolut'a necesitate a urmariloru prevediute, cari deci voru formá o acusa grea atâtu asupr'a Mitropolitului romanu, câtu si asupr'a intimului consiliariu de statu alu Maiestatii sale!

Acestea audindu-le inaltulu barbatu, stete multu timpu aprofundatu in cugete, cu hârti'a sa in mana. Erá câtra mediulu noptii si domnia tacerea cea mai absoluta, încâtu se audia resuflarea celoru trei dela mésa!*)

In fine imposantea statua se misca, rumpendu documentulu din mana-si in patru si aruncandu-lu sub mésa; ér B. spre liniscire 'i promise, cà pre câtu timpu ESa va fi in viétia, fàra consentiulu seu, nu va face obiectu de discussiune publica acésta intemplantare.

Astfeliu s'a terminatu unu planu, ce dupa a nóstra convingere potea se modifice intru câtu-va situatiunea.

Astufeliu in fine s'a incercatu a se inauguré o opozițiune romana imposanta Dorere, fàra succesu.

Atâtu am sentitu de lipsa a descoperi astadi despre acea incercare,

Specialitățile, inca mai interesante de câtu cele generali ce atinseramu mai susu, precum si ideile nóstre asupr'a schimbarii cugetului Mitropolitului Andreiu in timpu de dóue dile, (care schimbare abia a potutu sa fie spontana!) ni rezervamu a le descrie, déca

*) Ore se nu 'si fi adusu aminte Siaguna de juramentulu din „15 Maiu 1848” si de conclusulu congresului nationalu din 1—16 Ianuariu 1861: afurisitu se fie acelu Romanu, care va mai incercá a strică solidaritatea, legatur'a frațiésca!

vomu mai avea dile, la unu timpu si locu mai potrivit. Atunci vomu apretiui mai de aprópe si geniulu ambiloru nostri mari barbati publici: Andreiu Siaguna si Alesandru Sterca Siulutiu, si vomu revela relatiunile nóstre câtra ambii.*)

In anulu urmatoriu 1878. s'a tienutu unu congresu bisericescu alu clerului gr. orientalu aici in Sibiiu.

La mes'a eselentiei sale a mitropolitului erau intruniti intr'o di, 24 persóne, fruntasii clerului. Conversarea curgea, cá de regula cu asemeni oca siuni, intre frati de acelasi sânge, fara genare, cu vioiciune. — Dnulu Babesiu si dnulu Popea erau vecini; domniile sale disputau asupra celoru cuprinse in suscitatul articulu alu „Albinei“. Dnulu Mocioni care siedea vis à vis, audindu-si numele amintindu, s'a adresatu câtra dnulu Babesiu intrebandu 'lu, cá despre ce este vorba? — Dnulu Babesiu respunse: „fiindu cá la cas'a Mocionesciloru nuse cetesce Telegrafulu romanu, trebue se premitu, cá acelu diu-ariu s'a incercatu a contestá cele cuprinse in „Albina“ despre convorbirea nóstra cu mitropolitulu Siulutiu si Siaguna; éra dnulu Popea se provoca la Telegrafulu romanu“.

Cându a auditu dnulu Mocioni acestu respunsu, si'a ridicatu capulu cu demnitatea barbatului consciu despre important'i'a sa, despre caracterulu si reputatiunea densului, si privindu aspru spre „partea cea-l-alta“ a strigatu ca unu leu ranitu: „cine cutéza se denege adeverulu celoru scrise pe lânga marturisirea mea?“

Cine cutéza se presupuna, cá eu asi vorbi neadeverulu?

Eu declaru pe totu insulu de misieli si omu de nimica, care ar cuteza a presupune despre mine o asemené fapta.

*) In interesulu adeverului istoricu, in interesulu némului romanu, se astépta cu doru acele revelatiuni. Lumina trebue se se faca de câtra contimpurani; natiunea are totu dreptulu se ceara si se pretinda, cá cei mai distinsi ai ei fii se desvelésca adeverulu, fara crutiare.

O tacere profunda a urmatu acestoru cu-vinte; in adeveru n'a cutezatu nime a contesta ceea ce s'a scrisu pe lânga marturirea dnului Mocioni.

Satisfactiunea dnului Mocioni a fostu perfecta. Acésta insa a fostu de lipsa, nu numai pentru reputatiunea dnei sale, dar chiaru in interesulu adeverului istoricu. De alt-mintrelea cându unu asemenea barbatu marturisesce o fapta, istoriculu i va crede-o chiar si atunci, daca elu ar fi fostu numai singuru de faşia. Intr'unu asemenea casu dicéu strabunii nostri: »Fides penes auctorem«.

XXIV.

Cine nu vrea se macine, cerne tóta diu'a, dice unu proverbu românescu.

Biografi'a condamna intrég'a românime, pentru că n'a ascultatu de Siaguna, dar nu ne spune că ce credintia, ce aspiratiune a opusu Siaguna, credintiei si aspiratiunei natiunale, cu care némulu românescu s'a stracuratu prin atâtea secole?

Se vede din contestulu, din tiesetur'a intréga a biografiei, că scopulu ei este a dovedi superioritatea politica a lui Siaguna asupr'a altora si cu deosebire asupr'a metropolitulu Siulutiu. Pecatu de ostenéla, că-ci metropolitulu Siulutiu nu si-a arogatu asupr'a nimerui superioritate; elu a fostu celu mai modestu muritoriu, si tocma in acésta i-a statu superioritatea densului.

Elu n'a vrutu nici-odata se conduca pe nimene, politic'a densului a fostu voi'a némului romanescu. Daca intregu némulu românu a ratacit si gresitu, apoi ratacit si gresitu a fostu si metrop. Siulutiu!

Elu n'a facutu altu ceva, decâtu aceea ce natiunea a doritu se faca. Si cine ar dubitá, că totu ce se face dupa dorinti'a natiunei, este per eminentiam natiunalu?

Gravu si teribilu e cuventulu, care infera contrariulu! Cum' si de unde avé Siaguna pretensiunea d'a fi mai infalibilu decâtu némulu

rom. si de a-i impune politic'a sa? Si care erá politic'a densului?

Facu acésta intrebare; aprindu inca o faclia si trecu inainte.

»Dar maghiarii totu numai maghiari au remasu si dupa an. 1861, — dice biografi'a — si aparatorii lui Siaguna adauga (Tel. Rom. Nr. 53, 1880). cá Siaguna erá petrunsu de convingerea, cá maghiarii, cá poporu suntu nedrepti, cá ei nu suntu ómeni de intielegere.

»Nu cá omu politicu, ci cá omu cu vederi intinse si luminatu Siaguna a intielesu, cá maghiarii nu suntu capabili d'a intielege identitatea de interese, care trebue se-i otarésca a fi drepti fačia de romani. Atátu romanii, cátu si maghiarii au interese de-o potrive de legitime, care nu se potu conciliá, pentru cá maghiariloru le lipsesce abnegati'a intie-lépta, pentru cá incurgerea vécuriloru, nedreptatirea li s'a prefacutu in sânge, si asia loru li se pare cá o nedreptate, cându romaniloru li se face dreptate.

»Petrunsu dar de convingerea, cá maghiarii nici o data nu voru renuntiá de buna voia la dreptulu loru de asuprire, si cá ei trebuescu se fia siliti, fia de imprejurari, fia de o putere covârsitóre, a fi drepti, Siaguna nici-odata n'a vrutu se stea cu densii de vorba, nici-odata n'a cre-diutu, cá din intielegerea directa cu maghiarii póte se resulte vre-unu folosu pentru romani.« etc.

Asia dara nici politica ardeléna? nici politica maghiara?

Intieléga celu ce va potea, eu aprindu ánca o lumina si trecu inainte.

Dlu Jakab Elek in opulu seu: »Szabadságharczunk«, luându pe Siaguna in aparare in contra opiniunei publice maghiare dice:

»In cátu cunoscu eu mobilulu lucrariloru lui Siaguna, opiniunea maghiariloru asupra

»lui Siaguna se pare, că nu e intemeiata. Dacă
»ar fi astu feliu, cumu ar fi potutu se tramita
»gubernulu ardelénu pe Siaguna, că elu se
»prinda in munti pe vestit'a agitatóre (bujto-
»gató.) Varga Catarina?

»De altmintrelea Siaguna a fostu impre-
»una cu noi maghiarii, adese ori la contele
»Mikó; aici, amu avutu ocasiune a-lu cunósce.
»L'am auditu in 1848 in adunarea din Blasiu
»vorbindu. Nu se póte dice, că vorbirea den-
»sului ar fi fostu indreptata in contra statului
»maghiaru si in contra constitutiunii. (unio
»trium nationum?)

»De făcia au fostu comissarii gubernului,
»dar acestia n'au relatiunatu despre Siaguna
»nimicu compromitetoriu.«

(Dar asupra celor-l-alti romani s'a relatiunatu ceva
compromitetoriu? Not. aut.)

»P' acelu timpu »politic'a« lui Siaguna erá
»de a fi »mijlocitoriu.« Dar nu si-a ajunsu scopulu.
»Sórtea politiciloru mijlocitori e de regula,
»neincreder'e a ambeloru parti«.

Se vede că biografi'a a vrutu se iea pe »altii« pe
dinainte, dar mi se pare, că o se o iea »altii« pe din apoi.

Pușina rabdare inca: cându hârtiele unui »contim-
puranu« voru vedé lumin'a, lumin'a va fi deplina, ochii
se voru despelitiá, lumea va incremení si mormintele se
voru cutremurá.

Eu nu voiú face nici de asta data politica. Biografi'a
dice, că eu in »memoriulu« meu: »O lacrima ferbinte«
amu promisú a nu face politica si totusi amu facutu, căci
amu scrisu despre Siaguna.

»Totu omulu cu grij'a densului, dice Romanulu.

Eu cá functiunariu de statu amu intielesu politic'a
făcia de regimu. Nici prin minte nu mi-a trecutu, că a
scrie despre Siaguna ar însemná a face politica.

Eu in acestu »memoriu« am constatatú numai fapte
împlinite; lasu verdictulu pentru istori'a némului romanescu,

care se va pronunția cu mai mare auctoritate, decâtu tóte biografiile din lume. Politic'a am incunjuratu-o într'a-dinsu, nu numai pentru că sunt functionariu de statu, dar pentru că eu respectezu legea in vigóre chiaru si atunci, cându aceea nu me multiamesce.

Ei! dar dlu Popea ne spune, că Dsa va compune „istori'a“ contimpurana.

Apoi nu este si nu va fi asia:

Kossuth, care e idolulu magiariloru, si in tóte privintiele: educatiune, sciintia, talentu, positia sociala, trecutu publicu si privatu, popularitate, stilu etc. este o autoritate recunoscuta de toti, dice, că elu nu compune istori'a magiara contimpurana, ci fiindu că astu-feliu de lucruri — „ómenii onesti“ — nu le târaie pe calea diuaristice, elu a compusu unu materialu pentru istoria, care se va face de generatiunea viitoare.

Vedi asia! istori'a Ardélului si a némului romanescu ânce numai atunci se va face, cându se va fi implinitu si fația de noi dis'a poetului francesu:

„Preste lumi inmormontate timpulu dórme cufundatu.“

Istoriculu va ceti si cumpeni totu ce au scrisu contimpurani, diuariile independente de pe acelu timpu, opiniunea publica a sieptea putere mare.

Apropos, diuariile! dar dieu nu i-a fostu la biografia mila de mitropolitulu Siaguna, cându din Transilvani'a si Ungari'a n'a potutu reproduce altu „necrologu“, altu resunetu din foile, diuariile romanesci pentru Siaguna, decâtu singuru **singurelu** dintr'o fôia umoristica „Gur'a satului“.

Dar „Gur'a satului“ de asta data a voitu se fia seriósă, dice biografi'a.

Bagu séma in an. 1865—1867, cându „Gur'a satului“ a târitu pe Siaguna prin tóte noróiele, a **glumitu**?

Codicele civilu dice: cându cineva se provóca la o lege, la unu documentu, (prin urmare si la unu diariu), nu este ertatu a „alege“ si „culege“ totu ce e favorabilu, éru ce e nefavorabilu a-lu respinge. — Séu totu, séu nimicu!

Altcum o patiesci cá domnulu casei cu óspele seu, cu „pop'a“, care indopá icrele cu lingur'a:

»Mai pofititi parinte si din fasole!«

»Multiamescu, cá sunt bune si icrele.«

»Ei! dar icrele sunt scumpe.«

»Daca-s scumpe, sunt si vrednice.«

Asemenea a patitu-o biografi'a si cu „Hermannstädter Zeitung“ din Sibiiu Nr. 148 din 28 Iuliu 1880. (fóia gubernamentală).

Acésta dice intrealtele, cá „Siaguna a fostu mare, pentru principiile sale morale si cosmopolitice, nici decátu pentru principii si tendintie natiunali romanesci.

»Daca Siaguna s'ar fi tînutu de acelu principiu: „celu“ ce e unu Romanu adevveratu, tîne cu Romanii, nu s'ar fi facutu episcopu, arhiepiscopu si mitropolitu. La anulu 1846, cându a venitu Siaguna in Ardélu a aflatu aci unu „chaosu“ între romani. Cosmopolitismulu, care l'a lasatu Siaguna de mostenire, l'a inventatu spiritulu densului si vointi'a s'a de feru l'a creatu. Singuru umanitatea si moral'a l'au inaltiatu pe Siaguna si au facutu de numele densului are aceea insemnatate, nu numai la romani, dar si la straini.«

Glum'a cá glum'a, dar „Gur'a satului“ si cându e „seriósă“ e „dracósă“. In necrologu 'lu asémene pe Siaguna cu principele Cuz'a si imperatulu Napoleonu, cari au muritu totu in acelu anu. — Lucru firescu, mai mari ómeni, cá acei doi domnitori n'au muritu in acelu anu, prin urmare nu erá cu cine se-lu asémene, va dice póte, cineva.

Apoi nu este asia; mai potrivita asemenare, decátu acésta nu se potea face.

Toti trei 'si-au merite neperitóre; firesce fiecare dupa cerculu de activitate, in care s'a invêrtitu: Napoleonu pentru poporul francesu, Cuz'a pentru poporul romanu, Siaguna pentru clerulu seu.

Si cu tóte aceste nimicu n'a impededatu pe Francesi si pe Romani se nu detroneze p'acei domnitori, precum n'a impededatu pe Romanii ardeléni a-lu isolá si parasi pe Siaguna.

Tóti trei au cadiutu de jertfa „politiceí“ loru.

De altu mintrelea, eu asia am cetitu, nu mai sciú unde, cà cu „asemenarea“ trebue se fii fórté precautu, se nu ti se póta dice: mai poftiti „**parinte**“ si din fasole.

Daca s'ar fi cautatu in istori'a revolutiunei franceze bine, binisioru, s'ar fi aflatu chiaru arhiepiscopu, colegu, care simtindu mâncarime a jucá unu rolu in politica, a terminatu-o in tocma cá si Siaguna.

Ei! dar acela n'a fostu imperatu. Asemenarea cu unu imperatu e mai grandiósa.

„Lumin'a mare are une-ori si umbra mare.“

Despre Napoleonu III., am cetitu, cà elu intru tóte a imitatu pe Napoleonu celu mare.

Éra despre acest'a — dice Thiers, intr'unu opu alu seu: — „**Consulatulu si imperiulu**“: **Passiunea lui secreta, erá ingeniósa, cá se dea pretexte, motive aparente, natiunale si politice, pentru cá se pecatu iasca necontentitu.**“

Cându am descrisu acestu „cítatu“ alu lui Thiers, am patitu-o cu biografi'a intocma precum cetisemu in escelentulu opu alu dlui Odobescu, „Istori'a archeologiei“, cà a patitu-o Mercati Michaeli cu spiritulu amicului seu Marsiglio Ficino, care i strigá: Mihaile, Mihaile adeveratu cà esista.**)

Mi s'a parutu cà audiu „biografi'a“ (cartea) svêrcolindu-se si strigându din puiulu mesei: Bre! bârrr!

Daca „biografi'a“ a voitu, precum dice Ch. Dolfus, despre sciintia: e vorb'a a invetiá omulu pe omu; e vorb'a se tréca in omenii de astadi cugetarile, emotiunile, faptele ómeniloru de alta data; de a reversa in generatiunile care se nascu, viéti'a generatiuniloru trecute, de a

*) O alta lume.

Not. aut.

legá in fine mortii cu cei vii, reinviindu pre cei d'ánteii, in cei-l-alti,« apoi atunci ar fi trebuitu se insire „biografi'a« tóte faptele si meritele lui Siaguna pe terenulu bisericescu si scolasticu, se 'lu fi infatiosiatu cá pe unu preotu si archireu activu si zelosu; ér-politiceii se-i fi datu buna pace; cà-ci viéti'a politica a lui Siaguna nu este de recomendatu.

In urm'a urmeloru, dupa ce nu s'a tienutu contu, nici de opiniunea publica, nici de protestulu membriloru comisiunei, nici chiaru de votulu motivatu alu dnului advocatu Dr. Racuciu indreptatu in contra biografiei, tóta responsabilitatea cade asupra biografului.

In totu casulu, erá de doritu nu numai in interesulu adeverului istoricu, dar chiaru in interesulu lui Siaguna, a se observá cele dise de unu Englezu despre biografia:

Die Biografie des Prinz-Gemahls.*)

„Englische Juristen behaupteten, dass das Vertheidigungsmittel des Alibi das Beste, zu gleicher Zeit aber auch das Gefährlichste sei, dessen sich ein Angeklagter bedienen könne. Gelingt der Beweis, und derselbe ist doch eigentlich in den meisten Fällen leicht zu erbringen, dann trägt der Angeklagte einen glänzenden Sieg davon, und die Anklage zerfällt vollständig in Nichts; misslingt jedoch der Beweis des Alibi, dann ist der Angeklagte ganz verloren; was immer er sonst zu seiner Vertheidigung vorbringen mag, wird ihm nicht mehr geglaubt. Aehnlich wie mit dem Alibi verhält es sich meiner Ansicht nach mit der Biografie eines bedeutenden Mannes. Sie ist die anziehendste aller Darstellungsweisen, wenn der Biograf einen wirklich bedeutenden Mann, der Nachwelt zu vergegenwärtigen hat und den Beweis hiefür einfach, in ungeschmückten Worten, nur durch dessen **Thaten** oder **Reden**, ohne allen Aufputz liefert. Jeder Mann wird dann dem Biografen beistimmen. Allein so wie dieser

*) Theodore Martin 5 tom. London, Schmidt Elder & Comp. 1880.

Not. aut.

„auch nur im Geringsten mit seinen eigenen „Raisonnements“ oder sonstigen Kunstgriffen dem Leser zu Hilfe kommen muss, dann verfehlt er sein Ziel und kann Niemanden mehr überzeugen, dass wir es mit einem wirklich grossen Manne zu thun haben. Die Biografie wird dann zu „Lobhudelei“ oder a witwasching, wie man auf englisch sich ausdrückt, und der Eindruck, welchen der Leser empfängt, ist gerade der entgegengesetzte von demjenigen, der mit der Biografie beabsichtigt wurde.“

Ei! dar atunci nu potea „biografi'a“ se ne faca a intielege si a esclamá: „Auditi voi umbre legendare a le martiriloru ardeleni! nu voi ati trasu brasd'a in tielin'a romanismului, nu voi ati desemnatu cararea, pe care mergendu vomu invinge séu ne vomu stinge! Siaguna Carlovitianulu a trebuitu se vina la a. 1846 dupa Christosu, ca se ne scota din somnulu celu de mörte, din intunerecu si nesciintia, se ne invetie a sci cà suntemu latini si a ne trage spre totu, ce e bunu, placutu si adeveratu!

Atunci nu potea se ne vorbésca despre superioritatea lui Siaguna asupra tuturor romaniloru, si cu deosebire asupra metr. Siulutiu. Ér acésta trebuiá „per omnia“ cu ori ce pretiu. Eu asiu fi cugetatu, cà acesti doi metropoliti voru poté stá unulu lângă altulu. Cà eu am privitu de impacate umbrele ambiloru metropoliti, credu cà am doveditu si prin aceea, cà eu dupa mörtea lui Siaguna, am cumperatu portretulu densului in formatu mare litografatu, si împreuna cu portretulu metropolitulu Siulutiu, l'am daruitu pentru cancelari'a comitetulu asociatiunei pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu. Ambele portrete le am asiediatu „unulu“ lângă „altulu“ pe parete, in sal'a de sîedintie. — Comitetulu m'a intielesu; au aplaudatu acestu faptu, mi-a esprimat multiamita protocolara, care s'a publicatu prin diuarie.

Dar in stele a fostu scrisu altu-feliu.

Biografi'a dice că: **nu!** Asia dar superioritate **cu ori ce pretiu?** Pré bine! primescu! Ên se resumamu si se comparamu:

XXV.

Doui metropoliti contimpurani: Unulu Alesandru Sterca Siulutiu. Cel-l-altu Andreiu Siaguna.

»Unulu« s'a nascutu in acestu pamentu sacru, care se numesce Transilvani'a; s'a laptatu la sinulu némului romanescu, a trecutu impreuna cu elu, prin epoc'a de umilire si de sclavia, si a plânsu impreuna cu elu.

Elu, parintii, mosii si strabunii densului au adusu jertfe, au versatu lacrimi si sânge pentru acestu pamentu si pentru némulu romanescu, caruia i a fostu credintiosu, din léganu pâna in mormentu.

»Cel-l-altu« s'a nascutu si a crescutu intre Sêrbi; a crescutu cu limba si aspiratiuni straine, ne cunoscêndune nici tiér'a, nici limb'a, nici némulu, nici trecutul, nici aspiratiunile nôstre.

Unde a statu léganulu tatalui seu: unde-i stà mormentulu? ce ómeni au fostu mosii si stramosii densului? nu se scie.

A venitu in acestu pamentu, cându tóte aveau se se schimbe; la dile mai bune. A gustatu numai dulcele, nu înse si amarulu.*

»Unulu« de si nobilu din clas'a privilegiata, s'a luptatu pururea alaturea cu poporulu pentru emancipare si in contra privilegieloru*).

»Cel-l-altu« de si ignobilu din clas'a neprivilegiata, a mersu alaturea cu aceia, cari se luptau pentru privilegie in contra poporului.

»Unulu« cá preotu si cá protopopu, in lipsa de advocatu, s'a facutu aparatoriulu »motiloru.«

»Cel-l-altu« a prinsu si a arestatu cu mân'a s'a propria, cá Vicariu, pe tribunulu »motiloru.«

*) Si tocma aici stà celu mai mare meritu alu familieloru nobile romane, cari au remasu credintiôse poporului rom. Vedi part. I pag. 5 etc. *Not. aut.*

„Unulu“ a fostu amenintiatu cu perpetuum silentium pentru apararea poporului.

„Cel-l-altu“ a ajutat si inbarbatatu guvernulu se in-puna poporului perpetuum silentium.

„Mosiulu unuia“ a disu in ór'a mortii la an. 1753 numai o rugaciune nu mi-a ascultat-o Dumnedieu; se-mi vedu némulu romanescu scapatu de lantiurile, cari ilu apasa si ilu stringu; dar trebue se vina o di, cá Ddieu se-lu scape de robia. (v. part. I. pag. 24).

„Cel-l-altu cu unu seclu in urma (1847) cându totulu avea se se schimbe — dice biografi'a — prin urmare nu mai erá causa cá unu prelatu romanu se se insufletísca pentru iobagia, a disu: se se pedepsésca fruntasii poporului in **sensulu celu mai strinsu alu legiloru** (róta? tiapa?), pentru-cá acei fruntasi au cutezatu a încercá se se elibereze; poporulu mi-a promis, cá la primavéra va face robot'a jobagiésca.*) (Vedi biografi'a).

„Unulu“ propune la 1848 pe câmpulu libertatii, cá romanii se nu mai suferé se-i numésca: Valachi, numire data de popórele barbare. (part. I. pag. 69).

„Cel-l-altu“ i numea pe Romani: Zigeunervolk.

„Unulu“ cá vicariu in a. 1838 protestéza cu taria si energia in sinodu, in contra juramentului pe Unio trium nationum, dicédu: auditu-s'a in tóta lumea o pofta mai nedrépta cá aceea, cá unu cleru romanu, care traiesce din sudórea romaniloru, se jure cá elu va sustiné privilegiele celoru trei natiuni, prin care natiunea romana se tîne in jugulu sierbitutei.“ (V. Amiculu popor. 1862).

„Cel-l-altu“ dice la an. 1847: cá-i arde peptulu de insufletire pentru acelu sistemu; depune in anulu 1848 acelu juraméntu fàra scrupulu; ba se grabesce, nu cumuva se ntàrdia d'a-lu puté depune, de si se sciá cá acelu sistemu are se cadia; de si dela némulu romanu avea contramandatu.

*) Ddieu ánsé a datu de „**primavér'a**“ a stersu pentru totu d'auna robot'a iobagiasca.

„Unulu“, dice la an. 1842: ambele confessiuni a le resaritului, cari ne au scapatu natiunalitatea. (part. I. pag. 80).

„Cel-l-altu“, dice in an. 1855, că bisericele nóstre romanesci nu suntu natiunale, n'au d'a face nimicu cu natiunea. (biogr. p. 92). Romaniloru le dicea adese „Tígani“; unitiloru le dicea: „sânge spurcatu“; éru pe Români gr. orientali i numiá „Tígani neuniti“.

„Unulu“ 'si tînea cuventulu, ca unu juramêntu santu.“
„Cel-l-altu“ nici juramêntulu nu si l'a tînutu.“

„Unulu“ erá fericitu intielegêndu că Natiunea 'lu privesce de unu adevveratu „**dileriu**“ alu seu.“

„Cel-l-altu“ ar fi fostu fericitu, cându ómenii aru fi crediutu că lumea datéza de la densulu.“

„Unulu“ consecuentu in tóta viéti'a densului, apará la betranetie, ceea ce elu a aparatu in tineretie, si combate totu ce a combatutu odinióra.“

„Cel-l-altu“ glorificându tóte sistemele, combate adi, ceea ce dênsulu a aparatu alta data, et vice versa.“

„Unulu“ se tînea de acelu soiu de ómeni, cari dicu: „dulce et decorum est, pro patria mori.“

„Cel-l-altu“, cari dicu: sed dulcius vivere.“

„Unulu“ se plânge amaru la an. 1842 dicêndu: ce fortuna grea se ridica se intunece si acea puçina lumina a sórelui, care de sub miria-dele negriloru nuori a secliloru trecuti, incepúalucí pe ceriulu romanu, cu puternic'a introduce a limbei maghiare, insusi in bisericele nóstre, periclitându esistenti'a natiei, cultur'a si religi'a. . . .

„Mai bine a graí unu cuventu cu intielesu, decâtu „mii“ fara 'ntielesu; s. Paulu apos. la Rom. 12. v. 12—26. (v. part. I-a pag. 79).

„Cel-l-altu“ a introdusu proprio motu limb'a magiara in afecerile **interne** a le consistoriului, de si nici unulu dintre membrii aceluasi n'ó intielegea de locu.

Asemenea s'a încercatu a introduce limb'a sêrbésca, in biserica; a cântatu in anulu 1847 intr'o di de serbatóre, in catedral'a din Sibiiu, — unde nime nu întielege sêrbesce — „tedeu“ „Marire“ in limb'a serbésca: „**Slava vo visinich bogu etc.**“ *)

„Unulu“ si-a daruitu tóta averea sa privata, — fundatiunea Sterca Siulutiana, in valóre de 400,000 fl. seu unu milionu de lei — pentru a cresce aparatori demni ai patriei si ai natiunei.“ (part. I. pag. 77).

„Cel-laltu“ dice câtra tinerime in anulu 1864: se nu ve opuneti regimului, fiti aparatorii regimului, cà-ci asia va fi bine de voi; totu astfelu am facutu, si voi face si eu pâna la mórte.“ (vedi biografi'a pag. 142**)

„Unulu“ propune intr'o conferintia publica in aprilie 1863 de membru alu unei deputatiuni la M. S. imperatulu, pe unu comerciantu onestu, cu stare si avere.“

„Cel-laltu“, ilu respinge cu dispretiu, dicèndu: n'am obicei a me infaciosia in'aintea imperatului, in societate de **siusteri**“ ***)

„Unulu“ la an. 1842, dice: ce întunecime, orbire si misiilatate au adusu in cleru si in tóta nati'a românesca, introducerea **literelor si limbei straine** in literatur'a si bisericile române. nu e limba se póta esplicá nici lacrimi destule se le póta plânge.

Cá de unu blastemu si anatema si aduce nati'a aminte de fapt'a lui Alesandru principele Moldaviei, care la **viclénulu svatu alu Bulgarului Teoctistu**, lapedându literele stramosiesci, imbracà cartîle bisericesci cu sdrentie straine, si facù natiunea órba si muta cu limba mastera etc.“ (part. I-a pag. 79).

*) Ce misiune minunata avea. Astfelu a vrutu se traga pe Romani spre totu ce e bunu, placutu, si adevratu? *Not. aut.*

**) Sêrmana natiune!!! *Not. aut.*

***) Vedi si „Observatoriulu“ Nr. 79 — 1880. *Not. aut.*

„Cel-l-altu“ la 1848 a respinsu si sfârticatu actele scrise cu litere latine. Suntu martori clasici, cari au vedutu chiaru si in a. 1860 cându Siaguna a ruptu si sfasiatu suplicele studentiloru, **pentru că erau scrise cu litere latine**, dicându:

Cel pe astfelu de scrisóre se 'ti dau eu stipendiu? Tu vrei se bagi literele latine in biserica mea?

„Unulu“ a datu, in genunchi, lauda lui Ddieu, că a ruptu si cea de pe urma zala din lantiulu de sclavia, că l'a invrednicitu se póta plânge lacrimi de bucuria pentru inarticularea natiunei române.“ (part. I. pag. 16).

„Cel-l-altu“ totu atunci erá se inarticuleze pe armeni, in contra vointiei acestora, dar in detrimentulu natiunei române.“

„Unulu“ poftitu fiindu, se bata si elu unu cuisioru câtu de modestu in trupulu némului restignitu, a strigatu cu fiori, si acestu strigatu s'a repetatu din Tis'a pâna 'n Balcanu: non possumus.“

„Cel-l-altu“ a disu: possumus omnia!

„Unulu“ cându s'a alesu de episcopu, poporulu a disu: daca ar atârná de la noi, amu face ceea ce dice Românulu: pasceti érb'a, care o cunosci, si amu alege pe Siulutiu.“ (part. I-a pag. 16).

„Cel-l-altu“, cându l'a candidat regimulu mag. in contra vointiei clerului, de episcopu, celu mai renumitu protopopu a disu: noi numai o pâne alba avemu in acésta Tiéra, Vladici'a; aceea n'o damu strainului.“

„Unulu“ întâlnindu in calatoria pe unu Român gr. or. acesta l'a intrebatu cu bucuria: „că dóra nu esci be-trânulu nostru?“ (part. I. pag. 15).

„Cel-l-altu“ fiindu incuarteratu la unu poporanu alu seu, acesta si-a incuiatu pórt'a si usile si s'a departatu da casa.“

„Unulu“ glorifica poporulu din câmpulu libertatii pentru purtarea dênsului cea blânda si matura.

„Cel-l-altu“ atribue siesi totu meritulu si dice: de nu erám **EU**, se faceau turburari, si urmau multe rele.“

„Unulu“ vediendu furtun'a apropiandu-se a disu? Vino frate! se ne scapamu mostenirea.“

„Cel-l-altu“ nu se vedea, nũ se audiá.“

„Unulu“ a disu: vino frate! inainte d'a se isbi valu-rile d'asupra capeteloru nóstre, se 'nplântamu o cruce in acestu pamêntu, cá si dupa cele mai indepartate vécuri, calatoriulu ratacitu se scie, cà acésta a fostu mosi'a stramosiésca.“

„Cel-l-altu“ a disu: flere possem, sed juvare non.“

„Unulu“ a disu: daca am facutu si eu ceva, si sunt vrednicu, — precum dici tu, — se-mi remana numele in gur'a si in ánim'a némului nostru romanescu, lasu se judece posteritatea.“ (part. II. pag. 75.)

„Cel-l-altu“ dice: cându ve veti întórce de la mormentulu meu, veti vedea pe „**cine**“ ati perdutu. **Moralulu si sciinti'a** nu se potu usioru ignorá si despretiui. Daca eramu **eu** inainte de 1848 cu 10—15 ani in Ardealu, faceamu **minuni***) (si altele asemenea).

Si-a facutu insusi biografi'a. A adunatu pâna si toastele, câte le va fi disu.“

„Unulu“ in ór'a mortii a disu: Ddieule alu puteriloru! Tie-ti incredintiezu patri'a, natiunea si clerulu meu, apara si scutesce, cà-ci au multi dusmani.“ (part. I. pag. 84.)

„Cel-l-altu“ a disu: na Niculae! cu mine e gata.“

„Unulu“ a muritu cu numele natiunii pe buze, rogându-se pentru dênsa.“

„Cel-l-altu“ erá îngrijatu de person'a s'a.“

„Unulu“ a muritu incunjuratu de iubirea némului romanescu, deplânsu de tóte diuariiele romanesci din Ardélu si Ungari'a. Stimatu de natiunile conlocuitoře, dar de

*) Si mai mari, cá in an. 1847?

Not. aut.

gubernelle deosebite pușinu favoritu, adese persecutatu.“
(part. I. pag. 84—96.)

»Cel-l-altu“ a muritu mahnit, si parasitu de intregu némulu romanescu din Ardélu, deplânsu singuru de „Gur'a satului“; natiunile colocuitoare nu-lu stimau, dar a fostu desmierdatu de tôte regimele câte s'au parondatu.“

»Unulu“ pururea blându si dulce, sinceritatea incar-nata, n'a inspiratu ura nimerui, decâtu póte ómeniloru lipsiti de caracteru si merite.“

»Cel-l-altu“ sumetiu si pururea **politicu**, chiaru si făcia de fratele seu — pentru care simtieminte, acela l'a si dojenitu — n'a inspiratu nimerui iubire adeverata si incredere.“

»Unulu“ privindu'i in ochi oglind'a sufletului, 'ti cunoscei la momentu omulu din léganu si pâna 'n momentu. Petrundea in sânteale adâncimi ale sufletului seu, unde nu puteai descoperi nici unu abisu.“

»Cel-l-altu“ **mare politicu si diplomatu**, ochii dênsului diceau totu, ce elu avrutu se dica. Ochii lui fiindu fôrte **miscaciosi**, acoperiti de frunte si sprincene i inlesneau adese, — dice biografi'a. — o privire furisiata asupra omului, care te petrundea pâna 'n rerunchi.“

»Unulu“ persecutatu de absolutismu cu regimulu militariu in frunte, care **sugrumase totu ce erá nationalu si patrioticu**, i s'a calcatu cu gendarmii resiedinti'a.“

»Cel-l-altu“ a radicatu unu monumentu acestui regimu, care bagase si pe Janculu in temnitia.“

»Unulu“ dicea: Vox populi vox Dei!

»Cel-l-altu“ a disu

Dar se ne oprimu de ocamdata aici.

Se aruncamu luminele, candelile si faciile la pedestalulu „**tabloului**“ si se dicemu Romaniloru:

Priviti acestu „**tablou**“ la lumin'a celui focu!

Mare si intunecata e umbr'a »tabloului«; adâncă
si ardietóre e ran'a natiunei

»Taci inima numai plânge,
»Nu versá lacrimi de sânge.«

Téma-se de mani'a lui Ddieu si de urgi'a istoriei
viitóre a némului românescu »acelu“ Romanu, caruia
posteritatea i va trasni si durdui cu o furia teribila: **Ale**
tale dintru ale tale.

Tóte, câtes'au facutu in respectu politicu
natiunalu românescu, prin Siaguna s'au facutu,
— dice biografi'a — si fara de Siaguna nimica nu s'a
facutu din câte s'au facutu.

Ambii metropoliti au muritu de durere de sufletu:

Durerea unuia erá durerea némului seu.

Durerea celui-l-altu a fostu parasirea dânsului
de câtra némulu seu si de câtra lumea intréga.

Ambii metropoliti stau inaintea tronului lui Ddieu, si
inaintea tronului némului românescu; asteptându judecat'a
cea de pe urma:

Eu sunt pe deplinu multiamitu si liniscitu.

„Discite mortales non temerare fidem!

Partea a IV-a va urmá.

ERATA.

Din partea a II-a.

1. Pag. 74 siru 8 in locu de Martie cetesce: Ianuarie.
 2. Pag. 44 siru 26 in locu de Hostibus cetesce: Hostis.
-

Din partea a III-a.

1. La pag. 45. siru 13 in locu de „nóstre“ cetesce: vóstre.
2. La pag. 60 siru 11 dupa cuventulu „ucisu“, cetesce: Vedi relatiunea primariului Geley, in archiv'a Gubernului.
3. La pag. 61 siru 14 dupa cuventulu „montanu“, cetesce: Vedi Transilvani'a Nr. 2—1876.
4. La pag. 83 siru 6 din Not. aut. in locu de „fortarétiei“, cetesce: Districtului.
5. La pag. 108 siru 17 dupa cuventulu „si“ cetesce: acest'a la ministrulu etc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nota. Partea I si a II se vendu in librari'a dnului W. Krafft in Sibiiu, spre scopuri filantropice nationali. Unu esemplariu costa 50 cruceri, plus 5 cruceri portu postalulu.